

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДОНЕЦЬ Дмитро Михайлович

УДК 338.001.36: 338.24: 620.9

ДИСЕРТАЦІЯ

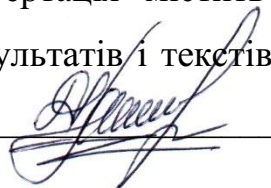
**РОЗВИТОК РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ В СИСТЕМІ ДЕТЕРМІНАНТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА ЕТАПІ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 051 «Економіка»

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Дмитро ДОНЕЦЬ

Науковий керівник: Дороніна Ольга Анатоліївна, доктор економічних наук,
професор

Вінниця – 2026

АНОТАЦІЯ

Донець Д. М. Розвиток ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки на етапі відбудови економіки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка». - Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2026.

Дисертацію присвячено розробці теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо розвитку ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки на етапі відбудови економіки України.

У розділі 1 *«Теоретико-методологічні засади дослідження ринку нафтопродуктів»* визначено особливості формування та розвитку ринку нафтопродуктів як складової національної безпеки; розглянуто інституційні детермінанти формування нафтового ринку в умовах сучасної енергетичної політики; обґрунтована методологічні основи дослідження ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки.

Національну безпеку запропоновано розглядати як впевненість у захищеності життєво важливих цінностей та інтересів людини, громадянина, суспільства, держави, нації, необхідні для їх самозбереження, самовідтворення та самовдосконалення, за умови відсутності загроз або здатності захищатись від них, використовуючи систему взаємопов'язаних засобів, методів і форм, що дозволяють не допускати, уникати та реагувати на внутрішні та зовнішні небезпеки та загрози.

Встановлено взаємозв'язки між національною безпекою, її різновидами, зокрема економічною та паливною безпекою, та ринком нафтопродуктів.

Виокремлено детермінанти формування нафтового ринку, які поділено на п'ять основних груп (фундаментальні економічні детермінанти, геополітичні та регуляторні детермінанти, технологічні детермінанти, фінансові та ринкові детермінанти, а також природні та непередбачувані

детермінанти) та доведено, що взаємодія цих детермінант є надзвичайно складною і часто нелінійною.

Виокремлено загальнонаукові принципи, які запропоновано використати при дослідженні ринку нафтопродуктів.

Досліджено стратегії інтернаціоналізації нафтового сектору у світі за умов трансформації економічного простору. Зокрема, встановлено, що в основу таких стратегій повинна бути закладена можливість визначення чітких напрямів розвитку міжнародних партнерських відносин на тривалу перспективу, а також висунення пріоритетних цілей щодо інтеграції зусиль на досягнення і задоволеність особистих ключових національних інтересів з приводу прозорості взаємовідносин, високого ступеня і довіри у співробітництві, тісна співпраця у сфері зовнішнь-торгівельній та політичній діяльності.

У розділі 2 *«Комплексно-структурні перетворення на ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки»* проведено дослідження тенденцій ринку нафтопродуктів та його впливу на національну безпеку України; проаналізовано структурні зрушення на світовому ринку нафтопродуктів та їх диверсифікований вплив на національну енергоресурсну політику та економіку держави; досліджено світову систему біржової торгівлі нафтопродуктами та глобалізацію світового нафтового ринку.

У дисертації розроблено послідовність етапів дослідження тенденцій ринку нафтопродуктів України у контексті його впливу на національну безпеку держави, що включає такі основні етапи: збирання та попереднє оброблення вхідної інформації, необхідної для дослідження тенденцій ринку нафтопродуктів України; загальний опис тенденцій ринку нафтопродуктів України; виділення суміжних ринків, параметри яких можуть справляти вплив на тенденції ринку нафтопродуктів; оцінювання тенденцій ринку нафтопродуктів України та суміжних ринків із використанням спеціального інструментарію; виділення складових національної безпеки України; оцінювання динаміки показників, що характеризують ринок нафтопродуктів

та суміжні ринки, за складовими національної безпеки; формування висновків з проведеного дослідження. Проведене за такою схемою дослідження тенденцій розвитку ринку нафтопродуктів в Україні показало, що ринкова кон'юнктура трансформувалася з моделі централізованої залежності від обмеженого кола постачальників до децентралізованої, високодиверсифікованої системи європейського зразка. Ключовими ознаками сучасного ринку стали: вимушена зміна логістичних ланцюгів із переорієнтацією на імпорт із країн ЄС, зростання ролі малого та середнього бізнесу в дистрибуції, критична залежність ціноутворення від світових індексів та волатильності транспортних витрат, а також необхідність постійної адаптації інфраструктури до загроз безпекового характеру. Водночас виявлено, що структурна слабкість вітчизняного нафтопереробного сектору залишається фундаментальним чинником енергетичної вразливості, що потребує формування нових інституційних механізмів для нівелювання системних ризиків і забезпечення сталого функціонування економіки).

Запропоновано методичний підхід до аналізу структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів, зокрема щодо діагностики інтенсивності таких зрушень на основі якого побудовано модель диверсифікованого впливу структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів на національну енергоресурсну політику та економіку України. Модель охоплює виклики для України від структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів (вплив на енергетичну безпеку та диверсифікацію, вплив на окремі сектори економіки, економічні наслідки) та можливі стратегічні відповіді України на структурні зрушення (розвиток власного видобутку та виробництва, енергоефективність та альтернативні джерела, державне регулювання та резерви).

Розроблено методичний підхід до кількісного оцінювання впливу глобалізації нафтового ринку на національну безпеку України. Встановлено, що усереднений рівень такого впливу є незначним (0,1 бал), хоча й позитивним, оскільки позитивні складові такого впливу майже повністю

компенсували негативні складові.

У розділі 3 *«Концептуальні засади стратегічного розвитку ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки»* зпрогнозовано тенденції розвитку світового ринку нафтопродуктів у контексті національної безпеки держави; запропоновано стратегічні пріоритети енергетичної політики України на етапі відбудови економіки; обґрунтовано напрями удосконалення інституційної платформи (забезпечення) реформування нафтового сектору в системі детермінант національної безпеки.

У дисертації запропоновано систему індикаторів для прогнозування тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів, що охоплює три групи: індикатори основних тенденцій розвитку ринку, індикатори вторинних тенденцій розвитку ринку та індикатори первинних тенденцій розвитку ринку. Встановлено, що за усіма дослідженими тенденціями світового ринку нафтопродуктів, які обрані для прогнозування, зокрема стосовно змін цін на нафту та нафтопродукти, попиту на них та ефективності їхнього використання, до 2028 року включно прогнозується зростання відповідних індикаторів, при цьому таке зростання є переважно незначним або помірним.

Апробовано методичні підходи щодо оцінювання впливу змін світових цін на певний вид нафтопродуктів на національну безпеку України. Це дозволяє констатувати, що за всіма досліджуваними видами нафтопродуктів та групами їхніх споживачів незначне зростання світових цін не справить відчутного впливу на обсяги діяльності, у процесі яких ці продукти споживаються. Водночас, помірне та значне зростання світових цін на нафтопродукти зумовлять зниження обсягів діяльності, у процесі яких ці продукти споживаються, відповідно на один та два рівні (якщо не відбудеться суттєвого підвищення ступеня ефективності споживання даних продуктів). Отже, у випадку помірного та значного зростання світових цін на нафтопродукти, таке зростання може мати суттєвий негативний вплив на національну безпеку України.

Запропоновано класифікацію різновидів енергетичних стратегій за такими ознаками: рівень, на якому здійснюється розроблення стратегії; співвідношенням між обсягами споживання енергії та темпами економічного зростання; джерела надходження енергетичних ресурсів; врахування експорту або реекспорту енергоресурсів; групи споживачів енергоресурсів; види енергетичних ресурсів, стосовно яких розробляється стратегія; джерела енергії, що виступають як пріоритетні. Обґрунтовано, що наявність різних видів енергетичних стратегій зумовлює потребу у виборі певної комбінації (портфелю) цих стратегій для країни з урахуванням наявних ризиків на енергетичних ринках. Визначено, що одним з основних способів такого врахування є створення дієвих адаптаційних механізмів, які б дали змогу зменшити рівень негативного впливу на енергетику та економіку країни від настання ризикових подій на ринках енергетичних ресурсів. Доведено, що для України на етапі повоєнного відновлення може бути доречним диверсифіковано-адаптивний тип енергетичної стратегії, що характеризується пріоритетністю енергетичної автономності, інтеграцією з європейськими енергетичними мережами та гнучким поєднанням відновлюваних джерел енергії з модернізованими традиційними потужностями.

Виявлено важливість трьох видів підтримки осіб, які споживають ті чи інші види нафтопродуктів і у яких існує невикористаний потенціал підвищення ефективності їхнього використання. Такими видами підтримки є інформаційна, методична та фінансова підтримки зазначених осіб. Цю підтримку можуть та повинні надавати, зокрема, і органи державної та місцевої влади. При цьому, як випливає з результатів опитування експертів щодо значущості інструментів інституційного характеру, спрямованих на реформування нафтового сектору України, такі інструменти, як державна підтримка нарощування потужностей з власного виготовлення нафтопродуктів і видобутку нафти та інформаційна, методична та фінансова підтримка осіб, які прагнуть реалізовувати заходи з підвищення ефективності використання нафтопродуктів, органами державної та місцевої влади, на

думку експертів, мають не меншу значимість, ніж інституційні інструменти раціоналізації цін на нафтопродукти.

Ключові слова: відбудова економіки, відновлювані джерела енергії, декарбонізація, детермінанта національної безпеки, економічна безпека, енергетична (паливна) безпека, енергетична політика, енергетична стратегія, енергетичний перехід, енергетичний ринок (сектор), інновації, інституційна платформа, національна безпека, реформування нафтового сектору, ринок нафтопродуктів

SUMMARY

Donets D. M. Development of the petroleum products market in the system of determinants of national security at the stage of economic reconstruction. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of study 05 «Social and Behavioral Sciences», specialty 051 «Economics». – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2026.

The dissertation is devoted to the development of theoretical and methodological provisions and practical recommendations for the development of the petroleum products market as a determinant of national security during the reconstruction of the Ukrainian economy.

In Chapter 1, “Theoretical and methodological principles of petroleum products market research,” defines the features of the formation and development of the petroleum products market as a component of national security. It examines the institutional determinants of the oil market under current energy policy and substantiates the methodological foundations for researching the petroleum products market during economic reconstruction.

National security is defined as the confidence in the protection of the vital values and interests of individuals, citizens, society, the state, and the nation. This state of protection is necessary for self-preservation, self-reproduction, and self-improvement, provided there is either an absence of threats or an established capability to mitigate them using a system of interconnected means, methods, and forms that allow for preventing, avoiding, and responding to internal and external dangers. The interrelationships between national security (specifically economic and fuel security) and the petroleum products market are established.

The study identifies determinants of oil market formation, categorized into five main groups: fundamental economic, geopolitical and regulatory, technological, financial and market, and natural and unpredictable determinants. It is proven that the interaction among these factors is extremely complex and often non-linear. General scientific principles for researching the petroleum products market are

proposed. Furthermore, the dissertation explores internationalization strategies for the oil sector within the transforming global economic space. It is established that such strategies should be based on the ability to define clear long-term directions for international partnerships and to prioritize integration goals, emphasizing transparency, trust, and close cooperation in foreign trade and political activities.

In Chapter 2, “Complex structural transformations in the petroleum products market in the system of national security determinants,” examines trends in the petroleum products market and their impact on Ukraine's national security. It analyzes structural shifts in the global petroleum products market and their diversified impact on national energy policy and the state economy, as well as the global system of exchange trading and the globalization of the oil market.

The dissertation develops a multi-stage sequence for studying trends in the Ukrainian petroleum products market in the context of its impact on national security. This sequence includes: collecting and preprocessing input data; providing a general description of market trends; identifying related markets whose parameters influence the petroleum products market; assessing trends using specialized analytical tools; identifying specific components of Ukraine's national security; evaluating the dynamics of market indicators relative to national security components; and drawing substantiated conclusions.

A study of trends in the development of the petroleum products market in Ukraine, conducted according to this scheme, demonstrated that the market situation has transformed from a model of centralized dependence on a limited number of suppliers to a decentralized, highly diversified system aligned with the European model. The key features of the modern market include: a forced restructuring of logistics chains reoriented toward imports from EU countries; an increasing role of small and medium-sized enterprises in distribution; a critical dependence of pricing on global indices and the volatility of transport costs; and the necessity for constant adaptation of infrastructure to security threats. Furthermore, it was determined that the structural weakness of the domestic oil refining sector remains a fundamental factor of energy vulnerability, necessitating the formation of new institutional

mechanisms to mitigate systemic risks and ensure the sustainable functioning of the economy.

A methodological approach to analyzing structural shifts in the global petroleum products market is proposed, specifically regarding the diagnosis of the intensity of such shifts. On this basis, a model of the diversified impact of structural shifts in the global oil market on Ukraine's national energy policy and economy has been developed. The model addresses the challenges faced by Ukraine due to global market shifts (impact on energy security and diversification, sectoral economic impacts, and broader economic consequences) as well as potential strategic responses (development of domestic production, energy efficiency and alternative sources, and state regulation and strategic reserves).

Finally, a methodological approach to quantitatively assessing the impact of oil market globalization on Ukraine's national security has been developed. It has been established that the average level of such impact is insignificant (0.1 points), although positive, as the positive components of this impact nearly offset the negative ones.

In Chapter 3, "Conceptual principles of strategic development of the petroleum products market at the stage of economic reconstruction," forecasts development trends of the global petroleum products market within the context of national security. It proposes strategic priorities for Ukraine's energy policy during the reconstruction period and substantiates directions for enhancing the institutional framework to support oil sector reform within the system of national security determinants.

The dissertation proposes a system of indicators for forecasting market development trends for specific types of petroleum products. This system comprises three groups: indicators of primary market trends, indicators of secondary market trends, and indicators of core development trends. It has been established that for all studied global market trends selected for forecasting-specifically regarding price fluctuations for oil and petroleum products, demand levels, and consumption

efficiency—a growth in the relevant indicators is projected until 2028. However, such growth is expected to remain largely insignificant or moderate.

Methodological approaches to assessing the impact of global price fluctuations for specific petroleum products on Ukraine's national security have been tested. The results indicate that a slight increase in global prices will not have a significant impact on the activity levels of the sectors consuming these products. Conversely, a moderate or significant rise in global prices will lead to a decrease in activity levels by one and two units, respectively, provided there is no significant improvement in consumption efficiency. Consequently, in the event of a moderate or significant increase in global petroleum prices, such volatility may exert a substantial negative impact on Ukraine's national security.

A classification of energy strategies is proposed based on several criteria: the level of strategy development; the correlation between energy consumption volumes and economic growth rates; sources of energy resources; the inclusion of energy export or re-export; target consumer groups; the specific types of energy resources addressed; and priority energy sources. It is substantiated that the existence of various types of energy strategies necessitates the selection of an optimal portfolio tailored to the country's specific needs, accounting for inherent risks in energy markets. It is determined that a primary method for managing these risks is the creation of effective adaptation mechanisms designed to mitigate the negative impact of market volatility on the energy sector and the national economy. It is proven that for Ukraine, during the post-war reconstruction stage, a diversified-adaptive energy strategy is most appropriate; such a strategy is characterized by prioritizing energy autonomy, ensuring integration with European energy networks, and maintaining a flexible synergy between renewable energy sources and modernized traditional capacities.

Furthermore, the study identifies the importance of three types of support for consumers who utilize petroleum products and possess untapped potential for improving consumption efficiency: informational, methodological, and financial support. It is argued that such assistance should be provided, in particular, by state

and local authorities. According to an expert survey regarding the significance of institutional instruments for reforming Ukraine's oil sector, measures such as state support for expanding domestic production capacities, alongside the aforementioned informational, methodological, and financial support for consumers, are considered by experts to be no less critical than institutional instruments aimed at the rationalization of petroleum product pricing.

Keywords: economic reconstruction of Ukraine, renewable energy sources, decarbonization, national security determinant, economic security, energy security, energy policy, energy strategy, energy transition, energy sector, institutional framework, oil sector reform, petroleum products market

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Злепко Н. І., Донець Д. М., Антипенко Н. В. Реструктуризація та розвиток: державна політика для стабілізації української економіки під час воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12 (18). С. 76–88. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7985>
Особистий внесок: проаналізовано ключові чинники для реструктуризації промислових підприємств.
2. Донець Д. М. Ринок нафтопродуктів у системі національної безпеки країни. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 56. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3051/2972>
3. Ащеулова О. М., Донець Д. М., Остропольська Є. В. Залучення інвестицій у повоєнну відбудову України: можливості та виклики. *Академічні візії*. 2023. Вип. 25. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/756>
Особистий внесок: досліджено потенціал зацікавлених кандидатів для залучення інвестицій у повоєнну відбудову України.
4. Донець Д. М. Стратегії інтернаціоналізації нафтового сектору у світі за умови трансформації економічного простору. *Науковий вісник ОНЕУ*. 2023. № 11–12 (312–313). С. 9–16. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-9-16>.
5. Донець Д. М. Основи дослідження ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 58. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3268/3191>
6. Донець Д. М., Таранський І. П., Рикованова І. С. Виклики глобального ринку нафтопродуктів та їх вплив на національну безпеку: перспективи та ризики. *Академічні візії*. 2024. Вип. 28. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/928/826>

Особистий внесок: досліджено перспективи розвитку глобального ринку нафтопродуктів.

7. Донець Д. М. Інституційні детермінанти формування нафтового ринку в умовах сучасної світової енергоресурсної політики. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Вип. 20, т. 1. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/8095>

8. Донець Д. М., Суружю І. С., Прийма П. Б. Аналіз викликів та загроз на ринку нафтопродуктів у контексті національної безпеки. *Бізнес Інформ*. 2024. № 1. С. 235–240. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2024&abstract=2024_1_0_235_240

Особистий внесок: досліджено основні загрози та побудовано модель відносин ринку та нацбезпеки.

9. Донець Д. М., Прийма Л. П. Диверсифікований вплив світового ринку нафтопродуктів на національну енергоресурсну політику та економіку України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2024. Вип. 2 (64). С. 9–16. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/315486>

Особистий внесок: систематизовано дослідження впливу світового ринку на енергоресурсну політику.

10. Прямухіна Н. В., Донець Д. М. Стратегія протистояння викликам глобалізації світового нафтового ринку: диверсифікація енергетичних джерел та розвиток відновлюваних технологій в Україні. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2024. Вип. 7, № 2. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi-vypusky/vypusk-6-nomer-2-2024/strategiya-protystoyannya-vyklykam-globalizaciyi-svitovogo>

11. Донець Д. М. Підвищення адаптованості економіки до ризиків на енергетичних ринках як пріоритетний напрям ресурсно-енергетичної політики. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 73. С. 1–8. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5827>

12. Донець Д. М. Методичні засади розроблення інструментарію для прогнозування тенденцій розвитку ринків нафтопродуктів. *Грааль науки*. 2025. № 55 : Proceedings of the IX Correspondence international scientific and practical conference «Science of post-industrial society: globalization and transformation processes». Р. 28–35. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/22.08.2025>
13. Донець Д. М., Прийма П. Б. Партнерський маркетинг у діяльності продавців на ринку світлих нафтопродуктів України. *Бізнес-навігатор*. 2025. Вип. 5 (82). С. 302–307. URL: https://business-navigator.ks.ua/journals/2025/82_2025/48.pdf
14. Донець Д. М. Тенденції розвитку світового ринку нафти та їхній вплив на національну безпеку України. *Грааль науки*. 2025. № 56 : Proceedings of the V Correspondence international scientific and practical conference «Science in motion: classic and modern tools and methods in scientific investigations». Р. 175–183. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/19.09.2025/44>
15. Донець Д. М. Ринок нафтопродуктів України: від інституційних реформ до стратегічної безпеки. *Грааль науки*. 2026. № 68 : XI Correspondence International Scientific and Practical Conference «Globalization of scientific knowledge». С. 114–125. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.15.05.2026.009>

Монографії

16. *Marketing and logistics: innovations, strategies, society* : monograph / edited by Nazar Hlynskyu. Tallinn : Teadmus OÜ, 2024. 610 p. URL: <https://teadmus.org/main-publications/sm-72> (п. 2.3, С. 407-416, 0,65 ум.д.ар.)
Особистий внесок здобувача: Розроблено платформу функціонування ринку нафтопродуктів та удосконалено підходи до оцінки кон'юнктури ринку нафтопродуктів шляхом інтеграції традиційних фінансово-економічних факторів із форс-мажорними та глибокими соціально-демографічними

зрушеннями воєнного періоду, які критично знижують спроможності цивільного сектору.

Публікації за матеріалами конференцій

17. Donets D. Supplying the needs of Ukraine with petroleum products in the conditions of war: logistics aspects of the European market. *Міждисциплінарні наукові дослідження та перспективи їх розвитку* : матеріали III Міжнар. студ. наук. конф., Дніпро, 10 листоп. 2023 р. Дніпро, 2023. С. 29–31.

18. Донець Д. М. Логістичні процеси європейського ринку нафтопродуктів в контексті забезпечення потреб України в умовах війни. *Національна безпека України в умовах сучасних викликів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 22 серп. 2023 р., Чернігів. Чернігів, 2023. С. 11–13.

19. Донець Д. М. Сучасний стан розвитку національного ринку нафтопродуктів. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури* : тези доповідей VI Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 трав. 2023 р., Львів. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2023. С. 137–138.

20. Донець Д. М. Інституційні детермінанти формування ринку нафтопродуктів. *Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 26 берез. 2024 р., Полтава. Полтава, 2024. С. 115–119.

21. Донець Д. М., Трифонова Ю. І. Логістичні особливості імпорту дизельного палива в Україну. *Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнесу в умовах економічних збурень* : тези доповідей V Міжнар. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих вчених, 28–29 берез. 2024 р., Львів. Львів, 2024. С. 170–171.

Особистий внесок: класифіковано логістичні маршрути імпорту нафтопродуктів.

22. Трифонова Ю. І., Донець Д. М. Логістика в умовах війни. *Маркетинг і логістика в системі менеджменту: виклики цифрової*

глобалізації : тези доповідей XV Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 жовт. 2024 р., Львів. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2024. С. 380–382.

Особистий внесок: проаналізовано логістичні концепції сучасного стану ринку нафтопродуктів.

23. Донець Д. М. Тінізація українського ринку палива. *Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнесу в умовах економічних збурень* : тези доповідей VI Міжнар. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих вчених, 27–28 берез. 2025 р., Львів. Львів, 2025. С. 139–140.

24. Донець Д. М. Повоєнне відновлення України як складова національної безпеки. *Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування* : тези доповідей VII Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 квіт. 2025 р., Львів. Львів, 2025. С. 48–50. URL: <https://drive.google.com/file/d/1eoA0Hh-rn8GmJEv1XzCv6ErFJiEgpLHX/view>

ЗМІСТ

ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ	28
1.1 Особливості формування та розвитку ринку нафтопродуктів як складової національної безпеки	28
1.2 Інституційні детермінанти формування ринку нафтопродуктів умовах сучасної енергетичної політики	38
1.3 Методологічні основи дослідження ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки	61
Висновки до розділу 1	79
РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНО-СТРУКТУРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ НА РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ В СИСТЕМІ ДЕТЕРМІНАНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	83
2.1. Дослідження тенденцій ринку нафтопродуктів України та його впливу на національну безпеку	83
2.2. Аналіз структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів та їх диверсифікований вплив на національну енергоресурсну політику та економіку України	121
2.3. Світова система біржової торгівлі нафтопродуктами та глобалізація світового ринку нафтопродуктів	138
Висновки до розділу 2	157
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ НА ЕТАПІ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ	159
3.1. Прогнозування тенденцій розвитку світового ринку нафтопродуктів у контексті національної безпеки держави	159
3.2. Стратегічні пріоритети енергоресурсної політики України на етапі відбудови економіки	189

3.3. Напрями удосконалення інституційної платформи реформування нафтового сектору в системі детермінант національної безпеки	206
Висновки до розділу 3	220
ВИСНОВКИ	224
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	228
ДОДАТКИ	249

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах воєнного стану в Україні, одним з ключових питань, що буде зберігати свою актуальність й на етапі повоєнної відбудови, є забезпечення національної безпеки за усіма її складовими. Однією з таких складових є енергетична безпека як складова економічної, що, серед іншого, має на меті забезпечення економіки необхідними обсягами нафтопродуктів. На теперішній час вирішення цієї проблеми стикається зі значними труднощами, зумовленими сукупністю зовнішніх та внутрішніх чинників, зокрема, проблемами із здійсненням нафтопереробки українськими нафтопереробними підприємствами, потужності яких як внаслідок військових дій, так і з причин організаційно-економічного характеру в останні роки суттєво скоротилися. За таких умов постає нагальна необхідність у запровадженні стратегічних економічних інструментів та застосуванні гнучких організаційно-економічних підходів щодо розвитку ринку нафтопродуктів в Україні як важливої складової національної безпеки.

Питання забезпечення національної безпеки, її складника – економічної безпеки та вдосконалення функціонування ринку нафтопродуктів, як передумови економічної безпеки знаходяться у центрі уваги багатьох науковців. Значний внесок у вирішення цього питання зробили, зокрема, такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Г. Браун, В. Бурлака, О. Вишневецька, М. Гаврись, Т. Домбровська, І. Єпіфанова, О. Захарчук, Є. Іонін, В. Капустян, Н. Коваленко, С. Козловський, Н. Косар, Я. Кузьо, В. Магас, О. Маслак, А. Мельничук, В. Мельничук, Г. Моргенту, Н.Савіна, М. Савченко, І. Сірецька, Т. Стоукс, Б. Тіппі, М. Хукер, О. Чигрин, М. Шкурат, Д. Шмаровоз та ін. В контексті обраної теми дослідження у роботах цих дослідників представляють інтерес піходи щодо забезпечення національної та економічної безпеки; детермінати національної безпеки; чинники, які впливають на параметри розвитку ринку нафтопродуктів; закономірності функціонування цього ринку

та моделі його взаємодії зі світовим ринком тощо. Водночас, не вирішеними залишаються питання розвитку ринку нафтопродуктів в Україні у контексті забезпечення національної безпеки, розроблення стратегій такого розвитку з урахуванням тих змін, які відбуваються на світових ринках сировини нафти та нафтопродуктів, а також удосконалення інституційної платформи процесу реформування секторів виробництва та споживання нафтопродуктів в Україні. Вищевикладене обумовило вибір даної теми дослідження та визначення його мети й завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи відповідає темі науково-дослідної кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка» «Трансформації маркетингових інструментів в умовах цифровізації економіки та глобалізації господарських процесів» (номер державної реєстрації 0123U102145), за результатами виконання якої здобувачем обґрунтовано сутність та напрями реалізації маркетингових стратегій для підвищення енергетичної стійкості держави.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо розвитку ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки на етапі відбудови економіки України.

Відповідно визначеної мети в роботі поставлено і вирішено такі завдання:

дослідити особливості формування та розвитку ринку нафтопродуктів як складової національної безпеки;

визначити інституційні детермінанти формування ринку нафтопродуктів у умовах сучасної енергетичної політики;

обґрунтувати методологічні основи дослідження ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки;

дослідити тенденції ринку нафтопродуктів України та його впливу на національну безпеку;

провести аналіз структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів та оцінити їх диверсифікований вплив на національну енергоресурсну політику та економіку України;

дослідити стан світової системи біржової торгівлі нафтопродуктами та прояви глобалізації світового ринку нафтопродуктів;

зпрогнозувати тенденції розвитку світового ринку нафтопродуктів у контексті національної безпеки держави;

запропонувати стратегічні пріоритети енергетичної політики України на етапі відбудови економіки;

обґрунтувати напрями удосконалення інституційної платформи реформування нафтового сектору в системі детермінант національної безпеки.

Об'єктом дослідження є процес розвитку ринку нафтопродуктів в Україні в системі детермінант національної безпеки на етапі відбудови економіки.

Предметом дослідження є теоретичні, науково-методичні та практичні засади розвитку ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки на етапі відбудови економіки.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовувались методи: *узагальнення* (при розробленні теоретико-методологічних засад дослідження ринку нафтопродуктів); *системного аналізу* (при формуванні системи індикаторів для прогнозування тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів); *економіко-математичного моделювання* (для дослідження ринку нафтопродуктів та прогнозування тенденцій на цьому ринку); *абстрагування* (при розробленні методичних підходів до розроблення стратегій інтернаціоналізації нафтового сектору у світі за умов трансформації економічного простору); *оптимізаційний* (при встановленні напрямів удосконалення інституційної платформи (забезпечення) реформування нафтового сектору в системі детермінант національної безпеки).

Теоретичною та методологічною основою проведеного дослідження є законодавчі та нормативні акти України, а також наукові праці вітчизняних та

іноземних дослідників, матеріали державної та регіональної статистичної звітності, а також звітності підприємств, відкриті інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо розвитку ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки на етапі відбудови економіки. Наукова новизна дисертації полягає у тому, що:

вперше:

обґрунтовано стратегічні пріоритети енергетичної політики України на етапі відбудови економіки, що передбачають: розроблення та реалізацію адаптаційних механізмів стосовно можливих ризиків функціонування енергетичних ринків (провадження енергозберігаючих технологічних змін та інші заходи з підвищення енергоефективності, збільшення обсягів генерування енергії з відновних її джерел, термомодернізацію тощо); фінансову, інформаційну та організаційну підтримку цих механізмів, встановлення двох напрямів енергетичної політики на засадах формалізованої системи цілей у сфері виробництва та споживання нафтопродуктів (регулювання рівня цін на нафтопродукти, підвищення ефективності їх використання), що дозволить зміцнити національну безпеку України через забезпечення енергоавтономності національної економіки.

удосконалено:

модель диверсифікованого впливу структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів на національну енергоресурсну політику та економіку України, що на відміну від існуючих, включає виклики для України від структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів (вплив на енергетичну безпеку та диверсифікацію, вплив на окремі сектори економіки, економічні наслідки) та можливі стратегічні відповіді України на структурні зрушення (розвиток власного видобутку та виробництва, енергоефективність та альтернативні джерела, державне регулювання та резерви;

методичні підходи щодо якісного аналізування динаміки параметрів ринків нафтопродуктів, що на відміну від існуючих передбачають певну

послідовність дій (виділення класів рівнів динаміки оціночних параметрів; визначення критеріїв віднесення динаміки певного досліджуваного параметру до деякого класу такої динаміки; формування остаточного переліку оціночних параметрів; визначення часових проміжків, впродовж яких відбувається аналізування динаміки оціночних параметрів; збирання вихідних даних, необхідних для обчислення індексів оціночних параметрів; розрахунок індексів оціночних параметрів (у разі відсутності даних про значення цих індексів у доступних для використання джерелах); ідентифікація динаміки кожного оціночного параметру в кожному досліджуваному часовому проміжку; попарне зіставлення результатів якісного оцінювання трендів деяких із досліджуваних параметрів; узагальнення отриманих результатів дослідження тенденцій на вітчизняному ринку нафтопродуктів) та є основою для обґрунтування стратегічних пріоритетів енергетичної політики країни;

методичні підходи до прогнозування розвитку ринку нафтопродуктів, які, на відміну від існуючих, передбачають таку послідовність кроків: розрахунок прогнозних значень індикаторів первинних тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів; розрахунок прогнозних значень індикаторів вторинних тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів; обчислення прогнозного рівноважного рівня цін на певний вид (види) нафтопродуктів та дозволяють приймати обґрунтовані управлінські рішення тактичного та стратегічного характеру щодо розвитку енергетичного ринку України;

теоретико-методичні засади оцінювання впливу змін світових цін на нафтопродукти на національну безпеку України, що на відміну від існуючих ґрунтуються на зіставленні прогнозних тенденцій зміни обсягів діяльності споживачів певного виду нафтопродуктів за різних комбінацій сценаріїв за наявного та прогнозного рівня світових цін на цей продукт;

отримали подальший розвиток:

трактування сутності поняття «національна безпека» шляхом тлумачення його сутності як впевненості у захищеності життєво важливих

цінностей та інтересів людини, громадянина, суспільства, держави, нації, необхідних для їх самозбереження, самовідтворення та самовдосконалення, за умови відсутності загроз або здатності захищатись від них, використовуючи систему взаємопов'язаних засобів, методів і форм, що дозволяють не допускати, уникати та реагувати на внутрішні та зовнішні небезпеки та загрози; визначення сутності *паливної безпеки* як первинного рівня забезпечення енергетичної безпеки, яка є критичним стовпом національної безпеки в цілому;

теоретико-методологічні засади дослідження ринку нафтопродуктів шляхом встановлення взаємозв'язків між національною безпекою, її різновидами, зокрема економічною та паливною безпекою, та ринком нафтопродуктів; виокремлення детермінант формування нафтового ринку, які поділено на п'ять груп (фундаментальні економічні детермінанти, геополітичні та регуляторні детермінанти, технологічні детермінанти, фінансові та ринкові детермінанти, природні та непередбачувані детермінанти); виокремлення загальнонаукових принципів, що запропоновано використати при дослідженні ринку нафтопродуктів;

концептуальні підходи до розробки стратегій інтернаціоналізації нафтового сектору у світі за умов трансформації економічного простору шляхом виконання вимоги, щоб в основу таких стратегій була закладена можливість визначення чітких напрямів розвитку міжнародних партнерських відносин на тривалу перспективу, а також висунення пріоритетних цілей щодо інтеграції зусиль на досягнення і задоволеність особистих ключових національних інтересів з приводу прозорості взаємовідносин, високого ступеня і довіри у співробітництві, тісна співпраця у сфері зовнішньоторгівельній та політичній діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення і висновки, які наведені в дисертації, доведено до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій, впровадження яких сприятиме розвитку ринку нафтопродуктів в Україні та зміцненню її

економічної та національної безпеки, зокрема на основі створення умов енергонезалежності споживачів нафтопродуктів від зовнішніх ринків.

Основні наукові положення, висновки та практичні результати виконаного дослідження впроваджено у діяльність:

ТОВ НВЦ «Нафтогазбудпроект» (довідка №764-1 від 05.02.2024р.) - напрями інтернаціоналізації, визначення можливих стратегій інтернаціоналізації нафтового сектору, розробка оптимальних моделей виходу на зовнішні ринки, рекомендації щодо диверсифікації постачань та адаптації до умов трансформації економічного простору;

Західний закупівельно-логістичний центр АТ «Укргазвидобування»ТОВ «НАФТОГАЗ УКРАЇНИ» (довідка №294 від 28.05.2024р.) – узагальнені тенденції розвитку ринку нафтопродуктів та їхній вплив на національну безпеку, що враховує комплексний підхід та різноманітні фактори, які впливають на стабільність і розвиток країни;

РРНУ «РЕТЕСКИ» (група компаній «РЕТЕСКИ» республіка Польща) (довідка №294 від 28.05.2024 р.) – результати дослідження викликів глобалізації світового ринку нафтопродуктів та застосування стратегії протистояння викликам глобалізації через призму диверсифікації енергетичних джерел, розвитку відновлюваної енергетики, енергоефективності та зміцнення енергетичної безпеки.

Результати дослідження також використовуються у навчальному процесі Національного університету «Львівська політехніка» при викладанні дисципліни «Логістика та управління ланцюгами поставок», «Маркетингові дослідження» (довідка № 67-01-1595 від 24.10.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертації, автором отримано особисто. З наукових праць, що опубліковані в співавторстві, у дисертації використано тільки ті ідеї і положення, які є результатом особистої роботи дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї та положення дисертаційної роботи розглянуто та схвалено на науково-практичних

конференціях: «Міждисциплінарні наукові дослідження та перспективи їх розвитку» (м.Дніпро, 2023 р.), «Національна безпека України в умовах сучасних викликів» (м. Чернігів, 2023 р.), «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури» (м.Львів, 2023 р.), «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору» (м.Полтава, 2024 р.), «Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнесу в умовах економічних збурень» (м. Львів 2024 р.), «Маркетинг і логістика в системі менеджменту: виклики цифрової глобалізації» (м.Львів, 2024 р.), «Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнесу в умовах економічних збурень» (м. Львів, 2025р.), «Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування» (м.Львів, 2025 р.).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 24 наукові праці, серед яких: 15 статей у наукових фахових виданнях України (з них - у співавторстві), 8 тез доповідей на науково-практичних конференціях, 1 розділ у колективній англійській монографії (закордонне видання). Загальний обсяг опублікованих праць – 12,31 друк. арк., з яких особисто автору належить 9,59 друк. арк.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг основного тексту становить 227 сторінок. Дисертаційна робота містить 25 таблиць, 34 рисунки, список використаних джерел із 186 найменування та 5 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ

1.1. Особливості формування та розвитку ринку нафтопродуктів як складової національної безпеки

Проблема забезпечення національної безпеки є важливим завданням для будь-якої країни, а в умовах війни його значущість значно актуалізується на фоні низки нових викликів та загроз. При цьому окрема увага має бути приділена забезпеченню економічної безпеки та інших функціональних складових національної безпеки, без яких неможливе повноцінне існування будь-якої країни.

Вивчення наукової літератури показує, що єдності у трактуванні поняття «національна безпека» та виокремленні її функціональних складових серед науковців не має. Чітке розуміння сутності поняття, його рівнів та структурних складових сприятиме розробці та ефективному застосуванню системи заходів задля забезпечення національної безпеки країни. Тому питання теоретико-методологічного базису проблеми забезпечення національної безпеки країни стали предметом даного дослідження.

Відсутність однозначного трактування поняття «національна безпека» обумовлено наявністю значної кількості підходів, аспектів та рівнів, а також сфер відносно яких розглядають національну безпеку. Окрім того, трактування поняття «національна безпека» політологами, фахівцями сфери державного управління, юристами, військовими чи економістами також відрізняється, оскільки відображає специфіку їх діяльності та предметну особливість певної галузі. Усі ці підходи в сукупності доповнюють один одного і дають можливість вивчати явище «національна безпека» у комплексі та знаходити оптимальні способи її забезпечення.

Вперше термін «національна безпека» використав у 1904 р. президент Сполучених Штатів Америки Теодор Рузвельт. З часом даний термін почали активно використовувати на міжнародному рівні задля захисту національних інтересів. Термін «національна безпека» трактувався, переважно, як рівень обороноздатності країни, безпеки нації, суспільства, особи від сторонніх посягань на свободу, суверенітет, територіальну цілісність. Тому того часу національну безпеку пов'язували із діяльністю органів державного управління, силами оборони, правоохоронними органами тощо. З часом трактування даного терміну розширилось і тепер передбачає гарантування безпеки її об'єктам в усіх сферах життєдіяльності.

Таким чином, термін «національна безпека» має американське походження, і вживається на англійський манер в розумінні і нації, і країни. Він позначає захищеність, безпеку нації: держави, громадян, особистості. Так, О. Соснін зазначає, що термін «національна безпека» має подвійний зміст: і як безпека нації, і як безпека держави, яку населяє певна нація, тобто «може характеризувати явище, що відноситься до суспільно-політичного життя нації, а також вказувати на відмінні риси і властивості, що виражають характер нації, її своєрідність та індивідуальність, у тому числі й те, що вона має певний автономний суспільно-політичний устрій. У цьому випадку термін «національний» виступає практично синонімом до слова «державний»» [1].

Інтерес викликає думка Л. Казакової про сутність поняття «безпека», яку вона розглядає як «свободу від страху й від ворожого стороннього впливу» [2, с. 129]. Це дає змогу трактувати поняття «національної безпеки» як стан захищеності національних інтересів від будь-якого стороннього впливу, внутрішніх та зовнішніх загроз, а також стан впевненості у завтрашньому дні, відсутності посягань на життя та свободу, добробут для кожного громадянина країни, суспільства і держави в цілому.

Науковці по-різному підходять до трактування поняття «національна безпека»: окремі дослідники закладають у дефініції військовий контекст, інші – впевненість у збереженні національних цінностей; прихильники статички

розглядають національну безпеку як ступінь (стан, рівень) захищеності від різного роду загроз; прихильники динаміки, активних дій наголошують на здатності задовольняти потреби нації або необхідності створення системи заходів створення безпечних умов; ряд дослідників розглядають суть поняття «національна безпека» через визначення її функціональних складових (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Трактування сутності поняття «національна безпека»*

Автор	Дефініція
1	2
<i>військовий контекст</i>	
Г. Браун	Національна безпека – це здатність зберігати територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути та систему управління, контролювати свої кордони [4, 5].
Г. Моргентау	Національна безпека – недоторканість території та інститутів держави, зробивши наголос на воєнну і політичну безпеку [6].
<i>впевненість у збереженні національних цінностей</i>	
Л. Хойновський	Національна безпека – це впевненість у збереженні найвищих цінностей держави, нації, суспільства та громадян, що є наслідком відсутності загроз або здатності захищатись від них [7, с. 134].
<i>ступінь (стан, рівень) захищеності від загроз</i>	
О. Глазов	Національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави в різних сферах життєдіяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує стійкий розвиток країни [8].
В. Антонов	Національна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства й держави, за якого забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання реальним і потенційним загрозам і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам української держави [9, с. 33].
І. Швед	Національна безпека – закріплене в нормах національного законодавства стабільне правове становище населення тієї чи іншої держави, що полягає в його здатності задовольняти потреби, необхідні для існування та розвитку, з мінімальним ризиком для базових конституційних цінностей, що гарантується наявністю реального механізму захисту їхніх прав і законних інтересів осіб органами державної влади від потенційно можливих і реально наявних внутрішніх і зовнішніх небезпек, які можуть завдати шкоди їхнім життєво важливим інтересам [10].
О. Гончаренко, Е. Лисицин, В. Вагапов	Національна безпека – це категорія, яка характеризує ступінь (міру, рівень) захищеності важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави [11].

Продовження табл.1.1

1	2
<i>здатність задовольняти потреби нації</i>	
Я. Кондратьєв, В. Ліпкан	Національна безпека – це здатність нації задовольняти потреби, необхідні для її самозбереження, самовідтворення й самовдосконалення з мінімальним ризиком збитку для базових цінностей її нинішнього стану [12].
О. Власюк	Національна безпека – це система державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу загалом та кожного громадянина зокрема, захист їхніх базових цінностей і законних інтересів, джерел духовного та матеріального розвитку від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз [13, с. 25].
<i>система заходів створення безпечних умов</i>	
О. Мотайло	Національна безпека як складне явище являє собою систему взаємопов'язаних елементів, яка включає в себе певну сукупність концептуальних установок і положень, соціально-політичних і правових інститутів і установ, визначених засобів, методів і форм, що дозволяють не допускати, уникати та реагувати на внутрішні та зовнішні небезпеки та загрози [14, с. 292].
В. Кітлер	Національна безпека – це процес, що включає різні заходи, що гарантують тривале і вільне існування та національний (державний) розвиток, включаючи захист та оборону держави як політичного інституту, і захист людей та всього суспільства, їхніх благ та природного середовища від загроз, які суттєво обмежують його функціонування або шкодять благам, що підлягають спеціальному захисту [15, с. 31].
<i>перелік функціональних складових</i>	
О. Соснін	Національна безпека – це показник здатності суспільства й держави, що захищають національні інтереси самостійно чи разом з іншими дружніми країнами (народами, націями), стримувати або усувати внутрішні й зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу, економічному розвитку, іншим важливим елементам духовності й матеріальної життєдіяльності; ступінь захищеності інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз [1].
В. Ліпкан, О. Ліпкан, О. Яковенко	Національна безпека – це сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі та державну стратегію в галузі забезпечення безпеки особистості, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей [16].

Джерело: сформовано автором

На законодавчому рівні «національна безпека» трактується як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз», що закріплено Законом України «Про національну безпеку України» за № 2469-VIII від 21 червня 2018 року [3].

Слід зауважити, що ключову роль в системі національної безпеки відіграє ринок нафтопродуктів, місце якого та важливість для зміцнення національної безпеки важливо реально оцінити та розробити гнучкі механізми регулювання. Цей ринок посідає одне з ключових місць у енергетичній системі України. Отже, з точки зору національної безпеки в контексті ринку нафтопродуктів пропонуємо таке авторське трактування поняття *«національна безпека»*: національна безпека є багатовимірним станом захисту життєво важливих інтересів суспільства й держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує сталий розвиток, суверенітет, територіальну цілісність та права громадян.

У паливно-енергетичному секторі, і зокрема на ринку нафтопродуктів, ця концепція має особливе значення: енергоносії залишаються критично важливим чинником функціонування економіки, оборони та соціального благополуччя. Безпека в цій сфері означає забезпечення надійного, доступного та контрольованого постачання нафти й нафтопродуктів, зменшення вразливості перед зовнішніми шоками та підтримку економічної цілісності через комплексний погляд на економічні, екологічні та соціальні аспекти. Головна мета полягає у зменшенні залежності від імпорту, підтримці стабільності цін та мінімізації ризиків, пов'язаних із коливаннями світового ринку нафти, одночасно враховуючи екологічні наслідки видобутку, переробки та використання нафтопродуктів. Для реальної зміцненості паливно-енергетичної безпеки потрібен комплексний підхід: диверсифікація постачань (різні джерела, маршрути та країни-партнери), формування та використання стратегічних запасів, модернізація інфраструктури (портова, складська, переробна), розвиток внутрішнього виробництва й енергоефективних технологій, а також відповідальне регулювання та моніторинг ринку.

Складники національної безпеки у контексті ринку нафтопродуктів представлено на рис.1.1.

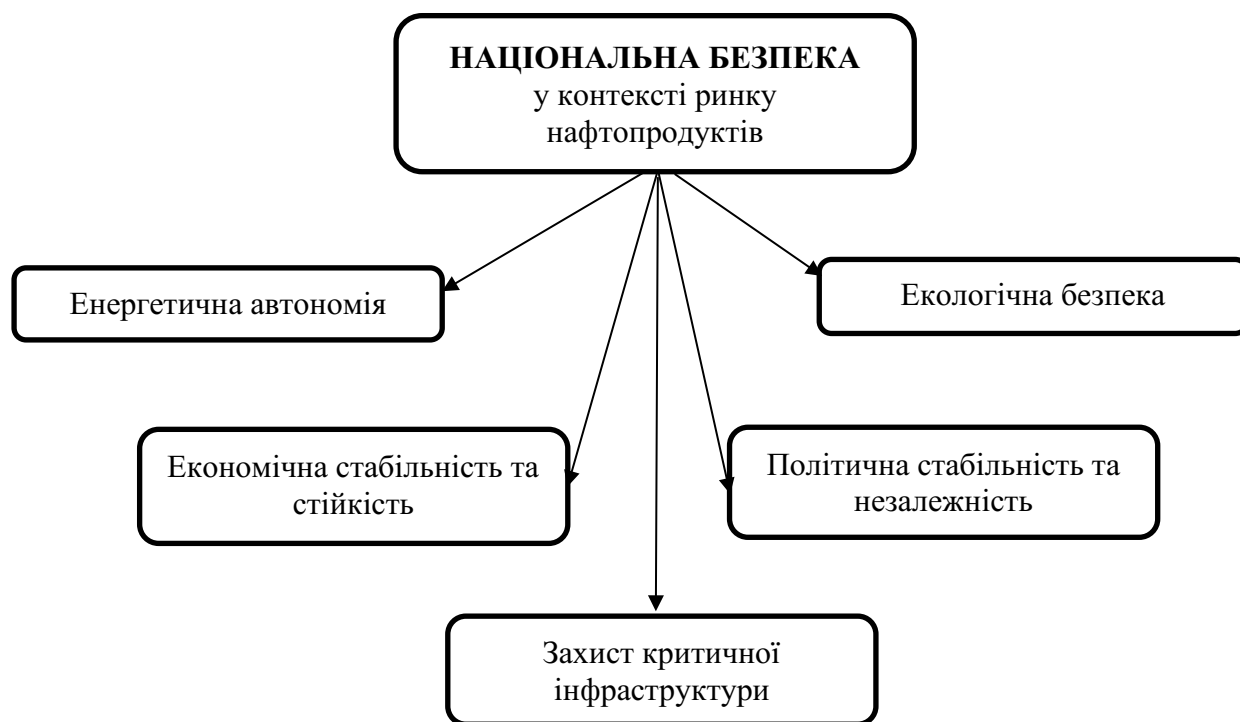

Рис. 1.1. Національна безпека у контексті ринку нафтопродуктів

Джерело: сформовано автором

Виходячи із вище викладеного, пропонуємо національну безпеку розглядати як впевненість у захищеності життєво важливих цінностей та інтересів людини, громадянина, суспільства, держави, нації, необхідних для їх самозбереження, самовідтворення та самовдосконалення, за умови відсутності загроз або здатності захищатись від них, використовуючи систему взаємопов'язаних засобів, методів і форм, що дозволяють не допускати, уникати та реагувати на внутрішні та зовнішні небезпеки та загрози.

Метою забезпечення національної безпеки країни є захист національних цінностей та інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз, що передбачає необхідність виконання ряду завдань. Г. Павленко, Ю. Семенюк та Ю. Лисецький детально описують завдання забезпечення національної безпеки, виділяючи серед них «захист державного ладу; захист суспільного ладу; забезпечення територіальної недоторканості й суверенітету; забезпечення політичної та економічної незалежності нації; забезпечення

здоров'я нації; охорона громадського порядку; боротьба зі злочинністю; забезпечення техногенної безпеки; захист від стихійних лих» [17].

Національну безпеку розглядають на різних рівнях: «особистості – безпеку її прав і свобод; суспільства – його матеріальних і духовних цінностей; держави – її конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності» [14, с. 291].

Зважаючи на комплексність поняття «національна безпека», його багаторівневість та багатоаспектність, імовірність виникнення тих чи інших загроз у різних сферах життєдіяльності нації, держави, суспільства, особистості, прийнято виділяти функціональні складові, або, як називають їх окремі дослідники, «галузеві підвиди» національної безпеки.

Н. Струк та О. Білоцький виділяють потрібну природу національної безпеки: соціальну, політичну та економічну, а економічну безпеку вони розглядають як систему безпек нижчого порядку: фінансової, інвестиційної, виробничої, енергетичної, зовнішньоекономічної, соціальної, макроекономічної, науково-технологічної, продовольчої, демографічної [24].

Погоджуючись із більшістю дослідників, вважаємо за доцільне виділяти у складі національної безпеки військову (оборонну), політичну, економічну, технологічну, екологічну, соціальну, інформаційну та демографічну безпеки. Усі інші названі безпеки повинні входити як системи нижчого порядку до названих функціональних складових національної безпеки: ідеологічна – до політичної; енергетична, продовольча, фінансова – до економічної; етнічна – до демографічної; інноваційна складова безпеки може проявлятися у будь якій з них; як і психологічні методи можуть використовуватись для забезпечення усіх галузевих підвидів національної безпеки.

Жодна економічна система не може ефективно функціонувати без використання енергетичних ресурсів, отже енергетична безпека формує основу економічної безпеки. Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, узагальнивши напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців, розглядають енергетичну безпеку як «спроможність технічно

надійним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом задовольняти потреби суспільства в енергоресурсах, забезпечувати стале функціонування національної економіки в нормальних і кризових умовах, захищати суверенітет держави у формуванні та здійсненні політики захисту національних інтересів» [25, с. 10].

Залежно від функціонування енергетичної системи кожна країна зіштовхується з різними проблемами щодо забезпечення енергетичної безпеки. Країни-імпортери енергоресурсів намагаються забезпечити стабільність поставок та встановлення поміркованих цін на енергоресурси, створення необхідних запасів, налагодження безперебійної роботи логістичної системи, зниження енергоємності національної економіки; країни-експортери мають за мету забезпечення стабільного попиту на вироблені енергоресурси, встановлення вигідних цін, моніторинг ринку енергоресурсів.

Енергоресурси включають в себе сукупність всіх видів палива (нафти, вугілля, газу) та енергії вітру, води, сонця, хвиль тощо. Тому ринок нафтопродуктів входить як важлива складова до ринку енергоресурсів. Ринок нафтопродуктів, збалансований за усіма критеріями, конкурентоздатний, незалежний від імпорту нафтопродуктів, що ґрунтується на реконструкції нафтопереробної промисловості та нарощуванні власного виробництва палива, становить основу паливної безпеки, яка передбачає «збалансування кон'юнктури ринку моторного палива, забезпечення існування і розвиток паливного сектора та гарантування задоволення інтересів акторів ринку» [26].

Особливе місце в ієрархічній системі національної безпеки займає ринок нафтопродуктів (рис. 1.2). Паливна безпека є невід'ємною частиною ширшої категорії – енергетичної безпеки. Цей взаємозв'язок є фундаментальним, адже паливо, як основне джерело енергії (завдяки виділенню тепла при спалюванні), лежить в основі функціонування усіх життєво важливих систем держави: від промисловості та транспорту до житлово-комунального господарства та оборони. Відсутність чи нестача палива миттєво паралізує економіку, знижує обороноздатність і підриває соціальну стабільність.

Рис. 1.2. Авторське трактування національної безпеки

Джерело: сформовано автором

Проте, варто поглибити розуміння цього зв'язку. Енергетична безпека, своєю чергою, є однією з ключових функціональних складових національної безпеки. Вона охоплює не лише достатність паливних ресурсів, а й їхню доступність (цінова політика), надійність поставок (диверсифікація джерел та маршрутів), стійкість інфраструктури (захист об'єктів видобутку, транспортування та переробки), а також екологічні аспекти енерговиробництва та споживання. Таким чином, паливна безпека – це первинний рівень забезпечення енергетичної безпеки, яка є критичним стовпом національної безпеки в цілому.

Авторське трактування національної безпеки та ролі ринку нафтопродуктів свідчить про глибоке розуміння концепції та спроби адаптувати її до сучасних реалій, що є особливо цінним в умовах постійних глобальних викликів. Запропоноване авторське бачення, інтегрує економічні, соціальні, воєнні, інформаційні та екологічні аспекти, підкреслюючи їхню взаємозалежність.

Ринок нафтопродуктів є не просто економічним сегментом, а системним елементом, що впливає на безліч інших підсистем національної безпеки. Його

стабільність або нестабільність має прямі наслідки для:

економічної безпеки: різкі коливання цін, дефіцит або надлишок нафтопродуктів безпосередньо впливають на інфляцію, конкурентоспроможність промисловості та сільського господарства, а також на доходи населення;

оборонної безпеки: функціонування військової техніки та логістики Збройних Сил повністю залежить від безперебійного постачання палива;

соціальної безпеки: доступність нафтопродуктів впливає на транспортну мобільність населення, вартість товарів і послуг, а отже, на соціальне самопочуття та потенційні соціальні конфлікти;

технологічної безпеки: залежність від імпорту технологій переробки або розвідки нафтопродуктів може створювати вразливості.

Дослідження ринку нафтопродуктів як ключового елемента, інтегрованого в ієрархічну систему національної безпеки, є своєчасним і особливо актуальним для країн, що характеризуються високою залежністю від імпорту енергоносіїв або володіють розгалуженою та критично важливою енергетичною інфраструктурою.

Ринок нафтопродуктів у сучасних умовах перестає бути виключно економічною категорією і набуває ознак стратегічного безпекового ресурсу. Його функціонування безпосередньо впливає на стійкість транспортної системи, енергетичну автономність держави, стабільність промислового виробництва та обороноздатність. У цьому контексті перебої у постачанні, цінова волатильність або логістичні обмеження можуть трансформуватися з ринкових ризиків у загрози національного рівня.

З огляду на глобальну структуру ринку, де домінують обмежене коло країн-експортерів і коаліційні утворення на кшталт ОПЕК+, формується високий рівень залежності імпортозалежних держав від зовнішніх політичних та економічних рішень. Це підсилює вразливість національних економік до геополітичних криз, санкційних режимів, воєнних конфліктів і порушень глобальних ланцюгів постачання.

Водночас для країн із розвинутою енергетичною інфраструктурою (нафтопереробні заводи, транзитні хаби, портові комплекси та системи зберігання) ринок нафтопродуктів виконує не лише забезпечувальну, а й системоутворюючу функцію. Він формує основу енергетичної безпеки, визначає рівень економічної стійкості та впливає на здатність держави адаптуватися до кризових сценаріїв.

У підсумку, інтеграція аналізу ринку нафтопродуктів у систему національної безпеки дозволяє розглядати його як багаторівневу структуру впливу - від макроекономічної стабільності до стратегічної стійкості держави. Це обґрунтовує необхідність комплексного підходу до дослідження, що поєднує економічні, геополітичні та безпекові аспекти функціонування енергетичних ринків.

1.2 Інституційні детермінанти формування ринку нафтопродуктів в умовах сучасної енергетичної політики

Розвиток енергетичної політики є надзвичайно важливим аспектом регулювання національної економіки, що характеризується формуванням стратегій, програм та дійових механізмів для забезпечення стійкого, доступного та екологічно чистого використання енергоресурсів.

Розроблення енергетичної політики, що матиме на меті забезпечення енергетичної безпеки держави, повинно базуватися на складанні енергетичної стратегії, яка окреслює орієнтири розвитку енергетики та описує інструменти досягнення поставлених цілей. При цьому варто враховувати існування низки різновидів енергетичних стратегій, які можливо згрупувати за такими ознаками, як: рівень, на якому здійснюється розроблення стратегії; співвідношенням між обсягами споживання енергії та темпами економічного зростання; джерела надходження енергетичних ресурсів; врахування експорту або реекспорту енергоресурсів; групи споживачів енергоресурсів стосовно яких передбачено найбільше зростання рівня енергоефективності; види

енергетичних ресурсів, щодо яких розробляється стратегія; джерела енергії, що виступають як пріоритетні, тощо (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Групування енергетичних стратегій

Ознаки групування енергетичних стратегій	Види енергетичних стратегій
1	2
1. За рівнем, на якому здійснюється розроблення стратегії	1.1. Енергетична стратегія підприємства
	1.2. Енергетична стратегія територіальної громади
	1.3. Енергетична стратегія держави
	1.4. Енергетична стратегія об'єднання держав
2. За співвідношенням між обсягами споживання енергії та темпами економічного зростання	2.1. Стратегія, яка має на меті відносне скорочення споживання певних видів енергетичних ресурсів (підвищення енергоефективності за цими видами ресурсів)
	2.2. Стратегія, яка має на меті забезпечення економічного зростання із одночасним скороченням в абсолютному виразі обсягів споживання певних видів енергетичних ресурсів
3. Залежно від джерел надходження енергетичних ресурсів	3.1. Енергетична стратегія, яка передбачає одержання енергетичних ресурсів лише за рахунок власного видобутку
	3.2. Енергетична стратегія, яка передбачає одержання усіх або частини енергетичних ресурсів за рахунок імпорتنних поставок
4. Залежно від того, чи передбачається експорт або реекспорт енергоресурсів	4.1. Енергетична стратегія, яка передбачає експорт або реекспорт енергетичних ресурсів
	4.2. Енергетична стратегія, яка не передбачає експорт або реекспорт енергетичних ресурсів
5. Залежно від груп споживачів енергоресурсів стосовно яких передбачено найбільше зростання рівня енергоефективності	5.1. Енергетична стратегія, згідно якої основними споживачами енергоресурсів, стосовно яких передбачено найбільше зростання рівня енергоефективності, є комерційні споживачі енергії
	5.2. Енергетична стратегія, згідно якої основними споживачами енергоресурсів, стосовно яких передбачено найбільше зростання рівня енергоефективності, є домогосподарства
	5.3. Енергетична стратегія, згідно якої основними споживачами енергоресурсів, стосовно яких передбачено найбільше зростання рівня енергоефективності, є бюджетні установи
	5.3. Енергетична стратегія, згідно якої передбачено значне зростання рівня енергоефективності одночасно у різних груп основних споживачів енергоресурсів

Продовження табл. 1.2

1	2
6. За видами енергетичних ресурсів, щодо яких розробляється стратегія	6.1. Стратегія розвитку електроенергетичної галузі
	6.2. Стратегія розвитку атомної енергетики
	6.3. Стратегія розвитку вугільної промисловості
	6.4. Стратегія розвитку нафтогазової галузі
	6.5. Стратегія одночасного розвитку кількох сфер (галузей)
7. За джерелами енергії, що виступають як пріоритетні	7.1. Енергетична стратегія, яка базується на переважному застосуванні невідновних джерел енергії
	7.2. Енергетична стратегія, яка базується на переважному застосуванні відновних джерел енергії
	7.3. Енергетична стратегія, яка передбачає розгляд як критично важливих і невідновних, і відновних джерел енергії

Джерело: розроблено автором

Наявність різних видів енергетичних стратегій за різними ознаками групування зумовлює потребу у виборі певної комбінації (портфелю) цих стратегій. Такий вибір визначається впливом різноманітних чинників, які можуть бути поділені за місцем виникнення на внутрішні (які характеризують внутрішнє середовище функціонування того об'єкта, для якого складається відповідний портфель стратегій) та зовнішні (які характеризують зовнішнє середовище об'єкта, для якого складається відповідний портфель енергетичних стратегій). Своєю чергою, внутрішні чинники, які впливають на формування енергетичних стратегій, доцільно поділити на три основні групи (табл.1.3): чинники, які характеризують обсяги ресурсного забезпечення процесів розроблення та реалізації енергетичних стратегій; чинники, які характеризують споживчі властивості ресурсного забезпечення процесів розроблення та реалізації енергетичних стратегій; чинники, які характеризують рівень компетентності працівників, які здійснюють розроблення та беруть участь в управлінні реалізацією енергетичних стратегій.

Таблиця 1.3

Групування внутрішніх чинників, які впливають на формування енергетичних стратегій

Групи чинників	Види чинників
1. Чинники, які характеризують обсяги ресурсного забезпечення процесів розроблення та реалізації енергетичних стратегій	1.1. Наявні та прогнозні обсяги власного видобутку (вироблення) енергетичних ресурсів
	1.2. Наявні та прогнозні обсяги технічних ресурсів, які беруть (братимуть) участь у забезпеченні процесів видобутку, транспортування та зберігання енергоресурсів
	1.3. Наявні та прогнозні обсяги людських ресурсів, які беруть (братимуть) участь у забезпеченні процесів видобутку, транспортування та зберігання енергоресурсів
	1.4. Наявні та прогнозні обсяги фінансових ресурсів, необхідних для реалізації енергетичних стратегій
	1.5. Обсяги інформаційних ресурсів, на підставі яких здійснюється розроблення енергетичних стратегій
2. Чинники, які характеризують споживчі властивості ресурсного забезпечення процесів розроблення та реалізації енергетичних стратегій	2.1. Наявні та прогнозні якість та витрати на видобуток енергетичних ресурсів
	2.2. Наявний та прогнозний технічний стан технічних ресурсів, які беруть (братимуть) участь у забезпеченні процесів видобутку, транспортування та зберігання енергоресурсів
	2.3. Наявна та прогнозна кваліфікація людських ресурсів, які беруть (братимуть) участь у забезпеченні процесів видобутку, транспортування та зберігання енергоресурсів
	2.4. Наявна та прогнозна структура фінансових ресурсів, необхідних для реалізації енергетичних стратегій
	2.5. Актуальність, повнота та точність інформаційних ресурсів, на підставі яких здійснюється розроблення енергетичних стратегій
3. Чинники, які характеризують рівень компетентності працівників, які здійснюють розроблення та беруть участь в управлінні реалізацією енергетичних стратегій	3.1. Рівень компетентності працівників у питаннях збирання вхідної інформації, необхідної для розроблення енергетичних стратегій
	3.2. Рівень компетентності працівників у питаннях оброблення вхідної інформації, необхідної для розроблення енергетичних стратегій
	3.3. Рівень компетентності працівників, які беруть участь в управлінні реалізацією енергетичних стратегій

Джерело: розроблено автором

Стосовно зовнішніх чинників, які справляють вплив на формування енергетичних стратегій, то зазначені чинники доцільно поділити на такі основні групи: параметри, які описують кон'юнктуру на енергетичних ринках; логістичні та ресурсні чинники; ризики енергетичних ринків (табл.1.4).

Таблиця 1.4

Групування зовнішніх чинників, які впливають на формування енергетичних стратегій

Групи чинників	Види чинників
1. Параметри, які описують кон'юнктуру на енергетичних ринках	1.1. Поточні та прогнозні ціни на енергетичні ресурси
	1.2. Поточні та прогнозні натуральні обсяги попиту на енергетичні ресурси
	1.3. Поточні та прогнозні натуральні обсяги пропозиції на енергетичні ресурси
2. Логістичні та ресурсні чинники	2.1. Способи транспортування енергетичних ресурсів, які імпортуються
	2.2. Витрати на транспортування енергетичних ресурсів, які імпортуються
	2.3. Маршрути транспортування енергетичних ресурсів, які імпортуються
	2.4. Способи транспортування енергетичних ресурсів, які експортуються
	2.5. Витрати на транспортування енергетичних ресурсів, які експортуються
	2.6. Маршрути транспортування енергетичних ресурсів, які експортуються
	2.7. Можливості отримання технічних, людських та фінансових ресурсів, необхідних для реалізації енергетичних ресурсів, із зовні
3. Ризики енергетичних ринків	3.1. Ризик зростання цін на енергетичні ресурси (насамперед, імпортовані)
	3.2. Ризик погіршення умов одержання енергетичних ресурсів (насамперед, імпортованих)
	3.3. Ризик припинення постачання енергетичних ресурсів

Джерело: розроблено автором

Остання група чинників включає потенційні загрози, реалізація яких може призвести до погіршення умов провадження розроблених енергетичних стратегій. При цьому, як і більшість зовнішніх чинників, ризики енергетичних ринків часто не піддаються безпосередньому управлінню, проте повинні враховуватися при розробленні енергетичних стратегій. Одним з головних способів такого врахування є створення дієвих адаптаційних механізмів, які б дали змогу зменшити рівень негативного впливу на енергетику та економіку від настання ризикових подій на ринках енергетичних ресурсів.

Одним з найважливіших інструментів реалізації енергетичних стратегій є перехід відновлюваних джерел енергії. Цей перехід зменшує залежність від вугілля, нафти та природного газу шляхом збільшення використання сонячної, вітрової, гідро та інших видів енергетики. Крім того, зменшення споживання енергії можливим є шляхом впровадження новітніх технологій та підвищення ефективності використання енергії у всіх сферах, від промисловості до побуту.

Стосовно нафтопродуктів, то особливу роль на їхньому ринку відіграють глобальні міжнародні домовленості. Зокрема, Паризька угода ставить перед країнами – учасниками цієї угоди завдання зменшення викидів парникових газів та розвитку відновлюваних джерел енергії. В межах преамбули цієї угоди відмічено, що сторони повинні взяти до уваги свої зобов'язання щодо прав людини, включаючи право на здоров'я, права корінних народів, місцевих громад, мігрантів, дітей, осіб з обмеженими можливостями, уразливих груп і право на розвиток, а також гендерну рівність, розширення прав і можливостей жінок. Виходячи з вищезазначених правових норм, при порушенні прав, пов'язаних з негативними наслідками зміни клімату, особа має можливість звернутися до суду за захистом своїх прав.

Збільшення кількості різноманітних джерел енергії стимулює зменшення ризиків залежності від одного джерела або постачальника. Серед різноманіття джерел енергії виокремлюють сонячні станції, які все ще залишаються лідерами серед альтернативних джерел енергії для дому; сонячні геліосистеми, які переважно встановлюють на об'єктах із великою кількістю споживанням гарячої води; вітрогенератори, теплові насоси та ін. інноваційні джерела.

Зазначимо, що інвестиції у дослідження та розвиток новітніх технологій, таких як зберігання енергії дозволять забезпечити більш стійке, ефективне та екологічно чисте використання енергоресурсів. Ці аспекти відіграють важливу роль у формуванні та реалізації світової енергетичної політики, спрямованої на створення більш стійкого та ефективного енергетичного майбутнього для всього світу.

Загалом розвиток світової енергетичної системи визначається використанням відновлюваних джерел енергії, енергоефективністю, дотримання міжнародних домовленостей, що пов'язані із диверсифікацією енергетичного міксу та розвитком інноваційних технологій.

Теоретико-методологічні аспекти розвитку ринку нафтопродуктів сьогодні посідають ключові позиції серед досліджуваних тем та висвітлені у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: М. Байков, Л. Гальчинський, О. Зорін, О. Когут, Д. Костенко, В. Мазуренко, Т. Малова, К. Маркевич, П. Невз, У. Ніконенко, В. Омельченко, Н. Пилипів, І. Пятничук, Г. Рябцев, Ю. Сапронов, Т. Салашенко, Т. Стоукс, Б. Тіппі, Г. Феденко, М. Хукер, О. Шапран, Т. Щетілова, В. Шпілевський та ін. Однак, попри велику кількість досліджень недостатньо повною мірою розкриті сутнісні складові інституційних детермінантів формування ринку нафтопродуктів.

Регулювання ринку нафтопродуктів здійснюється із врахуванням державних, міжнародних інституцій (рис. 1.3.).

Серед міжнародних організацій, які впливають на цей ринок:

1. Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) створена з метою визначення цін на нафту та квот на її видобуток та займається координацією політики виробництва нафти серед своїх членів. Країни ОПЕК спільно виробляють приблизно 30% світового видобутку нафти-сирця [37]. Рішення ОПЕК щодо рівня видобутку нафти може впливати на ціни нафтопродуктів на світовому ринку, а отже, і на ринок України. Тут варто відмітити, що у 2016 року росія разом із Азербайджаном, Бахрейном, Брунеєм, Казахстаном, Малайзією, Мексикою, Оманом, Південним Суданом, та Суданом увійшла до складу ОПЕК. При цьому угода отримала назву ОПЕК+ і функціонує і до тепер. Це вказує на те, що ресурси та зв'язки організації можуть працювати на користь країни-агресора. При цьому росія має можливість впливати на прийняття рішень щодо розподілу та вартості нафторесурсів.

2. Міжнародне агентство з енергетики (МЕА) здійснює аналіз ринку нафти та газу та надає рекомендації з питань розробки та реалізації

енергетичної політики. Звіти та рекомендації представлені організацією можуть стати основою стратегії закупівель нафтопродуктів для України.

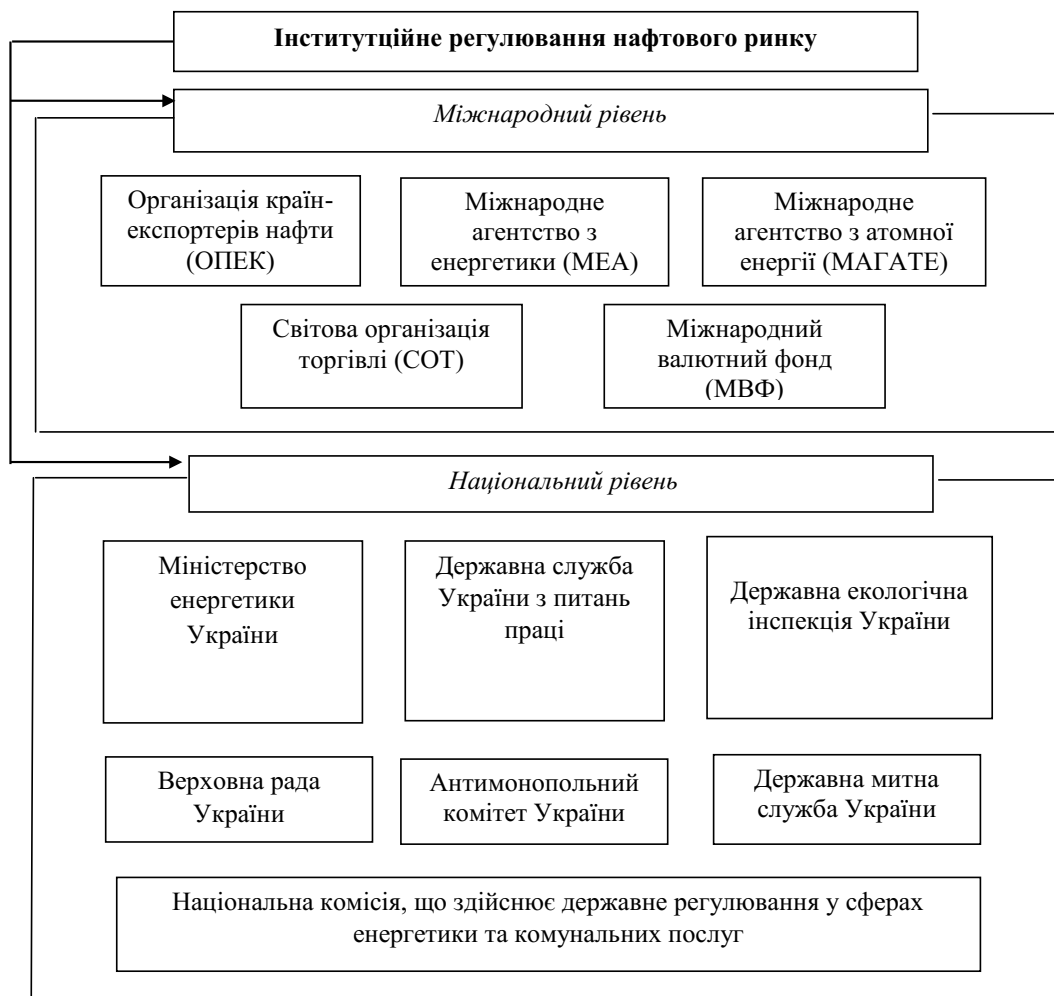

Рис. 1.3. Інституційне регулювання ринку нафтопродуктів

Джерело: сформовано автором

3. Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) більше спеціалізується на ядерній енергетиці та веде моніторинг інших форм енергії, у тому числі нафтопродуктів. З листопада 2023 року Агентство організувало п'ять поставок обладнання для ядерної та фізичної ядерної безпеки в Україну, в результаті чого загальна вартість поставок з початку війни сягнула понад 8,5 млн євро [34]. Експерти Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) здійснюють контроль за Запорізькою, Хмельницькою, Південноукраїнською та Рівненською АЕС. Останні три продовжують виробляти електроенергію для

енергосистеми України. На всіх п'яти АЕС в Україні було розгорнуто 98 місій у складі 131 співробітника МАГАТЕ в рамках постійної присутності [34].

4. Світова організація торгівлі (СОТ) впливає на міжнародну торгівлю товарами, включаючи нафтопродукти. Їхні правила та домовленості можуть впливати на умови торгівлі нафтопродуктами між Україною та іншими країнами. Захист інтересів товаровиробників у зовнішньоекономічній діяльності визначається показниками: рівень захисту внутрішнього ринку або співвідношення компенсаційних виплат до світових ринкових цін, показниками сукупної підтримки, показниками причин звільнення виробників від скорочувальних зобов'язань, загрозою заподіяння серйозної шкоди, співвідношення між збитками і прибутковістю виробників. Вступ України до СОТ характеризувався прискоренням темпів економічного зростання при одночасному погіршенні показників інфляції [38].

Зазначені міжнародні організації відіграють важливу роль у формуванні та регулюванні міжнародного ринку нафтопродуктів, що в свою чергу впливає на умови національного ринку України.

Нафтовий ринок України регулюється кількома інституціями та органами влади, які забезпечують контроль за виробництвом, постачанням, торгівлею та споживанням нафтопродуктів. Серед найважливіших інституцій, які впливають на ринок нафтопродуктів в Україні наступні:

1. Верховна рада України, яка забезпечує розробку та затвердження законів. Зокрема в межах Закону України «Про нафту і газ» сформовані основні організаційні, економічні та правові засади діяльності нафтогазової галузі України. Також в межах закону здійснюється регулювання відносин, пов'язаних з особливостями користування нафтової галузі [35].

2. Міністерство енергетики та захисту довкілля України несе відповідальність за регулювання та координацію діяльності в енергетичному секторі, включаючи нафтову промисловість. Крім того, в умовах воєнного стану міністерство забезпечує державний екологічний моніторинг. Збір інформації про військові злочини росії проти природи, розрахунок збитків

навколишнього середовища є особливо важливими.

3. Державна служба України з нагляду за охороною праці відповідає за забезпечення безпеки праці на нафтопромислових об'єктах та дотримання вимог стандартів безпеки. Забезпечення безпеки праці на нафтопромислових об'єктах та дотримання вимог стандартів безпеки є критично важливими завданнями для промислових підприємств у цьому секторі. При цьому ключовими аспектами в даному напрямі є впровадження та дотримання встановлених технічних стандартів та процедур безпеки, які охоплюють усі аспекти роботи на нафтопромислових об'єктах, включаючи експлуатацію обладнання, транспортування ресурсів та роботу персоналу; забезпечення належного рівня навчання та підготовки для персоналу, що працює на нафтопромислових об'єктах. Важливо також розуміти наявність ризиків та виявлення можливих небезпек, які можуть виникнути в процесі роботи на нафтопромислових об'єктах, з метою їх попередження та мінімізації. Ці заходи сприяють забезпеченню безпеки праці та дотриманню вимог стандартів безпеки на нафтопромислових об'єктах, зменшуючи ризики та підвищуючи ефективність та стійкість промислових процесів.

4. Державна інспекція з контролю якості палива та їх відповідності стандартам відповідає за контроль якості нафтопродуктів, їх відповідність стандартам та безпеку використання. Основні функції цієї інспекції полягають у здійсненні моніторингу якості палива, визначення відповідності стандартам, викладення рекомендацій та заходів, проведення аудитів та перевірок. Проведення регулярних інспекцій та тестувань палива на відповідність встановленим стандартам якості, що включає аналіз хімічного складу, вміст забруднюючих речовин, показників вмісту сірки, вологи, октанового числа (у випадку бензину) та інших параметрів, що впливають на ефективність та екологічність палива. Державна інспекція з контролю якості палива та їх відповідності стандартам відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки та ефективності використання паливних ресурсів у різних галузях економіки.

5. Антимонопольний комітет України відповідальний за контроль за

дотриманням законодавства про конкуренцію на ринку нафтопродуктів та за запобіганням монополізації. Він забезпечує проведення аналізу та моніторингу, розслідувань у справах про можливі порушення антимонопольного законодавства, стану конкуренції на ринку нафтопродуктів з метою виявлення можливих порушень антимонопольного законодавства, таких як узгоджена діяльність, зловживання монопольним становищем тощо. Крім того, комітет забезпечує захист прав споживачів на ринку нафтопродуктів, у тому числі шляхом вжиття заходів щодо запобігання недобросовісним або обманливим практикам у сфері продажу нафтопродуктів; проведення аналізу та моніторингу ціноутворення на ринку нафтопродуктів, розроблення та впровадження заходів, спрямованих на стимулювання конкуренції. Загалом Антимонопольний комітет України має ключове значення у забезпеченні розвитку ефективного та конкурентоспроможного ринку нафтопродуктів, а також у захисті інтересів споживачів у цій сфері.

6. Державна митна служба України забезпечує контроль за імпортом та експортом нафтопродуктів, включаючи сплату мита та дотримання вимог митного законодавства; дотримання митних та податкових норм на ринку нафтопродуктів, а також у боротьбі з контрабандою та незаконним оборотом. Державна митна служба співпрацює з міжнародними партнерами та міжнародними організаціями у сфері митної та податкової політики, щоб забезпечити відповідність українського законодавства міжнародним стандартам та нормам.

7. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг відповідає за регулювання тарифів на послуги з транспортування та розподілу нафтопродуктів, що транспортуються трубопроводами.

Всі вказані інституції спільно забезпечують регулювання та контроль за функціонуванням ринку нафтопродуктів в Україні.

Формування ринку нафтопродуктів - це складний, динамічний процес, який визначається взаємодією численних факторів, що впливають на попит, пропозицію, ціноутворення, логістику та регулювання. Ці детермінанти можна згрупувати за кількома основними категоріями:

Становлення та функціонування ринку нафтопродуктів є складним системним процесом, архітекtonіка якого формується під впливом динамічної взаємодії розгалуженого комплексу факторів. Ці детермінанти безпосередньо зумовлюють параметри попиту й пропозиції, архітектуру ціноутворення, логістичні маршрути, а також загальну нормативно-регуляторну базу галузі. Ключове місце в цій структурі посідають фундаментальні економічні чинники, які традиційно поділяють на вектори ринкового попиту та ринкової пропозиції.

Глобальний попит на енергоносії перебуває у прямій детермінаційній залежності від темпів світового економічного розвитку. Інтенсифікація процесів глобального зростання валового внутрішнього продукту, масштабування індустріалізації в країнах, що розвиваються (зокрема, в потужних азіатських економічних центрах, таких, як Китай чи Індія), а також екстенсивне розширення секторів промислового виробництва, міжнародної торгівлі та транспортної інфраструктури виступають головними каталізаторами збільшення обсягів споживання сирової нафти та продуктів її переробки.

При цьому детермінантами формування ринку нафтопродуктів є різноманітні фактори, які впливають на попит, пропозицію та ціни на нафтопродукти (рис. 1.4).

Натомість макроекономічні рецесії та періоди стагнації спричиняють зворотний ефект, зумовлюючи суттєве стиснення ринкового попиту.

З іншого боку, кон'юнктура пропозиції на ринку нафтопродуктів визначається декількома взаємопов'язаними рівнями, від безпосереднього видобутку сировини до її переробки та дистрибуції.

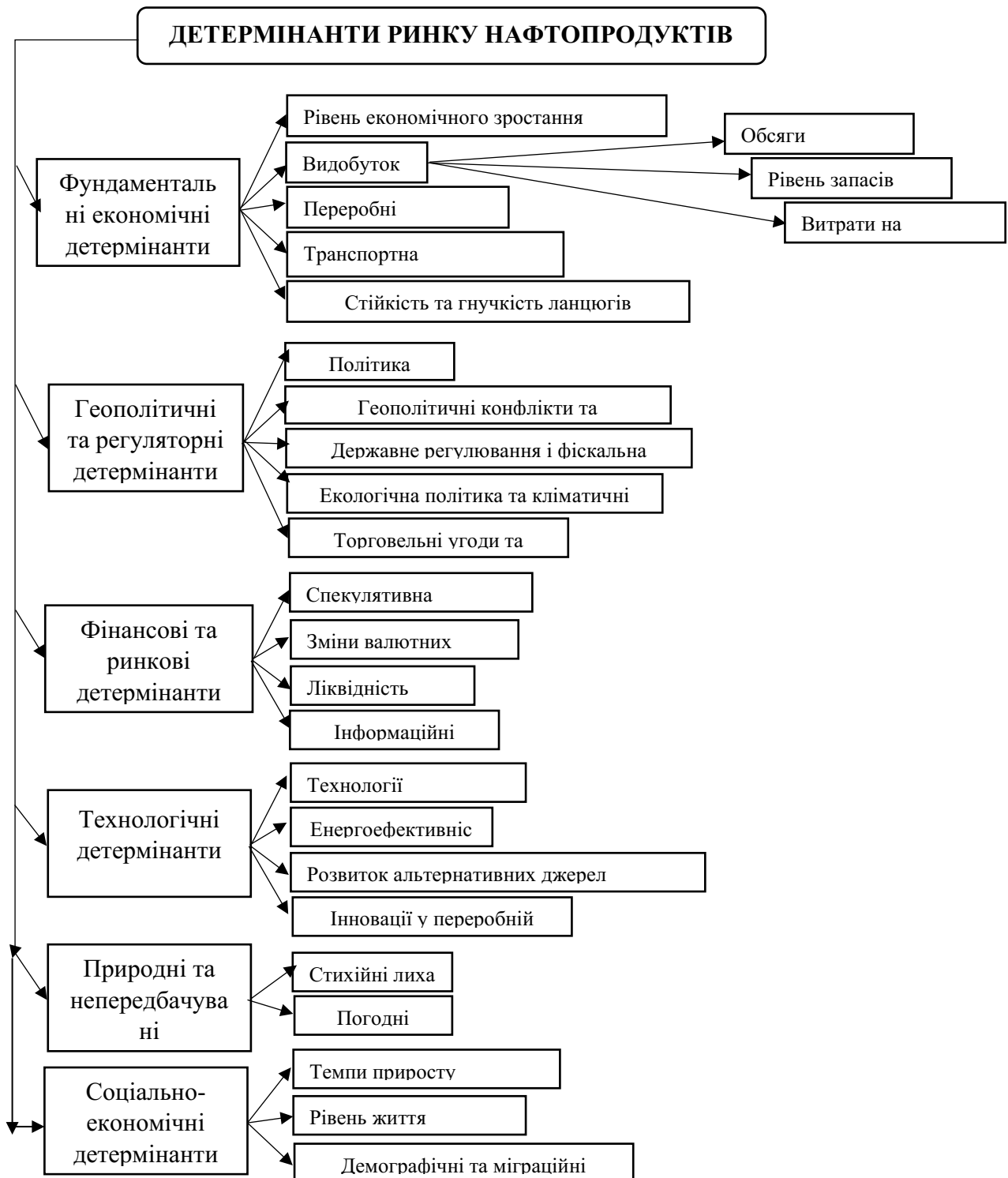

Рис.1.4. Детермінанти формування та розвитку ринку нафтопродуктів

Джерело: сформовано автором

Рівень первинної пропозиції сирової нафти залежить від обсягів капіталовкладень у геологорозвідку та освоєння нових родовищ, впровадження новітніх технологічних рішень (зокрема, методів інтенсифікації видобутку сланцевих вуглеводнів), а також від консолідованої стратегічної

політики провідних країн-експортерів і профільних міжнародних об'єднань, насамперед картелю ОПЕК+.

Важливими індикаторами стабільності пропозиції виступають обсяги комерційних і стратегічних резервів нафти, які суттєво коригують ринкові очікування суб'єктів та динаміку ціноутворення. Окрім цього, географічна варіативність собівартості видобутку, від традиційних легкодоступних покладів до технологічно складних сланцевих чи глибоководних проєктів, безпосередньо впливає на рентабельність виробництва та фінальні обсяги ринкової пропозиції.

Фінальна стадія формування пропозиції безпосередньо нафтопродуктів залежить від сукупної потужності та технологічної ефективності нафтопереробного сектору. Технічний стан нафтопереробних заводів визначає не лише кількісні параметри, а й якісний асортимент готової продукції, тоді як будь-які деструкції у цьому сегменті, включно з аварійними зупинками чи плановими модернізаціями, здатні спровокувати локальні дефіцитні явища. Наостанок, критично важливе значення для збалансованості ринку має транспортно-логістична інфраструктура. Пропускна спроможність мережі нафтопроводів, залізничних та морських сполучень, а також ефективність функціонування портових терміналів і танкерного флоту забезпечують безперебійну доставку ресурсів до кінцевих споживачів. У сучасних умовах геополітичної нестабільності та виникнення форс-мажорних ситуацій особливої актуальності набуває загальна стійкість і гнучкість ланцюгів постачання, що визначає здатність енергетичного ринку оперативного адаптуватися до логістичних трансформацій та мінімізувати системні ризики.

Поряд із фундаментальними економічними чинниками, архітектоніку сучасного ринку нафтопродуктів суттєво модифікує комплекс геополітичних та регуляторних детермінант. Провідне місце у цьому контексті належить консолідованій політиці міжнародного картелю ОПЕК+ та інших макрорегіональних виробників. Стратегічні рішення щодо квотування обсягів видобутку, які ухвалюються країнами-учасницями цієї організації у взаємодії

з іншими глобальними експортерами (зокрема, США та РФ), виступають безпосередніми регуляторами глобальної пропозиції, зумовлюючи відповідні коливання світових цін. Цей вплив нерідко корелюється або посилюється внаслідок геополітичних конфліктів та хронічної нестабільності. Збройні протистояння в ключових нафтовидобувних ареалах (зокрема, на Близькому Сході та в деяких регіонах Африки), а також застосування міжнародних економічних санкцій проти окремих держав-постачальників генерують ризики структурних збоїв у дистрибуції, провокуючи штучний дефіцит сировини та ескалацію цінової динаміки на світових біржах.

На мікро- та макроекономічному рівнях суттєву трансформаційну роль відіграє безпосереднє державне регулювання та фіскальна політика країн-споживачів і виробників. Інструменти внутрішнього оподаткування (акцизні збори, митні тарифи), надання субсидій, а також запровадження експортно-імпорتنних обмежень чи прямого фіксування цін безпосередньо корегують параметри внутрішніх ринків, змінюючи рентабельність для бізнесу та доступність для кінцевого споживача. Останніми роками цей вектор регулювання дедалі сильніше підпорядковується глобальній екологічній політиці та викликам кліматичних змін. Запровадження жорстких лімітів на емісію парникових газів, фіскальне обтяження вуглецевого сліду, а також системне стимулювання «зелених» технологій та електрифікації транспортного сектору закладають підґрунтя для довгострокового тренду на зниження попиту на традиційне викопне паливо. Крім того, просторову конфігурацію товарних потоків енергоносіїв визначають діючі міжнародні торговельні угоди та протекціоністські бар'єри, які або оптимізують, або, навпаки, стримують транскордонний транзит нафти та нафтопродуктів.

Паралельно із геополітичним тиском, глибинну структурну перебудову галузі спричиняють технологічні детермінанти, які трансформують як процеси генерації ресурсу, так і характер його споживання. У царині виробництва ключовим фактором виступає еволюція технологій видобутку. Впровадження інноваційних методів інтенсифікації, таких як горизонтальне буріння та

гідророзрив пласта для розробки нетрадиційних сланцевих резервуарів, здатне радикально збільшувати сукупні обсяги ринкової пропозиції та деформувати традиційний баланс сил між світовими експортерами.

З іншого боку, технологічний прогрес стимулює процеси підвищення енергоефективності в промисловому виробництві, житлово-комунальному секторі та транспортній галузі. Розробка та інтеграція енергоощадних технологій об'єктивно мінімізують питоме споживання палива, нівелюючи загальний попит на нафтопродукти. Цей процес супроводжується інтенсивним диверсифікаційним розвитком альтернативних джерел енергії. Динамічне масштабування ринку електромобілів, розширення потужностей сонячної та вітрової генерації, а також збільшення частки біопалива у паливному балансі сукупно зменшують хронічну залежність світової економіки від вуглеводнів, чинячи постійний системний тиск на кон'юнктуру ринку. Водночас інноваційні трансформації відбуваються і всередині самого нафтопереробного сегменту: модернізація технологічних процесів на НПЗ дозволяє максимізувати глибину переробки нафти, забезпечуючи ширшу номенклатуру готової продукції з меншими операційними витратами та мінімізованим екологічним навантаженням на навколишнє середовище.

Фінансово-ринкова архітектура та її інституційні особливості виступають потужними каталізаторами трансформацій на сучасному ринку нафтопродуктів. Провідне місце у цьому зрізі посідає спекулятивна діяльність великих інституційних інвесторів, інвестиційних та хедж-фондів на ф'ючерсних майданчиках. Орієнтуючись на суб'єктивні очікування та прогнози, ці суб'єкти здатні генерувати масштабні та високоамплітудні короткострокові коливання котирувань, які часто відірвані від реального балансу попиту і пропозиції. Оскільки сира нафта традиційно деномінована у доларах США, коливання курсу американської валюти безпосередньо транслуються на вартість енергоносіїв для країн, що оперують іншими монетарними одиницями, посилюючи або послаблюючи їхню купівельну спроможність. Крім того, загальна ліквідність фінансового сектору, рівень

доступності капіталу та жорсткість кредитних умов суттєво лімітують або стимулюють довгострокові інвестиції у капіталомісткі проекти з видобутку та нафтопереробки. Додатковим фактором волатильності виступають інформаційні потоки: швидкість, репрезентативність та верифікованість відомостей щодо поточних запасів, планованого видобутку або геополітичних зрушень здатні миттєво реконструювати психологічні настрої ринкових гравців.

Поряд із фінансовими факторами, суттєві ризики нелінійного характеру створюють природно-кліматичні та форс-мажорні детермінанти. Стихійні лиха, такі як урагани, паводки чи сейсмічна активність, здатні наносити критичні пошкодження виробничій та логістичній інфраструктурі, включаючи морські платформи, нафтопереробні комплекси та магістральні трубопроводи, що призводить до раптового локального або глобального блокування постачань. Водночас сезонні погодні аномалії, зокрема, екстремально низькі температурні режими у країнах з високим рівнем індустріального та приватного споживання, значною мірою максимізують сезонний попит на дистильовані та опалювальні види палива.

Окремий специфічний вектор впливу на кон'юнктуру ринку, особливо в регіональному вимірі, формують соціально-економічні та демографічні детермінанти, які на сучасному етапі чітко простежуються на прикладі України. Динаміка чисельності населення виступає фундаментальним маркером місткості внутрішнього ринку, проте наразі демографічний профіль держави фіксує стрімке депопуляційне стиснення. Цей деструктивний тренд посилюється різким зниженням рівня життя громадян, оскільки внаслідок тривалих активних бойових дій значна частина населення опинилася за межею бідності, що критично знижує купівельну спроможність та загальне споживання нафтопродуктів у цивільному секторі. Додатковим дестабілізуючим чинником є інтенсифікація міграційних процесів: на тлі довоєнних демографічних викликів повномасштабна війна спровокувала масовий відтік найбільш працездатної та кваліфікованої частини трудового

потенціалу за кордон. З огляду на низьку ймовірність репатріації цієї категорії громадян, особливо з територій, які зазнали найбільших руйнувань, держава змушена розглядати альтернативні стратегії, зокрема щодо потенційного залучення зовнішніх трудових мігрантів з країн із менш розвиненими економіками, що у довгостроковій перспективі зумовлюватиме складну та важкопрогнозовану реконфігурацію структури споживання на внутрішньому ринку моторних палив.

У підсумку слід підкреслити, що взаємодія всіх зазначених категорій детермінант має надзвичайно складний, взаємопов'язаний та виражено нелінійний характер. Будь-які трансформаційні імпульси в межах однієї групи чинників неминуче викликають каскадні ефекти у суміжних сегментах, визначаючи перманентно мінливу та важкопрогнозовану природу ринку нафтопродуктів. У зв'язку з цим, глибоке наукове розуміння та верифікація цих детермінант є критично важливими передумовами для побудови релевантних прогностичних моделей ціноутворення, формування ефективної державної енергетичної політики, а також стратегічного забезпечення національної та економічної безпеки.

Серед найважливіших детермінантів доцільно виділити:

1. Світовий попит на нафту визначається економічним розвитком країни, рівнем промислового виробництва, наявністю транспортної інфраструктури та споживачів. Зростання економіки, особливо в країнах з великим населенням, може призвести до збільшення попиту на енергію та нафтопродукти.

2. Геополітичні фактори визначаються політичною нестабільністю у виробничих країнах, конфлікти та санкції можуть призвести до збоїв у постачанні нафти, що впливає на світові ціни на нафту.

3. Вартість видобутку нафти залежить від складності геологічних умов, технологій, які використовуються та витрат на видобуток. Ці фактори впливають на загальні витрати видобутку нафти та можуть визначати обсяги та рентабельність виробництва.

4. Запаси та видобуток нафти впливає на загальну пропозицію на ринку. Також впливати на ціни можуть зміни в обсягах видобутку, які викликані технологічними проривами або політичними рішеннями.

5. Розвиток альтернативних джерел енергії, таких як сонячна та вітрова енергія, може змінювати попит на нафту та ціни на неї.

6. Оскільки ціни на нафту зазвичай виражаються у доларах США, зміни в валютних курсах можуть впливати на вартість нафти для країн, які використовують інші валюти.

Загалом вказані детермінанти взаємодіють між собою та визначають загальну динаміку та структуру ринку нафтопродуктів.

Трансформація детермінант формування та розвитку ринку нафтопродуктів безпосередньо проєктується на стан енергетичної стійкості держави, перетворюючи ринкову кон'юнктуру на критичний чинник впливу. Відтак, структурна вразливість або нераціональна динаміка цього сегмента виступають першочерговими загрозами, що інтегруються у систему ключових детермінант національної безпеки, вимагаючи формування дієвих механізмів нівелювання ризиків та забезпечення гарантованого енергетичного суверенітету (рис. 1.5).

Глибока залежність економіки від динаміки нафтового ринку перетворює сукупність описаних детермінант на інструменти стратегічного впливу, які безпосередньо формують контур національної безпеки. У сучасних умовах ринкові коливання, як у наслідок геополітичних маніпуляцій, чи через логістичних збоїв виходять за межі чистої економіки, набуваючи ознак критичних загроз енергетичній та функціональній стійкості держави. Відтак, системна вразливість ринку нафтопродуктів стає визначальним чинником національної безпеки, вимагаючи інтеграції інструментів ринкового регулювання в архітектуру стратегічного захисту державних інтересів.

Важливу роль у розвитку ринку нафтопродукті має рівень науково-технічного прогресу та сучасного стану розвитку технологій.

Науково-технічний прогрес відіграє визначальну роль у трансформації ринку нафтопродуктів, формуючи як структуру пропозиції, так і характер попиту. Впровадження сучасних технологій у сфері видобутку, транспортування та переробки нафти сприяє підвищенню ефективності виробництва, зниженню витрат і покращенню екологічних показників.

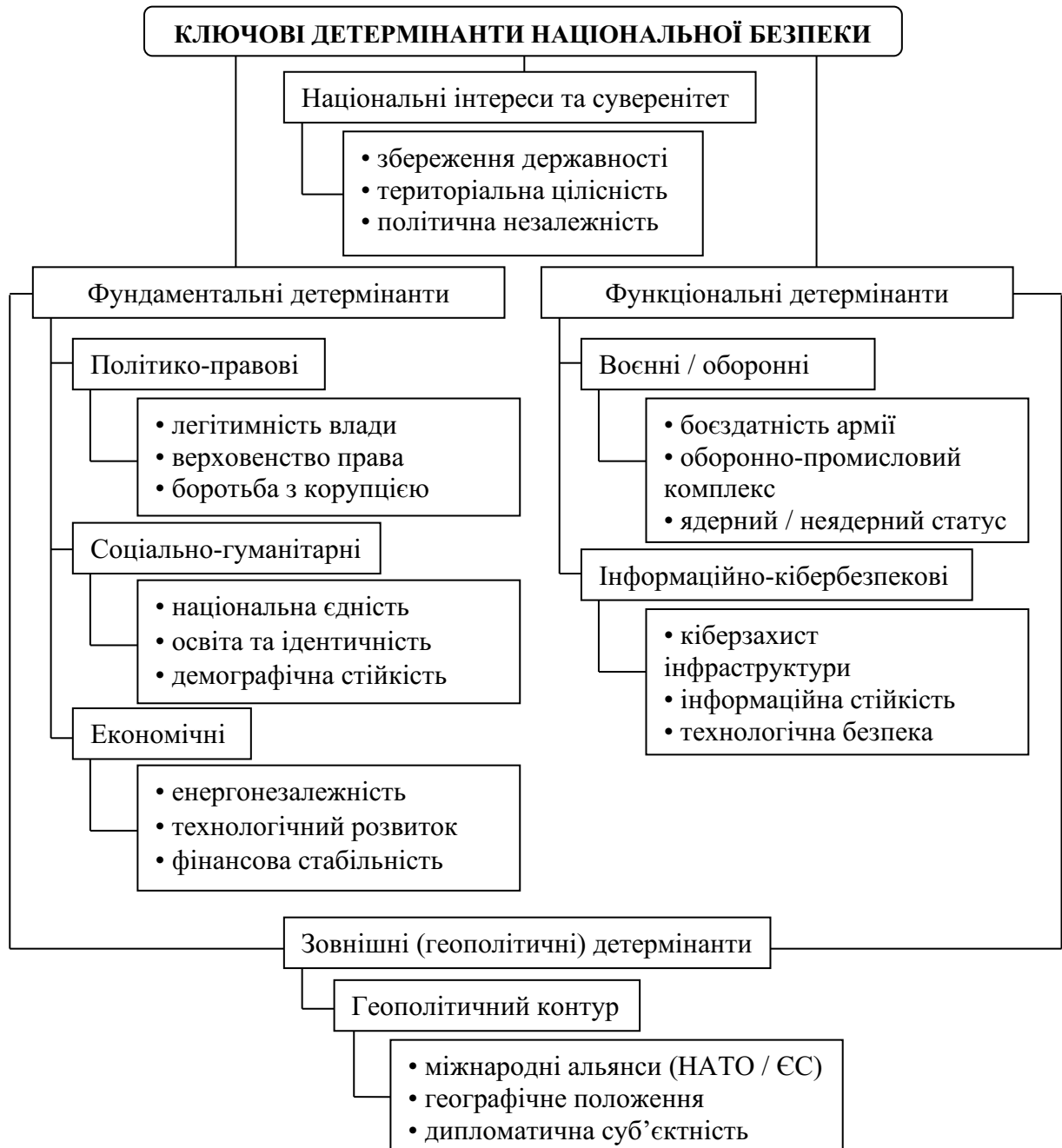

Рис. 1.5 Ключові детермінанти національної безпеки

Джерело: сформовано автором

Використання цифрових рішень, автоматизованих систем управління та елементів штучного інтелекту дозволяє оптимізувати логістичні процеси, прогнозувати попит і мінімізувати ризики перебоїв у постачанні нафтопродуктів.

Зокрема, у 2026 році в фазі активного розвитку перебуває видобуток нафтопродуктів у західному регіоні України, а саме у Львівській та Івано-Франківській областях.

Станом на 2025-2026 роки видобуток нафти у зазначеному регіоні характеризується відносною стабілізацією та локальним зростанням активності. Попри складні воєнно-економічні умови, спостерігається поступове відновлення інвестиційної діяльності у сфері розвідки та експлуатації родовищ. Зокрема, активізація бурових робіт і введення в експлуатацію нових свердловин сприяють збільшенню обсягів видобутку вуглеводнів на окремих ділянках [41].

Таблиця 1.5

**Оціночні показники видобутку нафти у західному регіоні України
(2023–2026 рр.)**

Показник	2023р.	2024р.	2025р.	2026 р. (прогноз)
Видобуток нафти, млн т	0,32	0,34	0,36	0,37
Кількість нових свердловин, од.	8	12	20-25	25-30
Середній дебіт свердловин, т/добу	2,1	2,3	2,5	2,6
Частка приватних компаній, %	45	48	52	55
Інвестиції у видобуток, млн дол.	35	42	55	60

Джерело: Складено на основі узагальнених даних галузевих звітів та аналітичних оцінок [42],[43],[44]

Важливою тенденцією є посилення ролі приватних компаній у розвитку галузі. Вони орієнтуються на розробку малих і середніх родовищ, застосовуючи сучасні технології інтенсифікації видобутку. Такий підхід дозволяє підвищити ефективність використання ресурсної бази навіть за умов виснаження традиційних покладів. Водночас державна політика у сфері надрокористування характеризується активізацією процесів надання

спеціальних дозволів через аукціонні механізми, що сприяє залученню інвестицій [41].

Суттєвий вплив на розвиток видобутку має загальнонаціональний контекст функціонування паливно-енергетичного комплексу. Умови воєнного стану зумовлюють необхідність диверсифікації джерел енергопостачання та зниження залежності від імпорتنих ресурсів, що підвищує значення відносно безпечних регіонів видобутку, зокрема західної частини України [44].

Технологічний розвиток галузі є одним із ключових факторів підвищення ефективності видобутку. Використання методів горизонтального буріння, вторинного вилучення нафти та цифрових систем управління сприяє оптимізації виробничих процесів. Водночас значна частина родовищ регіону перебуває на пізніх стадіях розробки, що обмежує можливості значного нарощування видобутку без впровадження інновацій [45].

Водночас інноваційний розвиток суттєво впливає на якісні характеристики продукції. Модернізація нафтопереробних потужностей забезпечує виробництво пального з нижчим рівнем шкідливих викидів, що відповідає сучасним екологічним стандартам. Це, у свою чергу, стимулює зміну структури попиту, оскільки споживачі та держави все більше орієнтуються на екологічно безпечні види енергії.

Окрему роль відіграє розвиток альтернативних технологій, зокрема електротранспорту та відновлюваних джерел енергії, які поступово змінюють конкурентне середовище на ринку нафтопродуктів. Хоча нафтопродукти залишаються ключовим енергоресурсом у коротко- та середньостроковій перспективі, науково-технічний прогрес сприяє диверсифікації енергетичного балансу та зменшенню залежності від традиційних видів пального. Також у фазі активного розвитку в Україні перебувають відновлювані джерела енергетики. Вітрові та сонячні генеруючі електростанції виступають як альтернатива нафтопродуктам, проте не замінюють їх.

Попри зростання відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) нафтопродукти залишаються критичними для авіації, морських перевезень, хімічної

промисловості, армії. ВДЕ потребують нафтопродуктів на етапі виробництва інфраструктури (логістика, будівництво, пластики).

Науково-технічний прогрес виступає системоутворюючим фактором трансформації ринку нафтопродуктів, визначаючи його структурну ефективність, технологічний рівень та екологічну адаптивність у контексті глобальної енергетичної трансформації. Його вплив проявляється через модернізацію процесів видобутку, транспортування та переробки нафти, а також через впровадження цифрових технологій управління енергетичними потоками, що підвищує загальну конкурентоспроможність ринку.

Світовий нафтовий ринок є одним із ключових елементів глобальної енергетичної системи, оскільки він забезпечує баланс між попитом і пропозицією енергоресурсів, формує цінові орієнтири на міжнародному рівні та впливає на макроекономічну стабільність як країн-експортерів, так і країн-імпортерів нафти. Його функціонування визначається складною взаємодією геополітичних факторів, діяльності міжнародних організацій (зокрема ОПЕК+), рівнем технологічного розвитку та станом глобальної економіки.

Водночас розвиток ринку нафтопродуктів дедалі більше інтегрується в процеси енергетичного переходу, що зумовлює необхідність адаптації галузі до вимог декарбонізації та скорочення викидів парникових газів. Це стимулює інвестиції у підвищення енергоефективності, розвиток технологій уловлювання вуглецю (CCS), а також поступове розширення частки альтернативних та відновлюваних джерел енергії в глобальному енергетичному балансі.

Таким чином, сучасний нафтовий ринок слід розглядати як динамічну багаторівневу систему, що одночасно виконує економічну, енергетичну та інноваційну функції. Його розвиток визначається не лише кон'юнктурними змінами попиту і пропозиції, але й довгостроковими структурними зрушеннями, пов'язаними з технологічним прогресом та глобальною кліматичною політикою.

1.3 Методологічні основи дослідження ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки

Провідна роль ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки зумовлена кількома ключовими аспектами. По-перше, нафтопродукти є стратегічними складовими енергетичного сектору, і зміни в економіці, зокрема в період відбудови, можуть впливати на попит і пропозицію нафтопродуктів, а дослідження ринку дозволяє зрозуміти, як ці зміни впливають загалом на галузь. По-друге, новітні технології стимулюють розвиток нафтової промисловості в напрямку використання цифрових технологій, відновлюваної енергії та ін. Дослідження дозволяє визначити, як ці інновації впливають на ринок. По-третє, відновлення економіки може впливати на споживчий попит, а це, в свою чергу, формує тенденції ринку нафтопродуктів та потреби споживчого попиту. По-четверте, відбудова економіки може супроводжуватися змінами в геополітичному середовищі, що також впливає на ринок нафтопродуктів. По-п'яте, аналіз цінових тенденцій є важливим для формування бізнес-стратегій. Отже, дослідження ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки дозволяє розуміти та прогнозувати зміни в галузі та ефективно адаптуватися до нових умов. Відтак доводимо, що досліджувана тема є своєчасною та актуальною.

Дослідження функціонування ринку нафтопродуктів розкрито в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких Колісник С. О. [51], Матійчук Л. [54], Подолець Р.З. [57], Луцишин З.О., Дікареву О.І. [52] та ін. При цьому Талавирия М.П. [60] акцентував увагу на особливостях формування ринку нафтопродуктів, що полягає у високій залежності від імпорту постачання нафтопродуктів, низькому рівні конкурентоспроможності, відсутності умов сприяння і стимулювання розвитку нафтопереробної галузі. Результати дослідження ринку нафтопродуктів в Україні обґрунтовано також в працях Ващенко В. В. [47], Григор'євої А.О. [49] та ін. Остапко А. М. [55] вказує на кон'юнктурні дослідження українського ринку нафти і

нафтопродуктів. Скорик Г. І. Пушак Г. І. доводять, що «ринок нафтопродуктів характеризується кількома потужними операторами ринку, що займають близько 70%. Колективне становище таких операторів на ринку має структурні ознаки монопольного (домінуючого), що створює можливість свідомої паралельної поведінки учасників ринку (мовчазної змови)» [59].

Савченко М. В., Біла І.В. [58] більш детально розкривають процеси розвитку світового ринку нафти та нафтопродуктів в умовах військової агресії росії проти України.

Остапко А. М. [55] досліджуючи український ринок нафтопродуктів і нафтопродуктів вказує на надзвичайно високі нафтові ціни, які стримують економічне зростання і збільшення попиту. При цьому, автор також доводить, що таке зростання цін стимулює заміщення нафти іншими видами палива та збільшення її імпорту на український ринок.

Габрилевич О., Нікитенко Д. [48] вказують на теоретичне переосмислення стратегій антикризового управління нафтопереробним підприємством в умовах невизначеності. Однак, попри великий арсенал наукових досліджень в галузі нафтопродуктів на сьогодні неповною мірою розкрито проблеми функціонування такого ринку, недостатньо точною є сформована методика дослідження. Відтак виникає необхідність подальших досліджень в даному напрямі.

Методологія дослідження ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки характеризується наступними етапами, які полягають у застосуванні фундаментальних загальнонаукових та індивідуальних принципів, а також системи конкретних методів і технік. Зупинимось детальніше на змісті цих етапів. На першому етапі дослідження варто акцентувати увагу на загальних підходах застосовуючи при цьому фундаментальні загальнонаукові принципи дослідження ринку нафтопродуктів. Другий етап характеризується більш ґрунтовним дослідженням ринку нафтопродуктів, що зумовлює застосування індивідуальних загальнонаукових принципів. Третій етап характеризується

розкриттям більш детального дослідження функціонування ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки (рис. 1.6).

Серед фундаментальних загальнонаукових принципів, які пропонуємо використати при дослідженні ринку нафтопродуктів на першому етапі дослідження виокремимо такі:

принцип цілісності ринку нафтопродуктів, що характеризується комплексним підходом до аналізу всіх взаємозв'язаних чинників, які впливають на цей ринок;

принцип комплексності, що означає розгляд не лише окремих складових ринку, але й сукупність їх взаємодії в конкретний період часу;

принцип системності та взаємоузгодженості інтересів, який полягає у дослідженні всіх аспектів ринкових процесів у межах ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки, що включає виробництво, транспортування, збут, споживчу поведінку, вплив регулюючих органів тощо;

принцип когнітивності дослідження ринку нафтопродуктів, що використовується для аналізу суб'єктів ринку, щодо вирішення проблем учасників ринку, дослідження стратегій, які застосовуються суб'єктами ринку при продажі нафтопродуктів, аналізі потреб та очікувань учасників ринку нафтопродуктового сектору;

принцип альтернативності, який застосовується в межах ринку нафтопродуктів для дослідження конкурентів, інноваційних видів послуг/товарів, технологій, екологічних аспектів, й чинників, що впливають на потреби учасників ринку;

принцип об'єктивності, який означає нейтральність та об'єктивність в усіх процесах, пов'язаних з цим ринком, зокрема, неупередженість в оцінці конкурентів, суб'єктів функціонування ринку, тобто відсутності упередженості при оцінці подій, суб'єктів та факторів, що впливають на функціонування ринку нафтопродуктів;

принципи індукції, дедукції, що є взаємодоповнюючими та є дуже важливими для дослідження ринку нафтопродуктів.

Рис. 1.6. Основні принципи дослідження ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки

Джерело: розроблено автором

За твердженням Ткаченко О.І., Ткаченко О.А., Ткаченко К.О. «...дедукцію формалізують рекурсивні алгоритми та більшість логічних систем, що є формою логічного висновку, що дозволяє зробити висновок із загального твердження з окремих випадків, які забезпечують докази цього загального твердження» [61].

Загалом фундаментальні дослідження забезпечують «...здобуття принципово нових знань і подальший розвиток системи вже накопичених знань, оскільки вони пов'язані із значним ризиком і невизначено з точки зору здобуття конкретного позитивного результату, вірогідність якого не перевищує 10%» [50].

Другий етап дослідження характеризується використанням індивідуальних загальнонаукових принципів, які застосовуються для ґрунтовного вивчення ринку нафтопродуктів, серед яких пропонуємо звернути увагу на такі:

принцип вивчення взаємодії та співпраці між учасниками ринку для визначення суттєвих взаємин та підходів. Це дозволяє досліджувати цінності, вподобання та інші когнітивні аспекти, що визначають поведінку учасників ринку нафтопродуктів. Використання когнітивного підходу дозволяє отримати глибше розуміння та прогнозувати можливі напрямки розвитку ринку;

принцип дослідження розвитку/занепад ринку нафтопродуктів, що забезпечує здійснення аналізу попередніх періодів щодо стану ринку за конкретний період часу (три-п'ять років);

принцип вивчення впливу чинників на розвиток/ занепад ринку нафтопродуктів, який націлений на вивчення довгострокових економічних тенденції та стратегії розвитку. Цей принцип дозволяє здійснювати повноцінне дослідження впливу чинників зовнішнього та внутрішнього характеру на ринок нафтопродуктів, що враховує всі аспекти та динаміку його функціонування. Це є базою для формування більш точних та

прогнозованих аналітичних висновків та формулювання стратегій управління в умовах економічної відбудови;

принцип максимізації досягнення економічного ефекту, що характеризується «досягненням найбільших результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці. Економічна ефективність є конкретною формою дії закону економії часу [62]»;

принципи ціноутворення - це основні положення (правила, закони), що постійно діють, характерні для усієї системи цін і містяться в її основі. Принципи ціноутворення можуть бути реалізовані тільки при розробленні і реалізації відповідних методів (методик) [53];

принцип легітимності, який у контексті дослідження ринку нафтопродуктів вказує на необхідність проведення його досліджень та аналізу в межах законних та етичних рамок. Цей принцип передбачає, що такі дослідження повинні відбуватися відповідно до чинного національного та європейського законодавства, стандартів етики та відповідних норм та правил. Даний принцип стимулює дотримання законів та нормативів, які регулюють проведення наукових досліджень та аналізу ринку, етичних стандартів, у тому числі у відношенні до конфіденційності, об'єктивності, справедливості та інших аспектів;

принцип ефективності маркетингу, що забезпечує оцінювання таких складових: суб'єкт оцінювання (маркетингова служба підприємства); об'єкт оцінювання (маркетингова діяльність підприємства); наявність методики оцінювання ефективності маркетингу [46].

Як правило, науково-практичні дослідження ринку включають аналіз ринку, системи ціноутворення та тенденції цін, споживчі якості товару, канал збуту.

Третій етап дослідження – обґрунтування методів дослідження функціонування ринку нафтопродуктів – є досить важливим, оскільки вказує на більш ґрунтовні деталі дослідження ринку, приміром прогнозування, яке є характерним вже сьогодні, оскільки саме сучасні показники можуть лягти в

основу прогнозування. Проте такі прогнози є досить суб'єктивними та залежать не тільки від сучасного стану, а й від діяльності та співпраці з партнерами, від умов функціонування зовнішнього середовища. Отже, третій етап дослідження ринку нафтопродуктів націлений на вивчення більш конкретних прогнозних показників вивчення функціонування ринку нафтопродуктів. При цьому доцільно розробляти прогнозні показники з використанням базових елементів математичного моделювання або кластеризації.

Кожен етап повинен характеризуватися підбиттям підсумків, що здійснюється із використанням абстрактно-логічного методу. Застосування прийомів узгодженості дій всіх суб'єктів функціонування ринку нафтопродуктів повинен бути націлений на максимізацію ефекту та бути базою для розробки загальних поведінкових стратегій розвитку всіх стейхолдерів ринку.

Загалом, пропонована методологія дослідження ринку нафтопродуктів виконує такі функції:

- 1) визначення рівня отриманих знань, які характеризують процеси та явища ринку нафтопродуктів;
- 2) керівництво та вибір напрямів для досягнення поставлених цілей дослідження;
- 3) обґрунтування, уточнення та систематизування термінології та поняття, які розкривають суть ринку нафтопродуктів;
- 4) надання вичерпної та достовірної інформації про розвиток/занепад ринку нафтопродуктів;
- 5) формування системи наукової інформації на основі отриманих фактів та використання логіко-аналітичного інструментарію наукового пізнання.

Методологія ринку нафтопродуктів складається з певних етапів дослідження, збору та формування первинних і вторинних даних з метою прийняття точних і своєчасних рішень про необхідність його дослідження.

Дослідження ринку нафтопродуктів враховує принципи та динаміку розвитку світового ринку, залежить від економічного розвитку країни та ґрунтується на таких теоретичних положеннях:

- ринок нафтопродуктів є структурним елементом державного ринку;
- розвиток ринку відбувається планомірно з урахуванням розвитку держави та її інвестиційної привабливості;
- забезпечує соціально-економічний розвиток кожної країни та її економічну безпеку;
- повністю залежний від зовнішніх ризиків;
- залежний від світових цін на нафту;
- залежить від імпорту нафти та нафтопродуктів;
- має низький рівень глибини переробки нафтопродуктів.

На основі цих теоретичних специфікацій визначаємо ринок нафтопродуктів як частину державної політики, яка реалізується державними та місцевими органами влади для досягнення цілей національної та економічної безпеки.

Щодо безпосередньої повоєнної фізичної відбудови (відновлення) економіки та зокрема нафто-газопереробної галузі України необхідно визначити поняття «повоєнного відновлення», яке трактуємо, як комплексний процес стабілізації політичної системи, ревіталізації економіки та реконструкції інфраструктури. Постконфліктну реконструкцію трактують, як інтегровану сукупність безпекових, соціально-економічних і політичних заходів, спрямованих на відновлення функціональності держави та забезпечення тривалого миру. [63].

Повоєнне відновлення є фундаментальною детермінантою зміцнення національної безпеки та забезпечення сталого суспільного розвитку. Системна деструкція, спричинена воєнними діями, зокрема демографічна криза, руйнування інфраструктури, економічна рецесія та дестабілізація державних інститутів, зумовлює розширення функцій відновлення. У цьому контексті

воно постає не лише як механізм ліквідації наслідків війни (конфлікту), а й як стратегічний інструмент розбудови резистентної системи державної безпеки.

З позицій сучасних підходів до дослідження безпеки повоєнне відновлення необхідно розглядати у взаємозв'язку з концепцією *jus post bellum* – теоретичної категорії, яка розглядає морально-правові та політичні аспекти відбудови держави після війни. Ця концепція передбачає відповідальність сторін конфлікту та міжнародної спільноти за створення умов для справедливого миру, відновлення інституцій та стабільного розвитку держави після завершення воєнних дій [64].

У цьому контексті повоєнне відновлення виступає ключовим елементом забезпечення довгострокової стабільності та запобігання повторному виникненню конфліктів. Відсутність ефективної реконструкції може призвести до так званої «пастки бідності та безпеки», коли слабка економіка, політична нестабільність і соціальна нерівність формують передумови для нових конфліктів і дестабілізації держави [65].

Національна безпека держави є складною багатовимірною категорією, що охоплює політичну, військову, економічну, соціальну, інформаційну, екологічну та енергетичну складові. У післявоєнних умовах ефективність кожного з цих елементів значною мірою залежить від успішності процесів реконструкції та модернізації держави [66].

Важливою умовою успішного повоєнного відновлення є також забезпечення безпекового середовища. У післяконфліктних країнах саме стабільність і безпека виступають основою для реалізації економічних та соціальних реформ. Без належного рівня безпеки процес відбудови інфраструктури та розвитку економіки може бути значно ускладнений або навіть неможливий. Саме тому одним із ключових напрямів постконфліктної реконструкції є реформування сектору безпеки, включаючи модернізацію збройних сил, реформу правоохоронних органів та створення ефективної системи контролю за обігом зброї [67].

Повоєнне відновлення має також важливий соціальний вимір, оскільки війна призводить до значних демографічних та соціальних трансформацій. Масова міграція населення, внутрішнє переміщення громадян, зниження рівня життя та психологічні наслідки війни створюють серйозні виклики для державної політики.

Згідно з дослідженнями [68], одним із ключових факторів успішної реконструкції є розвиток соціальної стійкості (resilience) суспільства, що передбачає здатність громад та інституцій адаптуватися до кризових умов, відновлювати функціонування та забезпечувати стабільність соціально-економічних процесів. Особливо важливим у цьому контексті є розвиток місцевих громад, які можуть виступати центрами економічного зростання та соціальної стабілізації у післявоєнний період.

Повоєнне відновлення сучасних держав рідко відбувається виключно за рахунок внутрішніх ресурсів. Значну роль у цьому процесі відіграє міжнародна підтримка, яка може включати фінансову допомогу, технічну експертизу, інвестиції та політичну підтримку. Для кейсу України міжнародна співпраця є одним із ключових факторів успішної реконструкції. Партнерство з міжнародними організаціями, фінансовими інституціями та країнами-партнерами створює можливості для реалізації масштабних програм відбудови інфраструктури, модернізації економіки та розвитку інноваційних секторів.

При цьому важливим завданням міжнародної підтримки є не лише фінансування відбудови, але й формування нової архітектури безпеки, яка б забезпечувала довгострокову стабільність регіону. Дослідження показують, що ефективна стратегія реконструкції повинна поєднувати заходи з економічного розвитку та зміцнення оборонного потенціалу держави, оскільки безпека та відновлення є взаємопов'язаними процесами [69].

Сучасні дослідження також підкреслюють важливість цифрової реконструкції у процесі повоєнного відновлення держав. Поряд із відбудовою фізичної інфраструктури дедалі більшого значення набуває розвиток

цифрових технологій, електронного урядування, телекомунікаційних мереж та цифрових фінансових систем.

Формування цифрової інфраструктури сприяє підвищенню ефективності державного управління, розвитку підприємництва та інтеграції економіки у глобальні ринки. Крім того, цифрові технології можуть відігравати важливу роль у забезпеченні прозорості використання коштів, що спрямовуються на реконструкцію, а також у зміцненні демократичних інститутів та підвищенні рівня довіри суспільства до держави [70].

Незважаючи на значний потенціал для відновлення, Україна стикається з низкою серйозних викликів. Серед них слід виділити:

- масштабні руйнування інфраструктури та промисловості;
- значні демографічні втрати та міграцію населення;
- необхідність інтеграції ветеранів та постраждалих від війни у цивільне життя;
- обмежені фінансові ресурси для реалізації програм реконструкції;
- збереження зовнішніх безпекових загроз.

Крім того, значним викликом є необхідність поєднання короткострокових заходів із ліквідації наслідків війни з довгостроковими реформами, спрямованими на модернізацію економіки та державних інституцій.

Повоєнне відновлення України слід розглядати як комплексний багатовимірний процес, що охоплює економічну, соціальну, інституційну та безпекову трансформацію держави. Його ефективна реалізація є ключовою передумовою забезпечення національної безпеки, оскільки саме від рівня економічної стабільності, соціальної згуртованості та ефективності державних інституцій залежить здатність держави протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Доцільно виділити та згрупувати ключові ризики повоєнного відновлення України в контексті національної безпеки (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

**Ключові ризики повоєнного відновлення України в контексті
національної безпеки**

Група ризиків	Сутність ризику	Потенційні наслідки для національної безпеки	Механізми мінімізації
Економічні ризики	Недостатність фінансових ресурсів для масштабної відбудови економіки та інфраструктури	Уповільнення економічного зростання, зростання державного боргу, зниження інвестиційної привабливості	Залучення міжнародної фінансової допомоги, стимулювання інвестицій, розвиток державно-приватного партнерства
Інституційні ризики	Недостатня ефективність державного управління, корупційні практики у процесі відбудови	Зниження довіри до державних інститутів, неефективне використання ресурсів, уповільнення реформ	Посилення антикорупційної політики, прозорість державних закупівель, цифровізація управління
Соціальні ризики	Масштабна міграція населення, демографічні втрати, соціальна нерівність	Соціальна напруженість, нестача трудових ресурсів, погіршення соціальної стабільності	Програми повернення мігрантів, підтримка внутрішньо переміщених осіб, розвиток ринку праці
Безпекові ризики	Ймовірність відновлення воєнних загроз або нестабільності у регіоні	Зниження ефективності відбудови, необхідність постійного збільшення оборонних витрат	Реформування сектору безпеки і оборони, міжнародні гарантії безпеки
Інфраструктурні ризики	Значні масштаби руйнування критичної інфраструктури	Обмеження економічного розвитку, зниження якості життя населення	Пріоритетне відновлення транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури
Енергетичні ризики	Пошкодження енергетичної системи та залежність від зовнішніх енергоресурсів	Енергетична нестабільність, ризики для функціонування економіки	Диверсифікація джерел енергії, розвиток відновлюваної енергетики
Інформаційні ризики	Інформаційні та кіберзагрози у період відновлення держави	Дестабілізація суспільства, підрив довіри до державної політики	Посилення кібербезпеки, розвиток інформаційної політики держави

Продовження табл. 1.6

Екологічні ризики	Значні екологічні наслідки війни (забруднення, руйнування природних ресурсів)	Погіршення стану довкілля, ризики для здоров'я населення	Реалізація екологічних програм відновлення, міжнародна екологічна співпраця
-------------------	---	--	---

Джерело: сформовано автором на основі [71], [72], [73], [74], [75], [76].

Повоєнне відновлення України слід розглядати як комплексний багатовимірний процес, що охоплює економічну, соціальну, інституційну та безпекову трансформацію держави. Його ефективна реалізація є ключовою передумовою забезпечення національної безпеки, оскільки саме від рівня економічної стабільності, соціальної згуртованості та ефективності державних інституцій залежить здатність держави протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

У цьому контексті повоєнне відновлення виступає не лише процесом ліквідації наслідків війни, а стратегічним інструментом формування нової моделі розвитку держави, заснованої на принципах стійкості, інноваційності та інтеграції у міжнародну систему безпеки. Реалізація комплексної стратегії реконструкції здатна забезпечити формування ефективної системи національної безпеки та створити передумови для довгострокового розвитку України у післявоєнний період.

За результатами досліджень Українського інституту майбутнього, проведеного наприкінці 2025 року, створено прогноз розвитку економіки України на 2026 рік (рис.1.7).

Отже, представлена на рис.1.7 схема відображає чотири базові сценарії розвитку економіки України у 2026 році, побудовані на двох ключових факторах: інтенсивності воєнних дій (вертикальна вісь) та обсягах зовнішньої фінансової допомоги (горизонтальна вісь). Такий підхід дозволяє розглядати економічну динаміку не як лінійне відновлення, а як систему можливих траєкторій залежно від безпекових і ресурсних умов.

Рис. 1.7 Сценарії розвитку економіки України на 2026 рік [77]

Найбільш імовірним є сценарій «Війна до нескінченності» (60%), що передбачає продовження активних бойових дій за відносно стабільної, але обмеженої міжнародної підтримки. У цьому випадку економіка функціонує в режимі адаптаційного виживання: зберігається макроекономічна стабільність, але відсутні умови для сталого розвитку.

Менш імовірні сценарії відображають відхилення від цієї траєкторії: «Ілюзія відновлення» (10%) - припинення війни та достатня допомога без глибоких реформ, що створює лише поверхневе зростання;

«Холодний мир» (20%) - завершення активної фази війни за умов скорочення підтримки, що веде до тривалої стагнації;

«Крах держави» (10%) - продовження війни при різкому зменшенні фінансування, що провокує системну економічну кризу.

Економічна траєкторія України у 2026 році визначатиметься поєднанням безпекової ситуації та зовнішньої підтримки. Саме ці два чинники

формують перехід від режиму виживання до потенційного відновлення або, навпаки, до глибокої дестабілізації.

Таблиця 1.7.

Прогноз макроекономічних показників України за двома сценаріями

Показник	2024	2025	2026 «Війна до нескінченності»	2026 «Ілюзія відновлення»
Номінальний ВВП, млрд грн	7 659	8 840	9 994	10 065
Зміна реального ВВП, %	+2,9%	+1,6%	+1,2%	+2,0%
ІСЦ (грудень до грудня), %	12,0%	8,8%	9,0%	8,9%
Дефлятор ВВП, %	12,3%	13,6%	11,7%	11,6%
Середньорічний офіційний курс USD/UAH	40,15	42,0	44,0	44,5
Номінальний ВВП, млрд \$	191	210	227	226
Населення, млн осіб	29,6	29,1	28,9	29,2
ВВП на душу населення, дол. США	6 442	7 245	7 872	7 759
Номінальна зарплата, грн/місяць	21 473	25 735	30 457	29 701
Зміна реальної зарплати	15,6%	6,7%	7,9%	5,3%
Експорт товарів і послуг, млрд \$	56,6	52,8	52,7	53,9
Темпи зростання експорту, %	+10,5%	-6,8%	0,0%	+2,1%
Імпорт товарів і послуг, млрд \$	95,3	109,3	112,7	109,4
Темпи зростання імпорту, %	+6,8%	+14,7%	+3,2%	+0,2%
Сальдо товарів та послуг, млрд \$	-38,6	-56,5	-60,0	-55,5
- у % до ВВП	-20,2%	-26,8%	-26,4%	-24,6%
Сальдо поточного рахунку, млрд \$	-15,1	-34,4	-38,2	-37,7
- у % до ВВП	-7,9%	-16,3%	-16,8%	-16,7%
Доходи консолідованого бюджету, % ВВП	53,9%	54,2%	52,6%	47,6%
Витрати консолідованого бюджету, % ВВП	71,7%	73,6%	73,6%	64,1%
Сальдо зведеного бюджету	-1 362	-1 715	-2 100	-1 661
- у % ВВП	-17,8%	-19,4%	-21,0%	-16,5%

Джерело: сформовано автором на основі [77]

Узагальнюючи сценарний аналіз (рис.1.7), варто зазначити, що розвиток України у середньостроковій перспективі визначатиметься поєднанням безпекових, економічних та інституційних факторів. Ключовою змінною залишається характер і тривалість війни, а найбільш імовірним сценарієм є «війна до нескінченності», що відображає високу інерційність поточних процесів.

У такому випадку економіка працюватиме в режимі адаптації до затяжного конфлікту: зберігатиметься мінімальна стабільність завдяки

зовнішній допомозі та внутрішній мобілізації ресурсів, але без умов для глибокої модернізації. Це посилює ризики бюджетного дефіциту, втрати людського капіталу та зниження інвестиційної привабливості.

Сценарій «Ілюзія відновлення» показує небезпеку формального економічного зростання без реальних реформ, коли навіть значна міжнародна допомога не забезпечує сталого розвитку. «Холодний мир» означає тривалу стагнацію через збереження стратегічної невизначеності та слабку інвестиційну активність. Найгірший варіант - «Крах держави» - демонструє ризик системної дестабілізації у разі одночасного військового, фінансового та інституційного провалу. Отже, майбутня траєкторія України залежатиме від макрофінансової стабільності, ефективності використання міжнародної допомоги, темпів реформ і збереження людського капіталу. Саме ці чинники визначають перехід від моделі виживання до сталого розвитку.

Саме ці чинники визначають перехід від моделі виживання до сталого розвитку. Віддзеркаленням вразливості цієї моделі та водночас потенціалом для зміни економічної траєкторії є паливно-енергетичний сектор, зокрема нафтова галузь.

Історична ретроспектива демонструє, що стан нафтопереробної промисловості в Україні став заручником управлінських помилок минулого. Попри наявність 6 НПЗ загальною потужністю близько 52 млн т на рік, держава у період війни фактично опинилася без власної переробки. Фундаментальними причинами такого фіаско стали відсутність цілісної державної стратегії, домінування лобістських інтересів імпортерів, критична залежність від постачань російських нафтопродуктів, а також відсутність дієвих стимулів для інноваційної модернізації. У результаті, імпорт виявився економічно вигіднішим за власне виробництво, що призвело до критичного зниження рівня енергетичної безпеки.

Оцінка можливостей власного видобутку нафти показує, що основним драйвером збереження та потенційного зростання залишається АТ «Укрнафта». Головною проблемою є виснаженість діючих родовищ, а суттєве

нарощення видобутку можливе лише через розвідку й освоєння нових покладів, що потребує 5–10 років. Тому до 2030 року різкого зростання очікувати не варто.

Під час повномасштабної війни видобуток скоротився, хоча у 2025 році зафіксовано зростання на 5% завдяки стабільному електропостачанню та оновленню обладнання. За сценарію затяжної війни (Сценарій 2) оптимістичним рівнем на 2030 рік буде збереження показників 2025 року. За сценарію сталого миру (Сценарій 1) можливе зростання до 2,58–2,65 млн т.

В умовах затяжної війни пріоритетом переробки нафтопродуктів мають стати альтернативні рішення: продаж нафти до країн Європи для фінансування імпорту пального, переробка української нафти на європейських НПЗ за давальницькою схемою, будівництво НПЗ поблизу кордону або реалізація міжнародного проекту заводу в захищеній зоні. Це дозволить частково компенсувати втрату власної переробки.

У структурі попиту найбільшими споживачами залишаються аграрний і військовий сектори. Аграрний сектор споживає 1,7–1,8 млн т дизельного пального на рік і залишається відносно стабільним. Військовий сектор, за оцінками, споживає у 1,5–2 рази більше. Промисловість після різкого падіння у 2022 році частково відновилася до рівня близько 250 тис. т на рік. У цивільному транспорті основним споживачем є АТ «Укрзалізниця», хоча частина попиту змістилася до автологістики через зміну транспортних маршрутів під час війни [81].

Розвиток бізнесу АТ «Укрнафта» визначається поєднанням значних можливостей і суттєвих обмежень.

До основних драйверів енергетичної незалежності належать великий внутрішній ринок нафтопродуктів (понад 10 млн т річного споживання), наявність потужностей НПЗ для модернізації, розвинена інфраструктура для імпорту нафти та перспективи розвитку нафтохімії, зокрема виробництва добрив і полімерів. Укрнафта має потенціал стати національною вертикально-

інтегрованою компанією, що поєднує видобуток, переробку, нафтохімію та роздрібну реалізацію пального.

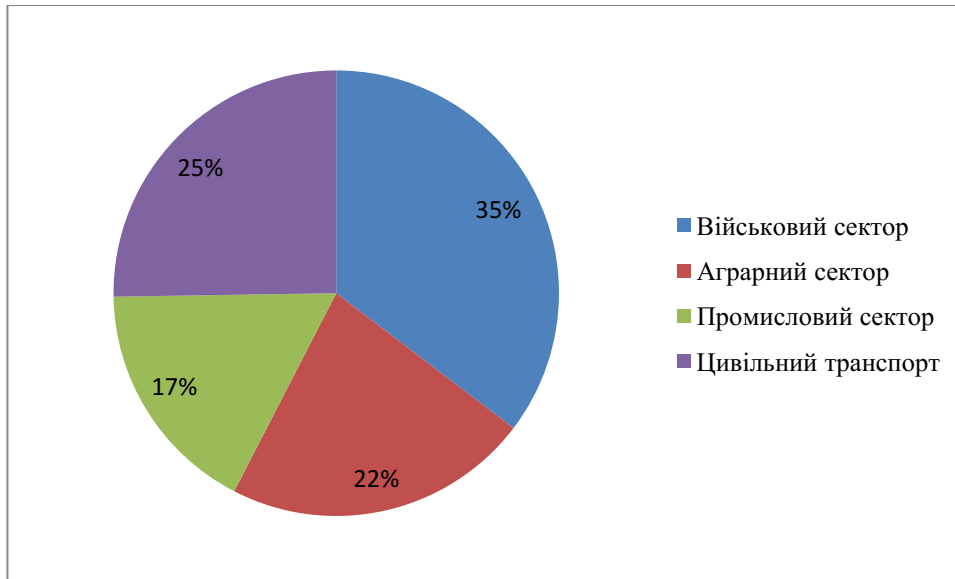

Рис. 1.9. Частка споживання нафтопродукті в у 2025р. [77]

Серед головних обмежень розвитку компанії - воєнні ризики та загроза руйнування інфраструктури, застаріла матеріальна база, складний доступ до сучасних технологій, неможливість роботи на шельфі Чорного моря, дефіцит кваліфікованих кадрів, сильне лобі імпортерів, відсутність підтримки національного виробника та надмірна бюрократія, пов'язана з державною формою власності.

Стратегічними пріоритетами компанії є нарощування запасів і видобутку нафти та газу, відкриття нових родовищ, розвиток сервісної бази, збереження власної нафтопереробки, розвиток нафтохімічного бізнесу, виробництво мастил, розширення ритейлу та корпоративних продажів, впровадження біоетанольних програм, підвищення стійкості до воєнних ризиків, корпоративна реформа та інтеграція у міжнародні ринки.

Для реалізації цих завдань потрібні зміни державної політики: програма геологорозвідки, спрощення дозвільних процедур, залучення іноземних технологій, державні гарантії безпеки, реформа Держгеонадр, перехід на стандарт Е10, перегляд акцизної політики та оновлення Стратегії енергетичної безпеки України.

Загалом метою розвитку ринку нафтопродуктів є забезпечення енергетичної безпеки держави та повне задоволення внутрішнього попиту. Повоєнне відновлення України має стати не лише реконструкцією інфраструктури, а й основою формування нової стійкої економічної моделі, заснованої на модернізації, ефективному державному управлінні та національній безпеці.

Аналіз сценарних моделей розвитку на 2026 рік свідчить про високий рівень невизначеності, де ключовими детермінантами виступають інтенсивність воєнних дій та обсяги зовнішньої фінансової допомоги. Домінування сценарію «війна до нескінченності» (60%) вказує на ймовірність тривалого функціонування економіки в режимі адаптаційного виживання, що загрожує накопиченням структурних дисбалансів, виснаженням людського капіталу та формуванням «пастки бідності та безпеки». У цьому контексті критичного значення набуває інституційна модернізація, подолання корупційних ризиків та впровадження цифрових технологій, що є запорукою прозорості відновлення та зміцнення довіри з боку міжнародних партнерів.

Окремим стратегічним пріоритетом має стати забезпечення енергетичної незалежності, зокрема через реформування нафтогазового сектору на базі АТ «Укрнафта». Створення національної вертикально-інтегрованої компанії, здатного забезпечити повний цикл від видобутку до переробки та ритейлу, є необхідною умовою для нівелювання наслідків руйнування вітчизняної нафтопереробної галузі. Зрештою, майбутня траєкторія держави залежатиме від здатності конвертувати міжнародну підтримку та внутрішній ресурс у реальні інституційні реформи, розвиток людського потенціалу та модернізацію економіки знань, що дозволить вийти за межі інерційної стагнації до сталого зростання.

Висновки до розділу 1

1. Розглянуто сутність поняття «національної безпека». Запропоновано трактувати його як впевненість у захищеності життєво важливих цінностей та

інтересів людини, громадянина, суспільства, держави, нації, необхідних для їх самозбереження, самовідтворення та самовдосконалення, за умови відсутності загроз або здатності захищатись від них, використовуючи систему взаємопов'язаних засобів, методів і форм, що дозволяють не допускати, уникати та реагувати на внутрішні та зовнішні небезпеки та загрози. Встановлено, що у контексті функціонування ринку нафтопродуктів національна безпека включає такі складники, як енергетична автономія, економічна стабільність та стійкість, захист критичної інфраструктури, політична стабільність та незалежність, екологічна безпека. Побудовано ієрархічну систему національної безпеки, яка включає такі рівні: ринок нафтопродуктів (нижчий рівень), паливна безпека, енергетична безпека, економічна безпека.

2. Систематизовано наукові погляди на структуру енергетичного комплексу та роль нафтопродуктів як його критичного елемента. Обґрунтовано, що ринок нафтопродуктів є складним структурним компонентом національної економіки, функціонування якого безпосередньо впливає на рівень енергетичної незалежності та стійкості держави. Розроблено понятійний апарат, що унаочнює взаємозв'язок між паливною, енергетичною та національною безпекою, де дефіцит енергоресурсів виступає дестабілізуючим чинником для обороноздатності та соціально-економічного розвитку.

3. Обґрунтовано детермінанти формування та розвитку ринку нафтопродуктів, до яких віднесено: економічний розвиток країни, рівень промислового виробництва, наявність транспортної інфраструктури та споживачів, геополітичні фактори. фактори впливу на вартість видобутку нафти, розвиток альтернативних джерел енергії, зміни в валютних курсах тощо. Встановлено, що умови воєнного стану зумовлюють необхідність диверсифікації джерел енергопостачання та зниження залежності від імпортованих ресурсів, що підвищує значення відносно безпечних регіонів видобутку, зокрема західної частини України.

4. Охарактеризовано процеси інтернаціоналізації діяльності у сфері нафтопродуктів як інструмент інтеграції до світового економічного простору. Виокремлено та проаналізовано три основні форми інтернаціоналізації: експорт, спільне партнерство та прямі інвестиції. Доведено, що найбільш ефективною стратегією для сучасного етапу розвитку українського ринку є стратегія стратегічного партнерства, яка передбачає координацію дій з міжнародними партнерами та інтеграцію ресурсів для нівелювання системних загроз.

5. Узагальнено методологічні основи дослідження ринку нафтопродуктів на основі системного підходу, що дозволяє інтегрувати збір, аналіз і синтез даних для обґрунтування управлінських рішень. Визначено стратегічну мету функціонування даного ринку - повне задоволення потреб внутрішніх споживачів шляхом мінімізації зовнішніх ризиків, вдосконалення державного антимонопольного регулювання та створення рівних конкурентних умов для всіх учасників.

Визначено, що методологія дослідження ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки характеризується кількома етапами, здійснення яких передбачає застосування фундаментальних загальнонаукових та індивідуальних принципів, а також системи конкретних методів і технік. При цьому запропоновано такі головні теоретичні положення, на яких повинно базуватися дослідження ринку нафтопродуктів: ринок нафтопродуктів є структурним елементом державного ринку; розвиток ринку відбувається планомірно з урахуванням розвитку держави та її інвестиційної привабливості; зазначений ринок забезпечує соціально-економічний розвиток кожної країни та її економічну безпеку; цей ринок повністю залежний від зовнішніх ризиків; також він залежить від світових цін на нафту та від імпорту нафти та нафтопродуктів; має низький рівень глибини переробки нафтопродуктів.

6. Обґрунтовано концептуальні засади подальшого розвитку ринку нафтопродуктів, що ґрунтуються на поєднанні ефективного державного

регулювання, інноваційного менеджменту та глибокої переробки нафти. Доведено, що перехід від імпортозалежної моделі до моделі національної енергетичної стійкості можливий лише за умови реалізації стратегічних програм, спрямованих на модернізацію інфраструктури та залучення інвестицій. Стабільний розвиток цього сегмента визначено як базис для економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Основні результати проведеного дослідження, викладені у цьому розділі роботи, було опубліковано в авторських працях [31, 32, 78, 79, 80, 81, 82, 83].

РОЗДІЛ 2

КОМПЛЕКСНО-СТРУКТУРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ НА РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ В СИСТЕМІ ДЕТЕРМІНАНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1 Дослідження тенденцій ринку нафтопродуктів України та його впливу на національну безпеку

Розроблення заходів з енергетичної політики у сфері виробництва та споживання нафтопродуктів повинно базуватися на попередньому дослідженні тенденцій ринку нафтопродуктів та його впливу на національну безпеку. Україна значною мірою залежить від імпорту нафтопродуктів, що робить її вразливою до зовнішніх економічних та політичних чинників [84]. Коливання цін на світових ринках нафти та нафтопродуктів, зміни в постачаннях, а також геополітичні ризики можуть безпосередньо впливати на економічну стабільність країни [85]. Отже, ринок нафтопродуктів є основним компонентом енергетичної системи країни, а тенденції цього ринку впливають на рівень енергетичної незалежності, що має критичне значення для стабільного функціонування державних інститутів та збройних сил України.

Необхідно відзначити, що дослідження тенденцій ринку нафтопродуктів України, зокрема, і у контексті його впливу на національну безпеку держави, потребує реалізації певної послідовності дій (рис. 2.1).

При цьому загальний опис тенденцій ринку нафтопродуктів України повинен передбачати, насамперед, обчислення та зіставлення за роками досліджуваного періоду (2020–2024 рр.) індексів змін окремих індикаторів зазначеного ринку. Відповідні результати проведених обчислень представлені у табл. 2.1. Як випливає з цих даних, значення більшості наведених індексів суттєво коливаються за роками.

Рис. 2.1. Загальна послідовність дослідження тенденцій ринку нафтопродуктів України у контексті його впливу на національну безпеку держави

Джерело: сформовано автором

Зокрема, простежується чітка тенденція до скорочення обсягів виробництва та реалізації коксу та продуктів нафтоперероблення у 2022 році порівняно із попереднім роком з подальшим збереженням цієї тенденції у 2023 році порівняно із 2022 роком. Водночас, щодо обсягів капітальних інвестицій

у виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення, то у 2022 році спостерігається тенденція до зниження індексу цих обсягів у 2022 році порівняно із 2021 роком з подальшим зростанням цього індексу у 2023 році порівняно із попереднім роком (рис. 2.2).

Таблиця 2.1

**Індекси змін окремих індикаторів ринку нафтопродуктів України
за 2020-2024 рр.**

Назви індексів	Значення індексів за роками досліджуваного періоду, % до попереднього року				
	2020	2021	2022	2023	2024
1. Індекс цін виробників сирої нафти та природного газу	71,7	199,4	189,5	132,0	105,5
2. Індекс цін виробників коксу та продуктів нафтоперероблення	84,7	181,3	166,7	109,0	104,8
3. Індекс обсягів добування сирої нафти та природного газу	98,1	97,8	91,8	100,0	100,9
4. Індекс обсягів виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення	98,0	105,4	33,4	66,8	100,2
5. Індекс вартісних обсягів реалізації коксу та продуктів нафтоперероблення	83,1	171,1	48,0	70,4	153,8
6. Індекс частки вартісних обсягів реалізації коксу та продуктів нафтоперероблення у загальному обсязі реалізованої промислової продукції	75,9	118,2	57,7	60,0	133,3
7. Індекс обсягів капітальних інвестицій у виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	108,5	171,9	11,8	203,2	161,8

Джерело: сформовано автором за даними [86, 87, 88, 89].

Стосовно останнього року досліджуваного періоду (2024 р.), то, як видно з даних табл. 2.1, індекси цін та обсягів виробництва досліджуваних продуктів є дещо більшими за 100%, тобто можемо спостерігати певну стабілізацію цих показників.

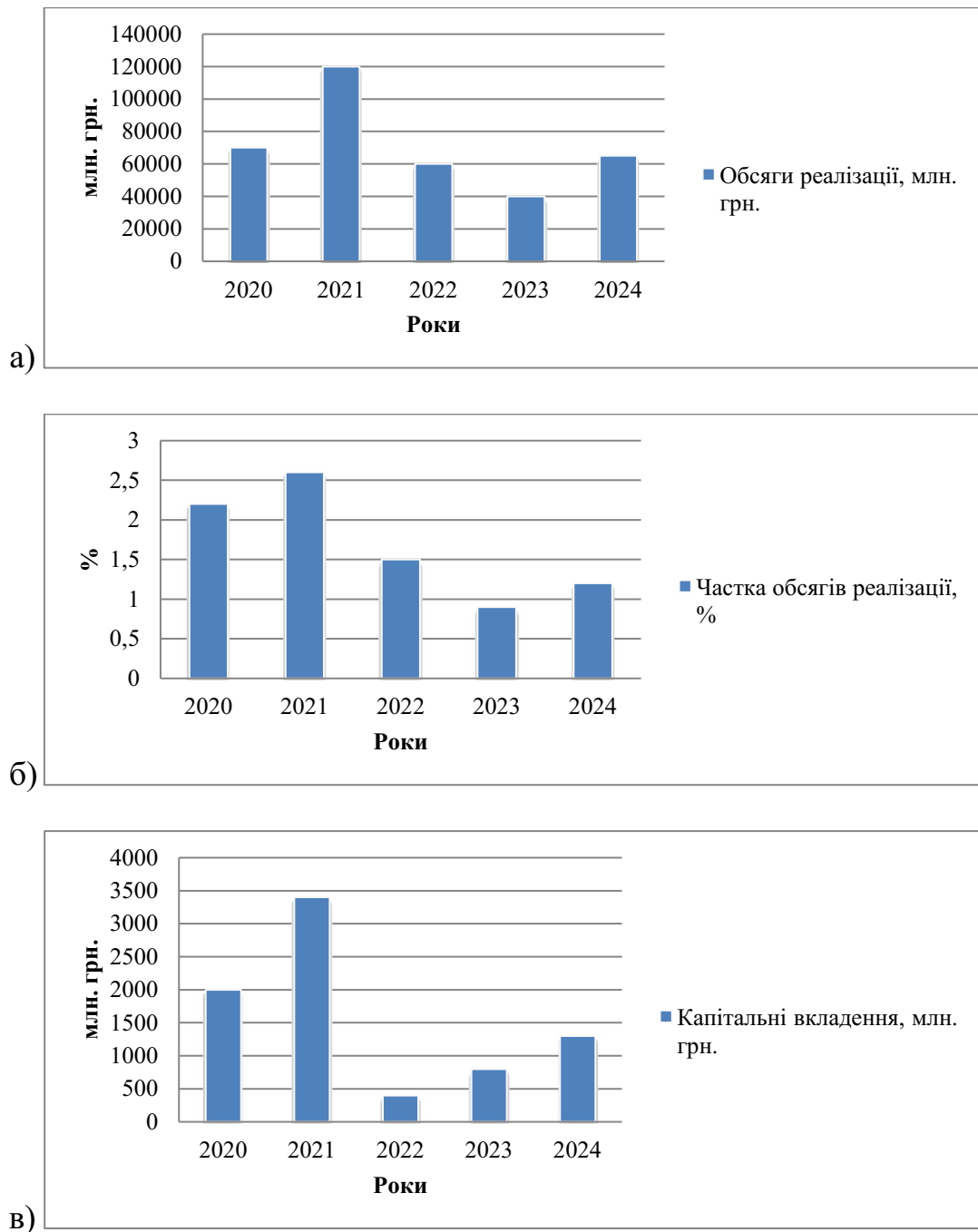

Рис. 2.2. Динаміка окремих показників ринку нафтопродуктів України:

- а) обсягів реалізації коксу та продуктів нафтоперероблення;
- б) частки вартісних обсягів реалізації коксу та продуктів нафтоперероблення у загальному обсязі реалізованої промислової продукції;
- в) обсягів капітальних інвестицій у виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення

Джерело: сформовано автором за даними [86], [87], [88], [89].

Зазначимо, що через свою географічну позицію Україна часто стикається з тиском з боку сусідніх країн, що впливає на доступ до нафтопродуктів та енергоресурсів. Контроль над ринками нафтопродуктів є інструментом геополітичного впливу, і тому аналіз тенденцій цього ринку є важливим для розуміння потенційних загроз національній безпеці [2].

Сучасна кон'юнктура промислового ринку України визначається необхідністю адаптації до дефіциту традиційних енергоносіїв та руйнації сталих виробничих зв'язків [90]. У цьому контексті особливої актуальності набуває використання різних видів коксу - продуктів термічної переробки викопного палива, які виконують критичні функції у металургії, енергетиці та будівельній індустрії. Попри спільну назву, кам'яновугільний та нафтовий кокс мають відмінну природу, фізико-хімічні властивості та сфери застосування, що потребує окремого наукового розгляду [91], [92].

Станом на 2026 рік кам'яновугільний кокс залишається незмінним базовим компонентом у технологічному циклі виробництва чорних металів. Його роль у доменному виробництві є мультифункціональною: він виступає одночасно головним джерелом теплової енергії для плавлення залізної руди, потужним хімічним відновником, що забезпечує перетворення оксидів заліза на чавун, та механічним розпушувачем шихти. Остання функція є критичною, оскільки кокс зберігає тверду структуру при екстремальних температурах, формуючи «каркас», крізь який циркулюють гази всередині печі.

Основними споживачами даної сировини в Україні є вертикально інтегровані холдинги, такі як ПрАТ «Метінвест» (зокрема потужності «Каметсталі» та «Запоріжсталі») та ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг». Останній продовжує розвивати власне коксохімічне виробництво, намагаючись мінімізувати залежність від зовнішніх поставок. Проте загальна структура ринку зазнала суттєвих змін через втрату ключових об'єктів, зокрема Авдіївського коксохімічного заводу. Це призвело до значного зростання частки імпорту, де основними партнерами виступають Польща та

США, що постачають як готовий кокс, так і високоякісне коксівне вугілля для внутрішньої переробки [93].

На відміну від вугільного аналога, нафтовий (петролейний) кокс є побічним продуктом глибокої переробки нафти в установках уповільненого коксування. Його головною перевагою є надзвичайно висока питома теплота згоряння, яка сягає 33,5 МДж/кг (8000 ккал/кг), що робить його ефективним заміником антрациту. В умовах енергетичної нестабільності нафтовий кокс став вагомим ресурсом для вітчизняних ТЕС та ТЕЦ. Для оптимізації процесів та дотримання екологічних лімітів енергетики часто застосовують практику спалювання сумішей нафтового коксу з вугіллям низького вмісту сірки [93].

Окрім енергетики, значні обсяги цього ресурсу поглинає цементна промисловість. Технологічний процес випалювання клінкеру потребує стабільно високих температур, які нафтовий кокс забезпечує при значно менших витратах порівняно з природним газом. Такі підприємства, як ПрАТ «Івано-Франківськцемент» та заводи міжнародної групи CRH, активно використовують цей ресурс для підтримки конкурентоспроможності продукції. Також варто відзначити роль малосірчистих марок нафтового коксу у виробництві анодних мас та електродів, що є необхідним компонентом для феросплавної галузі та алюмінієвого виробництва.

Широке впровадження нафтового коксу стикається з певними екологічними бар'єрами. Висока концентрація сірки та важких металів, зокрема ванадію, у продуктах згоряння вимагає від промислових гігантів інвестицій у сучасні багатоступеневі системи фільтрації. Без належного очищення використання петролейного коксу може призвести до погіршення екологічної ситуації в промислових регіонах.

Логістична модель 2026 року базується на гнучкій диверсифікації. Оскільки власна нафтопереробка (зокрема Кременчуцький НПЗ) функціонує в умовах підвищених безпекових ризиків, Україна вимушена значною мірою покладатися на імпорт. Постачання здійснюється переважно залізничним транспортом через західні прикордонні переходи та через порти, що дозволяє

підтримувати стабільність енергоємних виробництв навіть за умов дефіциту природного газу.

Коксопродукти пройшли еволюцію від вузькоспеціалізованої металургійної сировини до стратегічного енергетичного ресурсу загальнодержавного значення. Кам'яновугільний кокс залишається критичним для сталеливарної промисловості, тоді як нафтовий кокс успішно заповнює ніші в енергетиці та виробництві будівельних матеріалів. Майбутнє цього ринку в Україні залежатиме від здатності підприємств модернізувати очисні спорудження та спроможності держави забезпечити стабільні логістичні коридори для імпорту сировини.

У сучасних умовах війни інфраструктура України з постачання та зберігання нафтопродуктів потребує модернізації, а її стійкість безпосередньо впливає на можливість країни реагувати на кризові ситуації. Нестабільність на ринку нафтопродуктів може викликати економічні потрясіння, впливаючи на ключові галузі економіки.

Враховуючи наявність власних покладів нафти та можливості їхнього видобутку, важливо розуміти глобальні та регіональні тенденції, щоб ефективно планувати розвиток власного видобутку та мінімізувати залежність від імпорту.

Необхідно відзначити, що основними постачальниками нафтопродуктів є країни Європи та Близького Сходу, що підвищує вразливість країни до зовнішніх коливань на світових ринках. Імпорт нафтопродуктів, зокрема дизельного пального та бензину, становить значну частину ринку, що робить його чутливим до валютних коливань та геополітичних ризиків [84, 85]. При цьому обсяги імпорту нафтопродуктів в Україну впродовж досліджуваного періоду істотно перевищували обсяги експорту.

Ще однією особливістю ринку нафтопродуктів в Україні є недостатня модернізація нафтопереробних заводів, що обмежує можливості внутрішнього виробництва [84, 94, 95]. Низький рівень технологічного оновлення інфраструктури знижує конкурентоспроможність українських

нафтопереробних підприємств на світовому ринку. Як наслідок, частка імпортованих нафтопродуктів залишається стабільно високою, що впливає на ціноутворення та доступність пального для споживачів. Крім того, ринок нафтопродуктів в Україні піддається значним регуляторним змінам з боку держави, що може створювати як позитивні, так і негативні наслідки. Державне регулювання цін, акцизних зборів та мита може змінювати економічні умови для учасників ринку, включаючи нафтотрейдерів та кінцевих споживачів. З одного боку, такі заходи можуть сприяти стабілізації цін, але з іншого боку, вони можуть знизити інвестиційну привабливість ринку.

Загалом, у 2022 році ринок нафтопродуктів України кардинально змінив правила та ритм роботи, що було зумовлено структурними змінами у постачанні, обсягах і структурі попиту на паливо. З початком повномасштабного вторгнення припинились поставки нафтопродуктів з російського та білоруського напрямів, які раніше покривали близько половини споживання нафтопродуктів в Україні.

У новій логістичній моделі ринку нафтопродуктів України з 2022 року ключовими відмінностями стали наступні: перехід зі складської логістики на роботу «з коліс»; утримання мінімальних запасів на нафтобазах та постійне контрахтування обсягів імпорту; перехід від спотових угод на довгострокові формульні контракти; максимальний розвиток потужностей перевалки по Дунаю.

Отож на початок 2025 року ринок нафтопродуктів зазнав структурних змін: споживання пального (бензини, дизпальне та скраплений газ) скоротилось на близько 11 % порівняно із 2021 р. (репрезентативний період до початку повномасштабної війни), коли загальний обсяг ринку складав близько 12 млн тон. Найбільше зменшилось споживання дизпалива (через окупацію та руйнування підприємств) та скраплений газ (оскільки основні його кінцеві споживачі, тобто населення, значною мірою евакуювалися за кордон або ж поповнили лави ЗСУ) [96]. Відмінністю стало зростання споживання

дизпалива військовими, а також зазнало змін споживання дизпалива транспортними компаніями за рахунок того, що зросла частка автотранспорту у імпорті й експорті вантажів (рис. 2.3).

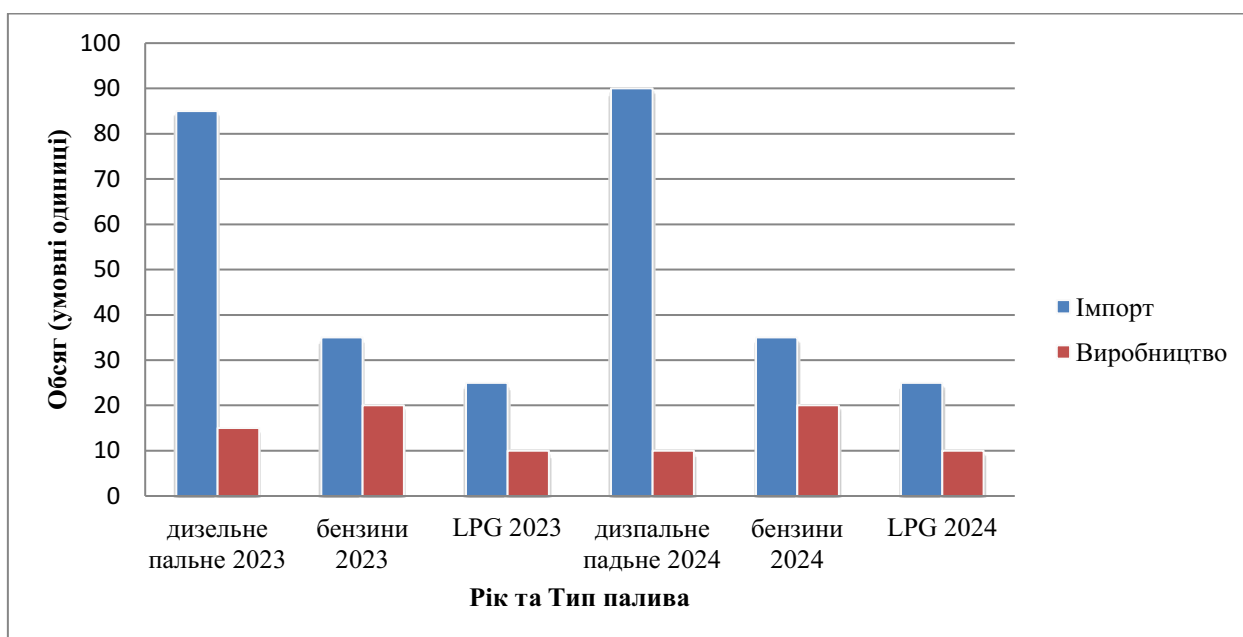

Рис. 2.3. Імпорт, виробництво та споживання нафтопродуктів на контрольованих територіях України у 2023-24 роках, тис. т. [96].

Стосовно дизельного палива, то у 2024 році його імпорт зріс на 7,6% порівняно з 2023 р., та на 33,3% порівняно із 2022 р. (рис. 2.4).

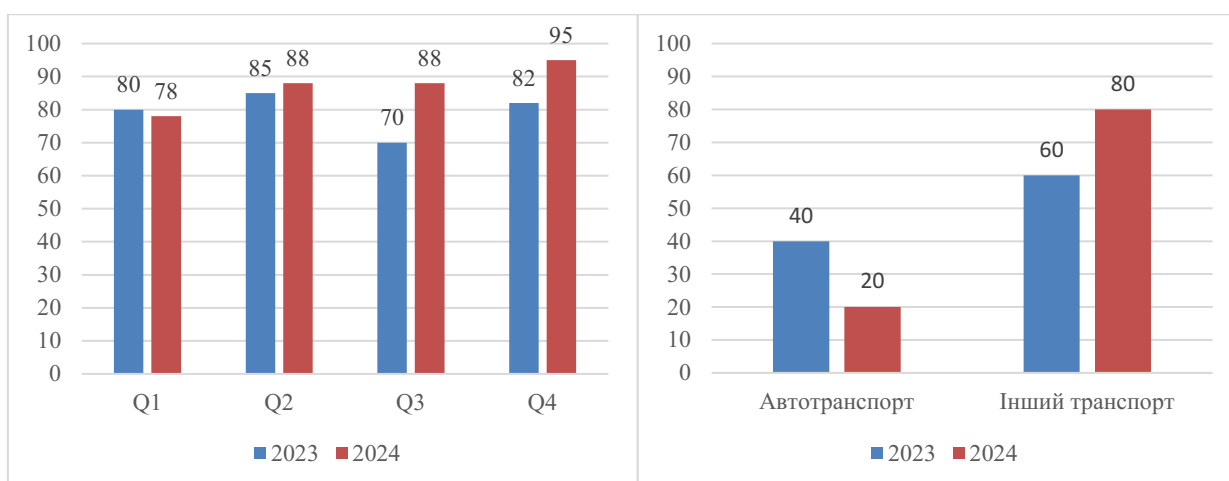

Рис. 2.4. Динаміка імпорту дизельного палива тис. т. [96].

Необхідно відзначити, що постачання паливовозами втратило домінуючу позицію у 2024 р. порівняно з минулим роком, поступившись

водному і залізничному транспорту (рис. 2.5). Блокада протестувальниками кордонів із Польщею стала ключовим драйвером таких змін. Імпортні надходження зі Словаччини оцінюються у 0,9% (як і у 2023 р.) загального імпорту у 2024 р. Проте обсяги імпорту продемонстрували зростання на 6,7%, підкресливши одну з головних тенденцій у 2024 р. – зменшення обсягів автоперевезень на користь залізничних поставок. З початку року спостерігався тренд до відновлення обсягу залізничних відвантажень, зокрема у грудні показник досягнув найвищого значення з березня 2022 р.

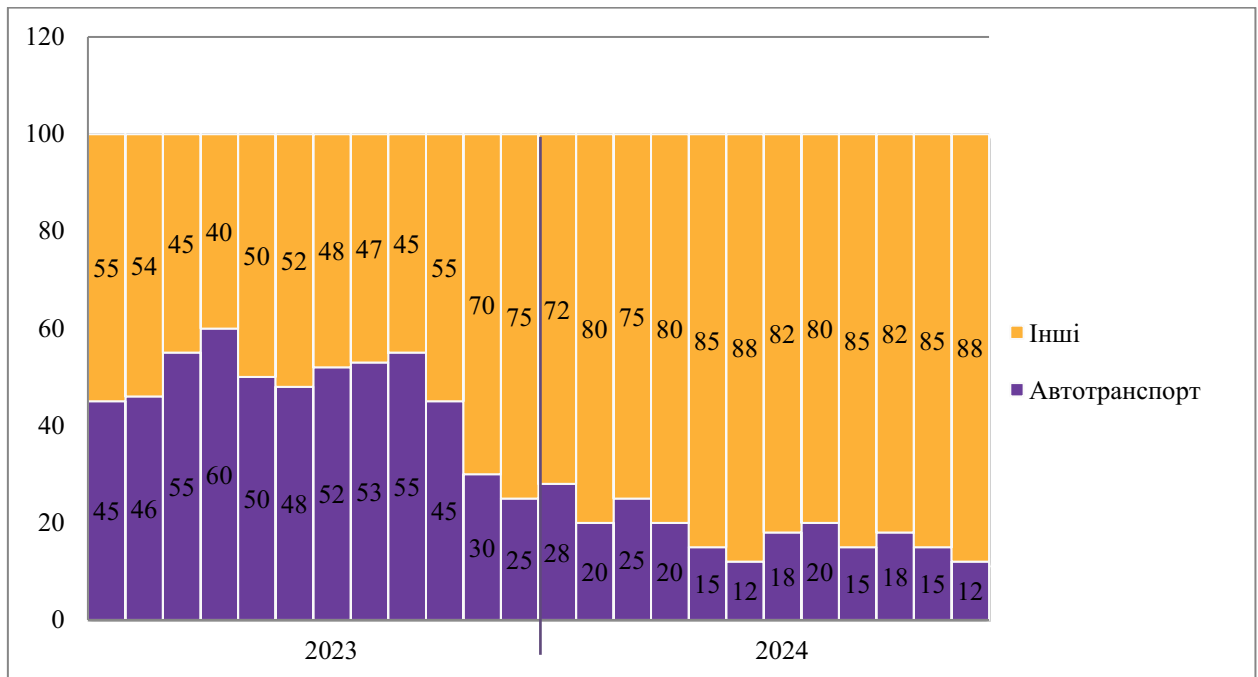

Рис. 2.5. Динаміка імпорту дизельного палива автотранспортом, тис. т. [96].

При цьому південний напрямок залишився ключовим джерелом імпорту, оскільки на нього припало понад половину поставок. У числі ключових тенденцій 2024 р. є зростання імпорту з Греції більш ніж у два рази порівняно з попереднім роком, що складає чверть загального імпорту, проти 11,8% роком раніше. Постачання зі США подвоїлись. Посилено контроль за походженням імпортного пального задля унеможливлення імпорту палива саме російського походження. Як наслідок, суттєво впали поставки з Молдови, які були замінені постачаннями з Румунії. Зокрема, відвантаження з Болгарії

майже зійшли нанівець: їх частка в імпорті становить 0,1% у 2024р. порівняно з 3,6% роком раніше (рис. 2.6).

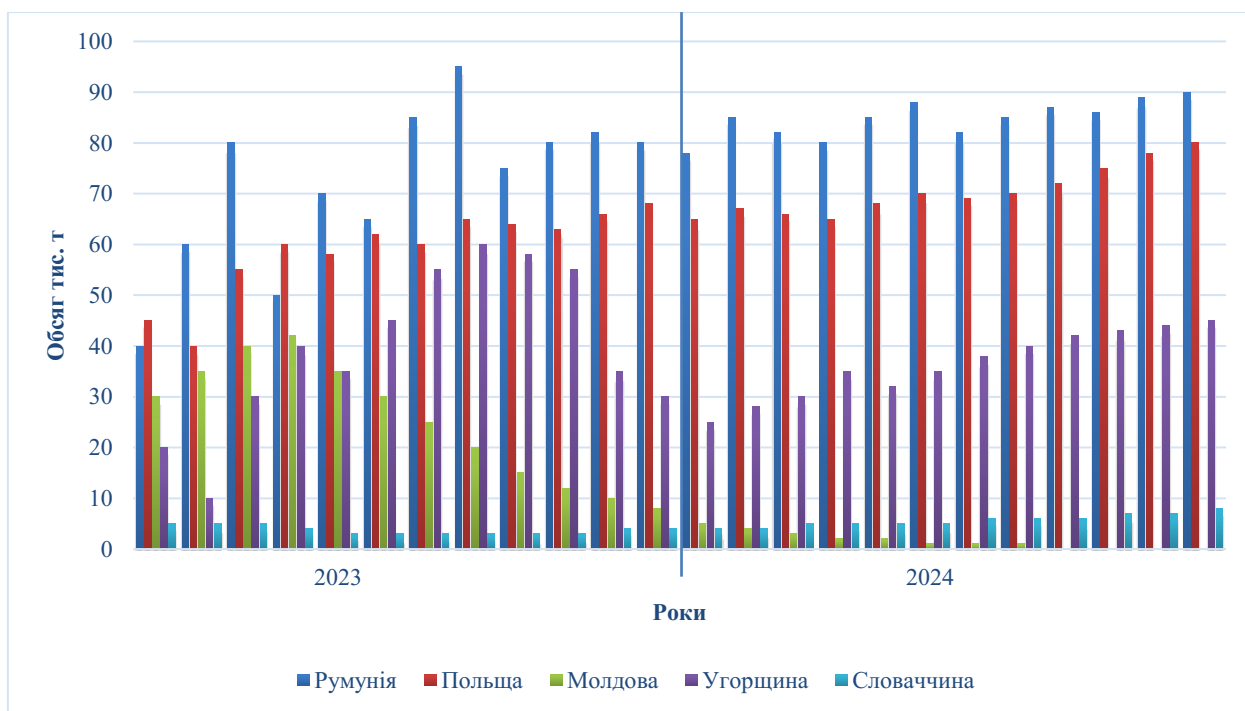

Рис. 2.6. Динаміка (помісячна) імпорту дизельного палива за напрямками, тис. т. [96].

Стосовно імпорту бензинів, то у 2024 р. він зменшився на 0,8% у порівнянні з 2023 р. Основну частку постачань становив бензин марки А-95, частка якого досягла 95,8% від загального обсягу імпорту.

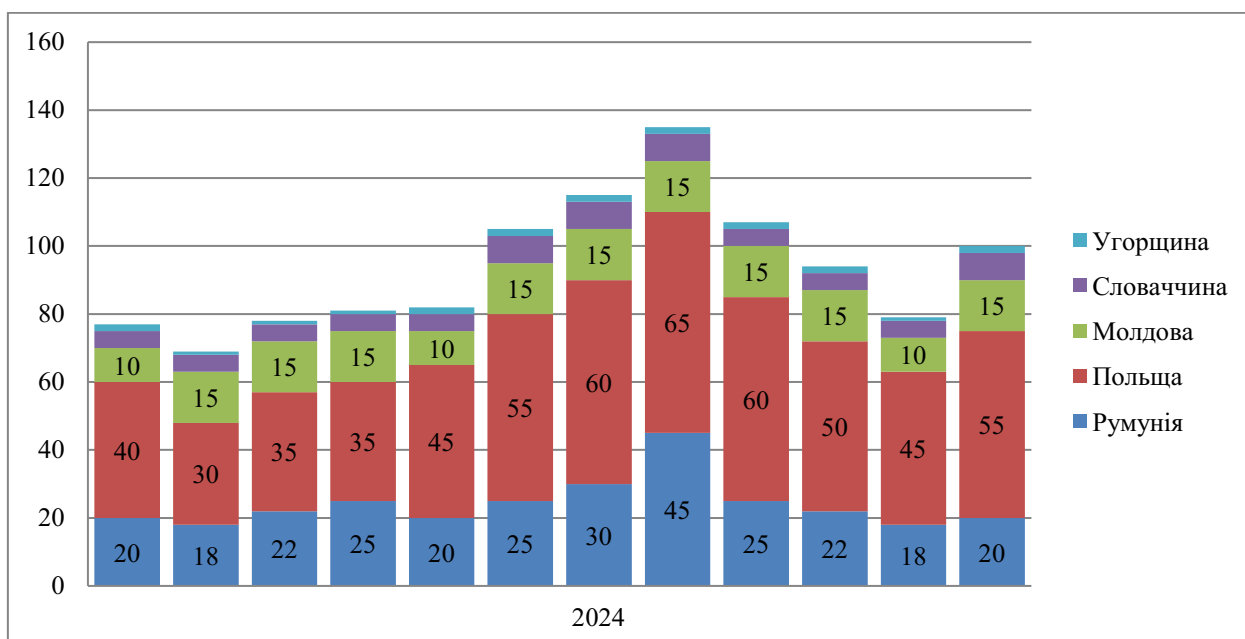

Рис. 2.7. Імпорт бензинів в Україну, тис. т. [96].

На бензин марок А-98/100 припадало 2,9%, а решта - на А-92, імпорт якого стартував лише у серпні та триває досі (рис. 2.7).

При цьому постачання бензину через західний кордон із Польщею значно зросло, витісняючи інші маршрути, і досягло 53,8% від загального імпорту, тоді як у 2023 році цей показник становив 34,5%. Натомість частка імпорту через румунсько-український кордон знизилася до 31,9% порівняно з 47,4% у 2023 р. Постачання через молдовський кордон збільшилося до 12,2% (проти 11,6% у попередньому році), а через словацький та угорський кордони скоротилися до 2,0% і 0,2% відповідно (проти 4,8% і 1,7% у 2023 р.). Прямі постачання бензину з Угорщини у 2024 р. були відсутні. Найбільшу частку А-95 на внутрішній ринок України у 2024 р. забезпечував румунський бензин, що становило 34,5% від загального імпорту. Далі за обсягами поставок йшли литовський, польський та німецький бензин. Бензин А-95 грецького виробництва зазнав найбільшого падіння постачань, а саме на 65,1% порівняно з 2023 р. Проте це забезпечило п'яте місце в рейтингу у 2024 р. з часткою 8,8% [96].

Більшість постачань бензинів у 2024 р., як і в попередньому, здійснювалися залізничним транспортом, який забезпечив близько 63,3% загального обсягу імпорту. При цьому обсяги залізничних постачань зросли на 42,7% порівняно з 2023 р. Натомість постачання морським транспортом зменшилися на 53,7%, склавши лише 11,3% від загального імпорту. У 2024 р. імпорт бензинів автотранспортом становив 314,3 тис. т, що на 20,9% менше, ніж у 2023 р. Частка бензовозних постачань у загальному обсязі знизилася до 25,4% порівняно з 31,8% роком раніше, що свідчить про зміну логістичних пріоритетів ринку. Перша трійка лідерів серед імпортерів бензину залишилася незмінною – це ОККО, WOG та UPG. Водночас AMIC Energy та SOCAR піднялися на четверте та шосте місця відповідно (порівняно з восьмим і сьомим місцем у 2023 р.). Серед новачків у ТОП-10 з'явилися компанії UNTK, ГК Unimex і VST. Натомість із рейтингу 2024 р. випали такі імпортери як ГК «Приват», «БРСМ-Нафта», «Автоком-2005» і Wexler (рис. 2.8).

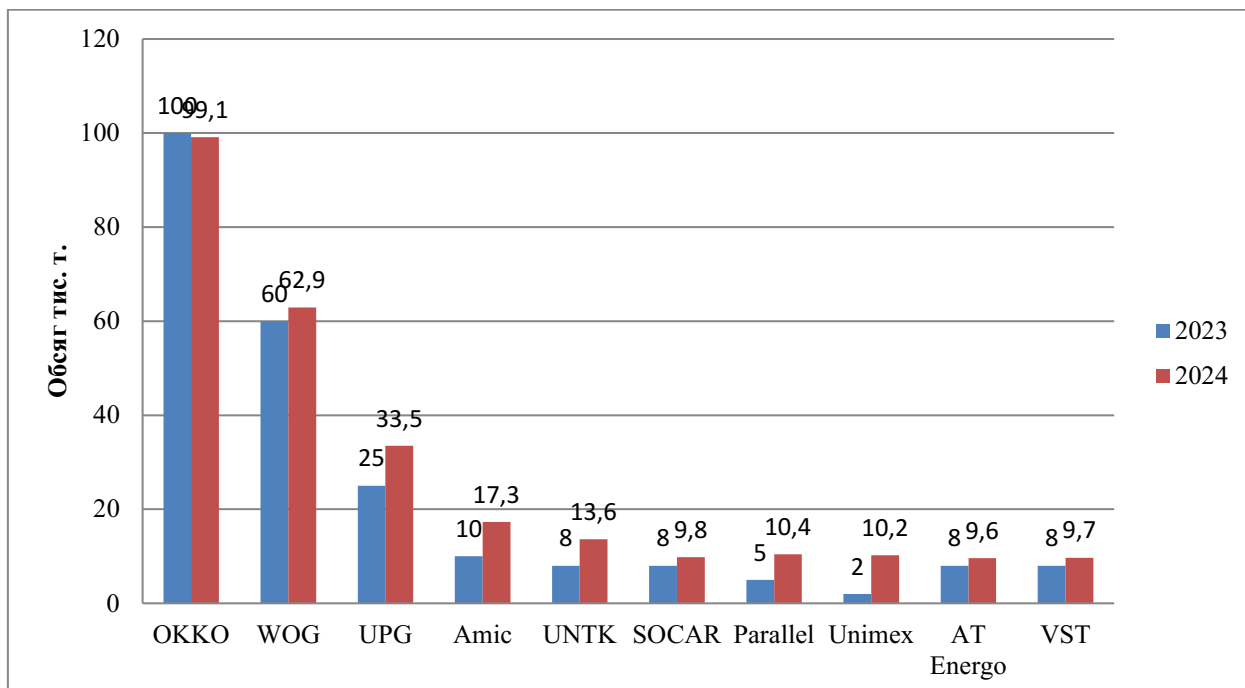

Рис. 2.8. Основні імпортери бензинів в Україну (тис. т.) [96].

Водночас, у 2024 році імпорт скрапленого газу в Україну скоротився на 7,5 %. При цьому цей імпорт зменшився на 20,3%, до 210,3 тис. т в четвертому кварталі 2024 р., в порівнянні з обсягами в Q3 2024 р., або на 17% в порівнянні з четвертим кварталом 2023 р. (рис. 2.9).

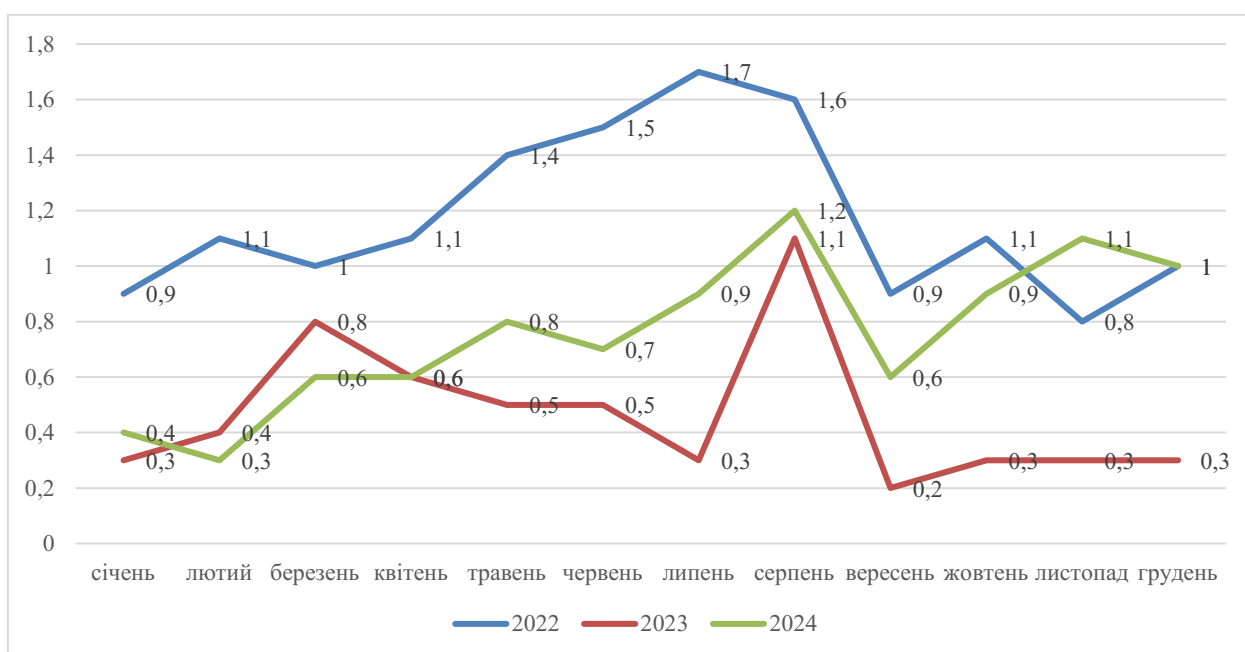

Рис. 2.9. Динаміка імпорту скрапленого газу, тис. м³ [96].

Зменшення імпорту скрапленого газу посилилося наприкінці 2024 р. через загальний тренд падіння реалізації пального на АЗС в Україні та сезонне зниження попиту. Однак найбільш суттєвого негативного впливу завдало зростання ставки акцизу на скраплений газ майже втричі, до €148/1000 л з €52/1000 л з 1 вересня 2024 р., та непропорційно на бензин, як конкуруюче моторне пальне - на 13,6% (€29,1/1000 л) (рис. 2.10).

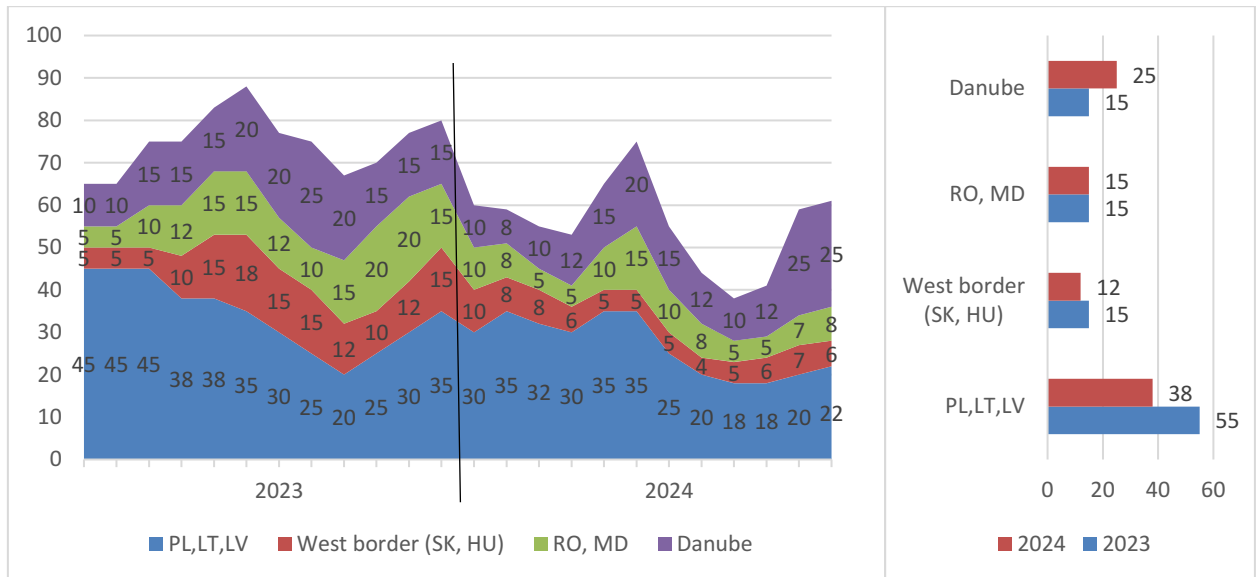

Рис. 2.10. Імпорт скрапленого газу за напрямками постачання, тис. м³ [96].

Протягом року зростало постачання LPG з боку південно-західного кордону (Румунія, Молдова, порти Дунаю) досягло 45,7% всього імпорту в порівнянні з 30% в 2023 р. Таке вагоме зростання відбулося переважно за рахунок збільшення постачання на дунайські термінали на 77,5%, до 255 тис. т в 2024 р, в порівнянні з 143,6 тис. т в 2023 р. Відповідно, частка надходжень із західного напрямку (імпорт з боку кордонів з Польщею, Словаччиною та Угорщиною) зменшилася до 54,2% в порівнянні 70% в 2023 р. (рис. 2.11).

Необхідно відзначити, що постачання скрапленого газу залізничним транспортом зменшилося у 2024 році на 32,2% в порівнянні з обсягами в 2023 р. Імпорт автомобільними партіями зменшився на 17,2% в порівнянні з обсягами 2023 р. Крім переорієнтування ринку на південний напрямок, частково зниженню імпорту автопартіями сприяло посилення контролю за

походженням при імпорті суміші скрапленого газу з терміналів в Польщі, Литві та Латвії.

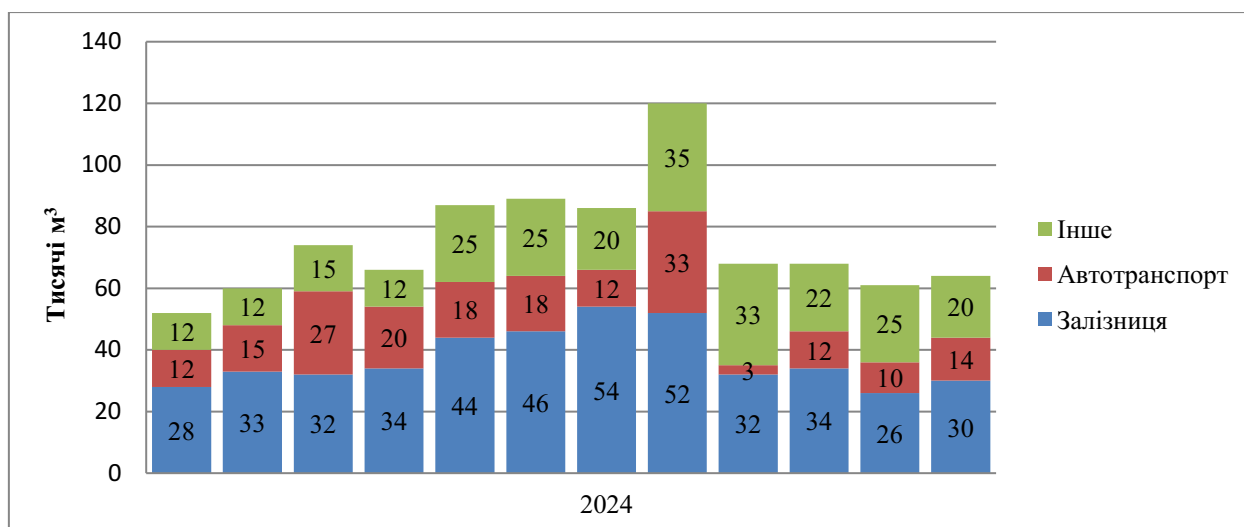

Рис. 2.11. Динаміка імпорту скрапленого газу автомобільними партіями, тис. м³ [96].

Важливими суб'єктами ринку нафтопродуктів є їхні виробники. На момент початку повномасштабної війни в Україні існувало шість великих нафтопереробних заводів (НПЗ) з номінальною потужністю первинної переробки 52 млн т / рік. Проте, більша частина потужностей простоювала до повномасштабного вторгнення, а ті, що працювали, піддавалися ворожим обстрілам. Таким чином, в умовах повномасштабної війни в Україні немає діючої нафтопереробки. Основними причинами зупинки заводів були управлінські прорахунки та агресивна економічна політика зі сторони експортерів нафтопродуктів.

Також варто відзначити відсутність державної стратегії та контролю влади над галуззю задля гарантування енергетичної безпеки країни. Власна нафтопереробка була відсунута на другий план на користь приватних імпортерів.

Стосовно такого елементу ринку нафтопродуктів як ціни на них, то в Україні з 2022 р. відсутнє державне регулювання таких цін. 17 травня 2022 року уряд скасував визначення порогових роздрібних цін на бензини та дизпаливо, що, як вважають аналітики, стало причиною різкого зростання цін

та заробітку трейдерів [97]. За роки повномасштабної війни, Україна була на 80-95 % залежною від імпорту нафтопродуктів. А відтак, ключовим прайсмейкером нафтопродуктів в Україні є ціна палива на кордоні (рис. 2.12).

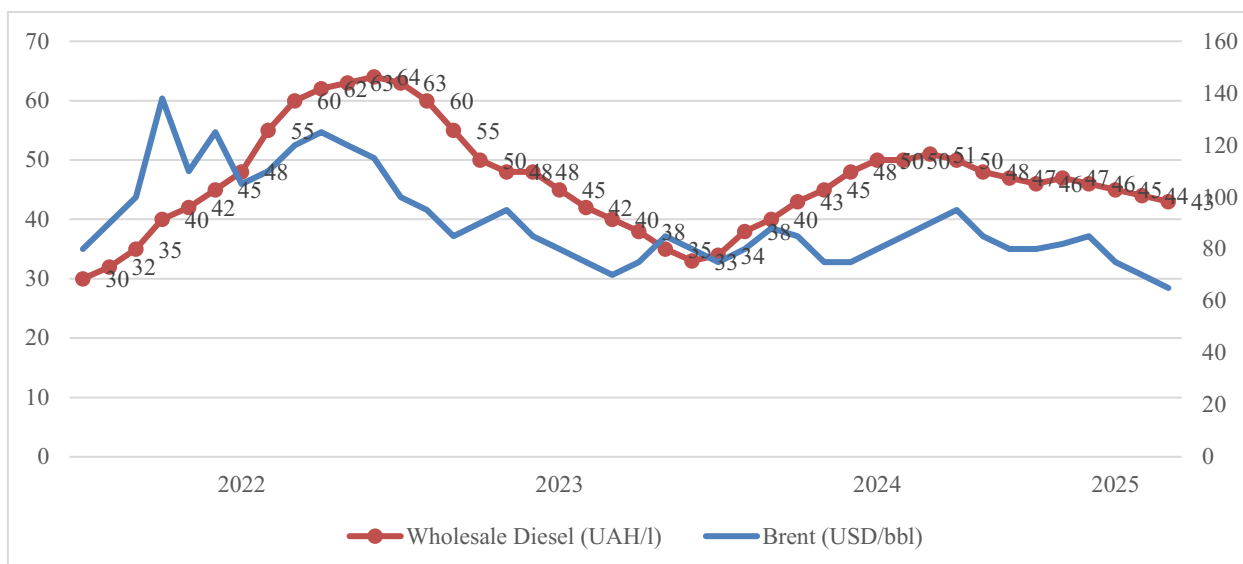

Рис. 2.12. Взаємозалежність котирувань нафти та цін на дизпаливо в Україні [96].

При цьому гуртова ціна пального на кордоні формується наступними чинниками, як: котирування північного або південного базисів агенцій Platts та Argus; логістика до кордону; премія трейдера в залежності від кон'юнктури ринків Європи та України. податки: акцизи на нафтопродукти, ПДВ 20%, військовий збір та інші. Відповідно до закону, прийнятого парламентом у липні 2024 року, протягом наступних трьох років передбачене поступове зростання ставки акцизу на нафтопродукти [96].

Роздрібна ціна на нафтопродукти в Україні формується в залежності від ринкової ситуації та, на додачу до гуртової ціни, враховує мінімальні видатки, серед яких наведені нижче: логістику від баз зберігання або кордону; витрати на АЗС (близько 3–5 грн. / л у 2024–2025 рр.); обов'язковий щомісячний авансовий платіж податку на прибуток (від 30 до 60 тис. грн. в місяць з однієї діючої роздрібною ліцензії). У жовтні 2024 року набув чинності Закон України № 4015-IX від 10 жовтня 2024 року «Про внесення змін до Податкового

кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану», відповідно до якого продавці зобов'язані сплачувати авансові внески з податку на прибуток підприємств за кожне місце роздрібної торгівлі пальним (АЗС / АГЗП та інші) [97].

Отже, ринок нафтопродуктів в Україні демонструє певну стабільність, що підтверджується динамікою імпорту (рис. 2.13). Водночас, зміни в географії імпорту бензину в Україні відображають адаптацію ринку до нових умов, з якими країна стикається у контексті війни та економічної нестабільності. Станом на 2024 рік, кількість країн-експортерів бензину зменшилася з 17 до 11, що свідчить про значні зміни в логістичних каналах постачання [97]. Країни, які перестали постачати бензин Україні це Угорщина, Грузія, Хорватія, Естонія і Нідерланди.

Очевидно, що на ринку нафтопродуктів відбуваються еволюційні процеси, внаслідок яких віддалені та дорогі ресурси поступово зникають. Це явище можна пояснити зменшенням попиту на такі ресурси через зниження ажіотажу, який спостерігався раніше, а також зменшенням відстані між постачальниками та споживачами, зосередженням на більш економічних і доступних варіантах постачання.

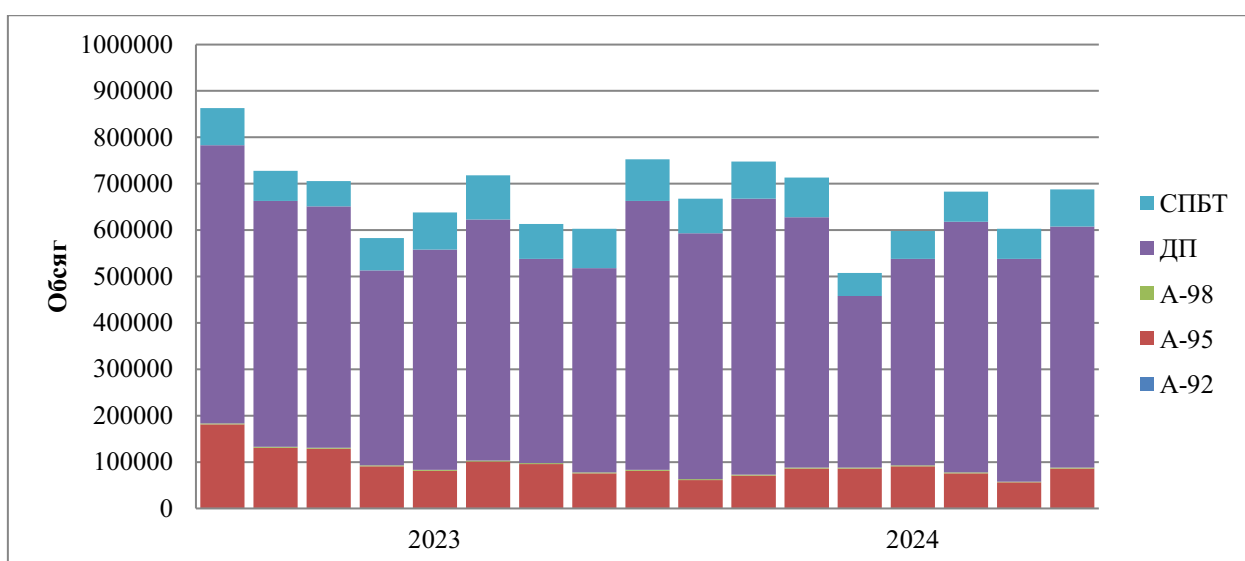

Рис. 2.13. Динаміка імпорту нафтопродуктів до України 2023–2024 рр., тон

Джерело: складено автором на основі [97]

Ці зміни можуть мати значні наслідки для формування цінової політики та конкуренто-спроможності нафтотрейдерів. В умовах обмеження в доступі до дорогих імпорتنих ресурсів ринок буде орієнтуватися на оптимізацію логістичних процесів, що, у свою чергу, може сприяти покращенню стабільності та доступності пального для кінцевого споживача.

У 2024 році загальний імпорт товарів в Україну виріс на 8,3% в порівнянні з 2023 роком. Однак імпорт нафтопродуктів зменшився на 12,43% (табл. 2.2). Таке зниження викликане як наявністю запасів у трейдерів, так і зменшенням попиту на нафтопродукти, що ставить під сумнів потребу в збільшенні імпорту. У структурі імпорту нафтопродуктів 2023–2024 років переважає дизельне паливо, обсяги якого в 4 рази перевищують імпорт бензину у 2023 році і в 7 разів – імпорт скрапленого газу пропан-бутану (СПБТ). У 2024 році дизель перевищує бензин майже у 5,5 разів, а СПБТ – у 7 разів. Це пояснюється необхідністю підготовки до посівної кампанії та закупівлею пального аграріями для майбутнього агро-сезону. Надлишок імпортованого бензину в попередні роки призвів до зменшення поточного імпорту.

Таблиця 2.2

Динаміка імпорту нафтопродуктів до України за 2023–2024 рр., тон

Часові проміжки	Бензин	Дизельне паливо (ДП)	Суміш пропану технічного і бутану технічного (СПБТ)	Загалом
2023 рік	642 993	2 540 032	355 343	3 538 369
2024 рік	429 448	2 336 874	332 101	3 098 423
Темп приросту 2024/2023	-33,21	-8,00	-6,54	-12,43
Частка в імпорті нафтопродуктів у 2023, %	18,17	71,79	10,04	100
Частка в імпорті нафтопродуктів у 2024, %	13,86	75,42	10,72	100

Джерело: [98]

Дослідження ринку нафтопродуктів України у контексті забезпечення її національної безпеки потребує виокремлення його роздрібного сегменту. Організація роздрібною торгівлі паливом на сучасних автозаправних станціях в Україні зазнає суттєвої трансформації під впливом безпекових викликів та необхідності підвищення операційної ефективності. Науковий підхід до організації цього процесу передбачає створення замкненої технологічної системи, яка мінімізує вплив людського фактору та забезпечує абсолютну точність обліку нафтопродуктів. Сучасна АЗС розглядається як складний інженерний об'єкт, де ключову роль відіграють автоматизовані системи вимірювання рівня палива в резервуарах, інтегровані з касовими апаратами та серверами податкової служби. Це забезпечує повну прозорість руху енергоресурсів, що є детермінантою економічної безпеки держави через неможливість реалізації необлікованого пального. Окрім того, організація роздрібною торгівлі на етапі відбудови передбачає впровадження систем екологічної безпеки, таких як технології рекуперації парів бензину, що не лише зменшує шкідливі викиди в атмосферу, а й запобігає технологічним втратам продукту. Таким чином, організація торгівлі на АЗС перетворюється на високотехнологічний процес, де цифровізація обліку та екологічний моніторинг стають базовими стандартами функціонування ринку [99].

У контексті відновлення національної економіки організація роздрібною торгівлі паливом на АЗС виходить за межі суто енергетичного сектору, набуваючи ознак багатофункціональних сервісних хабів. Економічна модель сучасної АЗС базується на диверсифікації доходів, де продаж непаливних товарів та послуг стає критично важливим для підтримки фінансової стійкості підприємства в умовах волатильності цін на нафтопродукти. Організація торгівлі передбачає впровадження сучасних методів безконтактної оплати, мобільних застосунків та систем лояльності, що дозволяє формувати прогнозований попит та оптимізувати складські запаси палива. Важливим аспектом є також адаптація АЗС до потреб енергетичного переходу, що виражається в організації пунктів швидкої зарядки електромобілів та продажу

альтернативних видів палива з біокомпонентами. Такий підхід до організації роздрібною мережі сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, стимулює внутрішнє споживання та забезпечує безперебійну роботу транспортної системи країни, що є необхідною умовою для відновлення економічної активності в регіонах [100].

Загалом, організація роздрібною торгівлі нафтопродуктами на етапі відбудови економіки України потребує суворого дотримання нормативно-правових стандартів, що регламентують якість пального та безпеку його зберігання. У науковому дискурсі організація цього процесу розглядається крізь призму забезпечення прав споживачів та захисту національного ринку від фальсифікату. Це передбачає функціонування багаторівневої системи контролю якості, що починається від приймання пального з бензовозів і закінчується автоматизованим відпуском через паливороздавальні колонки. Логістична складова організації торгівлі на АЗС включає розробку оптимальних графіків постачання, що враховують пікові навантаження та забезпечують наявність критичного запасу палива на випадок перебоїв у постачанні. Інституційна стійкість роздрібною ланки гарантується впровадженням систем електронного адміністрування реалізації пального, що дозволяє державі в реальному часі контролювати баланс енергоресурсів. У результаті, чітка організація роздрібною торгівлі стає запорукою стабільності соціально-економічної ситуації, оскільки гарантує доступність якісного палива для населення та екстрених служб у будь-який період.

Отже, осмислення сучасних тенденцій розвитку роздрібною торгівлі паливом на АЗС у системі національної безпеки та відновлення економіки потребує аналізу глибокої трансформації традиційної автозаправної станції у складний багатофункціональний енергетичний та сервісний хаб. Провідною тенденцією сьогодення є цифровізація та інтеграція інтелектуальних систем управління бізнес-процесами, що дозволяє операторам ринку переходити до моделі предиктивного аналізу попиту та автоматизованого контролю товарних залишків у режимі реального часу. Це не лише оптимізує логістичні витрати,

а й виступає гарантом прозорості ринку, унеможливаючи функціонування тіньових схем та забезпечуючи стабільні податкові надходження, необхідні для відбудови держави. Паралельно з цим спостерігається стрімкий розвиток формату диверсифікації послуг, де доходи від супутніх товарів, кафе та послуг починають відігравати роль критичного стабілізатора фінансової стійкості мереж в умовах високої волатильності світових цін на нафту. АЗС еволюціонують у повноцінні громадські простори та пункти незламності, які завдяки автономному енергозабезпеченню стають центрами соціальної стійкості громад [101].

Важливою стратегічною тенденцією є поступове «озеленення» роздрібного сектору, що проявляється у двох напрямках: імплементації інфраструктури для електромобілів та впровадженні біопаливних компонентів. Традиційні гравці ринку все частіше інтегрують швидкісні зарядні станції у свої мережі, готуючись до глобального енергетичного переходу, водночас розвиваючи сегмент палива з відновлюваних джерел, що прямо корелює з цілями європейського «зеленого» курсу. Це не лише розширює клієнтську базу, а й зміцнює енергетичну незалежність через використання потенціалу вітчизняного агропромислового комплексу. У контексті фізичної та національної безпеки визначальною тенденцією стало проектування об'єктів з підвищеним рівнем захищеності, що включає децентралізацію паливних резервуарів, посилення протипожежних систем та впровадження технологій рекуперації, які зводять до мінімуму екологічні ризики та технологічні втрати при зберіганні та відпуску пального.

На нормативно-інституційному рівні спостерігається тенденція до посилення контролю за якістю продукції на кожному етапі роздрібного ланцюга. Впровадження мобільних лабораторій та електронних систем сертифікації кожної партії палива стає галузевим стандартом, що захищає права споживачів та створює умови для добросовісної конкуренції. Важливим аспектом є також кастомізація клієнтського досвіду через розвиток мобільних застосунків, які дозволяють здійснювати оплату безпосередньо біля колонки,

отримувати персоналізовані пропозиції та моніторити екологічний слід від споживання пального. Така диференціація послуг та персоналізація сервісу перетворюють АЗС на складний інформаційно-технологічний вузол, який є невід'ємною частиною інтелектуальної транспортної системи країни. У підсумку, сучасні тенденції роздрібно́ї торгівлі нафтопродуктами спрямовані на створення гнучкої, безпечної та технологічно досконалої мережі, яка здатна адаптуватися до будь-яких зовнішніх викликів, забезпечуючи надійний паливний фундамент для динамічного відновлення національної економіки.

Водночас, роздрібно́ї торгівлі нафтопродуктами є притаманними і певні проблеми. Ці проблеми на етапі відбудови економіки мають комплексний характер і охоплюють технічні, фінансові та інституційні аспекти, що безпосередньо впливають на рівень національної безпеки. Ключовою деструктивною детермінантою залишається критична вразливість фізичної інфраструктури АЗС перед зовнішніми загрозами, що змушує операторів ринку інвестувати значні ресурси у пасивний захист та децентралізацію, замість спрямування капіталу на технологічний розвиток. Це створює проблему високої капіталомісткості бізнесу при відносно низькій маржинальності паливного ритейлу, що ускладнює доступ середніх та малих гравців до кредитних ресурсів, необхідних для відновлення зруйнованих об'єктів. Економічна нестабільність та волатильність валютного курсу додатково загострюють проблему ціноутворення, оскільки роздрібні мережі змушені балансувати між соціальною відповідальністю (стримуванням цін для населення та агросектору) та необхідністю акумулювати кошти для закупівлі нових партій імпортного ресурсу за світовими цінами.

На системному рівні значною проблемою є висока частка тіньового сектору, що проявляється у функціонуванні нелегальних міні-НПЗ та точок безліцензійної торгівлі паливом. Це не лише викривляє конкурентне середовище, ставлячи добросовісних платників податків у не вигідне становище, а й несе пряму загрозу національній безпеці через недоотримання державним бюджетом коштів на відбудову та низьку якість пального, що виводить з ладу

техніку споживачів і сил оборони. Інституційна слабкість механізмів державного контролю за якістю нафтопродуктів у роздрібній ланці створює умови для поширення фальсифікату, що дискредитує зусилля щодо імплементації європейських стандартів Євро-5. Крім того, логістичні виклики, пов'язані з перевантаженістю західних кордонів та дефіцитом залізничних цистерн, спричиняють ризики локальних дефіцитів пального, що в умовах відновлення промисловості може призводити до зупинки виробничих ланцюгів.

Не менш важливою є проблема технологічного відставання та опору енергетичному переходу. Багато операторів АЗС стикаються з браком інвестицій для інтеграції інфраструктури під альтернативні види палива (біоетанол, електростанції), що в довгостроковій перспективі може призвести до невідповідності українського ринку екологічним регламентам Європейського Союзу. Кадровий дефіцит кваліфікованих інженерів та технічного персоналу, здатного обслуговувати сучасні автоматизовані системи обліку та екологічного моніторингу, стає додатковим бар'єром для модернізації галузі. Відсутність сформованого державного стратегічного резерву нафтопродуктів на рівні роздрібних мереж залишає ринок незахищеним перед різкими припиненнями імпорту, що змушує бізнес працювати в режимі постійного кризового управління. У підсумку, вирішення цих проблем потребує не лише галузевих реформ, а й системної державної підтримки, спрямованої на створення прозорого, безпечного та інвестиційно привабливого ринку палива як фундаменту для відродження національної економіки.

Отже, до головних проблемних аспектів розвитку ринку нафтопродуктів в Україні, окрім перелічених вище проблем з організуванням їх роздрібною торгівлі, варто віднести прогалини законодавчого та інституційного характеру, тотальну залежність від імпортних поставок та недостатній рівень їхньої диверсифікації. При цьому слід враховувати ту обставину, що розвиток ринку нафтопродуктів залежить від численних чинників, які впливають на

попит, пропозицію, ціноутворення і структуру ринку та в сукупності формують платформу його функціонування [102, 103, 104].

За результатами проведеного дослідження, серед чинників, які впливають на функціонування ринку нафтопродуктів в Україні доцільно виділити такі фактори:

1. Світові ціни на нафту, оскільки вартість сирової нафти на міжнародних ринках є основним чинником, що визначає кінцеву ціну нафтопродуктів. Зростання/падіння цін на нафту залежить від геополітичних ситуацій, політики країн ОПЕК, попиту з боку великих економік (США, Китай) та розвитку технологій видобутку (сланцева нафта). Коливання цін можуть прямо впливати на ринок нафтопродуктів в Україні через імпорتنу залежність та безпосередньо на інфляцію, транспортні витрати, вартість сировини та готової продукції і т. д. Це впливає на економічну стабільність та добробут населення. Підвищення цін на паливо призводить до зростання собівартості товарів і послуг, що може спричинити економічну нестабільність, зниження конкурентоспроможності української економіки та соціальні напруження.

2. Регуляторна політика держави, що характеризується рівнем оподаткування, акцизами та субсидіями, які мають значний вплив на вартість нафтопродуктів. Державне регулювання цін, норми якості пального, а також політика енергетичної безпеки та диверсифікації джерел постачання можуть стимулювати/стримувати розвиток ринку. В Україні державна підтримка альтернативних джерел енергії також може зменшувати залежність від імпорту нафтопродуктів.

3. Внутрішній попит і пропозиція, які визначаються економічною активністю, зокрема в сільському господарстві, промисловості та транспорті. Водночас, рівень конкуренції серед постачальників нафтопродуктів, наявність нафтопереробних заводів, розвиток інфраструктури зберігання та транспортування нафтопродуктів суттєво впливають на ринок. Відтік робочої сили або зниження виробництва може призвести до зменшення попиту на паливо.

Відмітимо, що ринок нафтопродуктів в Україні виконує низку важливих функцій, які забезпечують ефективну роботу економіки, енергетичну безпеку та стабільність постачання палива і формують структуру платформи функціонування сектору енергетичної безпеки України [105, 106, 107].

Основні функції ринку нафтопродуктів включають:

1. Розподільча функція, яка забезпечує розподіл нафтопродуктів між різними секторами економіки та споживачами. Нафтопродукти постачаються для потреб транспорту, промисловості, сільського господарства, комунальних послуг і приватного сектору. Ефективний розподіл ресурсів залежить від ринкових механізмів – попиту і пропозиції, що дозволяє збалансувати споживання палива у різних галузях.

2. Ціноутворююча функція, яка базується на основі балансу попиту та пропозиції, вартості сировини нафти, затрат на переробку, транспортування та впливу податкового і регуляторного середовища. Ціноутворення відображає економічні умови як на міжнародному, так і на національному рівнях, а також враховує коливання світових цін на нафту.

3. Стимулююча функція, що забезпечує стимулювання розвитку інновацій та технологій у сфері видобутку, переробки та споживання нафти. Це включає впровадження нових видів пального, підвищення ефективності виробництва та зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище. Конкуренція між постачальниками нафтопродуктів також заохочує до оптимізації процесів і підвищення якості продукції.

4. Регулююча функція, яка допомагає врегулювати обсяги постачання та споживання нафтопродуктів відповідно до потреб економіки. Завдяки механізмам попиту і пропозиції, ринок забезпечує підтримку оптимальних запасів пального та планування стратегічних резервів для запобігання дефіциту в критичних ситуаціях, наприклад, під час криз або збоїв у постачанні.

5. Інформаційна функція, що реалізується споживачами та постачальниками, які отримують інформацію про зміни в цінах, обсягах

постачання та попиті на нафтопродукти. Це дозволяє учасникам ринку своєчасно реагувати на зміни в економіці, пристосовуватися до нових умов та коригувати свої стратегії.

Отже, ринок нафтопродуктів в Україні відіграє центральну роль у забезпеченні стабільних поставок енергоресурсів, без яких функціонування транспорту, промисловості та інших стратегічних галузей національної економіки неможливе. Нестабільність поставок нафтопродуктів, особливо через зовнішні фактори, може призвести до енергетичної кризи, паралізуючи критичні сфери економіки. Забезпечення достатнього запасу палива та диверсифікація джерел постачання є ключовими елементами енергетичної, та як наслідок, економічної безпеки.

В умовах воєнних дій або загрози військової агресії наявність стабільного доступу до палива є критичним фактором для функціонування збройних сил. Нестача нафтопродуктів або блокування шляхів їх постачання може значно послабити обороноздатність країни. Тому ринок нафтопродуктів має бути інтегрований у загальну систему військової стратегії та планування як передумови національної безпеки.

Необхідно відзначити, що дослідження тенденцій, що були притаманними впродовж останніх років ринку нафтопродуктів в Україні, потребує попереднього виділення головних параметрів цього ринку та вибору інструментарію, за допомогою якого буде проведено таке дослідження. При цьому видається доцільним розглядати параметри як безпосередньо самого ринку нафтопродуктів, так і суміжних ринків. Це зумовлено тим, що параметри суміжних ринків можуть справляти істотний вплив на параметри самого ринку нафтопродуктів.

З урахуванням викладеного вище здійснимо поділ параметрів, які будуть вивчатися, на три групи, а саме на:

- 1) параметри, які безпосередньо характеризують вітчизняний ринок нафтопродуктів: ціни на нафтопродукти, натуральні обсяги продажу

нафтопродуктів споживачам усередині України; натуральні обсяги власного виготовлення нафтопродуктів; натуральні обсяги їхнього чистого імпорту;

2) параметри, які характеризують ринки тих ресурсів, що є необхідними для виготовлення нафтопродуктів: ціни на сиру нафту та інші різновиди сировини, які є необхідними для виробництва нафтопродуктів; середній рівень оплати праці на нафтопереробних підприємствах, обмінний курс; середню процентну ставку тощо;

3) параметри, які характеризують ринки споживачів нафтопродуктів: натуральні обсяги виготовлення продукції суб'єктами господарювання, які є споживачами нафтопродуктів, а також показники чистого доходу та чистого фінансового результату таких суб'єктів.

Як інструментарій оцінювання тенденцій вітчизняного ринку нафтопродуктів в даному дослідженні використаємо:

1. Усереднення значень параметрів за групами нафтопродуктів. Оскільки номенклатура таких продуктів є доволі широкою, то може бути доцільним здійснювати аналізування тенденцій на їхніх ринках одночасно за низкою видів нафтопродуктів (їхніми групами), а це, своєю чергою, потребує попереднього усереднення обраних оціночних параметрів. Зокрема, можна виокремити групи світлих та темних нафтопродуктів. Зрештою, можливо здійснювати аналізування і за усією сукупністю нафтопродуктів, представлених на вітчизняному ринку.

2. Індексний метод. Оскільки розглядатимуться тенденції, притаманні відповідним ринкам, то аналізування цих тенденцій повинно передбачати оцінювання динаміки обраних параметрів. Тому варто застосовувати індекси змін відповідних параметрів. Дієвість індексного методу як інструменту аналізування динаміки посилюється і тим, що у процесі його застосування можна безпосередньо застосовувати процедуру усереднення. Зокрема, розрахунок індексу зміни натуральних обсягів виробництва нафтопереробної продукції може бути виконано відразу за низкою (або за усіма) видами нафтопродуктів, використовуючи ціни на них як ваги.

3. Метод якісного аналізування динаміки. З урахуванням того, що ставиться завдання аналізу тенденцій досліджуваного ринку, то з цією метою цілком придатним є якісне аналізування динаміки відповідних параметрів. Можливо навести таку послідовність основних дій:

1) виділення класів рівнів динаміки оціночних параметрів. Пропонуємо виокремити сім таких класів, а саме: суттєве зменшення значень параметрів; помірне зменшення значень параметрів; незначне зменшення значень параметрів; відсутність змін значень параметрів або наявність дуже незначних їхніх змін; незначне зростання значень параметрів; помірне зростання значень параметрів; суттєве зростання значень параметрів;

2) визначення критеріїв віднесення динаміки певного досліджуваного параметру до деякого класу такої динаміки. Також для виконання подальших досліджень необхідно надати бальну оцінку кожному з цих класів. З цією метою може бути використана і допомога тих експертів, що є фахівцями з питань розвитку ринків нафтопродуктів. Водночас, можливо запропонувати шкалу класів динаміки параметрів ринку нафтопродуктів та суміжних ринків, яку наведено у табл. 2.3;

Таблиця 2.3

**Пропонована шкала для ідентифікації динаміки певного параметру
ринку нафтопродуктів та суміжних ринків**

Класи динаміки параметрів	Діапазони річних (середньорічних) індексів змін параметрів	Оцінка, балів
1. Суттєве зменшення значень параметрів	Менше 0,9	-3
2. Помірне зменшення значень параметрів	Від 0,9 до 0,94	-2
3. Незначне зменшення значень параметрів	Від 0,94 до 0,98	-1
4. Відсутність змін значень параметрів або наявність дуже незначних їхніх змін	Від 0,98 до 1,02	0
5. Незначне зростання значень параметрів	Від 1,02 до 1,06	1
6. Помірне зростання значень параметрів	Від 1,06 до 1,1	2

Продовження табл. 2.3

7. Значне зростання значень параметрів	Більше 1.1	3
--	------------	---

Джерело: розроблено автором

3) формування остаточного переліку оціночних параметрів. Цей перелік повинен бути достатньо повним для того, щоб надати вичерпну характеристику тенденцій, наявних на ринку нафтопродуктів;

4) визначення часових проміжків, впродовж яких відбувається аналізування динаміки оціночних параметрів. Крім того, на цьому етапі дій потрібно обрати метод зіставлення різночасових значень відповідних параметрів (зіставлення усіх значень кожного параметра із його значенням у базовому періоді; зіставлення значень кожного параметра із його значеннями у попередніх періодах; одночасне використання обох методів);

5) збирання вихідних даних, необхідних для обчислення індексів оціночних параметрів, або формування масиву інформації про значення цих індексів, якщо такі значення вже обраховані раніше іншими дослідниками;

6) розрахунок індексів оціночних параметрів (у разі відсутності даних про значення цих індексів у доступних для використання джерелах відповідної інформації);

7) ідентифікація динаміки кожного оціночного параметру в кожному досліджуваному часовому проміжку. Така ідентифікація повинна відбуватися шляхом віднесення відповідного параметру до певного класу його динаміки. На цьому ж етапі дослідження потрібно сформулювати узагальнюючі висновки про наявні тенденції, які були притаманні ринку нафтопродуктів у звітних проміжках часу;

8) попарне зіставлення результатів якісного оцінювання трендів деяких із досліджуваних параметрів. Таке зіставлення дає можливість встановити, чи відбуваються зміни двох певних параметрів в одному напрямі, або ці зміни є повністю чи частково різноспрямованими. Для того, щоб формалізувати процес такого зіставлення доцільно визначити різницю бальних значень

відібраних параметрів та узяти її за модулем. Якщо, наприклад, за одним параметром відбувається помірне зменшення значень, а за іншим – значне зростання, то різниця бальних оцінок цих двох параметрів згідно шкали, наведено у табл. 2.3, буде становити $-2 - 3 = -5$ балів, або 5 балів за модулем. Тоді, якщо ці бальні значення відповідають шкалі, наведеній вище у табл. 2.3, то можливо встановити ступінь різноспрямованості трендів певної пари оціночних параметрів, застосовуючи шкалу, представлену у табл. 2.4.

Ця шкала передбачає можливість оцінювання ступеня різноспрямованості трендів певної пари оціночних параметрів у семибальній шкалі, тобто від 0 до 6. Зазначений ступінь набуде максимальної кількості балів, якщо відповідні параметри з певної їхньої пари матимуть за шкалою, поданою вище у табл. 2.3, відповідно 3 та -3 балів.

Таблиця 2.4

**Пропонована шкала для ідентифікації ступеня різноспрямованості
трендів певної пари оціночних параметрів**

Класи ступеня різноспрямованості трендів	Оцінка, балів
1. Повна односпрямованість	0
2. Висока односпрямованість	1
3. Помірна односпрямованість	2
4. Низька різноспрямованість	3
5. Помірна різноспрямованість	4
6. Середня різноспрямованість	5
7. Висока різноспрямованість	6

Джерело: розроблено автором

Якщо ж, наприклад, обидва параметри матимуть за шкалою, наведеної у табл. 2.3, однакову кількість балів, то ступінь різноспрямованості трендів цих параметрів дорівнюватиме нулю за шкалою, наведеною у табл. 2.6;

9) узагальнення отриманих результатів дослідження тенденцій на вітчизняному ринку нафтопродуктів.

Для дослідження тенденцій на ринку нафтопродуктів України нами було обрано період з 2020 до 2024 року. При цьому індекси параметрів

розраховувалися за методом обчислення базових темпів росту, тобто 2020 рік виступав як базовий період. Також необхідно відзначити, що розрахунки відповідних індексів здійснювалися укрупнено за усією сукупністю нафтопродуктів. З урахуванням цих міркувань та із застосуванням шкал, представлених вище у табл. 2.3 та табл. 2.4, було виконано якісний аналіз динаміки, параметрів досліджуваних ринків. Результати цього аналізування подано у табл. 2.5 та табл. 2.6.

Як впливає з даних, представлених у табл. 2.7, розвиток ринку нафтопродуктів України та суміжних ринків впродовж 2020–2024 рр. у цілому характеризувався негативними тенденціями щодо зміни переважної більшості індикаторів. Зокрема, у 2024 році порівняно з базовим 2020 роком значно зросли середні ціни на нафтопродукти, а також істотно збільшився рівень гривневих цін на сиру нафту та інші різновиди сировини, які є необхідними для виробництва нафтопродуктів.

Таблиця 2.5

**Бальна оцінка динаміки значень параметрів ринку нафтопродуктів
України та суміжних ринків**

Назви параметрів	Бальна оцінка динаміки значень параметрів за роками досліджуваного періоду				
	2020	2021	2022	2023	2024
1. Ціни на нафтопродукти	1	1	2	3	3
2. Натуральні обсяги продажу нафтопродуктів споживачам усередині України	1	1	2	1	1
3. Натуральні обсяги власного виготовлення нафтопродуктів	1	1	1	1	1
4. Натуральні обсяги чистого імпорту нафтопродуктів	1	1	2	3	3
5. Гривневі ціни на сиру нафту та інші різновиди сировини, які є необхідними для виробництва нафтопродуктів	1	1	-1	3	3
6. Рівень реальної оплати праці на нафтопереробних підприємства	1	1	1	1	1

Продовження табл. 2.5

7. Середньорічний обмінний курс гривня/долар США	1	1	1	3	3
8. Середня процентна ставка	1	1	1	1	2
9. Натуральні обсяги виготовлення продукції суб'єктами господарювання, які є споживачами нафтопродуктів	1	1	2	-1	-1
10. Чистий дохід суб'єктів господарювання, які є споживачами нафтопродуктів	1	1	2	-1	-1
11. Чистий фінансовий результат суб'єктів господарювання, які є споживачами нафтопродуктів	1	1	1	-2	-2

Джерело: сформовано автором

Також можемо спостерігати значне зростання натуральних обсягів чистого імпорту нафтопродуктів в Україну. Водночас, чистий дохід та чистий фінансовий результат вітчизняних суб'єктів господарювання, які є споживачами нафтопродуктів, впродовж 2020–2024 рр. мали стійку тенденцію до скорочення.

Таблиця 2.6

Результати ідентифікації ступеня різноспрямованості трендів певної пари оціночних параметрів ринку нафтопродуктів України та суміжних ринків

Параметри, динаміка яких зіставляється		Бальна оцінка ступеня різноспрямованості трендів певної пари оціночних параметрів за роками досліджуваного періоду				
Перший параметр	Другий параметр	2020	2021	2022	2023	2024
Ціни на нафтопродукти	Натуральні обсяги продажу нафтопродуктів споживачам усередині України	0	0	0	2	2
Натуральні обсяги власного виготовлення нафтопродуктів	Натуральні обсяги чистого імпорту нафтопродуктів	0	0	-1	-2	-2

Продовження табл. 2.6

Гривневі ціни на сиру нафту та інші різновиди сировини, які є необхідними для виробництва нафтопродуктів	Середньорічний обмінний курс гривня/долар США	0	0	-2	0	0
Натуральні обсяги продажу нафтопродуктів споживачам усередині України	Натуральні обсяги виготовлення продукції суб'єктами господарювання, які є споживачами нафтопродуктів	0	0	0	2	2
Натуральні обсяги продажу нафтопродуктів споживачам усередині України	Натуральні обсяги чистого імпорту нафтопродуктів	0	0	0	-2	-2
Натуральні обсяги продажу нафтопродуктів споживачам усередині України	Чистий дохід суб'єктів господарювання, які є споживачами нафтопродуктів	0	0	0	2	2
Ціни на нафтопродукти	Чистий фінансовий результат суб'єктів господарювання, які є споживачами нафтопродуктів	0	0	1	5	5

Джерело: сформовано автором

Проведений аналіз зміни параметрів ринку нафтопродуктів України та суміжних ринків впродовж 2020–2024 рр. показав наявність достатньо тісних взаємозв'язків між такими змінами для деяких пар зазначених параметрів. Зокрема, як впливає з даних табл. 2.6, це характерно для: цін на нафтопродукти та обсягів їхнього продажу споживачам усередині України; гривневих цін на сиру нафту та інші різновиди сировини, які є необхідними для виробництва нафтопродуктів, та середньорічного обмінного курсу гривня/долар США; натуральних обсягів продажу нафтопродуктів споживачам усередині України та натуральних обсягів виготовлення продукції суб'єктами господарювання, які є споживачами нафтопродуктів, та низки інших пар показників.

Необхідно відзначити, що оцінювання динаміки параметрів ринку нафтопродуктів України та суміжних ринків дає можливість оцінити вплив

цієї динаміки на зміну такої важливої характеристики функціонування держави як рівень її національної безпеки. Проведене нами дослідження показало, що зазначений вплив стосується, передовсім, чотирьох складників національної безпеки, а саме:

1) державної безпеки, насамперед, стосовно захисту державного суверенітету та територіальної цілісності країни. Відповідно, потреба у нафтопродуктах, що викликана необхідністю забезпечувати державну безпеку, повинна стосуватися, передусім, Збройних сил України та інших структур, які забезпечують її державну безпеку;

2) енергетичної безпеки, насамперед, стосовно достатності обсягів надходження нафтопродуктів з різних джерел для функціонування усіх сфер держави та її економіки у цілому;

3) безпеки життєдіяльності населення, насамперед, стосовно достатності обсягів надходження нафтопродуктів для забезпечення базових потреб людей у харчуванні, комфортних умовах, переміщенні, медичних, освітніх та інших послугах тощо;

4) економічної безпеки, насамперед, стосовно достатності обсягів надходження нафтопродуктів та прийнятності цін на них для забезпечення належних обсягів закупівлі цих нафтопродуктів за кошти бюджетів та тих суб'єктів підприємництва, діяльність яких безпосередньо не пов'язана із задоволенням базових потреб населення.

Необхідно відзначити, що між переліченими складовими національної безпеки у контексті забезпечення її нафтопродуктами існують тісні взаємозв'язки, більш того, ці складові частково накладаються один на інший. Тому запропонований у табл. 2.7 розподіл показників, що характеризують ринок нафтопродуктів та суміжні ринки, за складовими національної безпеки є дещо умовним. Водночас, зазначені показники є достатньо інформативними та у цілому досить повно характеризують місце забезпеченості нафтопродуктами у системі чинників національної безпеки. При цьому при обчисленні даних індикаторів пропонується виділяти обсяги постачання

нафтопродуктів з найбільш надійних джерел. До таких джерел варто віднести тих постачальників з України та країн – експортерів, за якими існує велика імовірність повних та своєчасних поставок відповідних видів нафтопродуктів впродовж достатньо тривалого часового проміжку. Вибір таких постачальників варто виконувати із залученням експертів з питань функціонування ринків нафтопродуктів.

Використовуючи шкалу, наведену вище у табл. 2.3, нами було здійснено бальне оцінювання динаміки показників, що характеризують ринок нафтопродуктів та суміжні ринки, за складовими національної безпеки. Результати такого оцінювання за період 2020–2024 рр. наведені у табл. 2.8. При цьому зазначене оцінювання відбувалося як за усією сукупністю видів нафтопродуктів, так і за окремими їх групами (світлі та темні).

Таблиця 2.7

Показники, що характеризують ринок нафтопродуктів та суміжні ринки, за складовими національної безпеки

Окремі складові національної безпеки	Назви показників	Спосіб розрахунку показників
1	2	3
Державна безпека	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення державної безпеки	Частка потреби у нафтопродуктах, що викликана необхідністю забезпечувати державну безпеку, у звітному періоді у загальному обсязі споживання нафтопродуктів
	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення державної безпеки у частині нафтопродуктів власного виробництва	Відношення обсягів потреби у нафтопродуктах, що викликана необхідністю забезпечувати державну безпеку, у звітному періоді до обсягів власного виробництва нафтопродуктів у цьому ж періоді
	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення державної безпеки у частині нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел задоволення такої потреби	Відношення обсягів потреби у нафтопродуктах, що викликана необхідністю забезпечувати державну безпеку, у звітному періоді до обсягів нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел задоволення такої потреби

Продовження табл.2.7

Енергетична безпека	Відносний рівень власного виробництва нафтопродуктів	Частка обсягів споживання нафтопродуктів власного виробництва у загальному обсязі споживання нафтопродуктів у звітному періоді
	Відносний рівень споживання нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел задоволення потреби у них	Частка обсягів споживання нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел, у загальному обсязі споживання нафтопродуктів у звітному періоді
Безпека життєдіяльності населення	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення безпеки життєдіяльності населення	Частка потреби у нафтопродуктах, що викликана необхідністю забезпечувати безпеку життєдіяльності населення, у звітному періоді у загальному обсязі споживання нафтопродуктів
	Відносна потреба у нафтопродуктах для безпеки життєдіяльності населення у частині нафтопродуктів власного виробництва	Відношення обсягів потреби у нафтопродуктах, що викликана необхідністю забезпечувати безпеку життєдіяльності населення, у звітному періоді до обсягів власного виробництва нафтопродуктів у цьому ж періоді
	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення безпеки життєдіяльності населення у частині нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел задоволення такої потреби	Відношення обсягів потреби у нафтопродуктах, що викликана необхідністю забезпечувати безпеку життєдіяльності населення, у звітному періоді до обсягів нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел задоволення такої потреби
Економічна безпека	Відносний рівень витрат на закупівлю нафтопродуктів за кошти Зведеного бюджету	Частка витрат на закупівлю нафтопродуктів у загальній сумі витрат Зведеного бюджету звітного року
	Відносний рівень витрат на закупівлю нафтопродуктів за кошти Державного бюджету	Частка витрат на закупівлю нафтопродуктів у загальній сумі витрат Державного бюджету звітного року
	Відносний рівень витрат на закупівлю нафтопродуктів за кошти місцевих бюджетів	Частка витрат на закупівлю нафтопродуктів у загальній сумі витрат місцевих бюджетів звітного року
	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення діяльності їх комерційних споживачів*	Частка потреби у нафтопродуктах, що викликана необхідністю забезпечення діяльності їх комерційних споживачів*, у звітному періоді у загальному обсязі споживання нафтопродуктів

Продовження табл.2.7

	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення діяльності їх комерційних споживачів* у частині нафтопродуктів власного виробництва	Відношення обсягів потреби у нафтопродуктах, що викликана необхідністю забезпечення діяльності їх комерційних споживачів*, у звітному періоді до обсягів власного виробництва нафтопродуктів у цьому ж періоді
	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення діяльності їх комерційних споживачів* у частині нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел задоволення такої потреби	Відношення обсягів потреби у нафтопродуктах, що викликана необхідністю забезпечення діяльності їх комерційних споживачів*, у звітному періоді до обсягів нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел задоволення такої потреби

* окрім комерційних споживачів, функціонування яких безпосередньо пов'язане із забезпечення безпеки життєдіяльності населення

Джерело: сформовано автором

Результати такого оцінювання за період 2020–2024 рр. наведені у табл. 2.8. При цьому зазначене оцінювання відбувалося як за усією сукупністю видів нафтопродуктів, так і за окремими їх групами (світлі та темні).

Як впливає з даних, наведених у табл. 2.8, динаміка показників, що характеризують ринок нафтопродуктів та суміжні ринки, за складовими національної безпеки, у цілому є негативною.

Таблиця 2.8

Бальна оцінка динаміки показників, що характеризують ринок нафтопродуктів та суміжні ринки, за складовими національної безпеки

Окремі складові національної безпеки	Назви показників	Характер впливу зростання показників на національну безпеку	Рівень динаміки показників за видами нафтопродуктів, балів		
			Світлі	Темні	Усі види
1	2	3	4	5	6
Державна безпека	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення державної безпеки	Негативний	2	3	2

Продовження табл. 2.8

	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення державної безпеки у частині нафтопродуктів власного виробництва	Негативний	3	2	3
	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення державної безпеки у частині нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел задоволення такої потреби	Негативний	2	3	3
Енергетична безпека	Відносний рівень власного виробництва нафтопродуктів	Позитивний	-2	-2	-2
	Відносний рівень споживання нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел задоволення потреби у них	Позитивний	0	0	0
Безпека життєдіяльності населення	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення безпеки життєдіяльності населення	Негативний	-1	-1	-1
	Відносна потреба у нафтопродуктах для безпеки життєдіяльності населення у частині нафтопродуктів власного виробництва	Негативний	-2	-2	-2
	Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення безпеки життєдіяльності населення у частині нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел задоволення такої потреби	Негативний	-1	2	-1
Економічна безпека	Відносний рівень витрат на закупівлю нафтопродуктів за кошти Зведеного бюджету	Негативний	-2	-2	-2
	Відносний рівень витрат на закупівлю нафтопродуктів за кошти Державного бюджету	Негативний	-2	-2	-2

Продовження табл. 2.8

Відносний рівень видатків на закупівлю нафтопродуктів за кошти місцевих бюджетів	Негативний	-2	-2	-2
Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення діяльності їх комерційних споживачів*	Негативний	-1	-1	-1
Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення діяльності їх комерційних споживачів* у частині нафтопродуктів власного виробництва	Негативний	-1	-1	-1
Відносна потреба у нафтопродуктах для забезпечення діяльності їх комерційних споживачів* у частині нафтопродуктів, що надходять з надійних джерел задоволення такої потреби	Негативний	-1	-1	-1

*Примітка: окрім комерційних споживачів, функціонування яких безпосередньо пов'язане із забезпечення безпеки життєдіяльності населення

Джерело: складено автором

Зокрема, впродовж досліджуваного періоду відносний рівень власного виробництва нафтопродуктів скоротився, тоді як відносний рівень потреби у цих продуктах за усіма складниками національної безпеки зріс. Отже, динаміка досліджуваних індикаторів ринку нафтопродуктів України мала негативний вплив як на її національну безпеку загалом, так і на виокремлені складники цієї безпеки.

2.2 Аналіз структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів та їх диверсифікований вплив на національну енергоресурсну політику та економіку України

Національна економіка України за останні роки зазнала суттєвих змін. Повільне зростання рівня валового національного продукту у 2022-2024 рр., який в порівнянні з 2021 роком все ще є низьким, вказує на недостатність

використання всього потенціалу країни. Зростання інфляції відбилося на коливанні курсу та стійкості гривні, власні надходження до бюджету не давали можливість покривати всі видатки, які в більшій мірі направлялись на фінансові операції щодо організації оборони України. Значна міграція населення спричинена військовими діями на території України відобразилась на рівні як економічного активного населення так і вплинула на ринок робочої сили. Експортно-імпортні операції також характеризуються значним скороченням. Так, експорт товарів у 2021 році складав 68, 2 млрд. дол., а у 2022 році – 44,2 млрд.дол. Станом на 2023 рік експортні операції становили лише 36 млрд.дол, а імпортні операції – 63,5 млрд. дол. [108]

Погіршення стану енергосистеми України значно відобразилося на зниженні ділової активності важливих секторів економіки країни: легкої та харчової промисловості, машинобудуванні та видобувних підприємств. Проблема забезпеченості енергоресурсами є ще на сьогодні достатньо великою, хоча співпраця з міжнародними організаціями і їх поставка здійснюється – цього не є достатнім, щоб говорити про покращення соціально-економічного розвитку нашої держави [109, 110]. Видобуток нафтопродуктів у світі скорочується, це відбивається на зростанні ціни на паливо, яке для нашої країни є не менш важливим та частоту і кількість поставок, можливості транспортування тощо. Тому для врегулювання процесів трансформаційних зрушень в економіці України необхідно розглянути комплексний підхід до вирішення важливих проблемних питань, які, опираючись на зміни у світових реаліях, призведуть до покращення як енергетичної політики країни, так і вплинуть на її національну економіку. Однак, попередньо потрібно проаналізувати структурні зрушення на ринку нафтопродуктів.

Загалом, аналіз структурних зрушень на світовому та вітчизняному ринках нафтопродуктів та на суміжних ринках, насамперед ринку сирої нафти, потребує здійснення такої послідовності дій:

1. Вибір видів структури ринків, які підлягають подальшому дослідженню. Зокрема, нами будуть розглядатися такі види цієї структури:

- структура світового ринку нафтопродуктів за їхніми різновидами;
- структура світового ринку нафтопродуктів за країнами – їхніми виробниками;
- структура світового ринку нафтопродуктів за країнами – їхніми експортерами;
- структура експорту нафтопродуктів в Україну за країнами – їхніми експортерами;
- структура світового ринку сирової нафти за країнами – її виробниками;
- структура світового ринку сирової нафти за країнами – її експортерами;
- структура експорту сирової нафти в Україну за країнами – її експортерами.

2. Встановлення проміжку часу, впродовж якого будуть аналізуватися структурні зрушення. У даному дослідженні таким проміжком обрано період 2019 – 2023 рр.

3. Визначення мінімальної величини питомої частки загальної сукупності, яка береться до розгляду. У нашому випадку така частка встановлена на рівні 5%, тобто усі інші частки, які є меншими за 5%, об'єднуються в одну сукупність – «інші складники».

4. Вибір індикаторів оцінювання інтенсивності структурних зрушень. Зокрема, можливо обрати деякі або усі загальновідомі індикатори такого оцінювання, головними з яких є наступні [111, 112, 113]:

1) лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень, який обчислюється за такою формулою [114]:

$$K_{л} = \frac{\sum_{i=1}^k |\alpha_{ij} - \alpha_{ij-1}|}{k}, \quad (2.1)$$

де $K_{л}$ – лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень;

k – кількість структурних частин сукупності;

α_{ij} - питома вага (частка) i - ої частини сукупності в j – ий період часу;

α_{ij-1} - питома вага (частка) i - ої частини сукупності в $(j - 1)$ період часу;

2) квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень, який обчислюється за такою формулою [114]:

$$K_{кв} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k (\alpha_{ij} - \alpha_{ij-1})^2}{k}}, \quad (2.2)$$

де $K_{кв}$ – квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень;

3) квадратичний коефіцієнт відносних структурних зрушень, який відображає той середній відносний приріст питомої ваги, який спостерігався за період, що досліджується. Зазначений коефіцієнт обчислюється за такою формулою [114]:

$$K_c = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k (\alpha_{ij} - \alpha_{ij-1})^2}{\alpha_{ij-1}}}, \quad (2.3)$$

де K_c – квадратичний коефіцієнт відносних структурних зрушень;

4) лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень за n періодів, який застосовується для одержання зведеної оцінки структурних зрушень у досліджуваній сукупності в цілому за весь часовий інтервал, що охоплює кілька тижнів, місяців, кварталів чи років. Зазначений коефіцієнт обчислюється за такою формулою [114]:

$$K_{лн} = \frac{\sum_{i=1}^k |\alpha_{in} - \alpha_{i1}|}{k \cdot (n - 1)}, \quad (2.4)$$

$K_{лн}$ – лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень за n періодів;

α_{in} - питома вага (частка) i - ої частини сукупності в останній період часу;

α_{i1} - питома вага (частка) i - ої частини сукупності в 1-ий період часу.

У подальшому дослідженні нами будуть застосовуватися коефіцієнти (2.1) та (2.4), які мають найбільш прозорий економічний зміст та є достатньо інформативними.

5. Збір вхідної інформації та розрахунок відповідних коефіцієнтів за кожним видом структури ринків нафтопродуктів.

6. Діагностика інтенсивності структурних зрушень на ринках нафтопродуктів за кожною з обраних видів структури цих ринків. З цією метою потрібно кожне значення розрахункових коефіцієнтів віднести до одного з п'яти їхніх класів, а саме:

клас 1: з дуже низькою інтенсивністю структурних зрушень, для яких значення розрахункових коефіцієнтів не перевищують 0,05. Для цього класу можна встановити оцінку 1 бал;

клас 2: з низькою інтенсивністю структурних зрушень, для яких значення розрахункових коефіцієнтів знаходяться у діапазоні від 0,05 до 0,1. Для цього класу можна встановити бальну оцінку 2 бали;

клас 3: з середньою інтенсивністю структурних зрушень, для яких значення розрахункових коефіцієнтів знаходяться у діапазоні від 0,01 до 0,15. Для цього класу можна встановити оцінку 3 бали;

клас 4: з високою інтенсивністю структурних зрушень, для яких значення розрахункових коефіцієнтів знаходяться у діапазоні від 0,15 до 0,2. Для цього класу можна встановити оцінку 4 бали;

клас 5: з дуже високою інтенсивністю структурних зрушень, для яких значення розрахункових коефіцієнтів перевищують 0,2. Для цього класу можна встановити оцінку 5 балів.

Результати проведеної діагностики інтенсивності структурних зрушень на ринках нафтопродуктів та сирової нафти за період 2021 – 2024 рр. подано у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

**Результати виконаної діагностики інтенсивності структурних зрушень
на ринках нафтопродуктів та сирової нафти за період 2021 – 2024 рр.**

Види структур ринків	Бальна оцінка значень лінійного коефіцієнта абсолютних структурних зрушень за роками				Бальна оцінка лінійного коефіцієнта абсолютних структурних зрушень за увесь досліджуваний період
	2021	2022	2023	2024	
1. Структура світового ринку нафтопродуктів за їхніми різновидами	1	0	2	1	4
2. Структура світового ринку нафтопродуктів за країнами – їхніми виробниками	0	1	1	1	3
3. Структура світового ринку нафтопродуктів за країнами – їхніми експортерами	1	0	1	1	3
4. Структура експорту нафтопродуктів в Україну за країнами – їхніми експортерами	1	0	2	1	4
5. Структура світового ринку сирової нафти за країнами – її виробниками	0	0	1	2	3
6. Структура світового ринку сирової нафти за країнами – її експортерами	0	1	1	1	3
7. Структура експорту сирової нафти в Україну за країнами – її експортерами	0	1	2	1	4

Джерело: складено автором

Таким чином, як видно з табл. 2.9, за усіма видами структур ринків нафтопродуктів та сирової нафти поточна (визначена шляхом зіставлення між собою даних за послідовні часові проміжки) інтенсивність структурних зрушень не є вельми значною, оскільки бальна оцінка значень лінійного коефіцієнта абсолютних структурних зрушень за роками досліджуваного періоду коливається від 0 до 2 балів. Водночас, за увесь період, який розглядався, інтенсивність структурних зрушень на ринках нафтопродуктів та сирової нафти є досить великою і коливається від 3 до 4 балів (рис. 2.14).

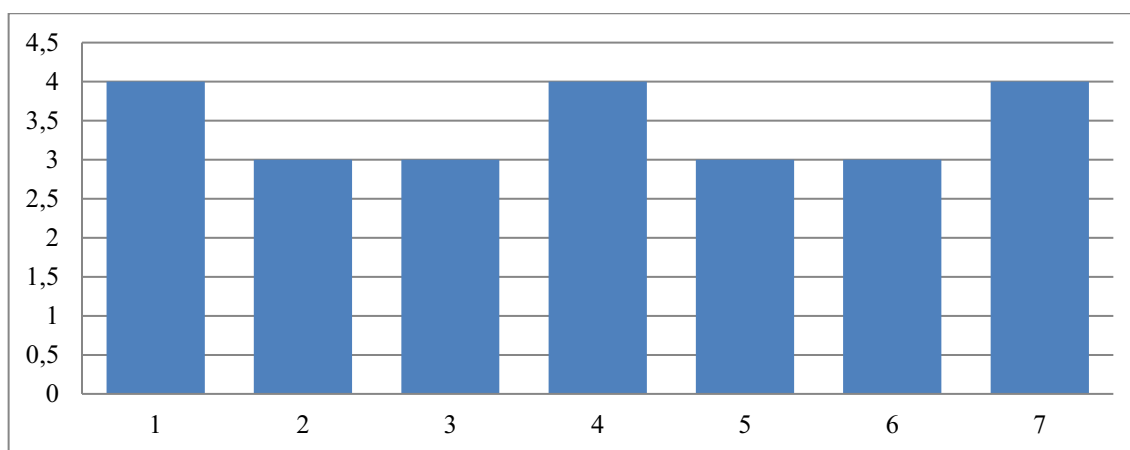

Рис. 2.14. Показники бальної оцінки лінійного коефіцієнта абсолютних структурних зрушень за 2021 – 2024 рр.*

* нумерація стовпців відповідає нумерації показників табл. 2.9

Значні обсяги експорту нафти та нафтопродуктів до України закономірно призводять до суттєвої залежності економіки країни від параметрів світових ринків цих товарів. Проте, механізм диверсифікованого впливу параметрів зазначених ринків на економіку України є досить складним. Також зазначимо, що цей вплив відбувається й стосовно національної енергетичної політики, зокрема щодо коригування енергетичних стратегій, розроблених як на загальнодержавному, так і на регіональних рівнях.

Необхідно відзначити, що світовий ринок нафтопродуктів останніми роками переживає значні структурні зрушення, спричинені комплексом економічних, технологічних і геополітичних факторів. Ці зміни трансформують традиційні торгові потоки, моделі споживання та інвестиційні пріоритети. Якщо раніше ринок нафтопродуктів був відносно стабільним, то сьогодні він характеризується високою динамікою, що вимагає від учасників ринку постійної адаптації. Ці зрушення зачіпають не лише виробників і споживачів, а й глобальну економіку в цілому, впливаючи на енергетичну безпеку країн і напрямки інвестицій. Зокрема, варто відзначити такі основні групи чинників структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів:

1) зміна центрів попиту та споживання нафти та нафтопродуктів, зокрема зростання споживання в Азії;

2) технологічні інновації та диверсифікація енергоносіїв, зокрема так звана «Сланцева революція» (розвиток технологій горизонтального буріння та гідророзриву пласта (фрекінгу)), розвиток електромобілів, політика декарбонізації тощо;

3) геополітичні фактори та ризики, зокрема санкції та торгові обмеження.

Зазначимо, що Україна безпосередньо відчуває на собі всі глобальні структурні зрушення на світовому ринку нафти та нафтопродуктів, оскільки вона є імпортером цих продуктів і значною мірою залежить від зовнішніх джерел їх надходжень. Зокрема, проведене дослідження дозволяє визначити такі ключові виклики, які постали перед економікою Україною внаслідок зазначених структурних зрушень на світовому ринку:

1) зміна постачальників. Відмова від російського палива та переорієнтація на європейський ринок є найважливішим зрушенням для України. Це зробило країну менш вразливою до політичного тиску, але більш залежною від динаміки європейських цін, які формуються на основі світових біржових котирувань;

2) логістичні виклики. Зміна торгових шляхів вимагає постійної адаптації логістики. Україна змушена нарощувати залізничні та автомобільні перевезення для забезпечення стабільних поставок пального;

3) енергетична безпека. Глобальні зрушення підкреслюють необхідність для України інвестувати у власні джерела енергії та розширювати стратегічні запаси.

Дослідження механізму диверсифікованого впливу параметрів світових ринків сирової нафти та нафтопродуктів, що характеризують структурні зрушення на цих ринках, на економіку України та на національну енергоресурсну політику потребує, передовсім, виділення груп показників-чинників, які прямо або опосередковано беруть участь у функціонуванні цього механізму. При цьому доцільно виокремити такі групи показників:

1) параметри світових ринків сирої нафти та нафтопродуктів, зміна значень яких справляє вплив на економіку України та на національну енергоресурсну політику;

2) показники економіки України, на які справляє безпосередній вплив зміна значень параметрів світових ринків сирої нафти та нафтопродуктів;

3) показники економіки України, вплив на які зміни значень параметрів світових ринків сирої нафти та нафтопродуктів має опосередкований характер;

4) показники, які характеризують чинники, що визначають міру безпосереднього впливу параметрів світових ринків сирої нафти та нафтопродуктів на економіку України;

5) показники, які характеризують чинники, що визначають міру опосередкованого впливу параметрів світових ринків сирої нафти та нафтопродуктів на економіку України;

6) показники економіки України, зміна яких призводить до коригування національної енергетичної політики;

7) показники національної енергетичної політики, які змінюються у процесі її коригування як реакція на зміну відповідних показників економіки України;

8) показники економіки України, що змінюються внаслідок коригування національної енергетичної політики.

Схематичне зображення взаємозв'язків між переліченими групами показників наведено на рис. 2.15.

Таким чином, з рис. 2.15 слідує, що величина показників економіки України, на які справляє безпосередній або опосередкований диверсифікований вплив зміна значень параметрів світових ринків сирої нафти та нафтопродуктів, залежить як від міри цього впливу, так і від рівня тих показників, які характеризують чинники, що визначають міру безпосереднього впливу параметрів світових ринків сирої нафти та нафтопродуктів на економіку України. При цьому зазначені чинники є переважно внутрішнього характеру, тобто формуються у середині економіки

України. Наприклад, до цих чинників можна віднести попит на нафту та на нафтопродукти усередині України. Також варто відмітити такий чинник як гнучкість структури продукції, яку виготовляють вітчизняні суб'єкти підприємництва, що є споживачами нафти та нафтопродуктів. Водночас, до таких чинників слід віднести й обмінний курс долар США/гривня, величина якого має частково екзогенне походження.

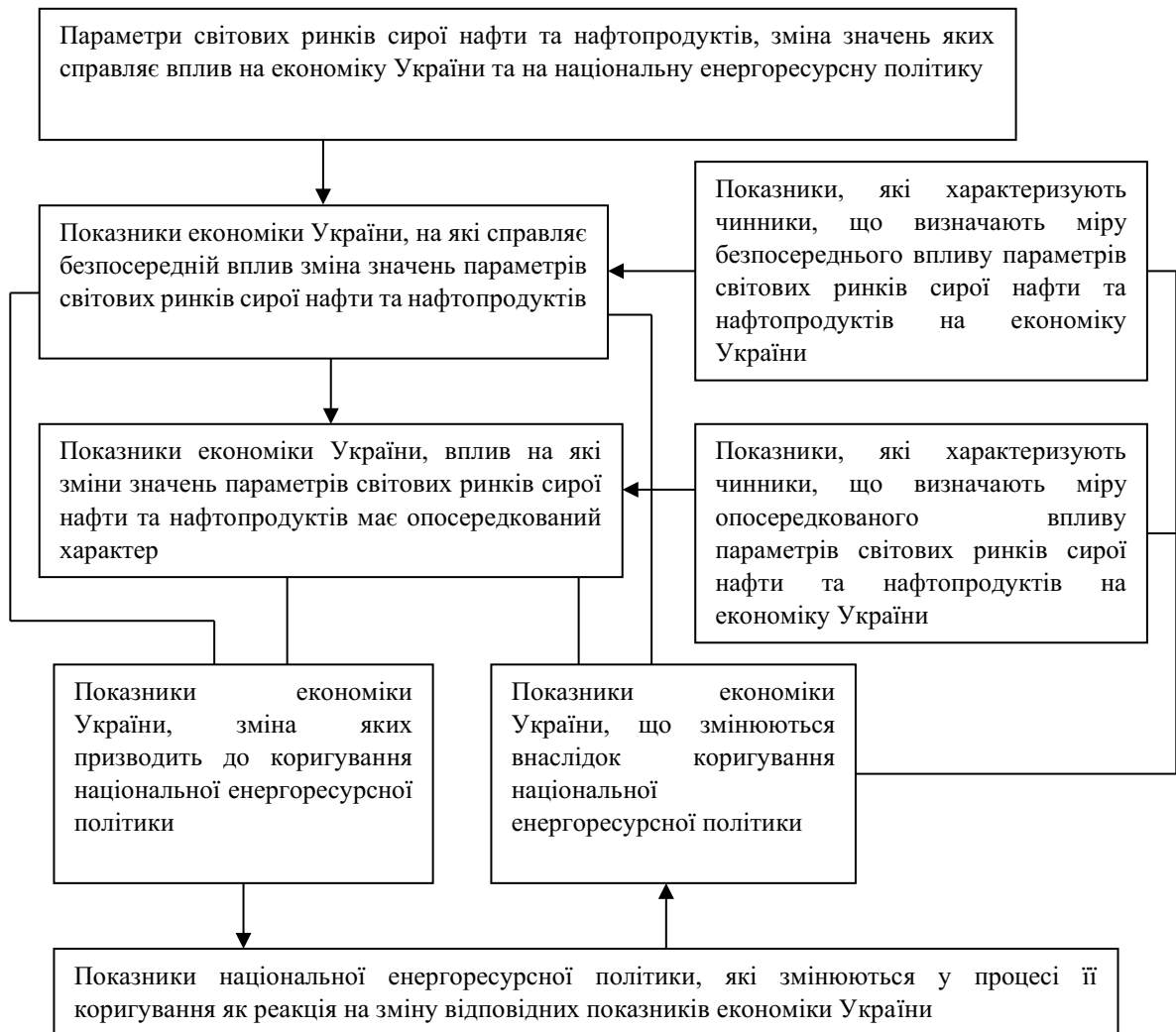

Рис. 2.15. Взаємозв'язки між окремими групами показників-чинників механізму диверсифікованого впливу світових ринків сирої нафти та нафтопродуктів на економіку України та національну енергоресурсну політику

Джерело: розроблено автором

Більш докладний перелік показників-чинників, які відносяться до перших п'яти їхніх груп з наведеного вище поділу цих показників-чинників, представлено у табл. Г.1 додатку Г. Формування цього переліку було здійснено із залученням 7 експертів з питань функціонування ринків нафти та нафтопродуктів. Кожен з експертів оцінював кожен з показників-чинників на предмет значущості їхнього впливу за десятибальною шкалою (із збільшенням рівня впливу бальна оцінка зростала). На наступному етапі дослідження бальна оцінка усереднювалася за усіма експертами із використанням середньої арифметичної. Отримані таким чином результати внесено в останню колонку табл. Г.1. При цьому потрібно відзначити, що до другої колонки цієї таблиці було включено лише ті показники-чинники, усереднена за експертами бальна оцінка яких є не меншою 5 балів. Наведені у другій колонці табл. Г.1 показники-чинники розташовані у межах кожної групи у порядку спадання їх усередненої бальної оцінки.

Стосовно шостої та сьомої груп чинників (тобто показників економіки України, зміна яких призводить до коригування національної енергетичної політики, та показників національної енергетичної політики, які змінюються у процесі її коригування як реакція на зміну відповідних показників економіки України), то сукупність цих чинників значною мірою включає у собі фактори, які містяться у попередніх чотирьох групах (рис. 2.15).

Зрештою, стосовно восьмої групи чинників, тобто показників економіки України, що змінюються внаслідок коригування національної енергетичної політики, зазначимо, що ці показники у свою чергу можуть бути поділеними на дві підгрупи:

- 1) показники, які характеризують інструменти реалізації національної енергетичної політики (обсяги інвестицій, що фінансуються за рахунок бюджетів у розвиток нафтопереробки та енергетичного сектору, параметри пільгового кредитування та безпосереднього бюджетного фінансування реалізації енергозберігаючих заходів тощо);

2) показники, які характеризують наслідки застосування інструментів реалізації національної енергетичної політики (обсяги споживання нафти та нафтопродуктів, обсяги їхнього імпорту тощо).

Слід відзначити, що світова ціна на нафту справляє істотний вплив і на ціну на природний газ (із певним лагом). Тому зміна ціни на нафту може суттєво вплинути і на фінансово-економічні показники діяльності тих суб'єктів підприємництва, які виступають споживачами природного газу.

Загалом, функціонування описаного вище механізму диверсифікованого впливу параметрів світових ринків сирової нафти та нафтопродуктів на економіку України та на національну енергоресурсну політику значною мірою базується на адаптаційних можливостях вітчизняної економіки.

Як видно з табл. 2.9, на думку експертів, серед параметрів світових ринків сирової нафти та нафтопродуктів, зміна значень яких справляє диверсифікований вплив на економіку України, найбільшій очікуваний вплив має рівень цін на нафту. Для більш докладного вивчення міри такого впливу нами було виконано таку послідовність дій:

1) вибір періоду, за який відбувається дослідження. У нашому випадку цей період містить часовий проміжок з 2008 до 2023 року включно (тобто у даному випадку нами було розширено тривалість досліджуваного часового проміжку);

2) збирання даних про середньорічну ціну на нафту марки Brent за кожен рік досліджуваного періоду та обчислення річних темпів приросту цієї ціни відносно попереднього року;

3) віднесення кожного року обраного часового проміжку до одного з двох класів: роки, впродовж яких середня ціна на нафту на світовому ринку не зростала або зростала помірно (зростання до 5% порівняно із попереднім роком); роки, впродовж яких середня ціна на нафту на світовому ринку зростала достатньо сильно (зростання не менше 5% порівняно із попереднім роком);

4) відбір видів економічної діяльності, що є найбільшими споживачами нафти, нафтопродуктів та природного газу;

5) збирання вхідної інформації, зокрема про річні величини чистого доходу та чистого фінансового результату;

6) обчислення річних темпів приросту чистого доходу та чистого фінансового результату за видами економічної діяльності відносно попереднього року;

7) визначення середніх величин річних темпів зростання чистого доходу та чистого фінансового результату за видами економічної діяльності окремо за роками, що відносяться до першого класу, та окремо за роками, що відносяться до другого класу.

Результати виконаних згідно цієї послідовності розрахунків наведено у табл. 2.10. При цьому зазначені розрахунки було виконано за даними десяти видів економічної діяльності (галузей промисловості).

Отже, як впливає з даних табл. 2.10, у роки, в які відбувалося суттєве зростання цін на нафту на світовому ринку, показники зростання чистого доходу та чистого фінансового результату досліджуваних видів економічної діяльності були істотно меншими, ніж у роки, коли ціни на нафту не зростали або зростали помірно.

Це свідчить про те, що ціни на нафту справляють суттєвий вплив на економіку принаймні деяких галузей української промисловості.

Досліджуючи тенденції розвитку світової економічної політики протягом декількох десятиліть, потрібно відзначити, що ринок нафти займає особливе положення в даному аспекті. Нафта як головний енергетично-стратегічний продукт є найбільш затребуваним товаром, який використовується майже у всіх сферах і галузях народного господарства та є необхідним для створення нормальних умов життєдіяльності населення. Виробничі процеси видобутку нафти, її переробки, транспортування, встановлення відповідного рівня цін закупівлі та продажу кінцевим споживачам визначають особливі умови диверсифікованого розподілу.

Таблиця 2.10

Значення середніх величин річних темпів зростання чистого доходу та чистого фінансового результату за видами економічної діяльності

Назви видів економічної діяльності	Значення середніх величин річних темпів зростання чистого доходу		Значення середніх величин річних темпів зростання чистого фінансового результату	
	Впродовж років, коли відбувалося значне зростання цін на нафту	Впродовж років, коли не відбувалося значне зростання цін на нафту	Впродовж років, коли відбувалося значне зростання цін на нафту	Впродовж років, коли не відбувалося значне зростання цін на нафту
1. Чорна металургія	0,78	1,65	0,19	0,69
2. Хімічна і нафтохімічна промисловість	0,33	1,33	0,07	0,40
3. Кольорова металургія	0,54	2,05	0,25	0,69
4. Виробництво неметалічних мінеральних продуктів	1,11	1,86	0,33	0,57
5. Виробництво транспортного устаткування	0,83	1,53	0,25	0,68
6. Машинобудування	0,54	1,16	0,06	0,28
7. Гірничодобувна промисловість	0,95	1,74	0,35	0,68
8. Харчова та тютюнова промисловість	1,48	2,56	0,64	1,27
9. Целюлозно-паперова і поліграфічна промисловість	1,66	2,39	0,79	1,53
10. Деревообробна промисловість	1,09	2,11	0,43	1,05

Джерело: сформовано автором за даними [98]

Кожна країна, що займається видобутком нафти, провадить свою політику розподілу, тим самим впливає на економіку та політично-міжособистісні відносини з країнами споживачами. За даними ОПЕК+ станом на початок 2024 року найбільш великими країнами-виробниками нафти є Сполучені Штати Америки (12,9 млн. барелів на добу), друге місце посідає – росія (10,1 млн.барелів на добу), Саудівська Аравія (9,7 млн. барелів на добу).

П'ятірку лідерів замикають Канада та Ірак, з відповідними показниками видобутку 4,6 та 4,3 млн. барелів на добу [115, 116, 117]

З огляду на ситуацію, яка склалась в світі, зокрема вторгнення країни агресора росії у 2022 році на територію України з військовими діями, а відповідно і впровадження низкою країн – санкцій проти неї, війна між Іраном та Ізраїлем (2024 р.) негативно відобразилась на світовому ринку нафтопродуктів. Перш за все, це торкнулось змін у видобутку, експортуванні та встановленні цін на нафту, значному зростанні попиту на цей продукт.

Важливим питанням сьогодення є екологічна безпека [118, 119]. Використання нафторесурсів підприємствами, різні викиди та забруднення погіршують ситуацію в навколишньому середовищі.

В даному аспекті диверсифікованим підходом до покращення екологічної безпеки та економічної політики буде врахування основних аспектів «зеленої» політики, яка направлена використання альтернативних біоресурсів, відновлюваних ресурсів, що будуть спрямовані на забезпечення екологічної диверсифікації промислового і сільськогосподарського продукування, що допоможе організувати впровадження екологічного виробництва, яке зменшить ризики, а також ощадливого відношення до довкілля.

Отже, розвиток світового ринку нафтопродуктів є одним з важливих пріоритетних важелів, який може вплинути на трансформаційні зрушення у національній економіці України.

Нафтопродукт – ресурс, який має багатофункціональне призначення та проявляється у вигляді переробленої сировини та нафти. Саме ці продукти є «коштовностями», що забезпечують енергетичне безпечне функціонування держав та впливають на ділову активність основних виробничих комплексів, які в свою чергу покращують соціально-економічний розвиток. Проведена діагностика світового ринку нафтопродуктів та економічного розвитку України в період 2021-2023рр вказали на необхідність впровадження комплексного підходу до вироблення і споживання енергоресурсів через:

впровадження і використання альтернативних джерел відновлювальної енергії; забезпеченості енергетично-екологічної безпеки використовуючи «зелену» політику; здійснення диверсифікованого розподілу транзитного постачання енергоресурсів, використовуючи найбільш ефективні і безпечні шляхи, налагодження ефективних міжнародних зв'язків з основними постачальниками енергоресурсів, які опираючись на зміни у світових реаліях, військових дій в нашій державі, призведуть до покращення як енергетичної політики країни так і вплинуть на її національну економіку.

Отримані результати дослідження дозволяють побудувати модель диверсифікованого впливу структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів на національну енергоресурсну політику та економіку України (рис. 2.16).

Підсумовуючи результати, викладені у цьому підрозділі роботи, варто зазначити, що значні обсяги експорту нафти та нафтопродуктів до України закономірно призводить до суттєвої залежності економіки від параметрів світових ринків цих продуктів. Проте, механізм диверсифікованого впливу параметрів зазначених ринків на економіку нашої держави є досить складним. Також потрібно відмітити, що цей вплив, очевидно, відбувається і стосовно національної енергетичної політики. Зокрема у роки, в які відбувалося суттєве зростання цін на нафту на світовому ринку, показники зростання чистого доходу та чистого фінансового результату досліджуваних видів економічної діяльності були істотно меншими, ніж у роки, коли ціни на нафту не зростали або зростали помірно. Це свідчить про те, що ціни на нафту справляють суттєвий вплив на економіку принаймні деяких галузей української промисловості.

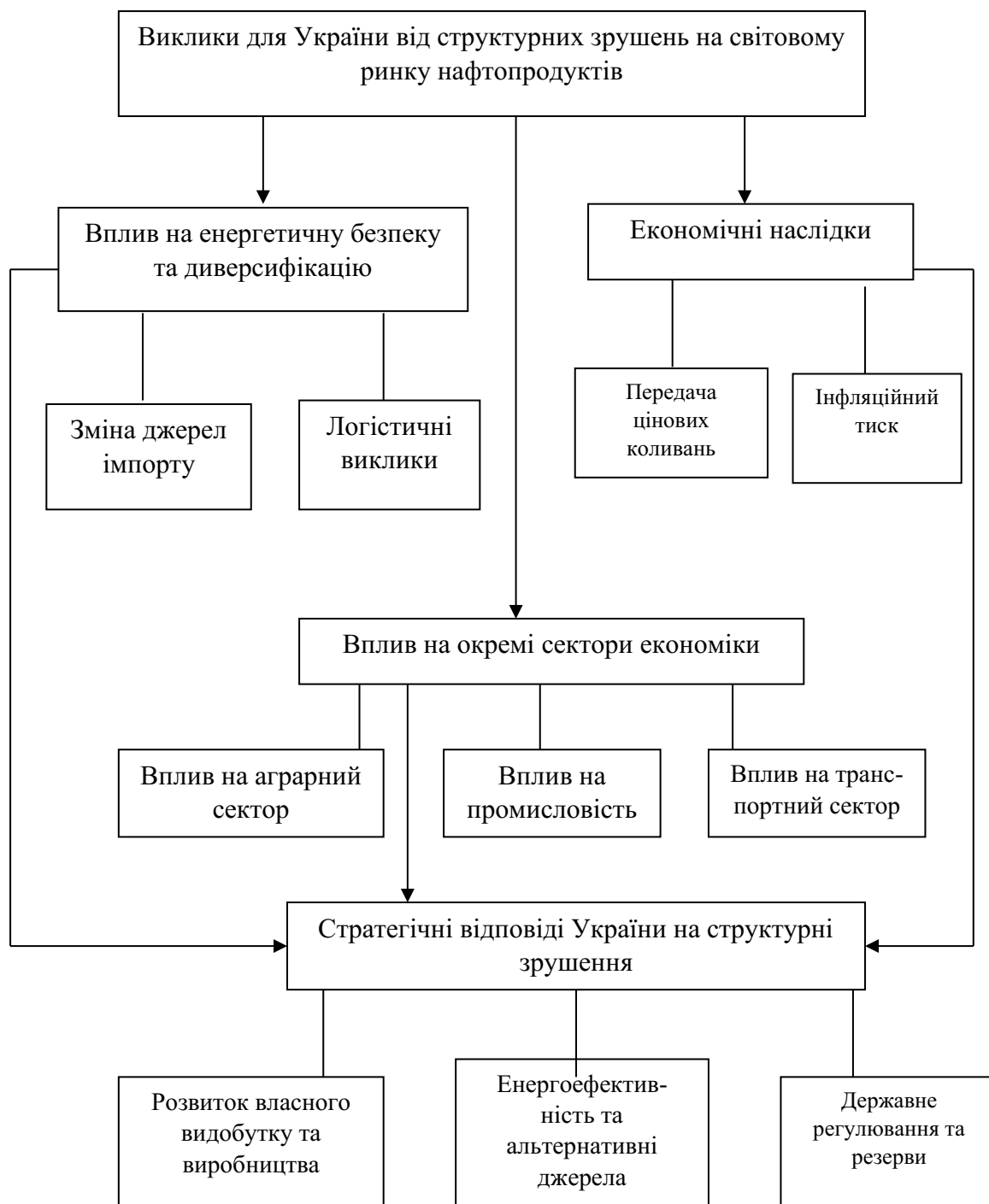

Рис. 2.16. Модель диверсифікованого впливу структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів на національну енергоресурсну політику та економіку України

Джерело: складено автором

При цьому величини показників економіки України, на які справляє безпосередній або опосередкований диверсифікований вплив зміна значень

параметрів світових ринків сирової нафти та нафтопродуктів, залежить як від міри цього впливу, так і від рівня тих показників, які характеризують чинники, що визначають міру безпосереднього впливу параметрів світових ринків сирової нафти та нафтопродуктів на економіку України. При цьому зазначені чинники є переважно внутрішнього характеру, тобто формуються у середині економіки України.

2.3 Світова система біржової торгівлі нафтопродуктами та глобалізація світового нафтового ринку

Як було доведено у п.2.2 дисертації, тенденції світового ринку нафти та нафтопродуктів спричиняють суттєвий вплив на динаміку макроекономічних показників України та розвиток національного ринку нафтопродуктів. Отже, напрацьовуючи стратегічні напрями розвитку ринку нафтопродуктів в Україні як передумови національної безпеки вважаємо за доцільне більш деталізовано проаналізувати стан світової системи біржової торгівлі нафтопродуктами.

Світова торгівля нафтопродуктами є однією з найважливіших складових глобальної економіки. Її обсяги вимірюються трильйонами доларів, а вплив на фінансові ринки та геополітичну ситуацію є надзвичайно значним. Нафтопродукти, такі як бензин, дизельне паливо, авіакеросин та мазут, є невід'ємною частиною сучасної промисловості та транспорту [120, 121, 122].

У системі сучасних міжнародних торгівельних операцій важливе місце посідають товарні біржі. Ці біржі на теперішній час стали основним регулятором цін у міжнародній торгівлі нафтою та нафтопродуктами. Загалом, механізм цієї торгівлі у цілому є подібним до систем світової торгівлі багатьма іншими товарами. Водночас, світова торгівля нафтою та нафтопродуктами має деякі особливості, насамперед, щодо встановлення цін на них. Як справедливо зазначається у [123, 124, 125], до таких особливостей, передовсім, потрібно віднести такі:

1) відсутність системи та відповідних органів контролю за регулюванням рівня цін. Хоча і не можна говорити, що рівень цін на нафту на світовому ринку не регулюються зовсім, але на наднаціональному рівні немає інституції із визначеними повноваженнями у сфері нафтового бізнесу. Ціноутворення на світовому ринку нафти, своєю чергою, характеризується фрагментарністю і незавершеністю;

2) суттєвий вплив на ціни елементів міжнародного поділу праці при видобутку, транспортуванні, реалізації (переробки) і т.п. нафти як товару.

Система ціноутворення на нафту трансформувалась паралельно з еволюцією контрактної структури у міжнародній торгівлі нафтою. Якщо розглядати сучасну систему світової торгівлі нафтою, то варто виділити чотири головні складники цієї системи, а саме: (рис. 2.17):

1) головні центри (хаби) провадження міжнародної торгівлі фізичною нафтою. У цих центрах зосереджені комерційні її запасів, що забезпечує як негайне її постачання, так і відкладене постачання за разовими операціями;

2) організаційні компоненти міжнародної торгівлі «паперовою» нафтою та установа ціни на неї. Такими компонентами виступають найбільш потужні міжнародні товарні біржі;

3) основні рушійні інституційні сили міжнародної торгівлі нафтою. Саме вони на теперішній час завдають тренди у цій торгівлі, зокрема у нафтовому ціноутворенні;

4) ключові гравці, які справляють системний вплив на процес нафтового ціноутворення у сегменті фізичної нафти та у сегменті «паперової» нафти.

Розглядаючи сучасну систему світової торгівлі нафтою та нафтопродуктами варто відзначити також і ключові інструменти такої торгівлі, а саме [126, 127, 128, 129]:

1) ф'ючерсні контракти. Ці контракти є стандартизованими угодами, що зобов'язують покупця придбати або продавця продати певну кількість нафтопродукту (наприклад, 1000 барелів бензину) за фіксованою ціною у визначений день у майбутньому. Основна мета ф'ючерсів - хеджування.

Наприклад, авіакомпанія може купити ф'ючерсний контракт на авіакеросин, щоб застрахуватися від його подорожчання. Спекулянти, в свою чергу, використовують ф'ючерси для отримання прибутку від цінових коливань, тим самим забезпечуючи ліквідність ринку;

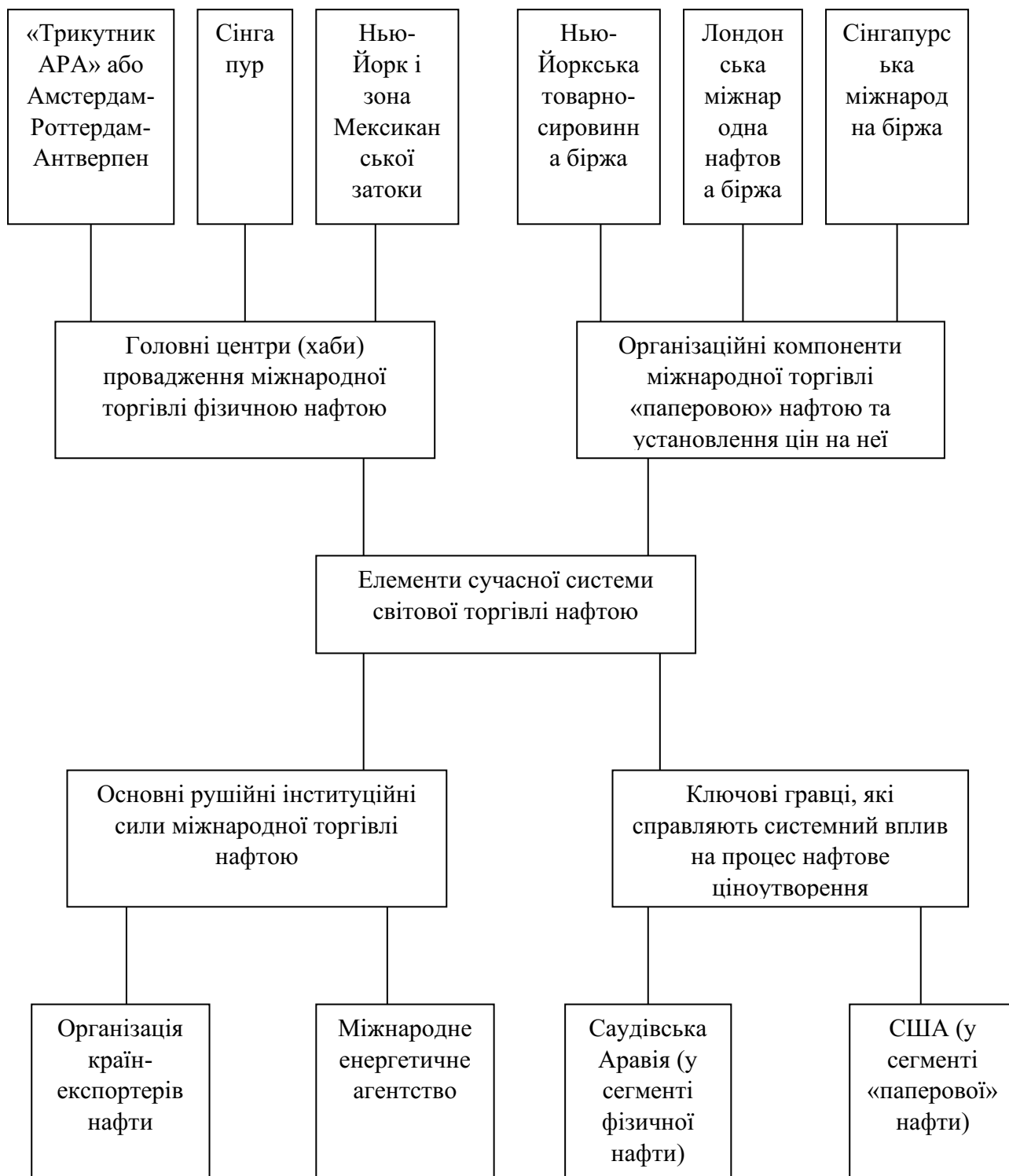

Рис. 2.17. Сучасна система світової торгівлі нафтою

Джерело: сформовано автором за даними [126, 127, 128, 129]

2) опціонні контракти. Опціон дає його власнику право, але не зобов'язання, купити (опціон кол) або продати (опціон пут) нафтопродукт за заздалегідь визначеною ціною (страйк-ціною) до або на певну дату. Цей інструмент є гнучкішим за ф'ючерс, оскільки дозволяє учаснику ринку захиститися від несприятливого руху ціни, зберігаючи при цьому можливість скористатися вигідними змінами;

3) спотову торгівлю: на відміну від ф'ючерсів та опціонів, спотові угоди передбачають негайну поставку товару. Хоча більшість обсягів торгівлі нафтопродуктами відбувається на ф'ючерсних ринках, спотові ціни є основою для розрахунків і формують поточну ринкову вартість.

Таким чином, механізм торгівлі нафтою та нафтопродуктами передбачає функціонування високоорганізованої системи, що базується на товарних біржах (зокрема, NYMEX та ICE). Ці майданчики забезпечують прозорість, ліквідність та стандартизацію, дозволяючи учасникам з усього світу здійснювати електронну торгівлю практично цілодобово. Основна торгівля відбувається не фізичним товаром, а стандартизованими ф'ючерсними контрактами. Ці контракти зобов'язують покупця та продавця нафти та нафтопродуктів завершити угоду у визначений момент у майбутньому за фіксованою сьогодні ціною. Це дозволяє ключовим гравцям, наприклад нафтовим компаніям та великим споживачам (як-то авіалініям), ефективно хеджувати свої цінові ризики, страхуючись від непередбачуваних коливань вартості палива. При цьому, на додаток до спекулянтів та фінансових інвесторів, активними учасниками ринку нафти та нафтопродуктів є виробники, переробники та великі споживачі, а також міжнародні трейдери. Хоча переважна більшість ф'ючерсних контрактів закривається фінансовими розрахунками без реальної поставки, фізичне постачання залишається основою механізму. Фізична передача товару відбувається у чітко визначених місцях поставки (наприклад, у великих портових хабах, таких як Роттердам або Сінгапур), забезпечуючи глобальний розподіл сировини нафти та нафтопродуктів через танкери, трубопроводи та інші логістичні системи.

Отже, світова система біржової торгівлі нафти та нафтопродуктами – це ефективний і складний механізм, що поєднує фінансові інструменти та відповідну глобальну логістичну інфраструктуру для забезпечення прозорого ціноутворення, управління ризиками та стабільного постачання нафти та нафтопродуктів по всьому світу.

Стосовно біржової торгівлі нафтою та нафтопродуктами в Україні, то процес такої торгівлі варто розглядати через призму основних організаційно-економічних проблем розвитку ринку нафтопродуктів в Україні. До зазначених проблем доречно віднесені [130, 131, 132, 133]: несприятливі умови для надходження інвестицій; неефективна система державного регулювання діяльності суб'єктів ринку; недосконалість механізмів ціно- та тарифоутворення; недотримання екологічних норм і стандартів у нафтопереробній галузі; невідповідність чинного законодавства європейським нормам. Розвиток біржової торгівлі нафтою та нафтопродуктами в Україні робить свій внесок у вирішення цих проблем.

При цьому центральне місце у цій торгівлі займає ТОВ «Українська енергетична біржа» (ТОВ «УЕБ»), яка створена з метою організації та проведення біржових торгів енергоресурсами. Ця біржа є відкритим торговим електронним майданчиком, де на основі попиту та пропозиції учасників торгів формуються справедливі ринкові ціни і на їх основі проводяться розрахунки. Біржа допомагає учасникам ринку мінімізувати свої фінансові та виробничі ризики, пов'язані з енергозабезпеченням. Українська енергетична біржа є лідером біржової торгівлі в Україні і єдиною централізованою платформою, де зосереджена найбільша ліквідність та торгівля всіма видами енергоресурсів. У зв'язку з цим діяльність Української енергетичної біржі сприяє створенню надійних, прозорих та ефективних технологій та інструментів торгівлі енергоносіями на внутрішньому та для зовнішніх ринків України з урахуванням специфіки та особливостей функціонування енергетичних ринків та завдань і кроків з їх лібералізації [134].

При цьому варто відмітити позитивну динаміку результатів діяльності ТОВ «Українська енергетична біржа» впродовж років, що передували широкомасштабній російсько-українській війні (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Показники біржової торгівлі на Українській енергетичній біржі
впродовж 2019-2023 рр.**

Назви показників	2019	2020	2021	2022	2023
Обсяг реалізації, млрд грн	58,2	62,5	78,4	115,2	128,5
Кількість торгових сесій	758	1024	1140	980	1050
Кількість укладених угод	10295	13266	14500	12800	13500
Кількість учасників	1040	1102	1180	1050	1120

Джерело: сформовано автором за даними [135]

Як видно з даних табл. 2.11, впродовж досліджуваного періоду (2019-2023 рр.) відбувалося поступове зростання усіх основних результатів діяльності Української енергетичної біржі, а саме: обсягів реалізації енергоресурсів, кількості торгових сесій, кількості укладених угод та кількості учасників. Особливо значним є збільшення обсягів реалізації енергоресурсів: впродовж досліджуваного періоду ці обсяги зросли майже у 100 разів.

Водночас, як видно з даних рис. 2.18, впродовж років широкомасштабної війни відбулося зростання (відносно 2022 року) обсягів торгівлі на Українській енергетичній біржі нафтою та газовим конденсатом та скорочення торгівлі нафтопродуктами.

Розглядаючи світову торгівлю нафтопродуктами не можливо обійти питання глобалізації нафтового ринку. Глобалізація нафтового ринку є складною і динамічною проблемою, які охоплюють такі питання, як коливання цін, роль біржових платформ, вплив великих гравців на ринку, геополітичні ризики та екологічні виклики. Основними аспектами є нестабільність цін через геополітику, домінування кількох великих корпорацій, вплив державних політик на видобуток та торгівлю, а також питання переходу на альтернативні джерела енергії. Інтеграція національних ринків нафти в єдину глобальну

систему, де основні процеси виробництва, торгівлі та споживання нафти взаємопов'язані на міжнародному рівні, охоплює кілька ключових аспектів.

Перш за все слід зазначити, що основні гравці на нафтовому ринку, якими є з одного боку країни-виробники, а з другого – споживачі, дедалі більше залежать один від одного. Зокрема країни ОПЕС експортують величезні обсяги нафти в країни з розвинутою економікою, такі як США, Китай та країни ЄС, що створює глобальну інтерконективність ринків, а формування ціни на нафту відбувається на основі попиту та пропозиції на міжнародних біржах, зокрема таких потужних як NYMEX, ICE, TSE, що не завжди є економічно обґрунтовано та часто негативно впливає на стабільність глобального нафтового ринку.

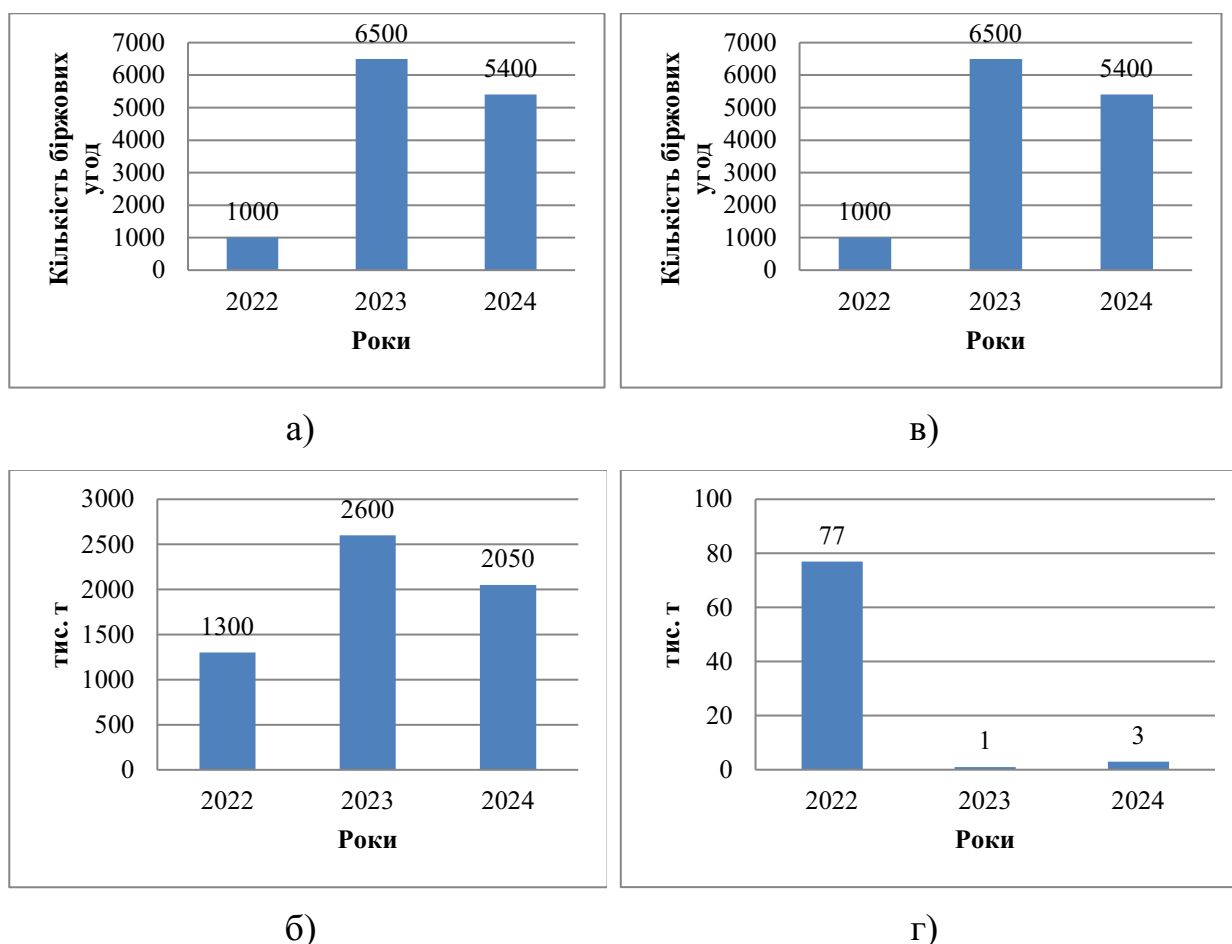

Рис. 2.18. Динаміка показників торгівлі на Українській енергетичній біржі нафтою та газовим конденсатом (а, в) та нафтопродуктами (б, г)

Джерело: сформовано автором за даними [135]

Відтак ціни на нафту формуються на глобальному рівні та залежать від геополітичних конфліктів, рівня видобутку та попиту, зміни в технологіях та впливу регуляторної політики. Зокрема події на Близькому Сході чи рішення ОПЕК про скорочення або збільшення видобутку впливають на ціни по всьому світу, питання ціноутворення стає глобальним і будь-які події в окремому регіоні неодноразово призводили до наслідків світового масштабу, а нафта є інструментом геополітики, оскільки доступ до цього ресурсу має стратегічне значення для економічної стабільності країн. Іншим важливим аспектом є технологічна глобалізація, зокрема застосування технологій горизонтального буріння і гідророзриву пласта у свій час в США спричинило «сланцеву революцію», яка значно вплинула на світовий нафтовий ринок, а розвиток технологій у сфері трейдингу, управління ланцюгами постачань і прогнозування зробили ринок більш інтегрованим. Окрім цього глобальні тенденції щодо скорочення викидів вуглецю, боротьби з кліматичними змінами та переходу на «зелені» енергоресурси також змінюють структуру нафтового ринку. Такі міжнародні угоди, як Паризька угода, стимулюють зниження попиту на нафту на глобальному рівні та спонукають компанії інвестувати у відновлювані джерела енергії. Таким чином, глобалізація світового нафтового ринку проявляється тісною взаємодією між країнами, ринками та технологіями в межах єдиного світового енергетичного простору, де економічні та політичні процеси мають глобальні наслідки, а проблем, що потребують розв'язання стосуються усіх і кожного зокрема.

Варто відмітити, що глобалізація нафтового ринку не була випадковою, а була зумовлена комплексом взаємопов'язаних факторів. До таких факторів, передовсім, потрібно віднести:

- транспортну інфраструктуру. Будівництво гігантських танкерів і мереж нафтопроводів дозволило транспортувати нафту на великі відстані, з'єднуючи регіони видобутку (зокрема, Близький Схід) з регіонами споживання (Європа, Азія, Північна Америка);

- інформаційні технології. Розвиток інтернету та високошвидкісних комунікацій дозволив миттєво передавати інформацію про ціни, обсяги торгівлі та новини, що впливають на ринок. Це забезпечило швидку реакцію на зміни та інтегрувало трейдерів з усього світу в єдину мережу;

- лібералізацію ринків. Поступовий відхід від державного контролю над цінами та обсягами експорту в багатьох країнах сприяв розвитку вільної торгівлі та конкуренції.

При цьому, очевидно, що глобалізація нафтового ринку викликає та буде викликати у подальшому різноманітні наслідки для світової економіки. Зокрема, до позитивних таких наслідків варто віднести:.

- ефективність та прозорість. Завдяки біржовій торгівлі ціни стали більш прозорими, що зменшило ризики та сприяло ефективнішому розподілу ресурсів;

- зниження волатильності. Механізми хеджування дозволяють учасникам ринку убезпечити себе від різких коливань цін, що стабілізує їхню діяльність;

- гнучкість та доступність. Глобальний ринок дозволяє країнам-імпортерам диверсифікувати джерела поставок, а експортерам - знаходити нові ринки збуту.

Водночас, глобалізація нафтового ринку викликає і негативні наслідки:

- зростання взаємозалежності: Будь-яка криза в одному регіоні, будь то військовий конфлікт чи економічний спад, може швидко вплинути на весь світовий ринок. Так, події на Близькому Сході можуть спричинити зростання цін на заправках у Європі чи Азії;

- спекулятивний фактор. Глобальний ринок приваблює велику кількість фінансових спекулянтів, чиї операції можуть посилювати цінові коливання, відриваючи ціну від реального попиту та пропозиції;

- геополітична зброя. Нафта стала потужним інструментом геополітичного впливу. Країни-експортери можуть використовувати

обмеження поставок або цінову політику для досягнення своїх політичних цілей.

Відтак глобалізація нафтового ринку та пов'язані з нею проблеми мають суттєвий вплив і на економіку та населення України. Коливання цін на світових ринках прямо впливає на вартість пального всередині країни, що своєю чергою впливає на всі сектори економіки, зокрема зростання цін на нафту призводить до збільшення вартості транспортування, виробництва та енергоносіїв, що підвищує загальні витрати для бізнесу та населення та безпосередньо впливає на ціни на продукти та послуги, оскільки транспортні витрати є вагомою частиною цін на товари в Україні. Крім того, впровадження екологічних стандартів і регулювання в рамках глобальних екологічних ініціатив вимагає від України реформувати свій енергетичний сектор, що потребує значних інвестицій.

Разом із впливом глобальних проблем світового нафтового ринку війна в Україні, яка почалася з анексії Криму в 2014 році і загострилася після повномасштабного вторгнення росії в лютому 2022 року, суттєво вплинула на енергетичну безпеку країни та загострила економічні проблеми, пов'язані з залежністю від імпорту нафти й нафтопродуктів. Російська агресія знищила значну частину інфраструктури, порушила традиційні енергетичні ланцюги постачання та змусила Україну шукати нові шляхи забезпечення енергоресурсами. На тлі війни постала потреба швидкої адаптації до змін на світовому нафтовому ринку та пошуку альтернативних джерел енергії. Блокада та руйнування нафтопереробних заводів, трубопроводів і стратегічних енергетичних об'єктів ще більше ускладнили ситуацію. Водночас Україна зіткнулася з обмеженим доступом до глобальних фінансових і торговельних ринків, що ускладнило диверсифікацію постачання енергоресурсів і збільшило залежність від допомоги міжнародних партнерів.

Необхідно відзначити, що кількісне оцінювання рівня глобалізації ринку нафти є достатньо складним завданням, оскільки це явище має низку різноманітних проявів. Зокрема, до таких проявів варто віднести значні обсяги

експорту та імпорту нафти багатьма країнами та регіонами, а також значну інтенсивність та велику кількість нафтових потоків між цими країнами та регіонами. Це твердження, серед іншого, ілюструють дані, які наведено у табл. Г.2 та табл. Г.3 додатку Г. Як можна побачити з інформації, представленої у цих таблицях, існують країни, обсяги імпорту або експорту нафти якими впродовж досліджуваного часового проміжку були вельми високими. При цьому з метою забезпечення належної співставності зазначених обсягів видається доцільним розраховувати також і два відносні індикатори, а саме – співвідношення між обсягами імпорту нафти та обсягами їхнього споживання певною країною або регіоном, а також співвідношення між обсягами експорту нафти та обсягами їхнього видобутку відповідною країною або регіоном.

Як впливає з даних табл. Г.3, співвідношення між обсягами імпорту нафти та обсягами їхнього споживання певною країною або регіоном у 2023 році становило: для США – 0,450, для Європи – 0,921, для Китаю – 0,827; для Індії – 1,059; для Японії – 0,990; для усіх інших країн – 0,572; разом за усіма країнами світу – 0,680.

Водночас, як видно з даних, наведених у табл. Г.4 додатку Г, співвідношення між обсягами експорту нафти та обсягами їхнього видобутку відповідною країною або регіоном у 2023 році становило: для Канади – 0,856; для США – 0,471; для Європи – 0,726; для РФ – 0,608; для Саудівської Аравії – 0,732; для усіх інших країн – 0,805; разом за усіма країнами світу – 0,707. Отже, зазначені співвідношення є досить високими, що є одним з підтверджень достатньо високого рівня глобалізації ринку нафти.

Певний інтерес становить питання про те, як значення показників імпорту та експорту нафти змінювалися впродовж досліджуваного часового проміжку (2019-2023 рр.). Кількісні оцінки цих змін на засадах розрахунку ланцюгового темпу росту наведено у табл. Г.4 та табл. Г.5 додатку Г. З даних цих таблиць слідує, що динаміка фізичних обсягів імпорту та експорту за досліджуваними країнами та регіонами впродовж 2019–2023 рр. була неоднозначною. Те ж стосується і показників співвідношення між обсягами

імпорту нафти та обсягами її споживання, а також співвідношення між обсягами експорту нафти та обсягами її виробництва. Зокрема, стосовно першого з цих двох показників, то темпи росту його значень у 2023 році склалися: для США – 1,018, для Європи – 0,914, для Китаю – 1,020; для Індії – 0,959; для Японії – 1,001; для усіх інших країн – 0,958; разом за усіма країнами світу – 0,971. Щодо другого показника, то темпи росту його значень у 2023 році становили: для Канади – 1,015; для США – 0,983; для Європи – 0,884; для РФ – 0,871; для Саудівської Аравії – 1,018; для усіх інших країн – 0,991; разом за усіма країнами світу – 0,975. Таким чином, можна зробити висновок про те, що інтенсивність потоків торгівлі нафтою між країнами та регіонами світу є досить високою. Низка країн веде операції такої торгівлі одночасно з рядом інших країн.

Нафтовий сектор є найважливішим сировинним сектором світової економіки, який в сучасних умовах зазнає значних трансформаційних змін. Події, які відбуваються останні роки, зокрема пов'язані з розгортанням воєнних дій між Україною і росією, інфляційні процеси, безробіття, зниження інвестиційної привабливості спричинили багато невизначеностей в даному секторі, що відбилося в першу чергу на фінансовому та товарному обороті країн світу, бюджетній системі.

Для перспективного розвитку нафтового сектору та налагодження взаємовигідних відносин між учасниками світового ринку необхідно визначитись з перспективними стратегіями співпраці. Саме стратегічний фокус інтернаціоналізації допоможе вирівняти або уникнути дисбалансу у економіках країн-партнерів, налагодити ефективну експортно-торгівельну діяльність, збільшити товарообороти нафтопродуктами, вирішити геополітичні інтереси розвинутих країн, забезпечити енергетичну безпеку, оцінити можливості для розвитку процесів екологізації тощо. Також необхідно зазначити, що на сьогодні рівень споживання нафтопродуктів значно скорочується і значною мірою на це впливає рішення деяких країн (особливо ЄС) впровадження і переорієнтація на більш екологічні альтернативні

енергоджерела. Крім цього, з огляду на світові тенденції розвитку ринку нафтопродуктів гальмівними чинниками застою у розвитку нафтового сектору є: недостатній рівень інвестицій, особливо у напрямки технологічного та інформаційного забезпечення і оновлення технологій видобутку, падіння ціни та цінова неврівноваженість нафтопродуктів, анти конкурентні дії щодо міжнародної діяльності на ринку учасників тощо.

Враховуючи вище вказані чинники, вибір стратегії інтернаціоналізації має враховувати внутрішні важелі (наявність ресурсів, досвід інтернаціоналізації, характеристика нафтопродуктів) та зовнішні (можливі ризики, між торговельні бар'єри, сила конкуренції, ціна на нафтопродукти і т.ін.). Не менш важливим є врахування умов міжнародної співпраці та врахування політичних і економічних процесів в країнах. Отже, зупиняючись на виборі стратегії інтернаціоналізації, можемо зазначити, що в основу стратегії повинно бути закладено можливість визначення чітких напрямків розвитку міжнародних партнерських відносин на більш тривалу перспективу, а також висунення пріоритетних цілей щодо інтеграції зусиль на досягнення і задоволеність особистих ключових національних інтересів з приводу прозорості взаємовідносин, високого ступеня і довіри у співробітництві, тісна співпраця у сфері зовнішньо-торгівельній та політичній діяльності.

В міжнародній практиці виділено три форми стратегій інтернаціоналізації - експорт, спільне партнерство та пряме інвестування. [13] Ці стратегії спрямовані на визначення диверсифікованості організації світового співробітництва на принципах гнучкості, контролю та обізнаності ринкових процесів. Для учасників світового ринку нафтопродуктів найбільш вдалим буде поєднання цих стратегій з елементами фактичного стратегічного партнерства, згідно якого країни партнери активно підтримують співробітництво на всіх рівнях його функціонування а також спрямовують свої зусилля на спільне досягнення визначених цілей співпраці, задоволеності національних інтересів країн-партнерів, інвестиційних можливостей та знаходження компромісних рішень, виконуючи зобов'язання кожної із сторін.

Стратегія фактичного партнерства потребує чітко розробленої довгострокової міжнародної програми інтернаціоналізації, де будуть висвітлені всі необхідні напрями для організації ефективної співпраці країн-партнерів на світовому ринку нафтопродуктів.

В сучасних трансформаційних умовах співпраця на світовому ринку є дуже важливою, і повинна формуватись на основі принципу інтернаціоналізації, який вимагав би від учасників ринку правильно сформуваного напрямку, який буде відштовхуватись від ефективно обраної стратегії, яка буде описувати, або сприяти інтернаціоналізації відносин та покращувати економічне зростання економік країн світу. Дії, які пов'язані з формуванням інтернаціоналізації вимагають від учасників світового економічного простору врахування певних вимог: проведення кропітких досліджень, формування кваліфікаційних спеціалістів, визначення переваг та недоліків інтернаціоналізації, обрання відповідних стратегічних дій. Вибір стратегії інтернаціоналізації має враховувати внутрішні важелі (наявність ресурсів, досвід інтернаціоналізації, характеристика нафтопродуктів), зовнішні (можливі ризики, між торговельні бар'єри, сила конкуренції, ціна на нафтопродукти і т.ін., а також умови міжнародної співпраці, політичні і економічні процеси в країнах). Дослідження вказало, що в основу стратегії інтернаціоналізації повинне бути закладено можливість визначення чітких напрямків розвитку міжнародних партнерських відносин на більш тривалу перспективу, а також висунення пріоритетних цілей щодо інтеграції зусиль на досягнення і задоволеність особистих ключових національних інтересів з приводу прозорості взаємовідносин, високого ступеня і довіри у співробітництві, тісна співпраця у сфері зовнішньо-торгівельній та політичній діяльності. Для учасників світового ринку нафтопродуктів найбільш вдалою буде стратегія фактичного стратегічного партнерства, згідно якого країни партнери активно підтримують співробітництво на всіх рівнях його функціонування а також спрямовують свої зусилля на спільне досягнення визначених цілей співпраці, задоволеності національних інтересів країн-

партнерів, інвестиційних можливостей та знаходження компромісних рішень, виконуючи зобов'язання кожної із сторін.

Окремим дослідницьким питанням є визначення впливу глобалізації світового ринку нафти на національну безпеку України. Кількісне оцінювання зазначеного впливу потребує виокремлення двох груп параметрів, а саме:

1) тих параметрів, що визначають національну безпеку, на рівень яких найбільш сильно впливає глобалізація ринку нафти;

2) параметрів, які характеризують безпосередні наслідки глобалізації ринку нафти. Ці параметри, своєю чергою, поділяються на ті, які характеризують позитивні наслідки, та ті, які характеризують негативні наслідки зазначеної глобалізації.

На підставі результатів проведеного опитування експертів – фахівців з функціонування нафтового ринку, було виділено такий склад перелічених вище груп параметрів:

– параметри, що визначають національну безпеку, на рівень яких найбільш сильно впливає глобалізація ринку нафти: рівень цін на нафту, ступінь коливання цін на нафту та ризики, пов'язані з поставками нафти на внутрішній ринок України;

– параметри, які характеризують безпосередні позитивні наслідки глобалізації ринку нафти: зниження трансакційних витрат, можливість використання механізмів хеджування; можливість диверсифікувати постачання;

– параметри, які характеризують безпосередні негативні наслідки глобалізації ринку нафти: підвищення чутливості цін на нафту до багатьох подій у світі, підвищення вразливості до зовнішнього тиску та маніпуляцій на ринку; підвищення рівня конкурентної боротьби.

За параметрами першої групи залученими експертами було оцінено коефіцієнти їхньої значущості стосовно впливу на національну безпеку України. Стосовно параметрів другої та третьої групи, то експертами було оцінено коефіцієнти їхньої значущості стосовно впливу на кожен з параметрів

першої групи. Також для кожного з параметрів другої та третьої групи експертами було оцінено їх рівень за чотирибальною шкалою:

- 0 балів (цей параметр не проявляється в економіці України);
- 1 бал (цей параметр слабо проявляється в економіці України);
- 2 бали (цей параметр проявляється в економіці України помірно);
- 3 бали (цей параметр сильно проявляється в економіці України).

При цьому щодо параметрів, які характеризують безпосередні негативні наслідки глобалізації ринку нафти, бальні оцінки проставлялися зі знаком «мінус».

З урахування викладеного вище, було отримано усереднені за результатами експертного опитування результати оцінювання впливу процесу глобалізації ринку нафти на національну безпеку України (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Усереднені результати оцінювання впливу процесу глобалізації ринку нафти на національну безпеку України (за результатами експертного опитування)

Назви параметрів, які характеризують безпосередні наслідки глобалізації ринку нафти	Усереднена бальна оцінка параметрів, які характеризують безпосередні наслідки глобалізації ринку нафти	Усереднені коефіцієнти значущості стосовно впливу на кожен з параметрів, що визначають національну безпеку		
		Рівень цін на нафту	Ступінь коливання цін на нафту	Ризики, пов'язані з поставками нафти на внутрішній ринок України
Зниження трансакційних витрат	1	0,2	0,2	0,1
Можливість використання механізмів хеджування	1	0,1	0,1	0,1
Можливість диверсифікувати постачання	2	0,1	0,1	0,4
Підвищення чутливості цін на нафту до багатьох подій у світі	-2	0,3	0,3	0,2

Продовження табл. 2.12

Підвищення вразливості до зовнішнього тиску та маніпуляцій на ринку;	-1	0,2	0,2	0,1
Підвищення рівня конкурентної боротьби	0	0,1	0,1	0,1
Сума добутоків бальних оцінок на коефіцієнти значущості		-0,3	-0,3	0,5
Усереднені коефіцієнти значущості параметрів, що визначають національну безпеку		0,3	0,2	0,5
Усереднений рівень впливу глобалізації нафтового ринку на національну безпеку України, балів		$-0,3*0,3 - 0,3*0,1 + 0,5*0,5 = 0,1$		

Джерело: сформовано автором

Отже, як видно з даних табл. 2.12, усереднений рівень впливу глобалізації нафтового ринку на національну безпеку України становить 0,1 балів, тобто є незначним, хоча і позитивним. Це зумовлено тим, що позитивні складові такого впливу повністю компенсували негативні складові.

Таким чином, вплив ринку нафтопродуктів на національну безпеку України має фундаментальний характер, оскільки цей сектор виступає базисом як для оборонного комплексу, так і для цивільної економіки. У системі детермінант національної безпеки енергетична незалежність у сегменті пально-мастильних матеріалів визначає здатність держави зберігати суверенітет та оперативну стійкість в умовах зовнішньої агресії. Безперервне постачання нафтопродуктів є критичною умовою мобільності Збройних Сил, функціонування логістичних ланцюгів, проведення польових робіт в аграрному секторі та забезпечення життєдіяльності об'єктів критичної інфраструктури. Будь-яка дестабілізація цього ринку (чи то через фізичне руйнування інфраструктури, чи через цінові шоки) миттєво трансформується в загрозу соціально-економічній стабільності країни.

На стратегічному рівні вплив ринку нафтопродуктів проявляється через геополітичну диверсифікацію та відмову від ресурсів країн-агресорів. Перехід на європейські логістичні маршрути та інтеграція в енергетичний простір ЄС

стали ключовими факторами зміцнення безпеки, оскільки це нівелює можливість енергетичного шантажу. Розвиток ринку в умовах відбудови передбачає створення розгалуженої та децентралізованої системи зберігання нафтопродуктів, що підвищує живучість енергетичної системи під час воєнних конфліктів. Окрім фізичної наявності ресурсу, безпековий аспект включає формування державного стратегічного резерву, який дозволяє державі нівелювати різкі дефіцити та цінову волатильність, гарантуючи стабільність внутрішнього ринку навіть за повної блокади традиційних шляхів постачання.

Економічна безпека держави також прямо залежить від інституційної прозорості ринку нафтопродуктів. Високий рівень детінізації, боротьба з нелегальним виробництвом та впровадження автоматизованих систем обліку забезпечують повноту податкових надходжень, які є основним джерелом фінансування оборонного сектору та програм відбудови. Якість пального, своєю чергою, визначає технічний стан парку військової та спеціальної техніки, що безпосередньо впливає на боєздатність країни. Таким чином, ринок нафтопродуктів у сучасних умовах перестав бути суто комерційною сферою; він став стратегічним плацдармом, де ефективно управління, технологічна модернізація та екологічна трансформація сукупно формують надійний фундамент національної стійкості та довгострокової безпеки держави.

Аналіз детермінант національної безпеки, що перебувають під прямим або опосередкованим впливом ринку нафтопродуктів, дозволяє визначити цей сектор як один із найбільш значущих у структурі державної стійкості. Першочерговою детермінантою є оборонна безпека, оскільки мобільність та боєздатність Збройних Сил критично залежать від безперебійного постачання дизельного пального та авіаційного гасу. Стійкість логістичних ланцюгів забезпечення військ, здатність до швидкого маневру та функціонування спеціальної техніки безпосередньо корелюють із наявністю стратегічних запасів та розгалуженістю роздрібних і оптових мереж реалізації палива.

Економічна безпека держави виступає наступною фундаментальною детермінантою, де ринок нафтопродуктів відіграє роль цінового регулятора та джерела податкових надходжень. Енергетична складова вартості товарів і послуг у більшості галузей промисловості та аграрного сектору критично залежить від стабільності паливного ринку. Коливання цін на АЗС або дефіцит ресурсу провокують інфляційні процеси, знижують конкурентоспроможність вітчизняних виробників та створюють навантаження на державний бюджет. Окрім того, інституційна прозорість ринку, що виражається у рівні його детінізації, прямо впливає на фіскальну стійкість держави: податкові відрахування з роздрібною торгівлі нафтопродуктами є одним із основних джерел формування дорожніх фондів та фінансування програм відбудови інфраструктури.

Енергетична незалежність як детермінанта безпеки визначається географічною диверсифікацією постачань нафтопродуктів. Розвиток ринку нафтопродуктів на засадах відмови від монопольної залежності від окремих зовнішніх гравців підвищує політичну суб'єктність держави, унеможливаючи використання палива як інструменту геополітичного тиску. У цьому контексті логістична детермінанта включає розвиток альтернативних шляхів імпорту та відновлення власної переробки, що створює «подушку безпеки» у разі блокування традиційних транспортних хабів. Соціальна безпека також тісно пов'язана з ринком нафтопродуктів, оскільки доступність пального для населення та екстрених служб безпосередньо впливає на рівень суспільної напруги та швидкість реагування держави на надзвичайні ситуації.

Нарешті, екологічна детермінанта в умовах євроінтеграції стає невід'ємною частиною національної безпеки. Впровадження принципів зеленої економіки, перехід на стандарти Євро-5 та стимулювання використання біопалив не лише покращують стан довкілля, а й інтегрують Україну в європейську систему енергетичних стандартів, роблячи національний ринок частиною спільного безпекового простору ЄС. Таким чином, ринок нафтопродуктів впливає на національну безпеку через

комплексний механізм, де технічні, фінансові, логістичні та екологічні чинники формують загальний рівень резильєнтності держави до внутрішніх та зовнішніх загроз. Успішна відбудова економіки потребує збалансованого розвитку всіх цих детермінант, перетворюючи паливний сектор на надійний фундамент сталого розвитку та захищеності національних інтересів.

Висновки до розділу 2

1. Проведений аналіз тенденцій ринку нафтопродуктів України за 2019–2024 рр. засвідчив високу волатильність ключових індикаторів під впливом зовнішніх шоків. Встановлено чітку тенденцію до скорочення обсягів виробництва та реалізації коксу та продуктів нафтоперероблення, що особливо загострилося у 2022–2023 рр. Водночас виявлено розбіжність у динаміці інвестицій: після спаду у 2022 році у 2023 році спостерігалось зростання капітальних вкладень у галузь, попри загальне зниження індексів цін виробників сирової нафти, газу та нафтопродуктів упродовж 2021–2024 рр.

2. Обґрунтовано методологічний підхід до дослідження ринку нафтопродуктів, який передбачає врахування як внутрішніх ринкових параметрів (ціни, обсяги виробництва та чистого імпорту), так і чинників впливу суміжних ринків. Виділено три групи параметрів: безпосередні характеристики ринку нафтопродуктів, показники ринків сировини та ресурсів (включаючи валютний курс та середні процентні ставки), а також показники фінансового стану суб'єктів-споживачів. Такий комплексний підхід дозволив виявити приховані взаємозв'язки між станом нафтогазової галузі та загальною економічною результативністю промисловості України.

3. Встановлено, що зростання гривневих цін на сировину та нафтопродукти супроводжувалося сталим скороченням чистого доходу та фінансового результату споживачів пального. Підтверджено наявність тісних кореляційних зв'язків між цінами на нафтопродукти та обсягами їх реалізації, а також між цінами на сировину і середньорічним обмінним курсом гривні до долара США. Це свідчить про високу чутливість вітчизняного бізнесу до

імпортованої інфляції та валютних коливань, що обмежує інвестиційний потенціал споживачів.

4. Оцінка динаміки показників за складовими національної безпеки свідчить про посилення негативних трендів: на тлі зростання потреби економіки у пальному спостерігається стійке скорочення частки власного виробництва. Аналіз інтенсивності структурних зрушень виявив помірну динаміку в межах річних інтервалів (0–2 бали за лінійним коефіцієнтом), проте за весь п'ятирічний період зрушення оцінюються як значні (3–4 бали), що вказує на накопичення системних трансформацій у структурі вітчизняного ринку нафти та нафтопродуктів.

5. Встановлено, що інтеграція української економіки у світову систему енергопостачання формує критичну залежність від глобальних цінових коливань. Світові стрибки цін на нафту прямо конвертуються у зростання логістичних витрат та собівартості продукції в Україні, що негативно позначається на фінансових результатах галузей-споживачів. Незважаючи на те, що кількісна оцінка впливу глобалізації на національну безпеку є незначною (0,1 бала), оскільки позитивні ефекти диверсифікації частково нівелюють ризики, необхідність модернізації енергетичного сектору відповідно до глобальних екологічних стандартів вимагає залучення значних інвестиційних ресурсів для забезпечення сталого розвитку держави.

Основні результати виконаного дослідження, наведені у цьому розділі роботи, було опубліковано в авторських працях [138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145].

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ НА ЕТАПІ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ

3.1. Прогнозування тенденцій розвитку світового ринку нафтопродуктів у контексті національної безпеки держави

Одним з головних завдань, які постають при розробленні стратегій економічного розвитку як на рівні підприємств, так і на загальнонаціональному та світовому рівнях є аналізування параметрів середовища, у якому цей розвиток відбувається [146]. Своєю чергою, одним з головних складників цього середовища є ринки збуту продукції та тих ресурсів, які є необхідних для її виготовлення. Зокрема, для багатьох видів економічної діяльності значний вплив на їхні фінансово-економічні результати справляє кон'юнктура, що складається на ринках сировини та нафтопродуктів, коло споживачів яких є надзвичайно широким. При цьому важливо не лише оцінити поточний стан зазначених ринків, але й спрогнозувати тенденції зміни їхніх головних параметрів. Для цього необхідними є як належне інформаційне забезпечення, так і дієвий інструментарій такого прогнозування.

Необхідно відзначити, що прогнозування тенденцій розвитку ринків нафтопродуктів являє собою досить складне завдання [147, 148]. Це зумовлено, насамперед, наявністю значної кількості різновидів нафтопродуктів, оскільки нафта виконує функцію одного з найважливіших видів сировини для створення вискооефективного палива та різноманітних хімічних матеріалів [149].

Окрім того, необхідно відзначити існування значної кількості чинників, які задають тенденції розвитку ринків нафтопродуктів. Тому розробленню інструментарію для прогнозування цих тенденцій повинно передувати

моделювання впливу чинників на головні параметри зазначених ринків, насамперед, на рівень цін на нафтопродукти.

При цьому потрібно враховувати ту обставину, що сукупність зазначених чинників утворює певну ієрархію, у якій чинники нижчого рівня справляють вплив на чинники, що знаходяться на більш високому рівні даної ієрархії. Інакше кажучи, між зазначеними чинниками існують доволі складні взаємозв'язки. Окрім того, оскільки завдання полягає в розробленні інструментарію для прогнозування тенденцій розвитку ринків нафтопродуктів, то модель впливу чинників на головні параметри цих ринків повинна мати динамічний характер. Враховуючи ці моменти, запропонуємо ієрархію зазначених чинників, яка включатиме певні їхні групи (рис. 3.1).

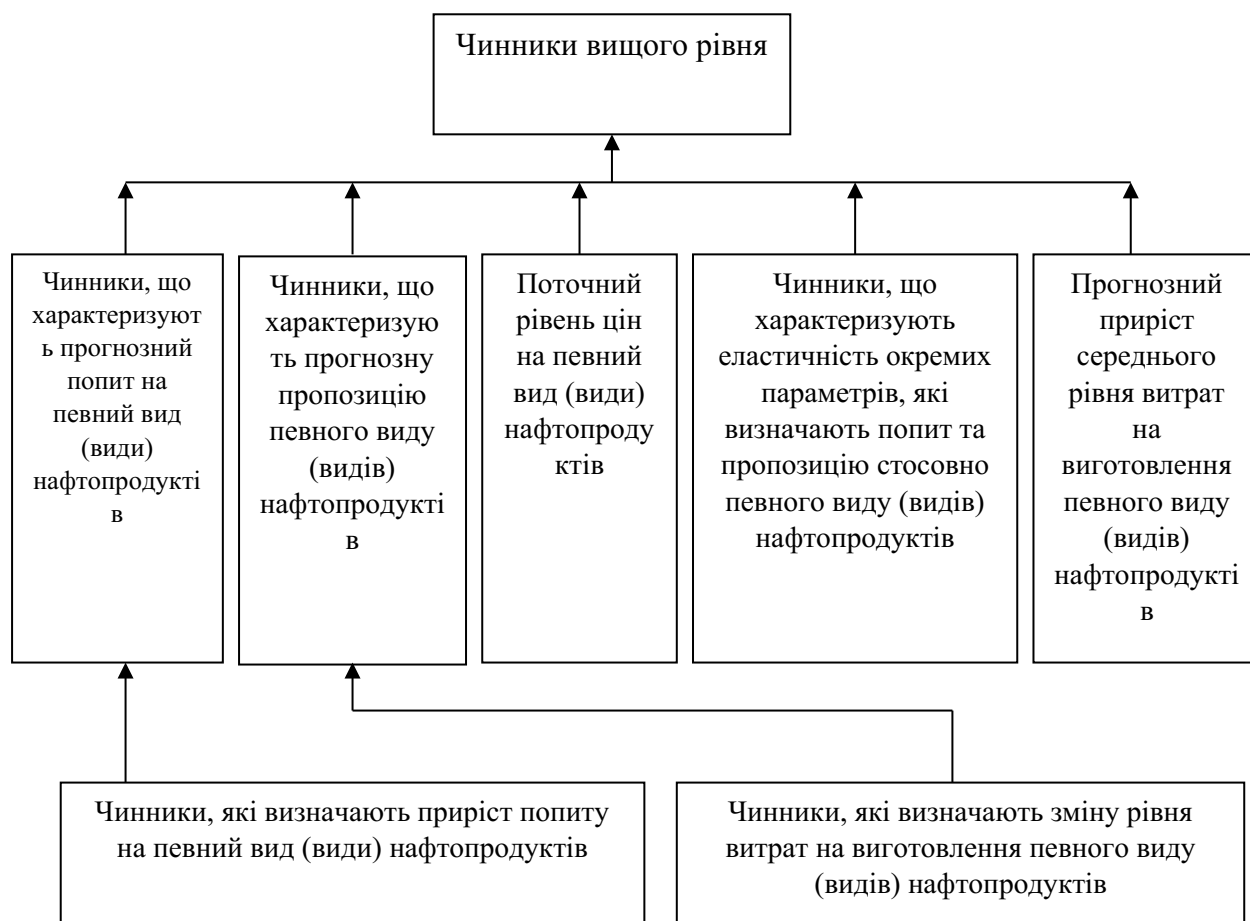

Рис. 3.1. Ієрархія чинників, які впливають на параметри ринку певного виду (видів) нафтопродуктів

Джерело: складено автором

Наведемо деталізовано склад представлених на рис.3.1 груп чинників:

1. Чинники вищого рівня. До зазначених чинників варто віднести прогнозний приріст ціни на певний вид (види) нафтопродуктів, очікуване значення цієї ціни після такого приросту, прогнозі обсяги продажів певного виду (видів) нафтопродуктів.

2. Чинники середнього рівня. До них належать ті чинники, які справляють безпосередній вплив на чинники вищого рівня. Зокрема, до чинників середнього рівня варто віднести:

2.1. Чинники, що характеризують прогнозний попит на певний вид (види) нафтопродуктів. Зокрема, до цих чинників варто віднести прогнозну величину (як сукупну, так і за групами споживачів) приросту обсягів придбання певного виду (видів) нафтопродуктів; прогнозний обсяг такого придбання після того, які зазначений приріст відбудеться; поточні обсяги запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у споживачів (як сукупні, так і за групами споживачів); прогнозні обсяги запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у споживачів (як сукупні, так і за групами споживачів).

2.2. Чинники, що характеризують прогнозну пропозицію певного виду (видів) нафтопродуктів. Зокрема, до таких чинників варто віднести: поточний обсяг виробництва певного виду (видів) нафтопродуктів (сукупний та за кожним виробником чи їхніми групами); прогнозний (сукупний та за кожним виробником чи їхніми групами) обсяг виготовлення певного виду (видів) нафтопродуктів; прогнозну величину приросту обсягу виготовлення певного виду (видів) нафтопродуктів; поточні обсяги запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у виробників; прогнозні обсяги запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у виробників; сукупну номінальну виробничу потужність виробників певного виду (видів) нафтопродуктів; сукупну реальну (з урахуванням обставин геополітичного, військового, логістичного та іншого характеру) виробничу потужність виробників певного виду (видів) нафтопродуктів.

2.3. Поточний рівень цін на певний вид (види) нафтопродуктів.

2.4. Чинники, що характеризують еластичність окремих параметрів, які визначають попит та пропозицію стосовно певного виду (видів) нафтопродуктів, а саме: еластичність попиту на продукцію на певний вид (види) нафтопродуктів (середня та за групами споживачів) за його ціною; еластичність пропозиції певного виду (видів) нафтопродуктів за його ціною; еластичність пропозиції певного виду (видів) нафтопродуктів за рівнем витрат на їхнє виготовлення та збут.

2.5. Прогнозний приріст середнього рівня витрат на виготовлення певного виду (видів) нафтопродуктів.

3. Чинники нижчого рівня. До цих чинників варто віднести такі:

3.1. Чинники, які визначають приріст попиту на певний вид (види) нафтопродуктів: базовий обсяг придбання певного виду (видів) нафтопродуктів (сукупний та за групами споживачів); зміна фізичних обсягів діяльності (зокрема, обсягів виробництва товарів, виконання робіт та надання послуг), у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів, впродовж прогнозного проміжку часу (за групами споживачів); зміна ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів, тобто зміна співвідношення між фізичними обсягами діяльності та фізичними обсягами споживання цього виду (видів) нафтопродуктів (за групами споживачів).

3.2. Чинники, які визначають зміну рівня витрат на виготовлення певного виду (видів) нафтопродуктів: зміна рівня цін на сирю нафту; зміна ефективності використання сирої нафти у виробників певного виду (видів) нафтопродуктів, тобто зміна співвідношення між фізичними обсягами виробництва певного виду (видів) нафтопродуктів та фізичними обсягами споживання сирої нафти, яка використовується з метою такого виробництва; зміна рівня інших поточних видатків на виробництво та збут певного виду (видів) нафтопродуктів (тобто усіх видатків, окрім видатків на придбання сирої нафти).

Тоді чинникам, які здійснюють вплив на рівень цін та на інші параметри ринків нафтопродуктів, можна поставити у відповідність індекси, які

характеризуватимуть зміну значень показників, що описують рівень цих чинників. Своєю чергою, ці індекси характеризуватимуть тенденції розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів. При цьому відповідно до встановлених груп чинників впливу зазначені тенденції можуть бути поділені на основні, вторинні та первинні (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Система індикаторів для прогнозування тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів

Групи індикаторів	Назви індикаторів
Індикатори основних тенденцій розвитку ринку	Прогнозний темп росту цін на певний вид (види) нафтопродуктів
	Прогнозний темп росту продажів певного виду (видів) нафтопродуктів
Індикатори вторинних тенденцій розвитку ринку	Прогнозний темп росту попиту на певний вид (види) нафтопродуктів (за базового рівня цін на нього)
	Прогнозний темп росту пропозиції на певний вид (види) нафтопродуктів (за базового рівня цін на нього та відсутності обмежень)
	Прогнозний темп росту запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у споживачів
	Прогнозний темп росту запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у виробників
	Прогнозний темп росту сукупної номінальної виробничої потужності виробників певного виду (видів) нафтопродуктів
	Прогнозний темп росту сукупної реальної виробничої потужності виробників певного виду (видів) нафтопродуктів
	Прогнозний темп росту середнього рівня витрат на виготовлення певного виду (видів) нафтопродуктів
Індикатори первинних тенденцій розвитку ринку	Прогнозні темпи росту фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів за групами споживачів
	Прогнозні темпи росту ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів за групами споживачів
	Прогнозний темп росту рівня цін на сирю нафту
	Прогнозний темп росту ефективності використання сирої нафти у виробників певного виду (видів) нафтопродуктів
	Прогнозний темп росту інших поточних видатків на виробництво та збут певного виду (видів) нафтопродуктів (тобто усіх видатків, окрім видатків на придбання сирої нафти)

Джерело: складено автором

Базуючись на наведеній вище ієрархії чинників, які впливають на головні параметри ринку певного виду (видів) нафтопродуктів, вважаємо за необхідне запропонувати таку послідовність дій щодо прогнозування тенденцій на цьому ринку:

1) збирання вхідної інформації та її оброблення. Зокрема, це стосується формування масивів даних про значення тих показників, які характеризують чинники нижчого рівня та частину чинників середнього рівня;

2) здійснення прогнозних оцінок тих показників, про які йшлося у попередньому пункті послідовності дій. Таке прогнозування може відбуватися з використанням різних методичних прийомів, зокрема екстраполяції, оброблення результатів опитування експертів, поєднання цих двох методичних прийомів тощо;

3) розрахунок прогнозних значень індикаторів первинних тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів;

4) встановлення розрахункових значень показників, що характеризують ту частину чинників середнього рівня, інформацію про які не було зібрано на першому етапі (оскільки ці показники потребують проведення спеціальних обчислень). Зокрема, мова йде про очікувані прирости попиту та пропозиції на певний вид (види) нафтопродуктів за поточного рівня цін на нього;

5) розрахунок прогнозних значень індикаторів вторинних тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів;

6) за даними про очікуваний приріст попиту та пропозиції на певний вид (види) нафтопродуктів за поточного рівня цін на нього, про коефіцієнти еластичності попиту та пропозиції на цей вид (види) нафтопродуктів за його ціною, а також про ліміти виробничих потужностей його виробників обчислення прогнозного рівноважного рівня цих цін;

7) розрахунок прогнозних значень індикаторів основних тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів.

Використання описаної послідовності дій у практиці економічних досліджень та прийнятті відповідних управлінських рішень дасть змогу

передбачати ті зміни, що відбуватимуться у майбутньому на ринках нафтопродуктів, а також вирішити низку інших важливих завдань (рис. 3.2). Це, своєю чергою, дозволить ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення щодо виробництва та споживання нафтопродуктів як на рівні окремих суб'єктів господарювання, так і на рівні органів державної влади та місцевого самоврядування.

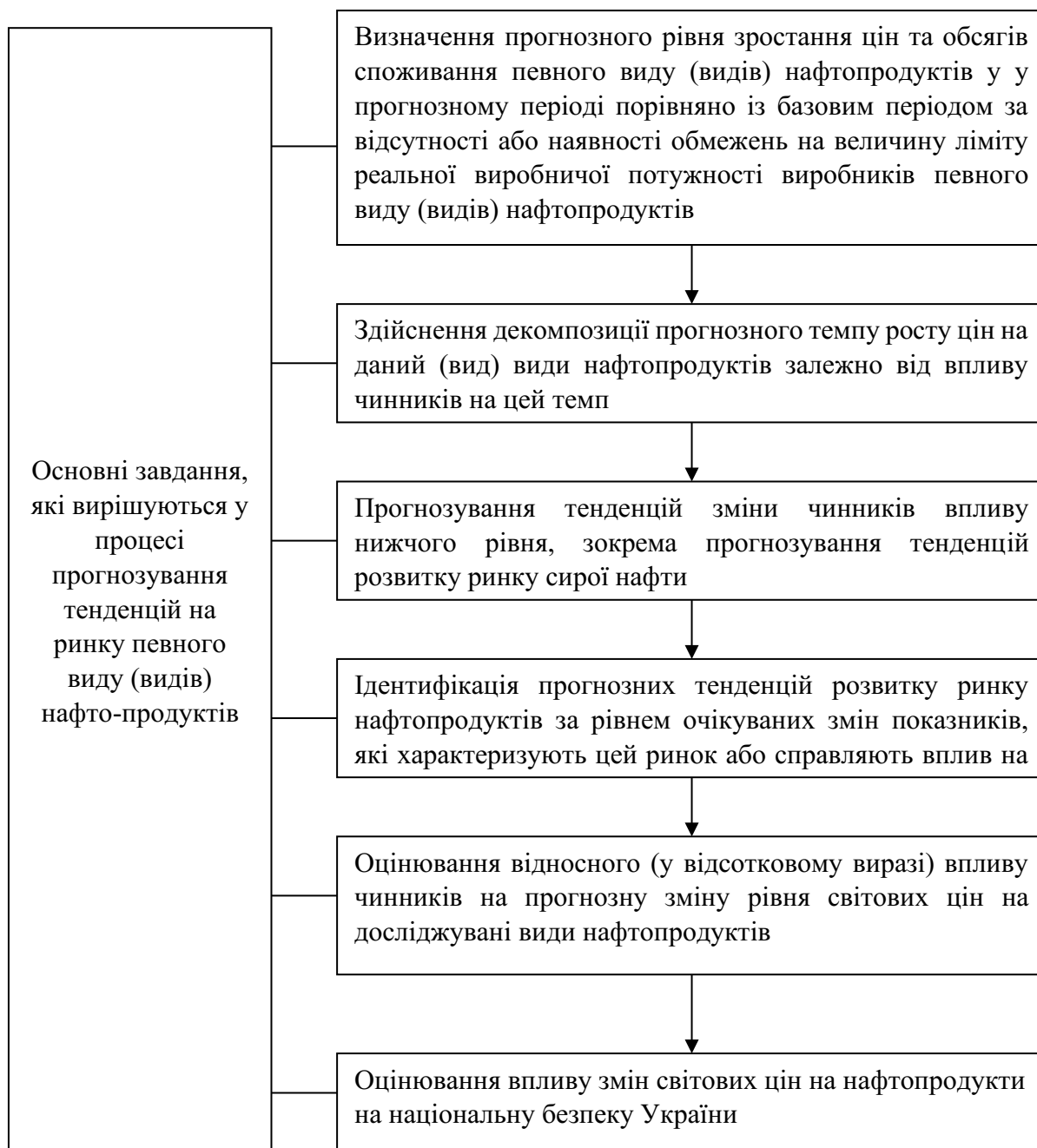

Рис. 3.2. Послідовність завдань, які вирішуються у процесі прогнозування тенденцій на ринку певного виду (видів) нафтопродуктів

Джерело: складено автором

Перейдемо до формалізації залежностей між описаними у табл. 3.1 тенденціями розвитку певного ринку (ринків) нафтопродуктів. З цією метою побудуємо таку систему виразів:

1. Вираз для визначення прогнозного темпу росту середнього рівня поточних витрат на виготовлення та збут певного виду (видів) нафтопродуктів:

$$T_1 = T_{11} \cdot (1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12}, \quad (3.1)$$

або

$$T_1 = \frac{I_{11}}{I_{10}} \cdot (1/\frac{I_{21}}{I_{20}}) \cdot \alpha_{11} + \frac{I_{31}}{I_{30}} \cdot \alpha_{12}, \quad (3.2)$$

де T_1 – прогнозний темп росту середнього рівня поточних витрат на виготовлення певного виду (видів) нафтопродуктів у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом;

T_{11} , T_{12} , T_{13} – прогнозні темпи росту відповідно цін на сиру нафту, ефективності використання сирої нафти у виробників певного виду (видів) нафтопродуктів та інших поточних видатків на виробництво та збут певного виду (видів) нафтопродуктів у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом;

α_{11} – середня частка видатків на придбання сирої нафти у виробників певного виду (видів) нафтопродуктів у структурі поточних витрат виробників цього продукту у базовому періоді, частки одиниці;

α_{12} – середня частка видатків на інших поточних видатків на виробництво та збут певного виду (видів) нафтопродуктів у структурі поточних витрат виробників цього продукту у базовому періоді, частки одиниці;

I_{11} , I_{10} – ціна на сиру нафту, яку споживають (будуть споживати згідно прогнозів) виробники певного виду (видів) нафтопродуктів, відповідно у прогнозованому та базовому періодах у вартісних одиницях виміру;

I_{21}, I_{20} – рівень ефективності використання сирової нафти у виробників певного виду (видів) нафтопродуктів у прогнозованому та базовому періодах;

I_{31}, I_{30} – величина інших поточних витрат на виробництво та збут певного виду (видів) нафтопродуктів (тобто усіх витрат, окрім витрат на придбання сирової нафти) відповідно у прогнозованому та базовому періодах у вартісних одиницях виміру.

Необхідно відзначити, що формула (3.1) базується на розкладанні прогнозованого темпу росту середнього рівня поточних витрат на виготовлення та збут певного виду (видів) нафтопродуктів на дві частини: завдяки зміні цін й ефективності використання нафти та завдяки зміні величини усіх інших витрат, тобто окрім витрат на придбання нафти. Своєю чергою, вираз (3.2) є розгорнутим варіантом формули (3.1), у якому темпи росту подаються як відповідні дроби.

2. Прогнозний темп росту пропозиції на певний вид (види) нафтопродуктів (за базового рівня цін на нього та відсутності обмежень на обсяги виробничих потужностей виробників):

$$T_2 = 1 + e_1 \cdot (T_1 - 1), \quad (3.3)$$

або, підставляючи у формулу (3.3) вираз (3.1):

$$T_2 = 1 + e_1 \cdot (T_{11} \cdot (1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12} - 1), \quad (3.4)$$

де T_2 – прогнозний темп росту пропозиції на певний вид (види) нафтопродуктів (за базового рівня цін на нього та відсутності обмежень на обсяги виробничих потужностей виробників);

e_1 – еластичність пропозиції певного виду (видів) нафтопродуктів за рівнем поточних витрат на їхнє виготовлення та збут, частки одиниці.

Доречно відмітити, що вираз (3.3) являє собою формалізовану залежність між прогнозованим темпом росту пропозиції на певний вид (види) нафтопродуктів та прогнозованим темпом росту середнього рівня поточних

витрат на виготовлення певного виду (видів) нафтопродуктів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом. Ця залежність встановлюється завдяки введенню у розгляд індикатора еластичності пропозиції певного виду (видів) нафтопродуктів за рівнем поточних витрат на їхнє виготовлення та збут.

3. Прогнозний темп росту попиту на певний вид (види) нафтопродуктів (за базового рівня цін на цей продукт):

$$T_3 = \sum_{i=1}^n T_{31i} \cdot (1/T_{32i}) \cdot \beta_i, \quad (3.5)$$

або

$$T_3 = \sum_{i=1}^n (I_{41i} / I_{40i}) \cdot (I_{50i} / I_{51i}) \cdot \beta_i, \quad (3.6)$$

T_3 – прогнозний темп росту попиту на певний вид (види) нафтопродуктів (за базового рівня цін на нього) у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

n – кількість груп споживачів певного виду (видів) нафтопродуктів;

T_{31i} – прогнозний темп росту фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів, за i -тою групою споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

T_{32i} – прогнозний темп росту ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів за i -тою групою споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

β_i – частка обсягів купівлі певного виду (видів) нафтопродуктів у базовому періоді i -тою групою споживачів, частки одиниці;

I_{41i}, I_{42i} – фізичні обсяги діяльності, у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів, за i -тою групою споживачів відповідно у прогнозному та базовому періодах;

I_{51i}, I_{52i} – рівень ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів за i -тою групою споживачів відповідно у прогностному та базовому періодах.

Таким чином, при побудові виразу (3.5) (та його розгорнутої модифікації – виразу (3.6)) враховувалося, що прогностний темп росту попиту на певний вид (види) нафтопродуктів (за базового рівня цін на нього) у прогностному періоді порівняно із базовим періодом залежить, насамперед, від прогностного темпу росту фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів, та від прогностного темпу росту ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів. За таких умов можливою є ситуація, за якої навіть при зростанні фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів, попит на нього буде зменшуватися. Для цього темпи росту ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів повинні перекивати темпи росту фізичних обсягів діяльності.

Базуючись на наведених вище виразах, можливо побудувати модель встановлення прогностного темпу росту цін на певний вид (види) нафтопродуктів. При цьому спочатку розглянемо випадок, за якого величина запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у виробників у звітному періоді не зміниться, а сукупна величина їх реальної виробничої потужності апріорі дає змогу повною мірою задовольнити увесь попит на цей продукт. Тоді залежності між темпом росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів та прогностними обсягами відповідно пропозиції і попиту стосовно цього продукту описуватимуться такими формулами:

$$\frac{O_{n\text{pron}} - O \cdot T_2}{O \cdot T_2} = \frac{O_{n\text{pron}}}{O \cdot T_2} - 1 = e_2 \cdot (T_4 - 1); \quad (3.7)$$

$$\frac{O_{non} - O \cdot T_3}{O \cdot T_3} = \frac{O_{non}}{O \cdot T_3} - 1 = e_3 \cdot (T_4 - 1), \quad (3.8)$$

де $O_{\text{проп}}$ – обсяг пропозиції певного виду (видів) нафтопродуктів залежно від прогнозного темпу росту цін на нього, натуральних одиниць;

O – обсяг продажів певного виду (видів) нафтопродуктів у базовому періоді, натуральних одиниць;

e_2 – еластичність пропозиції певного виду (видів) нафтопродуктів за його ціною, частки одиниці;

T_4 – прогнозний темп росту цін на певний вид (види) нафтопродуктів;

$O_{\text{поп}}$ – обсяг попиту на певний вид (види) нафтопродуктів залежно від прогнозного темпу росту цін на нього, натуральних одиниць;

e_3 – середня за групами споживачів еластичність попиту на певний вид (види) нафтопродуктів за його ціною, частки одиниці.

Отже, розв'язок рівнянь (3.7) та (3.8) дає змогу встановити величини пропозиції та попиту на певний вид (види) нафтопродуктів залежно від прогнозного темпу росту цін на нього та від відповідних показників еластичності. При цьому прогнозний темп росту цін на даному етапі моделювання виступає як величина шукана.

З виразів (3.7) та (3.8) відповідно отримуємо:

$$O_{\text{проп}} = O \cdot T_2 \cdot (1 + e_2 \cdot (T_4 - 1)); \quad (3.9)$$

$$O_{\text{поп}} = O \cdot T_3 \cdot (1 + e_3 \cdot (T_4 - 1)). \quad (3.10)$$

Зіставивши вирази (3.9) та (3.10) між собою, одержуємо таке рівняння:

$$O \cdot T_2 \cdot (1 + e_2 \cdot (T_4 - 1)) = O \cdot T_3 \cdot (1 + e_3 \cdot (T_4 - 1)). \quad (3.11)$$

Необхідно відзначити, що рівняння (3.11) є формалізованим виглядом умови рівноваги на ринку нафтопродуктів, коли попит на них дорівнює пропозиції.

З формули (3.11) отримуємо:

$$T_{4p} = 1 + \frac{T_2 - T_3}{e_3 \cdot T_3 - e_2 \cdot T_2}, \quad (3.12)$$

де T_{4p} – прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів за умови, що величина запасів цього виду (видів) нафтопродуктів у звітному періоді не зміниться, а сукупна величина їх реальної виробничої потужності апріорі дає змогу повною мірою задовольнити увесь попит на цей продукт, грошових одиниць.

Підставивши вираз (3.12) у формулу (3.9), отримаємо вираз для визначення прогнозного фізичного обсягу продажів певного виду (видів) нафтопродуктів (за умови, що величина запасів цього виду (видів) нафтопродуктів у звітному періоді не зміниться, а сукупна величина їх реальної виробничої потужності апріорі дає змогу повною мірою задовольнити увесь попит на цей продукт):

$$O_{npon} = O \cdot T_2 \cdot (1 + e_2 \cdot (T_{4p} - 1)), \quad (3.13)$$

або

$$O_{np} = O \cdot T_2 \cdot \left(1 + e_2 \cdot \frac{T_2 - T_3}{e_3 \cdot T_3 - e_2 \cdot T_2} \right), \quad (3.14)$$

де O_{np} – прогнозний фізичний обсяг продажів певного виду (видів) нафтопродуктів (за умови, що величина запасів цього виду (видів) нафтопродуктів у звітному періоді не зміниться, а сукупна величина їх реальної виробничої потужності апріорі дає змогу повною мірою задовольнити увесь попит на цей продукт), натуральних одиниць.

Відповідно, прогнозний темп росту показника фізичний обсяг продажів певного виду (видів) нафтопродуктів обчислюватиметься за такою формулою:

$$T_5 = \frac{O_{np}}{O} = T_2 \cdot \left(1 + e_2 \cdot \frac{T_2 - T_3}{e_3 \cdot T_3 - e_2 \cdot T_2} \right), \quad (3.15)$$

де T_5 – прогнозний темп росту показника фізичного обсягу продажів певного виду (видів) нафтопродуктів порівняно із його значенням у базовому періоді (за умови, що величина запасів цього виду (видів) нафтопродуктів у звітному періоді не зміниться, а сукупна величина їх реальної виробничої потужності апріорі дає змогу повною мірою задовольнити увесь попит на цей продукт).

У разі відсутності обмежень на величину виробничих потужностей виробників певного виду (видів) нафтопродукту, але існування його запасів, потрібно ввести у розгляд також і такі індикатори:

– прогнозний темп росту обсягів запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у його виробників:

$$T_6 = \frac{O_{зв} + \Delta O_{зв}}{O_{зв}}, \quad (3.16)$$

де T_6 – прогнозний темп росту обсягів запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у його виробників у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом;

$O_{зв}$ – сукупний обсяг запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у його виробників у базовому періоді, натуральних одиниць;

$\Delta O_{зв}$ – прогнозний приріст обсягів запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у його виробників у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом, натуральних одиниць;

– прогнозний темп росту обсягів запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у його споживачів:

$$T_7 = \frac{O_{зс} + \Delta O_{зс}}{O_{зс}}, \quad (3.17)$$

де T_7 – прогнозний темп росту обсягів запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у його споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

O_{zc} – сукупний обсяг запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у його споживачів у базовому періоді, натуральних одиниць;

ΔO_{zc} – прогнозний приріст обсягів запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у його споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом, натуральних одиниць;

– прогнозний темп росту обсягів виробництва певного виду (видів) нафтопродуктів:

$$T_8 = \frac{O_{np} + \Delta O_e}{O_e}, \quad (3.18)$$

де T_8 – прогнозний темп росту обсягів виробництва певного виду (видів) нафтопродуктів у його споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

O_e – сукупний обсяг виробництва певного виду (видів) нафтопродуктів у базовому періоді, натуральних одиниць;

– прогнозний темп росту обсягів споживання певного виду (видів) нафтопродуктів:

$$T_9 = \frac{O_{np} - \Delta O_c}{O_e}, \quad (3.19)$$

де T_9 – прогнозний темп росту обсягів споживання певного виду (видів) нафтопродуктів у його споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

O_c – сукупний обсяг споживання певного виду (видів) нафтопродуктів у базовому періоді, натуральних одиниць.

Таким чином, врахування прогнозової зміни запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у його виробників та споживачів у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом не справляє суттєвого впливу на прогнозний фізичний обсяг продажів, що обчислюється за формулою (3.14).

Розглянемо тепер випадок обмежень у сукупній величині реальної виробничої потужності виробників певного виду (видів) нафтопродуктів, абстрагувавшись при цьому від можливих змін обсягів його запасів. Нехай виконується така нерівність:

$$O_{np} = O \cdot T_2 \cdot \left(1 + e_2 \cdot \frac{T_2 - T_3}{e_3 \cdot T_3 - e_2 \cdot T_2} \right) > P, \quad (3.20)$$

де P – це сукупна величина реальної виробничої потужності виробників певного виду (видів) нафтопродуктів, натуральних одиниць.

Таким чином, вираз (3.20) відповідає випадку, коли попит на нафтопродукти перевищує наявні виробничі потужності їхніх виробників. Тоді фізичний обсяг продажів певного виду (видів) нафтопродуктів становитиме P , а вираз для визначення шуканого прогнозного темпу росту ціни на цей продукт визначатиметься, якщо прирівняти праву частину виразу (3.11) до P . За таких умов отримаємо наступний вираз:

$$O \cdot T_3 \cdot (1 + e_3 \cdot (T_{4л} - 1)) = P, \quad (3.21)$$

де $T_{4л}$ – прогнозований темп росту цін на певний вид (види) нафтопродуктів у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом, якщо наявний попит на цей продукт не може бути повністю задоволеним внаслідок існуючих обмежень на реальну виробничу потужність виробників певного виду (видів) нафтопродуктів.

З рівняння (3.21) отримуємо:

$$T_{чл} = 1 + \frac{1}{e_3} \cdot \left(\frac{P}{O \cdot T_3} - 1 \right). \quad (3.22)$$

Необхідно відзначити, що у випадку розгляду можливих змін величини запасів виробників та споживачів певного виду (видів) нафтопродуктів зазначені зміни стосовно споживачів не справляють вплив на розрахунки, що виконуються із застосуванням виразів (3.21) та (3.22), а зміни стосовно виробників можуть потребувати лише деякого коригування величини ліміту реальної виробничої потужності виробників певного виду (видів) нафтопродуктів. Таке коригування полягатиме у зменшенні зазначеного ліміту на розмір прогнозного приросту запасів даного нафтопродукту у його виробників.

Таким чином, поєднання двох можливих випадків стану ринку певного виду (видів) нафтопродуктів, а саме – відсутність та наявність обмежень на величину ліміту реальної виробничої потужності виробників певного виду (видів) нафтопродуктів, дає змогу навести такий вираз для обчислення прогнозного темпу росту цін на певний вид (види) нафтопродуктів у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом:

$$T_{4o} = \begin{cases} 1 + \frac{T_2 - T_3}{e_3 \cdot T_3 - e_2 \cdot T_2}, \text{ якщо } O \cdot T_2 \cdot \left(1 + e_2 \cdot \frac{T_2 - T_3}{e_3 \cdot T_3 - e_2 \cdot T_2} \right) \leq P; \\ 1 + \frac{1}{e_3} \cdot \left(\frac{P}{O \cdot T_3} - 1 \right), \text{ якщо } O \cdot T_2 \cdot \left(1 + e_2 \cdot \frac{T_2 - T_3}{e_3 \cdot T_3 - e_2 \cdot T_2} \right) > P, \end{cases} \quad (3.23)$$

де T_{4o} – прогнозний темп росту цін на певний вид (види) нафтопродуктів у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом.

Повертаючись до виразу (3.12), який відповідає випадку встановлення прогнозного темпу росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів за умови, що сукупна величина реальної виробничої потужності виробників цього

продукту апріорі дає змогу повною мірою задовольнити увесь попит на цей продукт, варто відзначити можливість здійснення декомпозиції зазначеного темпу росту. Виконання такої декомпозиції дає змогу встановити міру впливу тих чи інших чинників на рівень прогнозного темпу росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів. При цьому дія цих чинників відображається у значеннях відповідних ним прогнозних темпів зростання. Якщо припустити, що за певним чинником прогнозний темп його зростання становитиме одиницю, то це означатиме, що динамічна дія даного фактора є відсутньою. Тому, припустивши, що прогнозне значення темпу росту величини показника, який характеризує один з чинників впливу, дорівнює одиниці, тоді як темпи росту усіх інших показників-чинників залишаються на прогнозному рівні, можливо елімінувати вплив цього конкретного чинника на прогнозний темп зростання результуючого показника, а саме – на прогнозний темп росту цін на даний (вид) види нафтопродуктів. Зрештою, віднявши від значення цього темпу його величину у разі зазначеного елімінування, можливо достатньо точно оцінити вплив обраного чинника на прогнозний темп росту цін на даний (вид) види нафтопродуктів. Здійснивши такі ж самі дії щодо інших чинників впливу, можливо оцінити, які саме з них справляють найбільший вплив на цей темп росту.

При цьому для полегшення процедури декомпозиції спростимо вирази (3.5) та (3.6), подавши їх для усієї сукупності споживачів певного виду (видів) нафтопродуктів, тобто не виділяючи групи цих споживачів. Тоді отримаємо:

$$T_3 = T_{31} \cdot T_{32}, \quad (3.24)$$

або

$$T_3 = (I_{41} / I_{40}) \cdot (I_{51} / I_{50}), \quad (3.25)$$

T_{31} – прогнозний темп росту фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів, за усією сукупністю його споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

T_{32} – прогнознний темп росту ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів за усією сукупністю його споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

I_{41}, I_{42} – фізичні обсяги діяльності, у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів, за усією сукупністю його споживачів відповідно у прогнозному та базовому періодах;

I_{51}, I_{52} – рівень ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів за усією сукупністю його споживачів відповідно у прогнозному та базовому періодах.

Враховуючи викладене вище, вираз (3.12) можна подати у більш розлогому вигляді, підставивши у нього замість індикаторів T_2 та T_3 відповідно вирази (3.4) та (3.24). Тоді вираз (3.12) набуде такого вигляду:

$$T_{4p} = 1 + \frac{1 + e_1 \cdot (T_{11} \cdot (1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12} - 1) - T_{31} \cdot T_{32}}{e_3 \cdot T_{31} \cdot T_{32} - e_2 \cdot (1 + e_1 \cdot (T_{11} \cdot (1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12} - 1))}. \quad (3.26)$$

Тоді міра впливу окремих чинників на прогнознний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів за умови, що сукупна величина реальної виробничої потужності його виробників апріорі дає змогу повною мірою задовольнити увесь попит на цей продукт, визначатиметься за такими формулами:

1) для прогнозного темпу росту цін на сирю нафту у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом:

$$\Delta T_{4p1} = T_{4p} - 1 - \frac{1 + e_1 \cdot ((1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12} - 1) - T_{31} \cdot T_{32}}{e_3 \cdot T_{31} \cdot T_{32} - e_2 \cdot (1 + e_1 \cdot ((1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12} - 1))}, \quad (3.27)$$

де ΔT_{4p1} – величина впливу на прогнознний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів прогнозного темпу росту цін на сирю нафту у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

2) для прогнозного темпу росту ефективності використання сирової нафти у виробників певного виду (видів) нафтопродуктів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом:

$$\Delta T_{4p2} = T_{4p} - 1 - \frac{1 + e_1 \cdot (T_{11} \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12} - 1) - T_{31} \cdot T_{32}}{e_3 \cdot T_{31} \cdot T_{32} - e_2 \cdot (1 + e_1 \cdot (T_{11} \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12} - 1))}, \quad (3.28)$$

де ΔT_{4p2} – величина впливу на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів прогнозного темпу росту ефективності використання сирової нафти у виробників певного виду (видів) нафтопродуктів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

3) для прогнозного темпу росту величини інших поточних видатків на виробництво та збут певного виду (видів) нафтопродуктів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом:

$$\Delta T_{4p3} = T_{4p} - 1 - \frac{1 + e_1 \cdot (T_{11} \cdot (1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + \alpha_{12} - 1) - T_{31} \cdot T_{32}}{e_3 \cdot T_{31} \cdot T_{32} - e_2 \cdot (1 + e_1 \cdot (T_{11} \cdot (1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + \alpha_{12} - 1))}, \quad (3.29)$$

де ΔT_{4p3} – величина впливу на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів прогнозного темпу росту величини інших поточних видатків на виробництво та збут певного виду (видів) нафтопродуктів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

4) для прогнозного темпу росту фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів, за усією сукупністю його споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом:

$$\Delta T_{4p4} = T_{4p} - 1 - \frac{1 + e_1 \cdot (T_{11} \cdot (1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12} - 1) - T_{32}}{e_3 \cdot T_{32} - e_2 \cdot (1 + e_1 \cdot (T_{11} \cdot (1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12} - 1))}, \quad (3.30)$$

де ΔT_{4p4} – величина впливу на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів темпу росту фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів, за усією сукупністю його споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом;

5) для прогнозного темпу росту ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів за усією сукупністю його споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом:

$$\Delta T_{4p5} = T_{4p} - 1 - \frac{1 + e_1 \cdot (T_{11} \cdot (1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12} - 1) - T_{31}}{e_3 \cdot T_{31} - e_2 \cdot (1 + e_1 \cdot (T_{11} \cdot (1/T_{12}) \cdot \alpha_{11} + T_{13} \cdot \alpha_{12} - 1))}, \quad (3.31)$$

де ΔT_{4p5} – величина впливу на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів темпу росту ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів за усією сукупністю його споживачів у прогнозному періоді порівняно із базовим періодом.

Відзначимо, що при побудові кожної з формул (3.27) – (3.31) було використано одне і те саме правило, а саме: спочатку обирався темп росту певного показника і вираз (3.26) перетворювався у формулу, яка в усьому є ідентичною цьому виразу, окрім того, що обраний темп росту дорівнював одиниці. Тоді отриманий вираз віднімався від виразу (3.26). Одержана таким способом формула характеризувала вплив на значення показника (3.26) відібраного темпу росту.

Результати декомпозиції прогнозного темпу росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів за умови, що сукупна величина реальної виробничої потужності його виробників априорі дає змогу повною мірою задовольнити увесь попит на цей продукт, можуть бути подані також і у відсотковому вигляді, тобто можливо встановити частки кожного чинника у величині зазначеного темпу. З цією метою потрібно кожне значення, обчислюване за формулами (3.27)–(3.31), поділити на величину темпу росту ціни на певний

вид (види) нафтопродуктів за мінусом одиниця і помножити одержаний таким чином результат на 100%:

$$\gamma_j = \frac{\Delta T_{4pj}}{T_{4p} - 1}, \quad (3.32)$$

де γ_j – відсотковий вплив j -того чинника на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів за умови, що сукупна величина реальної виробничої потужності його виробників апріорі дає змогу повною мірою задовольнити увесь попит на цей продукт, %;

ΔT_{4pj} – величина впливу на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів j -того чинника, тобто темпу росту відповідного індикатора.

Необхідно відзначити, що описану вище у табл. 3.1 ієрархію індикаторів для прогнозування тенденцій розвитку ринку даного виду (видів) нафтопродуктів можна розширити униз. Це досягається шляхом виділення чинників, які справляють вплив на чинники нижчого рівня попередньої їхньої ієрархії. Інакше кажучи, чинники нижчого рівня розглянутої вище ієрархії являтимуть собою результуючі змінні інших ієрархій. Насамперед, це стосується такого чинника як ціна на сирю нафту. Для цього чинника можливо побудувати окрему систему індикаторів для прогнозування тенденцій розвитку ринку. Ця система, зведена у табл. 3.2, певною мірою є подібною до системи індикаторів, наведених у табл. 3.1. При цьому так само, як і у випадку нафтопродуктів, важливе значення для прогнозування тенденцій розвитку ринку сирової нафти мають відомості про відповідні коефіцієнти еластичності. Мається на увазі еластичність окремих параметрів, які визначають попит та пропозицію стосовно сирової нафти, а саме: еластичність попиту на сирю нафту (середня та за групами споживачів) за його ціною; еластичність пропозиції сирової нафти за її ціною; еластичність пропозиції сирової нафти за рівнем витрат на її виготовлення та збут.

Зазначимо, що процедура оцінювання індикаторів, перелік яких наведено у табл. 3.1 та табл. 3.2, завжди характеризується певним рівнем точності. При цьому очевидно, що ця точність спадає із збільшенням віддаленості того моменту або того проміжку часу, на які робляться прогнози. Водночас, якщо ставиться завдання встановити тенденції (тренди) розвитку ринку нафтопродуктів, то вимоги до точності такого встановлення є значно меншими. Загалом, можливо виділити три основні такі тенденції:

Таблиця 3.2

Система індикаторів для прогнозування тенденцій розвитку ринку сирової нафти

Групи індикаторів	Назви індикаторів
Індикатори основних тенденцій розвитку ринку	Прогнозний темп росту цін на сирову нафту
	Прогнозний темп росту продажів сирової нафти
Індикатори вторинних тенденцій розвитку ринку	Прогнозний темп росту попиту на сирову нафту (за базового рівня цін на неї)
	Прогнозний темп росту пропозиції на сирову нафту (за базового рівня цін на неї та відсутності обмежень)
	Прогнозний темп росту запасів сирової нафти у споживачів
	Прогнозний темп росту запасів сирової нафти у виробників
	Прогнозний темп росту сукупної номінальної виробничої потужності виробників сирової нафти
	Прогнозний темп росту сукупної реальної виробничої потужності виробників сирової нафти
	Прогнозний темп росту середнього рівня витрат на видобуток сирової нафти
Індикатори первинних тенденцій розвитку ринку	Прогнозні темпи росту фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається сира нафта
	Прогнозні темпи росту ефективності використання сирової нафти за групами споживачів
	Прогнозний темп росту поточних видатків на виробництво та збут сирової нафти

Джерело: складено автором

– відсутність істотних змін певного показника, динаміка якого характеризується прогнозним темпом росту, що міститься у переліку назв цих

темпів, наведених у табл. 3.1 та 3.2. Така відсутність буде характеризуватися значенням темпу росту, яке знаходиться у якомусь інтервалі $(1-a; 1+a)$, де a – відносно невелика величина темпу приросту;

– збільшення значення певного показника, динаміка якого характеризується прогнозним темпом росту, що міститься у переліку назв цих темпів, наведених у табл. 3.1 та 3.2. Таке збільшення буде характеризуватися величиною темпу росту, яка значимо перевищує одиницю;

– зменшення значення певного показника, динаміка якого характеризується прогнозним темпом росту, що міститься у переліку назв цих темпів, наведених у табл. 3.1 та 3.2. Таке зменшення буде характеризуватися значенням темпу росту, яке є значимо меншим за одиницю.

Проте, можливо навести і більш деталізовану шкалу для ідентифікації тенденцій розвитку ринку нафтопродуктів. Для цього, зокрема, потрібно для кожного індикатора, який описує відповідну тенденцію, обрати граничне значення темпу приросту, за якого відповідна зміна цього індикатора може бути ідентифікована як велика. Тоді можливо виділити сім характерних тенденцій розвитку певного ринку нафтопродуктів (табл. 3.3).

У подальшому нами розглядаються тенденції розвитку світових ринків нафтопродуктів. При цьому розглядаються такі види нафтопродуктів, як: бензин моторний, дизельне паливо та мазут.

Таблиця 3.3

Види тенденцій розвитку певного ринку нафтопродуктів

Назви тенденцій	Межі темпу росту, потрапляння у які дає змогу ідентифікувати тенденції		Бальні оціни
	Нижня	Верхня	
Суттєве зростання	Більше $1+v$		3
Помірне зростання	$1+a + 0,5*(b-a)$	$1+v$	2
Незначне зростання	$1+a$	$1+a + 0,5*(b-a)$	1
Стабільність	$1 - a$	$1 + a$	0
Незначне зменшення	$1 - a - 0,5*(c-a)$	$1 - a$	- 1

Продовження табл. 3.3

Помірне зменшення	$1 - c$	$1 - a - 0,5*(c-a)$	- 2
Суттєве зменшення		Менше $1 - c$	- 3

де v – граничне максимальне значення темпу приросту, за якого відповідне збільшення величини деякого індикатора може бути ідентифіковане як велике; a – відносно невелика величина темпу приросту; c – граничне мінімальне значення темпу приросту, за якого відповідне зменшення величини деякого індикатора може бути ідентифіковане як низьке.

Джерело: складено автором

На підставі проведеного прогнозування відповідних індикаторів, що характеризують певні тенденції розвитку ринків цих нафтопродуктів до 2028 року включно, використовуючи дані табл. 3.3, було виконано ідентифікацію цих тенденцій. Результати такої ідентифікації подано у табл. 3.4.

Як впливає з даних, наведених у табл. 3.4, за усіма розглядуваними тенденціями світового ринку тих нафтопродуктів, які досліджувалися, до 2028 року включно прогнозується зростання відповідних індикаторів; при цьому таке зростання є переважно незначним або помірним. Зокрема, таке зростання передбачається і для двох важливих тенденцій, а саме – для зміни попиту на певний вид (види) нафтопродуктів (за базового рівня цін на нього) та для зміни пропозиції на певний вид (види) нафтопродуктів (за базового рівня цін на нього та відсутності обмежень).

Таблиця 3.4

Результати ідентифікації тенденцій розвитку світового ринку деяких видів нафтопродуктів

Назви індикаторів, які характеризують відповідні тенденції	Бальні оцінки індикаторів за видами нафтопродуктів		
	Бензин моторний	Дизельне паливо	Мазут
Прогнозний темп росту цін на певний вид (види) нафтопродуктів	2	2	2
Прогнозний темп росту попиту на певний вид (види) нафтопродуктів (за базового рівня цін на нього)	2	2	1

Продовження табл. 3.4

Прогнозний темп росту пропозиції на певний вид (види) нафтопродуктів (за базового рівня цін на нього та відсутності обмежень)	2	2	1
Прогнозний темп росту запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у споживачів	1	1	1
Прогнозний темп росту запасів певного виду (видів) нафтопродуктів у виробників	1	2	1
Прогнозний темп росту сукупної номінальної виробничої потужності виробників певного виду (видів) нафтопродуктів	1	1	1
Прогнозний темп росту сукупної реальної виробничої потужності виробників певного виду (видів) нафтопродуктів	1	1	1
Прогнозний темп росту середнього рівня витрат на виготовлення певного виду (видів) нафтопродуктів	2	2	2
Прогнозні темпи росту фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів за групами споживачів	2	1	1
Прогнозні темпи росту ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів за групами споживачів	1	2	1
Прогнозний темп росту рівня цін на сирю нафту	2	2	2
Прогнозний темп росту ефективності використання сирої нафти у виробників певного виду (видів) нафтопродуктів	1	1	1
Прогнозний темп росту інших поточних видатків на виробництво та збут певного виду (видів) нафтопродуктів (тобто усіх видатків, окрім видатків на придбання сирої нафти)	1	1	2

Джерело: складено автором

Також було виконано прогнозування тенденцій розвитку ринку сирої нафти. Відповідні результати представлено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Результати ідентифікації тенденцій розвитку світового ринку нафти

Назви індикаторів, які характеризують відповідні тенденції	Бальні оцінки індикаторів за видами нафтопродуктів
Прогнозний темп росту цін на сирю нафту	2
Прогнозний темп росту продажів сирої нафти	2
Прогнозний темп росту попиту на сирю нафту (за базового рівня цін на неї)	2
Прогнозний темп росту пропозиції на сирю нафту (за базового рівня цін на неї та відсутності обмежень)	2
Прогнозний темп росту запасів сирої нафти у споживачів	1

Продовження табл. 3.5

Прогнозний темп росту запасів сирої нафти у виробників	1
Прогнозний темп росту сукупної номінальної виробничої потужності виробників сирої нафти	1
Прогнозний темп росту сукупної реальної виробничої потужності виробників сирої нафти	2
Прогнозний темп росту середнього рівня витрат на видобуток сирої нафти	1
Прогнозні темпи росту фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається сира нафта	2
Прогнозні темпи росту ефективності використання сирої нафти за групами споживачів	1
Прогнозний темп росту поточних видатків на виробництво та збут сирої нафти	2

Джерело: складено автором

Відзначимо також прогнозовану тенденцію до помірного зростання середнього рівня витрат на виготовлення нафтопродуктів. Значною мірою такий тренд викликаний аналогічною прогнозованою тенденцією росту рівня цін на сирю нафту. При цьому, як можна побачити з даних, наведених у табл. 3.5, для сирої нафти прогнозується помірне зростання трьох ключових параметрів її ринку, а саме: ціни, попиту та пропозиції. Пояснити прогнозну тенденцію зростання світових цін на нафту можливо, серед іншого, наявністю аналогічних сподіваних тенденцій для двох важливих чинників, які зумовлюють рівень цих цін, а саме – для фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається сира нафта, та для поточних видатків на виробництво та збут сирої нафти.

Певний інтерес становить питання про встановлення міри впливу чинників на прогнозну зміну рівня світових цін на досліджувані види нафтопродуктів. Для такого встановлення варто застосувати вирази (3.27) – (3.31). Результати такого застосування наведено у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Результати оцінювання відносного (у відсотковому виразі) впливу чинників на прогнозу до 2028 року зміну рівня світових цін на досліджувані види нафтопродуктів

Назви показників	Значення показників, у відсотках до загального прогнозного приросту рівня світових цін на відповідні види нафтопродуктів		
	Бензин моторний	Дизельне паливо	Мазут
1. Величина впливу на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів прогнозного темпу росту цін на сиру нафту у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом	27,1	25,3	30,6
2. Величина впливу на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів прогнозного темпу росту ефективності використання сирої нафти у виробників певного виду (видів) нафтопродуктів у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом	8,7	9,2	7,4
3. Величина впливу на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів прогнозного темпу росту величини інших поточних видатків на виробництво та збут певного виду (видів) нафтопродуктів у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом	18,3	19,7	16,9
4. Величина впливу на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів темпу росту фізичних обсягів діяльності, у процесі якої споживається певний вид (види) нафтопродуктів, за усією сукупністю його споживачів у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом	12,2	14,0	13,6
5. Величина впливу на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів темпу росту ефективності використання певного виду (видів) нафтопродуктів за усією сукупністю його споживачів у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом	7,6	8,5	7,1
Разом	73,9	76,7	75,6

Джерело: складено автором

Отже, як випливає з даних, наведених у табл. 3.6, результати оцінювання відносного (у відсотковому виразі) впливу чинників на прогнозу до 2028 року зміну рівня світових цін на досліджувані види нафтопродуктів свідчать про те, що найбільший такий вплив мало очікуване збільшення цін на сиру нафту:

величина такого впливу складає від 25,3% (для дизельного пального) до 30,6% (для мазуту). Водночас, вплив інших чинників є суттєво меншим. Приміром, величина впливу на прогнозний темп росту ціни на певний вид (види) нафтопродуктів прогнозного темпу росту ефективності використання сирової нафти у виробників певного виду (видів) нафтопродуктів у прогнозованому періоді порівняно із базовим періодом складає від 7,4% (для мазуту) до 9,2% (для дизельного пального).

Необхідно відмітити, що прогнозування тенденцій розвитку ринків нафтопродуктів має важливе значення у контексті забезпечення національної безпеки України. Підвищення світових цін на відповідні види нафтопродуктів справляє суттєвий вплив на рівень внутрішніх цін на ці продукти в Україні. У свою чергу, зростання внутрішніх цін загалом негативно впливає на обсяги споживання відповідних продуктів, тобто призводить зменшення такого споживання. При цьому варто виділяти три головні групи споживачів нафтопродуктів, а саме:

- 1) комерційні споживачі (насамперед, підприємства);
- 2) населення;
- 3) органи державної влади та місцевого самоврядування.

Оцінивши еластичність обсягів діяльності кожної з цих трьох груп споживачів нафтопродуктів, можна встановити наскільки зменшаться ці обсяги при зростанні світових цін на нафтопродукти. Відповідно, можливо оцінити вплив такого зростання на національну безпеку України у розрізі споживачів нафтопродуктів (рис. 3.3). При цьому необхідно враховувати ту обставину, що точно спрогнозувати зростання світових цін на нафтопродукти неможливо. Тому варто розглянути окремі найбільш імовірні сценарії зміни цих цін, а саме: незначне зростання, помірне зростання та суттєве зростання.

Також варто враховувати можливі сценарії зміни обсягів діяльності споживачів та зміни рівня ефективності використання відповідних нафтопродуктів. При цьому стосовно другого показника, то будемо розглядати лише тенденції, не пов'язані із його зменшенням.

Рис. 3.3. Послідовність оцінювання впливу змін світових цін на певний вид нафтопродуктів на національну безпеку України

Джерело: складено автором

Таким чином, основна ідея запропонованого нами підходу до оцінювання впливу світових цін на нафтопродукти та національну безпеку України полягає у зіставленні прогностичних тенденцій зміни обсягів діяльності споживачів відповідного нафтопродукту за різних комбінацій сценаріїв за наявного та за прогностичного рівня світових цін на цей продукт. Як впливає з даних табл. Д.1–Д.3 додатку Д) за усіма досліджуваними видами нафтопродуктів та групами їхніх споживачів незначне зростання світових цін не справить відчутного впливу на обсяги діяльності, у процесі яких ці продукти споживаються. Водночас, помірне та значне зростання світових цін на розглядувані нафтопродукти зумовлять зниження обсягів діяльності, у процесі яких ці продукти споживаються, відповідно на один та два рівні (якщо не відбудеться суттєвого підвищення ступеня ефективності споживання даних продуктів). Отже, у випадку помірного та значного зростання світових цін на нафтопродукти, що розглядаються, таке зростання може мати суттєвий негативний вплив на національну безпеку України.

3.2. Стратегічні пріоритети енергетичної політики України на етапі відбудови економіки

Забезпечення енергетичної безпеки України є одним з головних завдань, які постають перед державою у воєнний період, і залишиться вкрай важливим і в умовах відновлення економіки України після завершення воєнного стану. Водночас, вирішення цього завдання пов'язане із подоланням значних труднощів фінансового, інституційного та іншого характеру [150, 151, 152].

При цьому важливим є врахування принципів зеленої економіки. Зокрема, стосовно розвитку вітчизняного ринку нафтопродуктів, то врахування цих принципів є не лише вимогою європейської інтеграції, а й стратегічним інструментом забезпечення національної безпеки через диверсифікацію енергоресурсів. У контексті післявоєнного відновлення цей

процес передбачає перехід від лінійної моделі споживання викопного палива до циклічної енергетичної системи, де нафтопродукти поступово інтегруються з відновлюваними джерелами. Ключовим принципом такої трансформації є декарбонізація транспортного сектору, що реалізується через обов'язкове впровадження біопаливних компонентів у традиційні види пального. Використання біоетанолу та біодизеля, вироблених з вітчизняної аграрної сировини, дозволяє не лише знизити рівень шкідливих викидів, а й суттєво зменшити валютну залежність від імпорту сирової нафти, створюючи при цьому нові ланцюги доданої вартості всередині країни.

Розвиток ринку нафтопродуктів на засадах зеленої економіки також вимагає радикальної модернізації інфраструктури зберігання та розподілу. Принципи екологічної безпеки передбачають впровадження технологій замкненого циклу, таких як системи рекуперації парів бензину на АЗС та нафтобазах, що мінімізують втрати продукту та запобігають забрудненню атмосфери. Важливою складовою є трансформація традиційних автозаправних станцій у мультимодальні енергетичні хаби, де споживач має доступ до широкого спектру енергоносіїв, включаючи швидкісні електростанції та, у перспективі, водневу заправну інфраструктуру. Такий підхід стимулює розвиток екологічного транспорту та дозволяє енергетичним компаніям адаптувати свої бізнес-моделі до майбутніх змін у структурі попиту, забезпечуючи фінансову стійкість галузі в довгостроковій перспективі.

Інституційне впровадження «зелених» принципів потребує гармонізації податкової політики та технічних регламентів із нормами Європейського Союзу. Застосування диференційованих ставок акцизного збору залежно від екологічності палива та вмісту в ньому відновлюваних компонентів стає потужним стимулом для операторів ринку інвестувати у «чисті» технології. Окрім того, цифровізація обліку та впровадження систем сертифікації походження біопалив гарантують прозорість ринку та захист від фальсифікату. Таким чином, розвиток ринку нафтопродуктів на засадах

«зеленої» економіки забезпечує синергію між екологічними цілями та економічними інтересами держави, перетворюючи енергетичний сектор на драйвер інноваційного оновлення та гарант енергетичної автономності України в системі європейської безпеки.

Загалом, розвиток ринку нафтопродуктів України в координатах зеленої економіки та глобального енергетичного переходу є безальтернативним вектором, що визначається зобов'язаннями держави в межах процесу євроінтеграції. У системі детермінант національної безпеки цей перехід трансформується з екологічного виклику на стратегічний інструмент здобуття енергетичної незалежності та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Центральною ідеєю розвитку на засадах «зеленої» економіки є поступова декарбонізація транспортного сектору шляхом заміщення викопного палива відновлюваними джерелами енергії. Це передбачає не лише кількісне нарощування частки біопалив (біоетанолу та біодизеля) у загальному балансі споживання, а й створення повноцінних національних виробничих ланцюгів. Україна, володіючи потужним агропромисловим потенціалом, має унікальну можливість трансформувати ринок нафтопродуктів у ринок сталих енергоносіїв, де значна частина ресурсу вироблятиметься всередині країни, що автоматично знижує валютні ризики та критичну залежність від імпорту нафти.

Енергетичний перехід в умовах відбудови економіки вимагає радикальної зміни інфраструктурного ландшафту роздрібною торгівлі паливом. Традиційні АЗС мають еволюціонувати у мультимодальні енергетичні хаби, де поряд із класичними нафтопродуктами європейського стандарту Євро-5 та вище, забезпечується розвиток потужної мережі швидкісних електростанцій та інфраструктури для водневого транспорту. Така диверсифікація пропозиції відповідає європейським трендам мобільності та стимулює оновлення автопарку країни більш екологічними зразками. Важливою складовою енергопереходу є також впровадження систем екологічного менеджменту на кожному етапі руху нафтопродуктів – від модернізованих

нафтопереробних заводів із мінімальним вуглецевим слідом до технологій уловлювання випарів на терміналах зберігання. Це дозволяє українським компаніям інтегруватися в європейські ланцюги створення вартості, уникаючи додаткового фіскального тиску у вигляді транскордонного вуглецевого коригування.

Інституційний аспект розвитку зеленого ринку в контексті євроінтеграції потребує гармонізації національних стандартів із Директивою про відновлювану енергетику (RED II/III), що встановлює чіткі квоти на обов'язковий вміст біокомпонентів у паливі. Реалізація цієї стратегії на етапі відбудови економіки створює потужний мультиплікативний ефект: розвиваються суміжні галузі хімічної промисловості та машинобудування, з'являються нові високотехнологічні робочі місця, а аграрний сектор отримує гарантований ринок збуту несировинної продукції. Таким чином, зелена трансформація ринку нафтопродуктів стає запорукою довгострокової стійкості держави. Вона дозволяє Україні не просто відновити енергетичний сектор після руйнувань, а перестрибнути через застарілі етапи розвитку, побудувавши передову енергетичну систему, яка є безпечною, екологічно нейтральною та повністю сумісною з економічним простором Європейського Союзу.

Необхідно відзначити, що однією з головних труднощів вирішення завдання забезпечення енергетичної безпеки України є необхідність врахування підвищеного рівня ризикованості, який є притаманним ринкам енергетичних ресурсів на сучасному етапі розвитку світової економіки. Тому потрібним є розроблення дієвих механізмів адаптації економіки до ризиків на ринках тих чи інших видів енергетичних ресурсів [153, 154, 155]. При цьому зазначені механізми повинні бути належним чином враховані у процесі розроблення енергетичних стратегій та при проведенні ресурсно-енергетичної політики. Тому існує потреба розглянути особливості побудови та реалізації механізмів підвищення адаптованості економіки до ризиків на енергетичних ринках як пріоритетного напряму ресурсно-енергетичної політики.

Необхідно відзначити, що потенційний спектр адаптаційних механізмів стосовно настання ризикових подій на енергетичних ринках є досить широким. Серед іншого, зазначені механізми за моментами свого впровадження можуть бути поділені на стратегічні (які впроваджуються заздалегідь, тобто до настання ризикових подій на енергетичних ринках) та реактивні (які впроваджуються у процесі реагування на настання відповідних ризикових подій). Також механізми адаптації до настання ризикових подій на енергетичних ринках можуть бути поділені за потребою в інвестиціях у провадження цих заходів. За цією ознакою варто виділити механізми адаптації, впровадження яких потребує вкладання інвестицій, та механізми адаптації, впровадження яких не потребує вкладання інвестицій, або їхні обсяги є невеликими (рис. 3.4). Також можливо виділити адаптаційні механізми, які за певних умов можуть бути віднесені як до першої, так і до другої їхніх груп за потребою вкладення інвестицій у провадження цих механізмів. Зокрема, до таких механізмів можна віднести структурні зміни в економіці, що передбачають зменшення обсягів виготовлення тих видів продукції, яка характеризується підвищеним рівнем енергоємності.

Загалом, при формуванні програми провадження адаптаційних механізмів стосовно настання ризикових подій на енергетичних ринках потрібно обирати, насамперед, ті механізми, провадження яких не потребує значних інвестицій. Інакше кажучи, зазначені механізми варто відносити до стратегічних (згідно попереднього способу їхнього групування). Щодо механізмів, впровадження яких потребує вкладання значних обсягів інвестицій, то доцільність реалізації таких механізмів навіть за умови настання ризикових подій потребує попереднього оцінювання з точки зору очікуваних економічного та екологічного ефектів від такої реалізації.

При цьому процеси розроблення та реалізація адаптаційних механізмів можуть потребувати підтримки з боку суб'єктів інфраструктурного забезпечення цих процесів, зокрема з боку органів державної влади та

місцевого самоврядування. Доцільно виділити три такі головні форми такої підтримки:

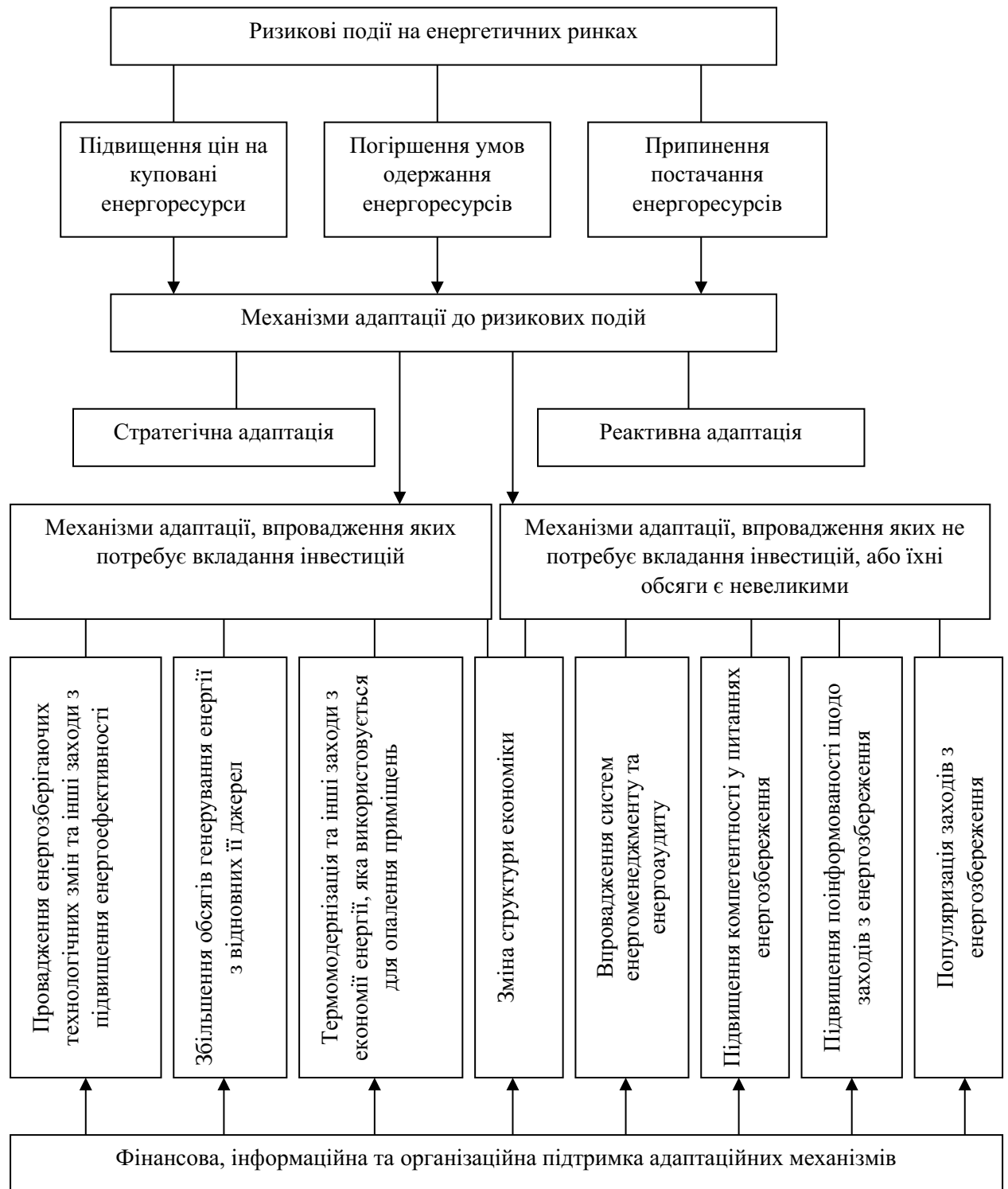

Рис. 3.4. Модель адаптації економіки до ризиків на енергетичних ринках

Джерело: розроблено автором

1) фінансова підтримка, яка передбачає забезпечення суб'єктів, що провадять або будуть провадити адаптаційні заходи, відповідними обсягами фінансових ресурсів (у тому числі – на пільгових умовах);

2) інформаційна підтримка, яка передбачає забезпечення суб'єктів, що провадять або будуть провадити адаптаційні заходи, актуальною, повною та точною інформацією, необхідною для такого провадження;

3) організаційна підтримка, яка передбачає допомогу суб'єктам, що провадять або будуть провадити адаптаційні заходи, в організуванні такого провадження. Також до організаційної підтримки провадження адаптаційних механізмів стосовно настання ризикових подій варто віднести створення та розвиток належних інституцій, які б сприяли такому провадженню.

Загалом, впровадження адаптаційних механізмів до настання ризикових подій на ринках енергетичних ресурсів повинно не лише пом'якшити негативний вплив цих подій, але й підвищити стійкість економіки. Як зазначається у [153], стійкість економічної системи визначається двома головними чинниками, а саме – її адаптаційними можливостями та вразливістю до погіршення умов функціонування. З урахуванням цього, стійкість економіки до настання ризикових подій на енергетичних ринках залежатиме від її вразливості до цього та здатності економіки адаптуватися до такого настання. При цьому зазначена стійкість зростає із збільшенням здатності адаптуватися до негативних впливів та зменшується із збільшенням вразливості до таких впливів. Тому розроблення енергетичних стратегій та реалізація ресурсно-енергетичної політики повинні забезпечувати максимізацію співвідношення між здатністю економіки адаптуватися до негативних впливів на ринках енергетичних ресурсів та вразливістю економіки до цих впливів.

Якщо розглядати такий важливий різновид вторинних енергетичних ресурсів, яким є нафтопродукти, то для визначення стратегічних пріоритетів енергетичної політики України стосовно їхнього споживання та виробництва варто спочатку побудувати модель динаміки використання зазначених

продуктів. Ця модель з урахуванням наявності трьох основних груп споживачів (комерційних споживачів, населення та органів державної влади і місцевого самоврядування) матиме такий вигляд:

$$I_{ci} = I_{cd1i} \cdot I_{cp1i} \cdot \beta_{ci1} \cdot I_{ce1i} + I_{cd2i} \cdot I_{cp2i} \cdot \beta_{ci2} \cdot I_{ce2i} + I_{cd3i} \cdot I_{cp3i} \cdot \beta_{ci3} \cdot I_{ce3i} \quad (3.33)$$

де I_{ci} – індекс очікуваного споживання i -ого виду нафтопродуктів усіма споживачами України у прогнозованому році порівняно із базовим роком;

I_{cd1i} , I_{cd2i} , I_{cd3i} – індекси очікуваного зростання обсягів діяльності споживачів i -ого виду нафтопродуктів за існуючого рівня цін на нього у прогнозованому році порівняно із базовим роком відповідно комерційними споживачами, населенням та органами державної влади і місцевого самоврядування;

I_{cp1i} , I_{cp2i} , I_{cp3i} – індекси зростання обсягів діяльності споживачів i -ого виду нафтопродуктів внаслідок зміни існуючого рівня цін на нього у прогнозованому році порівняно із базовим роком відповідно комерційними споживачами, населенням та органами державної влади і місцевого самоврядування;

β_{ci1} , β_{ci2} , β_{ci3} – частки у загальному обсязі споживання i -ого виду нафтопродуктів усіма споживачами України у базовому році відповідно комерційних споживачів, населення та органів державної влади і місцевого самоврядування, частки одиниці;

I_{ce1i} , I_{ce2i} , I_{ce3i} – індекс зростання співвідношення між обсягами споживання i -ого виду нафтопродуктів та обсягами діяльності відповідно комерційних споживачів, населення та органів державної влади і місцевого самоврядування.

Таким чином, відповідно до моделі (3.33) за кожною групою споживачів нафтопродуктів обсяги очікуваного їх споживання залежать від трьох основних індикаторів, а саме – від індексів очікуваного зростання обсягів діяльності споживачів нафтопродуктів за існуючого рівня цін, індексів

зростання обсягів діяльності споживачів нафтопродуктів внаслідок зміни існуючого рівня цін на нього та від індексів зростання співвідношення між обсягами споживання нафтопродуктів та обсягами діяльності споживачів. При цьому останній показник враховує чинник ефективності використання нафтопродуктів відповідною групою споживачів.

При цьому між деякими показниками, які знаходяться у правій частині рівняння (3.33), та рівнем цін на певний вид нафтопродуктів існують статистичні зв'язки, а саме:

– індекси зростання співвідношення між обсягами споживання i -ого виду нафтопродуктів та обсягами діяльності відповідних споживачів частково залежать від рівня цін на цей вид нафтопродуктів – при істотному зростанні цих цін споживачі можуть бути вимушені впроваджувати техніко-технологічні та організаційні заходи, спрямовані на зниження співвідношення між обсягами споживання i -ого виду нафтопродуктів та обсягами діяльності;

– індекси зростання обсягів діяльності відповідних споживачів i -ого виду нафтопродуктів внаслідок зміни існуючого рівня цін на нього у прогнозованому році порівняно із базовим роком залежать (як впливає з назви цих індексів) від зміни зазначеного рівня, а також від викликаного цією зміною індексів зростання співвідношення між обсягами споживання i -ого виду нафтопродуктів та обсягами діяльності відповідних споживачів. Зокрема, впровадивши ті чи інші техніко-технологічні та організаційні заходи в якості відповідних адаптаційних механізмів, споживачі даного виду нафтопродуктів можуть зменшити негативний вплив, який справлятиме зростання цін на цей вид нафтопродуктів на обсяги їхньої діяльності.

Якщо розглядати загальнонаціональний рівень, то можливо виділити три планові індикатори, які потрібно брати до уваги при розробленні енергетичної політики України у сфері використання нафтопродуктів, а саме:

1) плановий темп зростання обсягів діяльності комерційних споживачів певного виду нафтопродуктів:

$$T_{kci} = D_{41i} / D_{40i}, \quad (3.34)$$

де T_{kci} – плановий темп зростання обсягів діяльності комерційних споживачів i -того виду нафтопродуктів;

$D_{ч1i}$, $D_{ч0i}$ – сумарна річна величина чистого доходу комерційних споживачів i -того виду нафтопродуктів відповідно у плановому та базовому періодах, грошових одиниць;

2) плановий темп зростання обсягів споживання певного виду нафтопродуктів населенням. До діяльності, яке зумовлює таке споживання, варто віднести, перш за все, транспортні переміщення. Тому зазначений темп може бути обчислений із використанням такої формули:

$$T_{ni} = B_{н1i} / B_{н0i}, \quad (3.35)$$

де T_{kci} – плановий темп зростання обсягів споживання населенням i -того виду нафтопродуктів;

$B_{ч1i}$, $B_{ч0i}$ – сумарний річний обсяг споживання населенням i -того виду нафтопродуктів, відповідно у плановому та базовому періодах, кілометрів пробігу;

3) плановий темп зростання обсягів видатків органів державної влади та місцевого самоврядування на придбання певного виду нафтопродуктів:

$$T_{ovi} = B_{н1i} / B_{н0i}, \quad (3.36)$$

де T_{kci} – плановий темп зростання обсягів видатків органів державної влади та місцевого самоврядування на придбання i -того виду нафтопродуктів;

$B_{ч1i}$, $B_{ч0i}$ – сумарний річний видатків органів державної влади та місцевого самоврядування на придбання певного виду нафтопродуктів у плановому та базовому періодах, грошових одиниць.

Припустимо, що для кожного з темпів зростання (3.34)–(3.36) встановлено певні граничні індикативні значення. Тоді, з урахуванням

формули (3.33) формалізована система цілей при розробленні енергетичної політики України у сфері використання нафтопродуктів може бути представлена такими нерівностями:

$$I_{kci} = \frac{I_{cdn1i} \cdot I_{cpn1i}}{T_{kcti}} \geq 1; \quad (3.37)$$

$$I_{ni} = \frac{I_{cdn2i} \cdot I_{cpn2i} \cdot I_{cen2i}}{T_{ni}} \leq 1; \quad (3.38)$$

$$I_{ovi} = \frac{I_{vi} \cdot I_{pi}}{T_{ovi}} \leq 1, \quad (3.39)$$

де I_{kci} – рівень наближення до граничного індикативного значення планового темпу зростання обсягів діяльності комерційних споживачів i -того виду нафтопродуктів;

I_{cdn1i} – індекс очікуваного зростання чистого доходу комерційних споживачів i -ого виду нафтопродуктів за існуючого рівня цін на нього у прогнозованому році порівняно із базовим роком;

I_{cpn1i} – індекс зростання чистого доходу комерційних споживачів i -ого виду нафтопродуктів внаслідок зміни існуючого рівня цін на нього у прогнозованому році порівняно із базовим роком;

T_{kcti} – мінімальне індикативне значення планового темпу зростання обсягів діяльності комерційних споживачів i -того виду нафтопродуктів;

I_{ni} – рівень наближення до граничного індикативного значення планового темпу зростання обсягів діяльності населення, яка передбачає використання i -того виду нафтопродуктів;

I_{cdn2i} – індекс очікуваного зростання обсягів переміщень населення країни приватними транспортними засобами, що потребує споживання i -того виду нафтопродуктів, за існуючого рівня цін на нього у прогнозованому році порівняно із базовим роком;

I_{cpn2i} – індекс зростання обсягів переміщень населення країни приватними транспортними засобами, що потребує споживання i -того виду нафтопродуктів, внаслідок зміни існуючого рівня цін на нього у прогнозованому році порівняно із базовим роком;

I_{cen2i} – індекс зростання співвідношення між обсягами споживання населенням i -ого виду нафтопродуктів та обсягами переміщень населення приватними транспортними засобами, що потребує споживання цього виду нафтопродуктів,

T_{ni} – максимальне індикативне значення планового темпу зростання обсягів діяльності населення, яка передбачає використання i -того виду нафтопродуктів;

I_{ovi} – рівень наближення до граничного індикативного значення планового темпу зростання обсягів видатків органів державної влади та місцевого самоврядування на придбання i -того виду нафтопродуктів;

I_{vi} – індекс зростання обсягів видатків органів державної влади та місцевого самоврядування на придбання i -того виду нафтопродуктів за існуючого рівня цін на нього у прогнозованому році порівняно із базовим роком;

I_{pi} – індекс зростання рівня цін на i -тий вид нафтопродуктів у прогнозованому році порівняно із базовим роком;

T_{ovi} – максимальне індикативне значення планового темпу зростання обсягів видатків органів державної влади та місцевого самоврядування на придбання i -того виду нафтопродуктів.

Необхідно відзначити, що знаки нерівностей, які фігурують у формулах (3.37) – (3.39) зумовлені наступними цілями:

– щодо нерівності (3.37) – це забезпечення економічного зростання галузей економіки та промисловості, які споживають певні нафтопродукти. Тому метою є досягнення середнього темпу росту цих видів економічної діяльності, який є не меншим за плановий, що, своєю чергою, перевищує одиницю;

– щодо нерівності (3.38) – це покращення екологічної ситуації за рахунок зниження шкідливих викидів від приватних автомобілів, які споживають нафтопродукти. Тому в даному випадку метою є досягнення середнього темпу росту споживання нафтопродуктів власниками приватних автомобілів, який є не більшим за планове значення цього темпу (а в ідеалі є меншим одиниці);

– щодо нерівності (3.39) – це недопущення надмірного навантаження на бюджети усіх рівнів у зв'язку з придбанням нафтопродуктів органами державної влади та місцевого самоврядування. Тому в даному випадку метою є досягнення середнього темпу росту видатків цих органів, який є не більшим за планове значення цього темпу (а в ідеалі є меншим одиниці).

Враховуючи модель (3.33) та беручи до уваги описані вище зв'язки між показниками, які фігурують у цій моделі, можливо виділити два ключові напрями енергетичної політики стосовно споживання та виробництва нафтопродуктів:

1) регулювання рівня цін на нафтопродукти. Зокрема, зниження цього рівня за інших незмінних умов сприятиме активізації економічної діяльності та економії бюджетних видатків. Водночас, воно може гальмувати процеси підвищення ефективності використання нафтопродуктів, оскільки знижує економічні стимули у їхніх споживачів провадити техніко-технологічні та організаційні заходи для забезпечення такого підвищення;

2) підвищення ефективності використання нафтопродуктів. Таке підвищення полягає у скороченні питомих витрат цих продуктів на одиницю обсягів певних видів діяльності їхніх споживачів.

За кожним з перелічених напрямів енергетичної політики стосовно споживання та виробництва нафтопродуктів пропонуємо низку інструментів їхньої реалізації (рис. 3.5).

При цьому відповідно до кожного з двох ключових напрямів енергетичної політики стосовно споживання та виробництва нафтопродуктів можливо виділити стратегії провадження цієї політики. Перелік типових таких стратегій наведено у табл. 3.7.

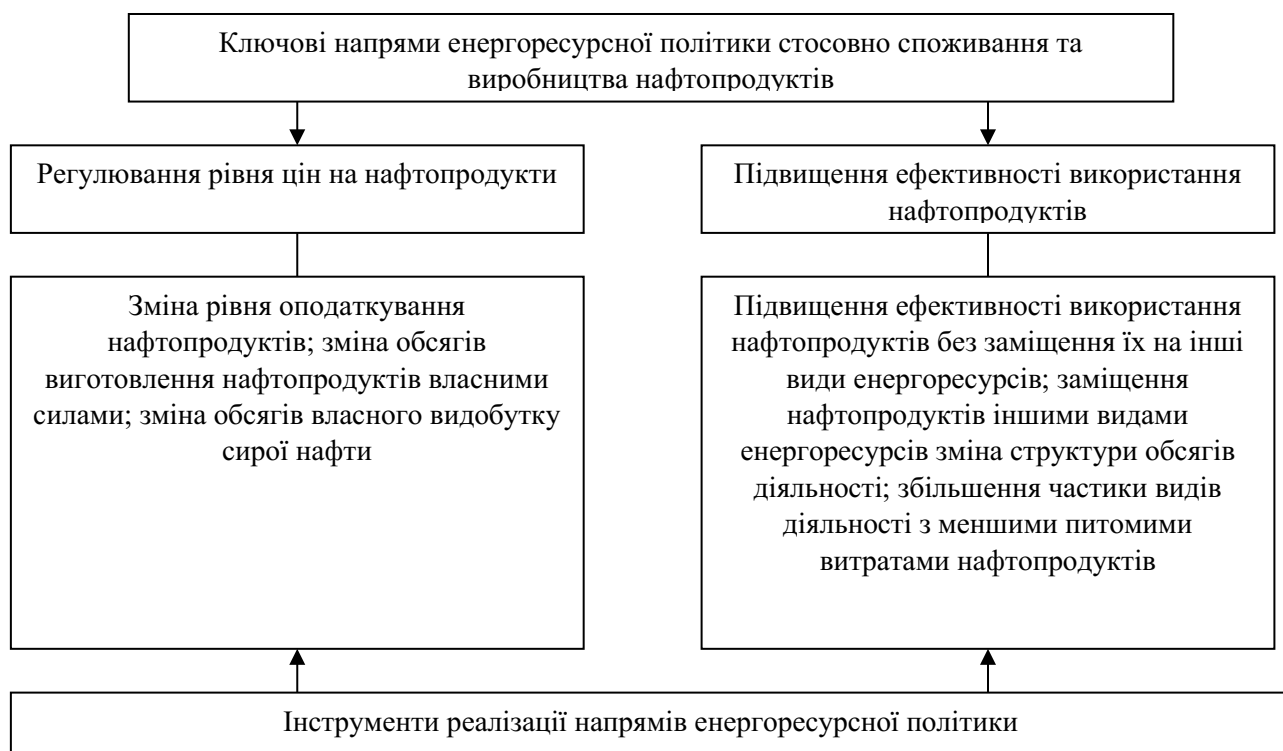

Рис. 3.5. Ключові напрями та інструменти енергетичної політики стосовно споживання та виробництва нафтопродуктів

Джерело: розроблено автором

У цій же таблиці наведено ранжування зазначених стратегій у порядку зростання складності їхньої реалізації. Зазначена складність визначається, насамперед, потрібними обсягами фінансових ресурсів, потрібних для такої реалізації (у тому числі коштів бюджетів).

Таким чином, завдання полягає у виборі певної комбінації двох видів стратегій, що відповідають двом головним напрямам енергетичної політики стосовно споживання та виробництва нафтопродуктів. При цьому потрібно враховувати чинники, які справляють вплив на такий вибір.

Стосовно України, то варто враховувати вплив, принаймні, двох таких чинників, як:

Таблиця 3.7

**Групування стратегій провадження енергетичної політики стосовно
споживання та виробництва нафтопродуктів**

Ключові напрями енергетичної політики стосовно споживання та виробництва нафтопродуктів	Види стратегій провадження енергетичної політики стосовно споживання та виробництва нафтопродуктів	Ранжування стратегій у порядку зростання складності їхньої реалізації	Позначки стратегій
Регулювання рівня цін на нафтопродукти	Стратегія забезпечення суттєвого підвищення встановлених ринком цін на нафтопродукти	1	С. 1.1
	Стратегія забезпечення помірною підвищення встановлених ринком цін на нафтопродукти	2	С. 1.2
	Стратегія невтручання у механізми встановлення ринкових цін на нафтопродукти	3	С. 1.3
	Стратегія забезпечення помірною зниження встановлених ринком цін на нафтопродукти	4	С. 1.4
	Стратегія забезпечення суттєвого зниження встановлених ринком цін на нафтопродукти	5	С. 1.5
Підвищення ефективності використання нафтопродуктів	Стратегія невтручання у механізми встановлення рівня ефективності використання нафтопродуктів	1	С. 2.1
	Стратегія забезпечення помірною підвищення рівня ефективності використання нафтопродуктів	2	С. 2.2
	Стратегія забезпечення помірною підвищення рівня ефективності використання нафтопродуктів	3	С. 2.3

Джерело: розроблено автором

1) інтенсивність військових дій, що відбуваються на території України. Зокрема, можливо виокремити три їхні сценарії: припинення, продовження з приблизно таким самим рівнем інтенсивності та продовження з низьким рівнем інтенсивності;

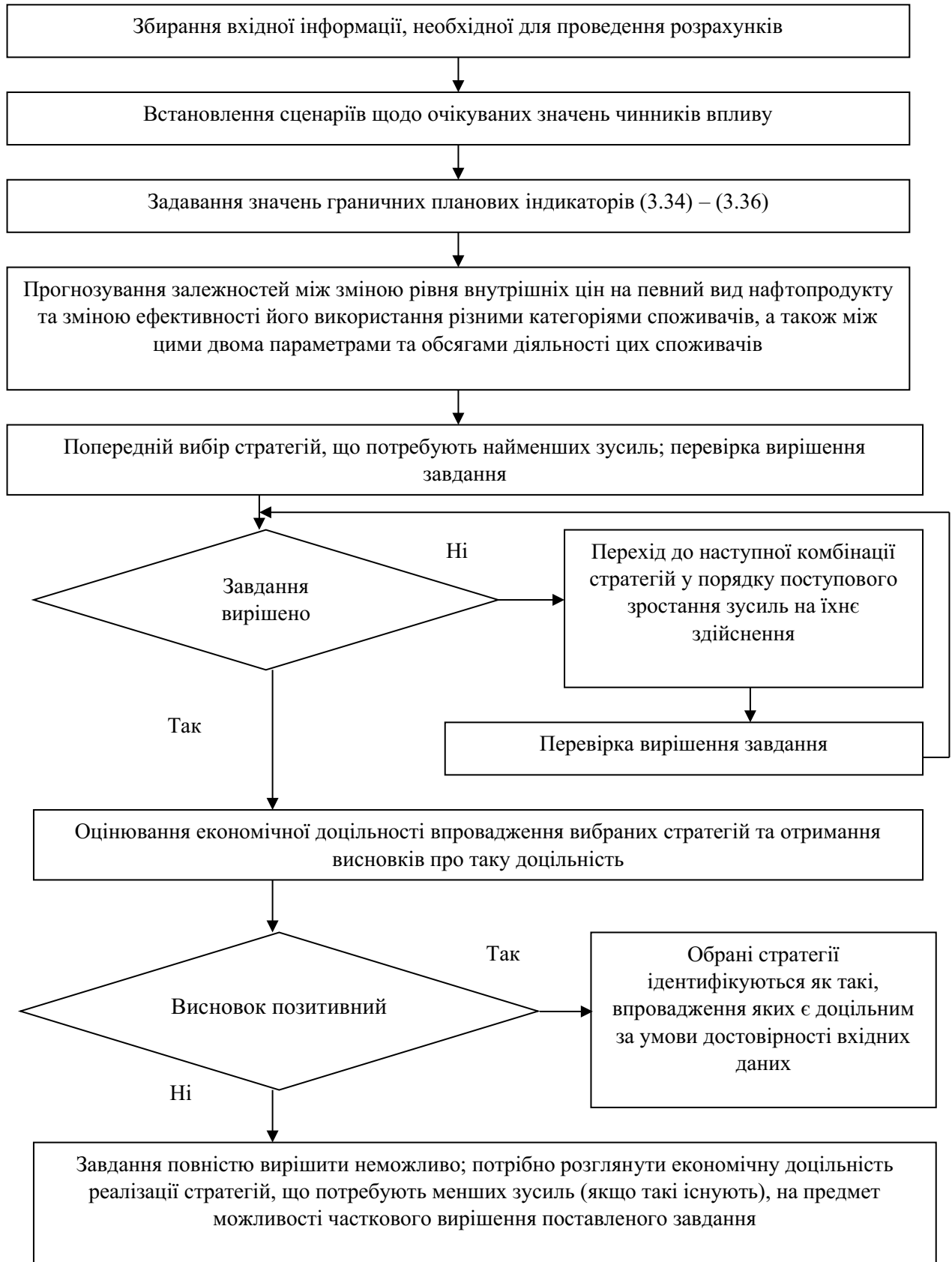

Рис. 3.6. Процедура вибору певної комбінації двох видів стратегій, що відповідають ключовим напрямам енергетичної політики стосовно споживання та виробництва нафтопродуктів

Джерело: розроблено автором

2) рівень динаміки світових цін на нафтопродукти. Зокрема, можливо виокремити такі сценарії встановлення цього рівня: збереження цін на приблизно існуючому рівні, помірне підвищення цих цін на суттєве їхнє підвищення.

Тоді результати вирішення завдання вибору певної комбінації двох видів стратегій, що відповідають ключовим напрямам енергетичної політики стосовно споживання та виробництва нафтопродуктів, можуть суттєво залежати від очікуваних сценаріїв значень цих чинників. У цілому ж процедуру такого вирішення представлено на рис. 3.6, а результати її застосування на прикладі бензину моторного, що споживається в Україні, представлено у табл. 3.8. При цьому позначення стратегій, наведені у цій таблиці, відповідають позначенням, поданим раніше у табл.3.7.

Як впливає з даних, наведених у табл. 3.8, перехід до стратегій, що вимагають більших зусиль стосовно їхньої реалізації, стосовно бензину моторного відбувається із зростанням очікуваного рівня світових цін на цей різновид нафтопродуктів, припиненням військових дій.

Таблиця 3.8

Результати вибору певної комбінації двох видів стратегій, що відповідають ключовим напрямам енергетичної політики стосовно споживання та виробництва в Україні бензину моторного (за різних комбінацій значень чинників впливу та поставлених завдань)

Завдання щодо граничних значень планових індикаторів	Рівні динаміки світових цін на бензин	Комбінації двох видів стратегій, що відповідають двом головним напрямам енергетичної політики стосовно споживання та виробництва в Україні бензину моторного за різних варіантів військових дій		
		Продовження з приблизно таким самим рівнем інтенсивності	Продовження з низьким рівнем інтенсивності	Припинення
$T_{кстi} = 1,05$ $T_{ні} = 1,25$ $T_{овi} = 1,25$	Збереження цін на приблизно існуючому рівні	С 1.3, С 2.1	С 1.3, С 2.1	С 1.3, С 2.1

Продовження табл. 3.8

	Помірне підвищення цін	С. 1.4, С. 2.2	С 1.3, С 2.1	С 1.3, С 2.1
	Суттєве підвищення цін	С. 1.5, С. 2.2	С. 1.4, С. 2.2	С 1.3, С 2.1
$T_{кстi} = 1,25$ $T_{ні} = 1,15$ $T_{овi} = 1,15$	Збереження цін на приблизно існуючому рівні	С. 1.4, С. 2.2	С 1.3, С 2.1	С 1.3, С 2.1
	Помірне підвищення цін	С. 1.4, С. 2.2	С. 1.4, С. 2.2	С 1.3, С 2.1
	Суттєве підвищення цін	С. 1.4, С. 2.3	С. 1.4, С. 2.2	С. 1.4, С. 2.2
$T_{кстi} = 1,50$ $T_{ні} = 1,05$ $T_{овi} = 1,05$	Збереження цін на приблизно існуючому рівні	С. 1.4, С. 2.3	С. 1.4, С. 2.2	С 1.3, С 2.1
	Помірне підвищення цін	С. 1.4, С. 2.3	С. 1.4, С. 2.2	С. 1.4, С. 2.2
	Суттєве підвищення цін	С. 1.5, С. 2.3	С. 1.4, С. 2.3	С. 1.4, С. 2.3

Джерело: розроблено автором

При цьому зауважимо, що зі зменшенням мінімального індикативного значення планового темпу зростання обсягів діяльності комерційних споживачів даного виду нафтопродуктів та із зростанням максимальних індикативних значень планового темпу зростання обсягів діяльності населення, яка передбачає використання цього виду нафтопродуктів, та планового темпу зростання обсягів видатків органів державної влади та місцевого самоврядування на його придбання.

3.3 Напрями удосконалення інституційної платформи реформування нафтового сектору в системі детермінант національної безпеки

Як було наголошено в попередніх підпунктах дисертації, механізм функціонування нафтового сектору України, зокрема ринку нафтопродуктів, є досить складним, багатограним та таким, якому притаманні чисельні

недоліки. При цьому важливість забезпечення ефективного функціонування цього механізму зумовлена, передусім, тією визначною роллю, який він відіграє у забезпеченні енергетичної, а, відповідно, і національної безпеки України [156, 157, 158]. Тому, визначаючи напрями реформування нафтового сектору України та виділяючи конкретні інструменти такого реформування необхідно виходити, насамперед, з пріоритетності забезпечення національної безпеки держави.

Такий розгляд повинен, насамперед, базуватися на виокремленні тих параметрів функціонування нафтового сектору України, які безпосередньо або, принаймні, опосередковано впливають на енергетичну безпеку країни. До зазначених параметрів варто віднести такі:

- частка власного видобутку сирової нафти у загальному обсязі їх споживання усередині країни;
- частка власного виробництва нафтопродуктів у загальному обсязі їхнього споживання усередині країни;
- рівень внутрішніх цін (гуртових та роздрібних) на нафтопродукти.

Перші два перелічені параметри характеризують рівень забезпечення країни відповідними видами продукції, а третій параметр безпосередньо впливає на витрати, які несуть споживачі на придбання тих чи інших видів нафтопродуктів.

Виходячи з наведеного переліку параметрів нафтового сектору, які справляють вплив на енергетичну безпеку України, пропонується виокремити такі напрями вдосконалення механізму функціонування цього сектору:

- 1) розширення обсягів власного видобутку сирової нафти та власного виробництва нафтопродуктів;
- 2) підвищення ефективності використання нафтопродуктів, що дасть змогу за меншого обсягу їхнього використання забезпечити той самий обсяг діяльності, яку провадять його споживачі;
- 3) раціоналізація рівня внутрішніх цін на нафтопродукти.

Звичайно, вдосконалення механізму функціонування нафтового сектору України за кожним з трьох перелічених напрямів потребує провадження різних за своїм характером заходів. Зокрема, щодо другого напрямку важливе значення матимуть заходи технічного, технологічного та організаційного характеру, які повинні здійснити у своїй діяльності споживачі нафтопродуктів. Водночас, значною мірою первинний характер мають інституційні заходи, тобто інституційне забезпечення тих процесів, які відбуваються у нафтовому секторі України.

Як відомо, інституційні засади реформування нафтового сектора і зокрема ринку нафтопродуктів стосуються утворення нових та реформування діючих державних органів, прийняття нових законів та інших нормативних актів, що регламентують правила, які регулюють діяльність зазначеного сектора. Інакше кажучи, дані засади формують "правила гри" для всіх суб'єктів, які беруть участь у діяльності нафтового сектора, а також забезпечують виконання цих правил.

Огляд літератури з питань інституційного забезпечення економіки, зокрема, праць [159, 160, 161], показав, що до головних напрямів такого забезпечення науковці відносять:

1) ефективний судовий захист суб'єктів, які беруть участь в економічних процесах (наявність незалежних судів, які можуть швидко та справедливо вирішувати спори між учасниками ринку, створює довіру до правил гри та захищає інвестиції);

2) дієве антимонопольне законодавство (повинні існувати та ефективно застосовуватися закони та інші нормативні акти, які забороняють картельні змови, фіксування цін та інші неконкурентні дії);

3) створення та повноцінне функціонування органів, які контролюють та регулюють діяльність суб'єктів відповідних секторів та ринків. Зокрема, до таких органів варто віднести антимонопольний комітет, який би мав достатні повноваження для розслідування та покарання порушників, та незалежного,

захищений від політичного тиску регулятора, який би відповідав за регулювання цін, видачу ліцензій та тощо;

4) впровадження міжнародних стандартів (мається на увазі адаптація українського законодавства та нормативних актів до європейських правил та норм. Зокрема, якщо розглядати ринок нафтопродуктів, то це стосується європейських норм щодо якості палива, екологічних стандартів (наприклад, Євро-5) та прозорості ринку, що безперечно сприятиме прискоренню процесів євроінтеграції України та залученню нею іноземних інвестицій);

5) формування та впровадження прозорих та дієвих систем ліцензування та оподаткування. Зокрема, необхідною є наявність чітких та зрозумілих правил отримання ліцензій на виробництво, імпорт та продаж нафтопродуктів. Щодо системи оподаткування, то вона повинна запобігти тіньовим схемам і стимулювати легальний бізнес.

Зазначимо, що процес вдосконалення функціонування ринків нафти та нафтопродуктів України (розвиток даних ринків) відбуватиметься одночасно з відбудовою національної економіки. Своєю чергою, така відбудова потребує стабільного та прогнозованого забезпечення паливно-мастильними матеріалами, що робить ринок нафтопродуктів фундаментом для відновлення всіх інших галузей. У системі детермінант національної безпеки цей ринок трансформується з об'єкта вразливості на інструмент економічного зростання. Вважаємо, що відбудова економіки в цьому контексті повинна розглядатися через такі стратегічні напрями:

1) забезпечення інфраструктурної стійкості як передумови промислового відновлення. При цьому доречно враховувати ту обставину, що масштабна відбудова країни потребує колосальних логістичних ресурсів. Відновлення ринку передбачає відхід від централізованих об'єктів зберігання на користь розосередженої мережі малотоннажних терміналів та підземних сховищ. Така децентралізація не лише підвищує безпеку в умовах воєнних загроз, а й наближає паливні ресурси до кінцевих споживачів - будівельних

компаній, промислових вузлів та транспортних хабів, що знижує логістичні витрати в масштабах усієї економіки;

2) диверсифікація та інтеграція в європейський енергопростір. Потреба у цих заходах зумовлена тим, що відновлення економіки неможливе без остаточного подолання енергетичної залежності від агресивних зовнішніх гравців. Модель безпеки повинна базуватися на подальшому розвитку мультимодальної системи імпорту, яка поєднує морські поставки через порти Дунаю та Чорного моря з потужними залізничними та автомобільними коридорами на західному кордоні. Це забезпечує ринку необхідну гнучкість: у разі блокування одного шляху економіка продовжує отримувати ресурс іншим, що гарантує безперебійність виробничих процесів у країні;

3) технологічна модернізація та розвиток власної переробки. Важливість цих заходів пов'язана із тим, що для відновлення економіки та забезпечення національної безпеки критично важливо мати внутрішній продукт з високою доданою вартістю. Відбудова галузі передбачає стимулювання будівництва сучасних міні-НПЗ та модернізацію існуючих потужностей на базі технологій глибокої переробки. Це дозволяє не лише забезпечити внутрішній попит на якісне пальне стандарту Євро-5, а й створити нові робочі місця, збільшити податкові надходження та зменшити відтік валютного капіталу за кордон;

4) впровадження біопаливного компонента та екологічна трансформація. Враховуючи статус України як провідної аграрної держави, відбудова нафтопродуктового ринку тісно переплітається з розвитком сектору біопалив. Інтеграція біоетанолу та біодизеля у загальну структуру споживання є детермінантою безпеки, що дозволяє заміщувати імпортну сировину власною. Це створює синергетичний ефект для аграріїв, забезпечуючи їм стабільний ринок збуту, та водночас адаптує українську економіку до жорстких екологічних стандартів Європейського Союзу, полегшуючи подальший експорт українських товарів;

5) створення державного стратегічного резерву та інституційна прозорість. Потреба в такому створенні обумовлена тим, що надійне

відновлення економіки вимагає наявності достатніх запасів нафтопродуктів, здатних нівелювати різкі цінові коливання на світових ринках та забезпечити потреби держави в особливі періоди. Тому формування довгострокових запасів нафтопродуктів є обов'язковою умовою стабільності фінансової системи та захисту купівельної спроможності бізнесу. Паралельно з цим, повна детінізація ринку та впровадження цифрових систем моніторингу обігу пального стають запорукою справедливої конкуренції, що є базовим запитом інвесторів, готових вкладатися у відбудову України.

Таким чином, з метою покращення ситуації у нафтовому секторі України та підвищення його конкурентності рекомендовано використовувати цілий арсенал інструментів інституційного характеру, які спрямовані на зміну правил функціонування цього сектору, посилення контролю за ним та створення справедливих умов для його учасників. У сучасній науковій літературі, присвяченій питанням інституційного забезпечення функціонування нафтового сектору України, виділяються переважно такі інструменти [104, 162, 163, 164]:

- удосконалення антимонопольного законодавства, зокрема: запровадження більш жорстких норм щодо зловживання домінуючим становищем, антиконкурентних узгоджених дій, а також посилення відповідальності за порушення, що надасть Антимонопольному комітету більше повноважень для ефективних розслідувань:

- впровадження обов'язкової біржової торгівлі, що сприятиме виконанню вимоги для великих виробників та імпортерів реалізовувати частину своєї продукції на прозорих біржових торгах. Використання цього інструменту забезпечуватиме формування об'єктивних індикаторів рівнів цін на нафтопродукти і унеможливлуватиме "ручні" способи ціноутворення;

- утворення незалежного регулятора, тобто заснування окремого, політично нейтрального органу, який би займався ліцензуванням, контролем якості та моніторингом цін на ринку нафтопродуктів, що б мінімізувало би вплив уряду чи олігархів на ринок нафтопродуктів;

– гармонізація вітчизняного законодавства, яке регулює функціонування ринку нафтопродуктів України, з відповідним європейським законодавством, зокрема приведення українських стандартів у відповідність до норм ЄС, насамперед щодо якості палива (Євро-5, Євро-6), вимог до безпеки та екології, що спростить імпорт та стимулюватиме конкуренцію;

– посилення державного контролю за якістю нафтопродуктів, насамперед, шляхом здійснення регулярних та несподіваних перевірок на АЗС з відбором проб палива, а також запровадження жорстких штрафів і позбавлення ліцензій за виявлення фальсифікату, що змусить учасників нафтового ринку дотримуватись необхідних стандартів якості;

– забезпечення прозорості податкового адміністрування, зокрема ефективна робота системи електронного адміністрування реалізації пального (СЕАРП) для боротьби з тіньовим обігом палива, що дозволить контролювати весь ланцюжок від імпорту/виробництва до реалізації і усунути недобросовісну конкуренцію.

Загалом, перелічені вище інструменти спрямовані на створення ринкових механізмів, де ціна формується під впливом попиту і пропозиції, а не змови чи монопольного становища.

Натомість потрібно відзначити, що описані вище інструменти інституційного забезпечення процесу реформування нафтового сектору України стосуються переважно третього з перелічених вище напрямів вдосконалення механізму функціонування нафтового сектору України, а саме – раціоналізації рівня внутрішніх цін на нафтопродукти. Стосовно інших двох таких напрямів (розширення обсягів власного видобутку сирої нафти та власного виробництва нафтопродуктів та підвищення ефективності використання нафтопродуктів) перелік інструментів не є чітко визначеним. Тому нами було виконано більш детальне дослідження можливих інструментів покращення функціонування нафтового сектору України саме за цими двома напрямками.

Зокрема, було проведено опитування експертів з питань управління ефективністю використання нафтопродуктами. Результати такого опитування наведено у табл. Е.1 – Е.3 додатку Е. Зокрема, як впливає з даних, наведених у табл. Е.1, до найбільш значущих причин недостатніх масштабів впровадження комерційними споживачами нафтопродуктів заходів з підвищення ефективності їх використання більшість експертів віднесли: нестачу у комерційних споживачів нафтопродуктів відомостей про ефективні заходи з підвищення ефективності їх використання, відсутність у комерційних споживачів нафтопродуктів достатніх компетентностей у питаннях оцінювання ефективності та реалізації заходів з підвищення ефективності використання цих нафтопродуктів, а також відсутність у комерційних споживачів нафтопродуктів достатніх обсягів фінансових ресурсів. Необхідно відзначити також, що, стосовно фізичних осіб – некомерційних споживачів нафтопродуктів опитані експерти також відзначили як найважливіші ті ж самі причини (табл. Е.2).

Отже, з отриманих результатів опитування впливає важливість трьох видів підтримки осіб, які споживають ті чи інші види нафтопродуктів і у яких існує нереалізований потенціал підвищення ефективності їхнього використання. Такими видами підтримки є інформаційна, методична та фінансова підтримка зазначених осіб. Цю підтримку можуть та повинні надавати, зокрема, органи державної та місцевої влади.

При цьому, з табл. Е.3 додатку Е слідує, що такі інструменти, як державна підтримка нарощування потужностей з власного виготовлення нафтопродуктів і видобутку нафти та інформаційна, методична та фінансова підтримка осіб, які прагнуть реалізовувати заходи з підвищення ефективності використання нафтопродуктів, органами державної та місцевої влади, на думку експертів, мають не меншу значущість, ніж інституційні інструменти раціоналізації цін на нафтопродукти.

При цьому необхідно відзначити достатньо високий рівень узгодженості думок експертів за усіма опитуваннями, результати яких наведено у табл. Е.1 –Е.3.

З метою більш об'єктивної оцінки перешкод, які постають на шляху до впровадження на підприємствах заходів з підвищення ефективності використання нафтопродуктів було проведено опитування керівників та фахівців 75 промислових підприємств західного регіону України, які впродовж 2020–2024 рр. розглядали можливість такого впровадження. Результати проведеного опитування наведено у табл. 3.9. При цьому оцінювання рівня перешкод, які поставали на шляху до впровадження промисловими підприємствами України заходів з підвищення ефективності використання нафтопродуктів, здійснювалося шляхом розрахунку відношення кількості заходів, які пройшли відповідний етап, до кількості заходів на початок етапу. Доведено, що найбільшими ці відношення є для етапів отримання попередньої інформації про заходи та забезпечення реалізації заходів необхідними обсягами фінансових та інших ресурсів (табл. 3.9).

Отже, враховуючи викладене вище, можливо виконати групування інструментів інституційного забезпечення процесу реформування нафтового сектору України (рис. 3.7).

Таблиця 3.9

Оцінювання рівня перешкод, які поставали на шляху до впровадження промисловими підприємствами України заходів з підвищення ефективності використання нафтопродуктів

Етапи провадження заходів	Кількість заходів на початку відповідних етапів	Відношення кількості заходів, які пройшли відповідний етап, до кількості заходів на початок етапу
1. Отримання попередньої інформації про заходи	245	0,281633
2. Збирання вхідної інформації	176	0,238636

Продовження табл. 3.9

3. Оброблення вхідної інформації та ухвалення рішення про впровадження заходів	134	0,164179
4. Забезпечення реалізації заходів необхідними обсягами фінансових та інших ресурсів	112	0,366071
5. Впровадження заходів	71	0,112676
6. Експлуатація (використання) впроваджених рішень	63	0,079365

Джерело: розроблено автором

Необхідно відзначити що державна підтримка нарощування потужностей з власного виготовлення нафтопродуктів та видобутку нафти повинна зводитися, насамперед, до фінансового забезпечення реалізації відповідних заходів, зокрема стосовно будівництва нових та модернізації наявних (діючих або законсервованих) нафтопереробних заводів. Водночас, такі будівництво й модернізація потребують значних обсягів капітальних вкладень. Оскільки у держави Україна, такі фінансові можливості відсутні, то джерелом коштів може та повинна виступати міжнародна допомога Україні як постраждалій від військових дій.. З цією метою, передовсім, повинен бути утворений Фонд відновлення, що формуватиметься за кошти іноземних держав, організацій та приватних осіб, тобто необхідним є створення нового фінансового інституту та встановлення його пріоритетів на рівні державної політики. Визначення пріоритетності відновлення певної галузі є стратегічним рішенням, яке закріплюється на законодавчому рівні та формує довгострокові правила розподілу ресурсів у країні.

Зокрема, можливо виділити такі головні пріоритети фінансування заходів за кошти зазначеного Фонду: 1) пошкодження або знищення об'єктів інвестування внаслідок військових дій; 2) виключна важливість відновлення цих об'єктів для забезпечення національної безпеки; 3) прозорий механізм фінансування процесів відновлення об'єктів. Очевидно, що нафтопереробні підприємства цілком відповідають переліченим критеріям і тому можуть бути

профінансовані коштами Фонду відновлення за умови, що обсяги такого цього фонду виявляться достатньо великими.

Рис. 3.7. Групування інструментів інституційного забезпечення процесу реформування нафтового сектору України

Джерело: розроблено автором

Таким чином, реформування нафтового сектору України через синергію збільшення власного видобутку, підвищення ефективності енергоспоживання

та раціоналізацію ціноутворення здатне радикально трансформувати економічний ландшафт держави, забезпечивши перехід від моделі дефіцитного споживання до стратегії енергетичної стійкості. Ключовим ефектом від нарощування внутрішніх потужностей видобутку стане суттєве зміцнення енергетичної незалежності, що виражатиметься у зменшенні критичної залежності від імпорتنих енергоносіїв та мінімізації зовнішніх політичних і економічних ризиків. Це автоматично стимулюватиме позитивні зрушення у платіжному балансі країни, оскільки значні валютні кошти, які раніше спрямовувалися на закупівлю закордонної сировини, залишатимуться в межах національної економіки, формуючи ресурс для інвестицій у суміжні галузі та інноваційні технології. Паралельно з цим, модернізація процесів видобутку та переробки залучатиме новітні технологічні рішення, що сприятиме розвитку наукового потенціалу та створенню нових робочих місць у високотехнологічних сегментах енергетики.

Ефект від покращення використання нафти та нафтопродуктів проявиться у зниженні енергоємності валового внутрішнього продукту, що є критично важливим для підвищення конкурентоспроможності українських товарів на міжнародних ринках. Впровадження енергоощадних технологій у промисловості та на транспорті дозволить отримувати більший економічний результат за менших витрат сировини, що не лише зменшить фінансове навантаження на підприємства, а й матиме відчутний екологічний дивіденд у вигляді скорочення шкідливих викидів. Раціоналізація внутрішніх цін виступить у цій системі як головний регуляторний механізм, що забезпечуватиме баланс інтересів між видобувними компаніями та споживачами. Перехід до ринково обґрунтованого, прозорого ціноутворення створить привабливий клімат для внутрішніх та іноземних інвесторів, оскільки гарантуватиме окупність капіталовкладень у розвідку нових родовищ та оновлення інфраструктури.

У довгостроковій перспективі комплексне впровадження цих інструментів запустить мультиплікативний ефект, де стабільність цін та

надійність постачання стануть фундаментом для загального макроекономічного зростання. Раціональна цінова політика викоринить корупційні ризики та схеми штучного дефіциту, стимулюючи розвиток чесної конкуренції на внутрішньому ринку. Водночас зростання бюджетних надходжень від рентних платежів та податків у нафтогазовій сфері дозволить державі фінансувати масштабні соціальні програми та проекти відновлення інфраструктури. Таким чином, реформування сектору перетвориться з суто галузевого завдання на інструмент формування нової економічної реальності, де Україна виступатиме не лише як споживач, а як активний суб'єкт енергетичного ринку з високим ступенем самозабезпеченості та прогнозованою динамікою розвитку.

Необхідно відзначити, що розвиток вітчизняної нафтопереробної галузі, особливо в контексті використання коштів на масштабне повоєнне відновлення, виступає інструментом, який здатен кардинально змінити роль України в міжнародному розподілі праці. Основним ефектом від реалізації цього напрямку стане перехід від експортно-сировинної моделі до економіки з високою часткою доданої вартості. Створення сучасних нафтопереробних комплексів дозволить не лише забезпечити внутрішній ринок паливом власного виробництва, а й сформувати потужний кластер нафтохімічної промисловості. Це, у свою чергу, дасть поштовх виробництву полімерів, добрив та іншої синтетичної продукції, яка є критично важливою для будівельного сектору та сільського господарства – ключових драйверів відновлення країни.

Використання цільових коштів на відбудову дозволить закласти в основу галузі принципи зеленого переходу та цифровізації, що зробить українську нафтопереробку однією з найсучасніших у Європі. Очікуваним результатом стане суттєве зниження собівартості логістики, оскільки зменшиться потреба у складному імпорті готових нафтопродуктів через заблоковані або перевантажені порти та залізничні вузли. Це забезпечить стабільність цін на паливо для кінцевих споживачів та військового сектору, що

є питанням національної безпеки. Економічний ефект посилюватиметься за рахунок мультиплікатора: будівництво та експлуатація сучасних заводів потребуватимуть залучення тисяч фахівців, розвитку транспортної інфраструктури та науково-дослідних розробок, що стимулюватиме економічну активність у суміжних регіонах.

З макроекономічної точки зору, власна нафтопереробка стане потужним джерелом податкових надходжень, які спрямовуватимуться на обслуговування внутрішніх потреб держави та подальшу модернізацію енергосистеми. Заміщення імпорту власною продукцією вивільнить значні обсяги валютних резервів, зміцнюючи курс національної валюти та знижуючи інфляційний тиск. Крім того, наявність потужного переробного сектору підвищить стійкість держави до глобальних цінових коливань на ринку нафти, оскільки Україна зможе гнучко реагувати на зміни кон'юнктури, переробляючи сировину з різних джерел. Таким чином, інвестиції у нафтопереробку за кошти на відновлення стануть не просто витратами на інфраструктуру, а фундаментом для довгострокової енергетичної та фінансової суверенності.

Обґрунтування напрямів реформування нафтового сектору крізь призму відновлення економіки дозволяє трактувати ці заходи не просто як галузеві зміни, а як фундаментальні важелі загальнонаціональної реконструкції. Збільшення власного видобутку в період відбудови стає потужним генератором внутрішнього попиту на продукцію машинобудування, сервісні послуги та металургію, створюючи умови для реіндустріалізації регіонів. Це запускає ланцюгову реакцію: кожна гривня, інвестована в українські свердловини, працює на внутрішній ринок, а не на економіку країн-експортерів, що критично важливо для швидкого відновлення ВВП у посткризовий період. Власна сировинна база стає стабільним ресурсом для будівельної техніки та логістичних ланцюгів, які є важливою основою будь-якого відновлення.

Ефект від покращення використання нафти в умовах відновлення набуває значення стратегічного заощадження дефіцитних ресурсів. Впровадження новітніх стандартів енергоефективності при відбудові зруйнованих підприємств та транспортних систем дозволяє проєктувати економіку нового типу – менш енергозатратну та більш конкурентоспроможну. Це мінімізує витрати на одиницю продукції, що дозволяє українським товарам швидше інтегруватися у світові торгові мережі. Раціональне споживання нафтопродуктів безпосередньо впливає на зниження собівартості відбудови житла та соціальної інфраструктури, роблячи процес відновлення менш обтяжливим для державного бюджету та міжнародних донорів.

Раціоналізація внутрішніх цін у контексті економічного відродження виступає головним інструментом залучення приватного капіталу в енергетику. Прозорі та прогнозовані цінові індикатори є обов'язковою умовою для західних інвесторів, які готові фінансувати масштабні проєкти. Відсутність цінових перекосів усуває необхідність у величезних державних субсидіях, що дозволяє переспрямувати бюджетні кошти на критичні соціальні потреби та виплати. Таким чином, синергія цих інструментів створює стійку фінансову модель, де нафтовий сектор перетворюється з об'єкта допомоги на донора відновлення, забезпечуючи державу необхідною енергією, валютною стабільністю та інвестиційною привабливістю.

Висновки до розділу 3

1. Базуючись на ієрархії чинників, які справляють вплив на головні параметри ринку нафтопродуктів, запропоновано таку послідовність прогнозування тенденцій на цьому ринку: збирання вхідної інформації та її оброблення; здійснення прогнозних оцінок показників, обчислених на попередньому етапі; розрахунок прогнозних значень індикаторів первинних тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів; встановлення

розрахункових значень показників, що характеризують ту частину чинників, інформацію про які не було зібрано на першому етапі (оскільки ці показники потребують проведення спеціальних обчислень); розрахунок прогнозних значень індикаторів вторинних тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів; за даними про очікуваний приріст попиту та пропозиції на певний вид (види) нафтопродуктів за поточного рівня цін на нього, про коефіцієнти еластичності попиту та пропозиції на цей вид (види) нафтопродуктів, а також про ліміти виробничих потужностей його виробників обчислення прогнозного рівноважного рівня зазначених цін; розрахунок прогнозних значень індикаторів основних тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів.

2. Здійснено формалізацію залежностей між тенденціями розвитку ринку нафтопродуктів. На підставі проведеного прогнозування відповідних індикаторів, що характеризують тенденції розвитку ринків нафтопродуктів до 2028 року включно, було виконано ідентифікацію цих тенденцій. Зокрема стосовно трендів попиту та пропозиції нафтопродуктів, середнього рівня витрат на їхнє виготовлення та цін на сиру нафту спрогнозовано переважно незначне або помірне зростання відповідних індикаторів.

3. Визначено, що потенційний спектр адаптаційних механізмів до настання ризикових подій на енергетичних ринках є досить широким; при цьому зазначені механізми за моментами свого впровадження можуть бути поділеними на стратегічні та реактивні. Механізми адаптації до настання ризикових подій на енергетичних ринках поділено за потребою в інвестиціях. За цією ознакою виділено механізми, впровадження яких потребує вкладання інвестицій, та механізми, впровадження яких не потребує вкладання інвестицій, або їхні обсяги є невеликими. Встановлено, що при виборі програми провадження адаптаційних механізмів потрібно, насамперед, реалізовувати ті з них, провадження яких не потребує значних інвестицій, тобто зазначені механізми варто відносити до стратегічних.

4. Обґрунтовано два напрями енергетичної політики стосовно споживання та виробництва нафтопродуктів: 1) регулювання рівня цін на нафтопродукти; 2) підвищення ефективності використання нафтопродуктів. За кожним з перелічених напрямів енергетичної політики виділено низку інструментів їхньої реалізації. Зокрема, на засадах проведеного опитування експертів з'ясовано важливість трьох видів підтримки осіб, які споживають ті чи інші види нафтопродуктів і у яких існує невикористаний потенціал підвищення ефективності їхнього використання. Такими видами підтримки визначені інформаційна, методична та фінансова підтримки зазначених осіб.

5. Встановлено, що процес вдосконалення функціонування ринків нафти та нафтопродуктів України відбуватиметься одночасно з відбудовою національної економіки; при цьому така відбудова потребує стабільного та прогнозованого забезпечення паливно-мастильними матеріалами, що робить ринок нафтопродуктів фундаментом для відновлення всіх інших галузей. Показано, що у системі детермінант національної безпеки цей ринок трансформується з об'єкта вразливості на інструмент економічного зростання. Запропоновано такі стратегічні напрями відбудови економіки в контексті розвитку ринків нафтопродуктів: забезпечення інфраструктурної стійкості; диверсифікація поставок нафтопродуктів та інтеграція в європейський енергопростір; технологічна модернізація та розвиток власної нафтопереробки; впровадження біопаливного компонента та екологічна трансформація; створення державного стратегічного резерву нафти і нафтопродуктів та інституційна прозорість.

6. З'ясовано, що державна підтримка нарощування потужностей з власного виготовлення нафтопродуктів та видобутку нафти повинна зводитися, насамперед, до фінансового забезпечення реалізації відповідних заходів, зокрема стосовно будівництва нових та модернізації наявних (діючих або законсервованих) нафтопереробних заводів. Рекомендовано, що джерелом фінансового забезпечення може та повинна виступати міжнародна допомога Україні як постраждалій від військових дій. З цією метою запропоновано

утворити Фонд відновлення, що формуватиметься за кошти іноземних держав, організацій та приватних осіб. Виділено такі пріоритети фінансування заходів за кошти зазначеного Фонду: пошкодження або знищення об'єктів інвестування внаслідок військових дій; виключна важливість відновлення цих об'єктів для забезпечення національної безпеки; прозорий механізм фінансування процесів відновлення об'єктів. Зазначено, що нафтопереробні підприємства цілком відповідають переліченим критеріям і тому можуть бути профінансовані коштами Фонду відновлення за умови, що обсяги цього фонду виявляться достатньо великими.

Основні результати проведеного дослідження, наведені у цьому розділі роботи, опубліковані в авторських працях [165, 166, 167, 168, 169, 170, 171].

ВИСНОВКИ

У роботі розроблено теоретико-методичні положення та практичні рекомендації щодо розвитку ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки на етапі відбудови економіки. Основні висновки з проведеного дослідження полягають у такому:

1. У роботі отримали подальший розвиток трактування сутності поняття «національна безпека» шляхом тлумачення її як впевненості у захищеності життєво важливих цінностей та інтересів людини, громадянина, суспільства, держави, нації, необхідних для їх самозбереження, самовідтворення та самовдосконалення, за умови відсутності загроз або здатності захищатись від них, використовуючи систему взаємопов'язаних засобів, методів і форм, що дозволяють не допускати, уникати та реагувати на внутрішні та зовнішні небезпеки та загрози; визначення змісту паливної безпеки як первинного рівня забезпечення енергетичної безпеки, яка є критичним стовпом національної безпеки в цілому.

2. Дослідження ринку нафтопродуктів базується на встановленні взаємозв'язків між національною безпекою, її різновидами, зокрема економічною та енергетичною (паливною) безпекою, та ринком нафтопродуктів; виділення детермінант формування нафтового ринку, які поділено на п'ять основних груп (фундаментальні економічні детермінанти, геополітичні та регуляторні детермінанти, технологічні детермінанти, фінансові та ринкові детермінанти, а також природні та непередбачувані детермінанти); виокремлення загальнонаукових принципів, які запропоновано використати при дослідженні ринку нафтопродуктів.

3. Доведено, що важливе значення для розвитку нафтового сектору має розроблення стратегій інтернаціоналізації нафтового сектору у світі за умов трансформації економічного простору. У роботі запропоновано методичні підходи до розробки зазначених стратегій шляхом виконання вимоги, щоб в їх основу була закладена можливість визначення чітких напрямків розвитку

міжнародних партнерських відносин на тривалу перспективу, а також висування пріоритетних цілей щодо інтеграції зусиль на досягнення і задоволеність особистих ключових національних інтересів з приводу прозорості взаємовідносин, високого ступеня і довіри у співробітництві, тісна співпраця у сфері зовнішньо-торгівельній та політичній діяльності.

4. При дослідженні тенденцій ринку нафтопродуктів України у контексті впливу цього ринку на національну безпеку держави у роботі запропоновано послідовність, яка включає такі етапи дій: збирання та попереднє оброблення вхідної інформації, необхідної для дослідження тенденцій ринку нафтопродуктів України; загальний опис тенденцій ринку нафтопродуктів України; виділення суміжних ринків, параметри яких можуть справляти вплив на тенденції ринку нафтопродуктів; оцінювання тенденцій ринку нафтопродуктів України та суміжних ринків із використанням спеціального інструментарію; виділення складових національної безпеки України; оцінювання динаміки показників, що характеризують ринок нафтопродуктів та суміжні ринки, за складовими національної безпеки; формування висновків з проведеного дослідження.

5. Для якісного аналізування динаміки параметрів ринків нафтопродуктів варто використати розроблено методичні підходи, що передбачають: виділення класів рівнів динаміки оціночних параметрів; визначення критеріїв віднесення динаміки певного досліджуваного параметру до деякого класу такої динаміки; формування остаточного переліку оціночних параметрів; визначення часових проміжків, впродовж яких відбувається аналізування динаміки оціночних параметрів; збирання вихідних даних, необхідних для обчислення індексів оціночних параметрів, або формування масиву інформації про значення цих індексів, якщо такі значення вже обраховані раніше іншими дослідниками; розрахунок індексів оціночних параметрів (у разі відсутності даних про значення цих індексів у доступних для використання джерелах відповідної інформації); ідентифікація динаміки кожного оціночного параметру в кожному досліджуваному часовому

проміжку; попарне зіставлення результатів якісного оцінювання трендів деяких із досліджуваних параметрів; узагальнення отриманих результатів дослідження тенденцій на вітчизняному ринку нафтопродуктів.

6. З метою оцінювання диверсифікованого впливу структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів на національну енергоресурсну політику та економіку України розроблено модель такого впливу, яка включає виклики для України від структурних зрушень на світовому ринку нафтопродуктів (вплив на енергетичну безпеку та диверсифікацію, вплив на окремі сектори економіки, економічні наслідки) та можливі стратегічні відповіді України на структурні зрушення (розвиток власного видобутку та виробництва, енергоефективність та альтернативні джерела, державне регулювання та резерви.

7. Для прогнозування тенденцій розвитку ринку певного виду (видів) нафтопродуктів пропонується використати вдосконалену у цій роботі систему індикаторів, яка включає три групи показників: індикатори основних тенденцій розвитку ринку, індикатори вторинних тенденцій розвитку ринку та індикатори первинних тенденцій розвитку ринку.

8. Запропоновано використовувати два типи адаптаційних механізмів до настання ризикових подій на енергетичних ринках (стратегічні та реактивні). При цьому, механізми адаптації до настання ризикових подій на енергетичних ринках поділено за потребою в інвестиціях: механізми, впровадження яких потребує вкладання інвестицій, та механізми, впровадження яких не потребує вкладання інвестицій. Доведено, що при виборі програми провадження адаптаційних механізмів на етапі відбудови економіки України доцільно, насамперед, реалізовувати ті з них, провадження яких не потребує значних інвестицій, тобто зазначені механізми варто відносити до стратегічних.

9. Обґрунтовано два напрями енергетичної політики стосовно споживання та виробництва нафтопродуктів: 1) регулювання рівня цін на нафтопродукти; 2) підвищення ефективності використання нафтопродуктів. За кожним з перелічених напрямів енергетичної політики виділено низку

інструментів їхньої реалізації. Зокрема, на засадах проведеного опитування експертів з'ясовано важливість трьох видів підтримки осіб, які споживають ті чи інші види нафтопродуктів і у яких існує невикористаний потенціал підвищення ефективності їхнього використання. Такими видами підтримки визначені інформаційна, методична та фінансова підтримки зазначених осіб.

10. Встановлено, що розвиток ринків нафти та нафтопродуктів України відбуватиметься одночасно з відбудовою національної економіки. Показано, що у системі детермінант національної безпеки енергетичний ринок трансформується з об'єкта вразливості на інструмент економічного зростання. Запропоновано такі стратегічні напрями відбудови економіки в контексті розвитку ринків нафтопродуктів: забезпечення інфраструктурної стійкості; диверсифікація поставок нафтопродуктів та інтеграція в європейський енергопростір; технологічна модернізація та розвиток власної нафтопереробки; впровадження біопаливного компонента та екологічна трансформація; створення державного стратегічного резерву нафти і нафтопродуктів та інституційна прозорість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соснін О. Розуміння сутності національної безпеки: світоглядно-понятійні й науково-теоретичні засади. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rozuminnya-sutnosti-natsionalnoyi-bezpeky-svitoglyadno-ponyatijni-j-naukovo-teoretychni-zasady-chastyna-1/>
2. Казакова Л. О. Національна безпека держави: понятійно-категорійний апарат. *Регіональні студії*. 2021. №24. С. 128-132.
3. Про національну безпеку України: Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Brown H. Thinking About National Security. Defense and Foreign Policy in a Dangerous World. Colorado, 1983. 184 p.
5. Глобальна та національна безпека: підручник / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.
6. Morgenthau H. (1967) Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace. N-Y, Knopf, 489 p.
7. Chojnowski L. (2016) Bezpieczeństwo narodowe. Studium teoretyczne. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk, 272 p.
8. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Політологія. Наукові праці*. 2011. Вип. 143. Т. 155. С. 42-46.
9. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
10. Швед І. І. Місце органів прокуратури в механізмі забезпечення конституційної безпеки держави: дис. канд. юрид. наук. Ужгород, 2018. 205 с.
11. Гончаренко О. М., Лисицин Е. М., Вагапов В. Б. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України. *Наука і оборона*. 2002. №1. С. 18-24.

12. Кондратьев Я. Ю., Ліпкан В. А. Концепція національної безпеки України : теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 20 с.
13. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. *Вибр. наук. праці*. Київ : НІСД, 2016. 528 с.
14. Мотайло О. В. Основні концептуальні підходи до сутності поняття «національна безпека». *Право та державне управління*. 2019. №4. С. 288-293.
15. Kitler W. (2011) Bezpieczeństwo narodowe RP : podstawowe kategorie, uwarunkowania, system. Warszawa, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, 411 s.
16. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С., Яковенко О. О. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ: Текст, 2006. 256 с.
17. Павленко Д.Г., Семенюк Ю.В., Лисецький Ю.М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том. 32(71). № 3. С. 102-107.
18. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник. Київ : НАДУ, 2012. 544 с.
19. Клочко А. М., Неклонський І. М., Коханенко В. Б. Національна безпека: поняття, сутність, характеристика. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/11795>
20. Корж І. Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. *Правова інформатика*. 2012. № 4(36). С. 69-75.
21. Заверуха М. Економіка в системі забезпечення національної безпеки України. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26772/zaveruha.pdf>
22. Попова С. М., Попова Л. М. Основні складові національної безпеки України. *Наше право*. 2013. № 13. С. 54-60.
23. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти. Київ: НІПМБ, 2001. 300 с.

24. Струк Н. П., Білоцький О. В. Національна та енергетична безпека : співвідношення понять. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 1. URL : http://el-zbirn-du.at.ua/2018_1/10.pdf

25. Енергетична безпека України : методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. / за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.

26. Кизим М. О., Салашенко Т. І., Хаустова В. Є., Лелюк О. В. Концептуальні засади зміцнення паливної безпеки національної економіки. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 79-88.

27. Васьків О. МВФ покращив прогноз зростання світової економіки у 2024 році. URL: <https://suspilne.media/673068-mvf-pokrasiv-prognoz-zrostanna-svitovoi-ekonomiki-u-2024-roci>.

28. Ващенко В. В. Аналіз ринку нафти та нафтопродуктів в Україні. *Землеустрій, кадастр та моніторинг земель*. 2018. Вип. № 3. С. 86–93.

29. Ващенко В. В. Вплив державного резерву на формування цінових коливань в економіці на ринку нафтопродуктів. *Науковий журнал «Біоекономіка та аграрний бізнес»*. 2019. Т. 10, № 1. С. 24–29.

30. Гальчинський Л.Ю., Веремєнко І.А. Факторний аналіз формування цін на світовому ринку нафти. URL: <http://www.ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8265/1/421-425.pdf>

31. Донець Д. М., Таранський І. П., Рикованова І. С. Виклики глобального ринку нафтопродуктів та їх вплив на національну безпеку: перспективи та ризики. *Академічні візії*, 2024. № (28). URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/928>

32. Донець Д. Ринок нафтопродуктів у системі національної безпеки країни. *Економіка та суспільство*, 2023. №56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-105>

33. Дячкіна А. МВФ покращив прогноз зростання української економіки. *Економічна правда*. URL:

<https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/11/706498>.

34. Жарикова А. МАГАТЕ з початку війни надало українським АЕС обладнання на 8,5 мільйона євро. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/5/710740/Oil>

35. Закон України «Про нафту і газ». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t012665?an=299&ed=2015_06_16

36. Мазуренко В.П., Шапран О.С. Розвиток світового ринку нафтопродуктів в умовах глобалізації. URL: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/7099/7944>

37. Пархітько О. Нафтовий картель: Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) URL: <https://intent.press/publications/world/2023/naftovij-kartel-organizaciya-krayin-eksporteriv-nafti-opek>

38. Патица Н. І. Світова Організація Торгівлі (СОТ) і розвиток економік країн нових членів. *Економіка та держава*. 2012. № 4. С. 25-28

39. Талавирия М. П. Особливості формування ринку нафтопродуктів. Всеукраїнська науково-практична конференція «Капіталізація аграрних підприємств та їх інвестиційне забезпечення». Київ, 2022. С.48-52.

40. Oil Market Report - February 2024. URL: <https://www.iea.org/reports/oil-market-report-february-2024>.

41. Грабовський В. Яким був 2025 рік для нафтогазової галузі України. Підсумки року. *Нафта і Газ України*. 2026. 02 січ. URL: https://oil-gas.com.ua/statti/iakym_buv_2025_rik_dlia_naftohazovoi_haluzi_ukrainy

42. Державна служба геології та надр України. Офіційний сайт. URL: <https://www.geo.gov.ua/> (дата звернення: 19.04.2026)

43. Ukrnafta increases gas production by 6.5%, oil production by 0.6% in 2024. *Reuters*. 2025. 23 січ. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/ukraines-ukrnafta-increased-oil-output-by-06-2024-says-ceo-2025-01-23>.

44. Ukraine needs up to 6.3 bcm of gas imports due to low reserves. *Reuters*. 2025. 25 квіт. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/ukraine-needs-29->

[billion-buy-gas-2025-national-bank-says-2025-04-25/](https://fliphtml5.com/ouprj/svqw/Нафтогазовий_ринок_України:_Огляд_2025/)

45. Нафтогазовий ринок України: Огляд 2025. *Нафтогазовий дайджест*. 2025. № 47 (613). 17–23 листоп. URL:

https://fliphtml5.com/ouprj/svqw/Нафтогазовий_ринок_України:_Огляд_2025/

46. Бочко О. Ю. Визначення рівня ефективності маркетингової діяльності на короткостроковий період. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*, 2016. № 846. С.21-25.

47. Ващенко В. В. Аналіз ринку нафти та нафтопродуктів в Україні. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*, 2018. №3.С. 86-93.

48. Габрилевич О., Нікитенко Д. Антикризове управління нафтопереробним підприємством в умовах невизначеності. *Таврійський науковий вісник*. 2023. № 16. 70-75. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.9>.

49. Григор'єва А. О. Розвиток ринку нафтопродуктів в Україні. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука*, 2017. № 1 (2). С. 44-50.

50. Каламбет С.В Конспект лекцій з дисципліни "Методологія наукових досліджень" для студентів спеціальності 8.03050801 "Фінанси і кредит", 8.1810012 «Управління інноваційною діяльністю» Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2015. 91 с. С.9

51. Колісник С. О. Методи та інструменти державного регулювання нафтопереробного комплексу України в умовах європейської інтеграції. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. С. 64-69.

52. Луцишин З.О., Дікареву О.І. Фінансові стратегії на світовому енергетичному ринку. *Світ фінансів*. 2009. № 3. С. 40-55.

53. Мазур О.Є. Ринкове ціноутворення Навчальний посібник К.: «Центр учбової літератури», 2012. 480 с.

54. Матійчук, Л. Експертно про дефіцит (енергетичних ресурсів) нафтопродуктів в Україні за умов воєнного часу, Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів: матеріали II Міжнародної

науково-практичної конференції ГО «ІЕЕЕД», (01 червня 2022 року), м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2022. 214 с.

55. Остапко А. М. Кон'юнктурні дослідження українського ринку нафти і нафтопродуктів. *Вісник донецького університету*. 2007. Вип.2. С.182.-189.

56. Павлов К.В., Павлова О.М., Романюк Р.В. Організаційно-економічний механізм реформування електроенергетичного ринку в регіонах України. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2022. 221 с.

57. Подолець Р.З. Енергетичне моделювання: іноземний досвід та напрями перспективних досліджень в Україні. *Економіко-математичні методи і моделі прогнозування*. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/19804/09-Podolec.pdf?sequence=1>

58. Савченко М. В., Біла І.В. Розвиток світового ринку нафти та нафтопродуктів в умовах військової агресії росії проти України *Економіка і організація управління*, 2023. № 2(50). URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/14131> DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.2.3>

59. Скорик Г. І. Пушак Г. І. Розвиток конкуренції на ринку світлих нафтопродуктів: теорія, проблеми і шляхи їх вирішення. *Економічний вісник Донбасу*, 2022. №2 (68). С.66-73.

60. Талавирия М.П. Особливості формування ринку нафтопродуктів. Всеукраїнська науково-практична конференція «Капіталізація аграрних підприємств та їх інвестиційне забезпечення», Київ, 2022. С. 48-52.

61. Ткаченко О.І., Ткаченко О.А., Ткаченко К.О. Концептуальні аспекти придбання, моделювання та застосування знань. URL: <https://vt.duit.in.ua/index.php/home/article/download/144/108/207>
doi.org/10.33298/2226-8553/2020.3.31.10

62. Череп А. В., Стрілець Є. М. Ефективність як економічна категорія *Ефективна економіка*, 2013 № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727> (дата звернення: 12.12.2023).
63. Post-Conflict Economic Reconstruction. *The Princeton Encyclopedia of Self-Determination*. Princeton University. URL: <https://pesd.princeton.edu/node/586>
64. Jus post bellum. *Wikipedia*. 2026. 22 трав. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Jus_post_bellum
65. Post-conflict reconstruction. *Government of the Netherlands*. URL: <https://www.government.nl/topics/international-peace-and-security/post-conflict-reconstruction>
66. Macroeconomic challenges and the global context of post-war reconstruction in Ukraine / H. Ostrovska, L. Melnyk, I. Yasinetska, M. Mykhailov, S. Shevchuk. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2026. № 1. С. 197–207. URL: <https://nvngu.in.ua/index.php/en/home/1932-engcat/archive/2026/content-1-2026/7458-197>
67. Post-Conflict Reconstruction and Sustainable Peace. *The Institute of Political Science*. URL: <https://polsci.institute/conflict-resolution-peace-building/post-conflict-reconstruction-sustainable-peace/>
68. Humeniuk V. Foreign experience of post-war transformation of public administration and lessons for Ukraine. *Ukraine's Journey to Recovery, Reform and Post-War Reconstruction: A Blueprint for Security, Resilience and Development* / ed. by S. Nate. Cham : Springer, 2025. P. 63–73. (Contributions to Security and Defence Studies). DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-66434-2_5
69. hatz H. J. Reconstructing Ukraine : presentation to CED-2024. *Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*. 2024. April 25. URL: <https://skced2024.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/shatz.pdf>
70. Why digital reconstruction is an essential part of any blueprint for peace. *Reuters*. 2025. 15 верес. URL: <https://www.reuters.com/sustainability/society->

[equity/why-digital-reconstruction-is-an-essential-part-any-blueprint-peace--ecmii-2025-09-15](#)

71. World Bank. Conflict prevention and reconstruction. Washington, DC : World Bank, 2003. 223 p. URL: <https://hdl.handle.net/10986/11283>

72. World Bank. The transition from war to peace: an overview. Washington, DC : World Bank, 1999. URL: <https://documents.worldbank.org>

73. International Monetary Fund. Post-conflict recovery: institutions and economic performance : Working Paper. Washington, DC : IMF, 2011. 34 p. URL: https://www.imf.org/-/media/websites/imf/imported-full-text-pdf/external/pubs/ft/wp/2011/_wp11149.pdf

74. Organisation for Economic Co-operation and Development. Rebuilding Ukraine by reinforcing regional and municipal governance. Paris : OECD Publishing, 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/rebuilding-ukraine-by-reinforcing-regional-and-municipal-governance_63a6b479-en.html

75. Collier P., Hoeffler A. Aid, policy and growth in post-conflict societies. Washington, DC : World Bank, 2002. URL: <https://openknowledge.worldbank.org>

76. del Castillo G. Rebuilding war-torn states: the challenge of post-conflict economic reconstruction. Oxford : Oxford University Press, 2008. 300 p.

77. Прогноз економіки України 2026 / Команда UIF. *Український інститут майбутнього*. 2025. 23 груд. URL: <https://uifuture.org/prognozi/prognoz-ekonomiky-ukrayiny-2026/>

78. Донець Д. М., Прийма П. Б. Партнерський маркетинг у діяльності продавців на ринку світлич нафтопродуктів України. *Бізнес-навігатор*. 2025. № 5 (82). С. 302–307. URL: https://business-navigator.ks.ua/journals/2025/82_2025/48.pdf (дата звернення: 22.06.2026).

79. Донець Д. М. Ринок нафтопродуктів України: від інституційних реформ до стратегічної безпеки. *Грааль науки*. 2026. № 68 : XI Correspondence International Scientific and Practical Conference «Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences». С. 114–125. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.15.05.2026.009>

80. Donets D. Supplying the needs of Ukraine with petroleum products in the conditions of war: logistics aspects of the European market. *Міждисциплінарні наукові дослідження та перспективи їх розвитку* : матеріали III Міжнар. студ. наук. конф., 10 листоп. 2023 р., Дніпро. Дніпро, 2023. С. 29–31.

81. Донець Д. М. Логістичні процеси європейського ринку нафтопродуктів в контексті забезпечення потреб України в умовах війни. *Національна безпека України в умовах сучасних викликів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 22 серп. 2023 р., Чернігів. Чернігів, 2023. С. 11–13.

82. Донець Д. М. Інституційні детермінанти формування ринку нафтопродуктів. *Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 26 берез. 2024 р., Полтава. Полтава, 2024. С. 115–119.

83. Донець Д. М. Тінізація українського ринку палива. *Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнесу в умовах економічних збурень* : тези доповідей VI Міжнар. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих вчених, 27–28 берез. 2025 р., Львів. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2025. С. 139–140.

84. Лега О. С. Роль внутрішнього ринку автомобільного пального для системи національної економіки. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2025. № 83. С. 173–179.

85. Ковч В. В. Вплив коливання цін нафти на розвиток логістичних систем України в умовах воєнного стану та цифрової трансформації. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2026. № 30. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20458990>

86. Статистичний щорічник України за 2020 рік / Державна служба статистики України. Київ : Держстат, 2021. 455 с. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf

87. Статистичний щорічник України за 2021 рік / Державна служба статистики України. Київ : Держстат, 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf

88. Статистичний щорічник України за 2022 рік / Державна служба статистики України. Київ : Держстат, 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf
89. Статистичний щорічник України за 2024 рік / Державна служба статистики України. Київ : Держстат, 2025. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/statystychnyy-shchorichnyk-ukrayiny-2024>
90. Яровой Т. Проблеми й перспективи енергоресурсної політики в Україні з погляду національної безпеки. *Літопис Волині*. 2025. № 32. С. 266–271.
91. Владимиренко В. В., Шульга І. В. Отримання коксу із заданими показниками питомого електричного опору в дослідно-промислових умовах. *Сучасні технології переробки паливних копалин*. 2024. № 9. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/f9bfd781-caec-40d5-b3df-78602b62dde4/content>
92. Шульга І. В., Владимиренко В. В., Лаврова І. О. Рациональні технологічні засади отримання коксу із заданими показниками питомого електричного опору. *Інтегровані технології та енергозбереження*. 2024. № 2. С. 70–83.
93. Україна в січні-лютому скоротила імпорт металургійного коксу на 21,1 відсотка. *GMK Center*. 2026. 25 берез. URL: <https://gmk.center/ua/news/ukraina-v-sichni-ljutomu-skorotila-import-metalurgijnogo-koksu-na-21-1-r-r/>
94. Максютов А. О., Брикін Є. В., Брежицька О. А. Сучасні підходи та перспективи використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій переробки нафтопродуктів в Україні. *Bulletin National University of Water and Environmental Engineering*. 2025. № 1 (109). С. 111–124.
95. Вишневецька О. В. Стан ринку нафтопродуктів в Україні в умовах війни. *Інноваційне підприємництво та торгівля: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 23 трав. 2023 р. Львів, 2023. С. 8–12.

96. Перспективи українського ринку нафтопродуктів до 2030 року / Український інститут майбутнього. Київ, 2025. 48 с. URL: <https://uifuture.org/doslidzhennya/rynok-naftoproduktiv/>

97. Статистичний імпорт та експорт паливно-енергетичних товарів. URL: <https://energy-map.info/uk/datasets/8b5b9f65-e288-4ba9-abf3-22746205f554>

98. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <https://stat.gov.ua/uk>

99. Горбаль Н. І., Лиса Д. С. Конкуреноспроможність підприємств галузі роздрібної торгівлі світлими нафтопродуктами в умовах війни та євроінтеграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми економіки та управління*. 2024. Т. 8, № 2. С. 32–44.

100. Дацко М., Квасній С. Моделювання транспортної логістики нафтопродуктів у мережі АЗС. *Цифрова економіка як фактор інновацій та сталого розвитку суспільства* : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2022. С. 104–106.

101. Косар Н. С., Демко М. Я., Сенів Л. О. Дослідження стану і перспектив розвитку роздрібної торгівлі України та її суб'єктів. *Науковий вісник Полісся*. 2025. № 1 (30). С. 380–391.

102. Кузьо Н. Є., Косар Н. С. Тренди ринку світлих нафтопродуктів України та перспективи енергетичної безпеки у цій сфері. *Economics and Law*. 2023. № 2 (69). С. 60–70.

103. Мельничук В. С., Мельничук А. В. Фактори впливу на ціноутворення нафтопродуктів. *International Relations. Part «Economic Sciences»*. 2019. № 18. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3671/3337

104. Охотніков А. Роль інституційних факторів у взаємодії підприємств нафтогазового сектору України із зовнішніми стейкхолдерами. *Economic Synergy*. 2026. № 2. С. 355–365.

105. Харук В. А. Механізм державного регулювання діяльності на ринку нафтопродуктів України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 6 (1). С. 278–281.
106. Стешенко В. О. Поняття адміністративних процедур реалізації функціонування ринку нафти і нафтопродуктів. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 1. С. 175–179.
107. Ратинський В. В. Використання conjoint-аналізу на ринку світлих нафтопродуктів. *Інноваційна економіка*. 2013. № 9. С. 133–140.
108. Статистичний портал. Провідні нафтовидобувні країни світу за 2022 рік. URL: <https://www.statista.com/statistics/237115/oil-production-in-the-top-fifteen-countries-in-barrels-per-day/>
109. Прищепя Я., Замулко А. Вплив розвитку розподіленої генерації на безпеку постачання електричної енергії. *Herald of Khmelnytskyi National University. Technical sciences*. 2026. № 365 (3). С. 604–612.
110. Фролов І. В. Аналіз поточного стану енергосистеми та стратегії розвитку розосередженої генерації в Україні. *Праці Інституту електродинаміки Національної академії наук України*. 2024. № 67. С. 48.
111. Калініна А. Г. Оцінка структурних зрушень в економіці регіонів України. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 31. С. 184–188.
112. Попова В. В. Методика оцінювання структурних зрушень факторних комбінацій української економічної системи. *Статистика України*. 2009. № 1. С. 30–37.
113. Хаустова В., Лелюк О. Аналіз структурних зрушень у виробництві та споживанні електроенергії в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 4. С. 91–105.
114. Лабораторний практикум з навчальної дисципліни «Статистичний аналіз структури соціально-економічних явищ та процесів» для студентів спеціальності 8.03050601 «Прикладна статистика» денної форми навчання /

укл. О. В. Расвнєва, І. В. Чанкіна, Л. А. Гольцяєва. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2013. 60 с.

115. Рябцев Г. Л. Нова реальність глобальних ринків нафти й газу. *Сучасні трансформації світового економічного порядку. Виклики і можливості для України* / наук. ред.: Юрій Якименко, Василь Юрчишин ; Центр Разумкова. Київ : 2025. С. 15–32.

116. Атаманчук З. А., Шутка С. Є. Трансформаційні зміни енергетичної парадигми світогосподарського розвитку в умовах глобалізації. *Економіка і організація управління*. 2026. № 1. С. 5–18.

117. Statistical review of world energy 2025. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/sk/pdf/2025/Statistical-Review-of-World-Energy-2025.pdf>

118. Сухенко О. В., Євтушенко Н. С. Екологічна безпека та сучасні технології захисту довкілля як стратегічний пріоритет соціоекології. *Актуальні питання біотехнології, екології та природокористування*. 2025. С. 282–283.

119. Теремецький В. І., Бернацький О. В. Екологічна безпека України: ключові виклики та визначальні чинники сучасності. *Екологічне право*. 2026. № 1. С. 41–48. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2026.1.6>

120. Босак А. О., Михайлов В. О. Міжнародна торгівля нафтою: характеристики мережі та моделі ринкової кон'юнктури. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство* / гол. ред. М. М. Палінчак. Ужгород : Вид-во УжНУ, 2019. Вип. 23, ч. 1. С. 23–30.

121. Когут О. І. Теоретичний аналіз економічної моделі світового ринку нафти. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. № 23.7. С. 254–260.

122. Kaufmann R. K., Banerjee S. A unified world oil market: Regions in physical, economic, geographic, and political space. *Energy Policy*. 2014. Vol. 74. P. 235–242.

123. Волошина С. В., Костакова Л. Д., Логвиненко Н. І. Світовий ринок нафтопродуктів: тенденції розвитку і перспективи для України. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
124. Ніконенко У. М. Світові ціни на сиру нафту і наздоганяюче економічне зростання. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 6. С. 35–45.
125. Юр'єва П. Міжнародна торгівля нафтою та її ціновий механізм. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-17>
126. Масло А. Роль та економічне призначення ф'ючерсних контрактів на організованих товарних ринках. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. 2025. № 2 (102). С. 13–17.
127. Пастушенко К., Мамонтенко Н. Особливості та перспективи біржової торгівлі нафтою та нафтопродуктами. *Grail of Science*. 2023. № 32. С. 44–46.
128. Солодкий М. О., Ільчук М. М., Яворська В. О. Біржова торгівля на товарних ринках : навч. посіб. Київ : НУБІП України, 2023. 588 с.
129. Яворська В. О., Глуша А. С. Оцінка міжнародної біржової торгівлі ф'ючерсами та опціонами. *Інфраструктура ринку*. 2024. № 80. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct80-33>
130. Гаврись М., Нестеренко Р., Гаврись О. Загрози національній безпеці України у сфері функціонування та розвитку ринку нафтопродуктів сьогодні й у післявоєнний час. *Честь і закон*. 2022. № 2 (81). С. 53–62. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/2/81/263770>
131. Кривов'яз Е. Нафтогазова галузь як об'єкт державного регулювання та предмет адміністративно-правового регулювання. *KELM*. 2023. № 7. С. 421–424. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.7.70>
132. Мазуренко В. Макроекономічні чинники формування інвестиційного клімату нафтогазового ринку України. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2025. № 10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17309478>

133. Скриль В. Інституційне середовище забезпечення ефективності нафтогазовидобутку в Україні. *Актуальні питання економічних наук*. 2026. № 2. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19091526>

134. Петик Л., Щекодін А., Хомік Д. Трансформація біржової діяльності в Україні в умовах невизначеності. *Сталий розвиток економіки*. 2026. № 2 (59). С. 74–80.

135. Українська енергетична біржа. <https://www.ueex.com.ua/>

136. Гетманець О. П., Коробцова Д. В., Єжелій Ю. О. Глобалізація та міжнародна економіка: складність інтеграції ринків та економічні наслідки на рівні країн (український досвід). *Академічні візії*. 2023. № 20. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/456>

137. Прокопчук О. А. Інтернаціоналізація як міждисциплінарна категорія: еволюційність теоретичного концепту. *Інноваційна економіка*. 2024. № 1. С. 23–31.

138. Донець Д. М. Тенденції розвитку світового ринку нафти та їхній вплив на національну безпеку України. *Грааль науки*. 2025. № 56 : Proceedings of the V Correspondence international scientific and practical conference «Science in motion: classic and modern tools and methods in scientific investigations», Sept. 19th, 2025. P. 175–183. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/19.09.2025/44>

139. Донець Д. М., Прийма Л. П. Диверсифікований вплив світового ринку нафтопродуктів на національну енергоресурсну політику та економіку України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2024. № 2 (64). С. 9–16. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/315486>

140. Донець Д. М., Суружій І. С., Прийма П. Б. Аналіз викликів та загроз на ринку нафтопродуктів у контексті національної безпеки. *Бізнес Інформ*. 2024. № 1. С. 235–240. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2024&abstract=2024_1_0_235_240

141. Донець Д. М. Інституційні детермінанти формування нафтового ринку в умовах сучасної світової енергоресурсної політики. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. № 20, т. 1. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/8095>
142. Донець Д. М. Основи дослідження ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3268/3191>
143. Донець Д. М. Стратегії інтернаціоналізації нафтового сектору у світі за умови трансформації економічного простору. *Науковий вісник ОНЕУ*. 2023. № 11–12 (312–313). С. 9–16. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-9-16>
144. Донець Д. М. Сучасний стан розвитку національного ринку нафтопродуктів. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури* : тези доповідей VI Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 трав. 2023 р., Львів. Львів, 2023. С. 137–138.
145. Донець Д. М., Трифонова Ю. І. Логістичні особливості імпорту дизельного палива в Україну. *Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнесу в умовах економічних збурень* : тези доповідей V Міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 берез. 2024 р., Львів. Львів, 2024. С. 170–171.
146. Кошовий Б.-П. О. Механізми функціонування та розвитку ринку енергоресурсів України. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 15. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18769311>.
147. Комаров І. Р. Аналіз методів прогнозування попиту на нафтопродукти. *Радіоелектроніка та молодь у XXI столітті* : матеріали 29-го Міжнар. молодіж. форуму, 16–19 квіт. 2025 р. Харків : ХНУРЕ, 2025. Т. 6. С. 144–145.
148. Маляренко О. Прогноз споживання нафтопродуктів в Україні за основними видами економічної діяльності. *System Research in Energy*. 2022. № 2 (71). С. 31–41.

149. Харук В. А. Ринок нафтопродуктів України як об'єкт інвестування. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 4 (1). С. 148–150.
150. Коваленко Ю., Лазаренко Д., Марченко О. Енергетична безпека країни під час війни: бар'єри та перспективи подолання. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2024. № 326 (1). С. 262–266.
151. Кубатко О. В., Калініченко Л. Л., Треус А. А., Лінь Д., Міщенко Я. Ю. Альтернативна енергетика як напрямок енергетичної стійкості країни. *Підприємництво та інновації*. 2024. № 32. С. 64–70. URL: <http://ejournal.in.ua/index.php/journal/article/download/670/652>
152. Лісовий А. В., Андрух О. В. Енергетична безпека України: виклики війни та перспективи відновлення економічного потенціалу. *Український економічний часопис*. 2025. № 8. С. 40–43. URL: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/economy/article/download/541/522>
153. Дзьоба О. Г. Стійкість, адаптивність, інтеграція як новітні концепти розвитку енергетики. *Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry*. 2025. № 2 (32). С. 39–50.
154. Ємельянов О. Енергозберігаючі технологічні зміни як інструмент адаптації підприємств до збільшення цін на енергоносії. *SCIENTIA : зб. наук. праць*, 12 лип. 2024 р., Амстердам, Нідерланди. 2024. С. 7–9. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1962>
155. Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Lesyk R., Lesyk L. Evaluation of the adaptability of the Ukrainian economy to changes in prices for energy carriers and to energy market risks. *Energies*. 2018. Vol. 11 (12). 3529.
156. Гранд М., Свйонтик О. Енергетична безпека України в умовах російсько-української війни (2014–2024): візії, концепції, пріоритети. *Axis Europae*. 2025. № 6. С. 89–107.
157. Єгоричева С. Б., Кучер А. В. Наукові підходи до ідентифікації загроз економічній безпеці галузі промисловості. *Здобутки економіки:*

перспективи та інновації. 2025. № 16. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15088141>

158. Когут С. Сучасні тенденції розвитку світової енергетики та енергетичної безпеки України. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 4. С. 75–83.

159. Березівський Я. Світовий досвід державної політики вдосконалення інституційного забезпечення технологічної конкурентоспроможності національної економіки. *Modeling the development of the economic systems*. 2025. № 1. С. 114–119.

160. Ківшик О. Удосконалення інституційного забезпечення державної регуляторної політики в аспекті зміцнення безпеки стратегічно важливих підприємств України. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 4. С. 215–222.

161. Мосійчук Д., Шашина М. Майбутнє інституційного забезпечення сталого розвитку за умов цифровізації економіки. *Economic Synergy*. 2025. № 2. С. 41–51.

162. Андрусів У. Я. Інституційні особливості енергетичного ринку України: виклики для трейдерів. *Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2025. № 1 (31). С. 46–56. DOI: [https://doi.org/10.31471/1993-9965-2025-1\(31\)-46-56](https://doi.org/10.31471/1993-9965-2025-1(31)-46-56)

163. Іонін Є., Додух В. Проблематика трансформаційних змін у нафтогазовидобувному секторі України в сфері декарбонізації. *Економічний аналіз*. 2025. Т. 35, № 1. С. 579–587.

164. Скриль В. В. Інституційне середовище забезпечення ефективності нафтогазовидобутку в Україні. *Актуальні питання економічних наук*. 2026. № 20. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19091526>

165. Ащеулова О. М., Донець Д. М., Остропольська Є. В. Залучення інвестицій у повоєнну відбудову України: можливості та виклики. *Академічні візії*. 2023. Вип. 25. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/756>.

166. Донець Д. М. Методичні засади розроблення інструментарію для прогнозування тенденцій розвитку ринків нафтопродуктів. *Грааль науки* : зб. наук. праць. 2025. № 55 : Proceedings of the IX Correspondence international scientific and practical conference «Science of post-industrial society: globalization and transformation processes». Р. 28–35. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/22.08.2025>

167. Донець Д. М. Підвищення адаптованості економіки до ризиків на енергетичних ринках як пріоритетний напрям ресурсно-енергетичної політики. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 73. С. 1–8. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5827>

168. Донець Д. М. Пovoєнне відновлення України як складова національної безпеки. *Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування* : тези доповідей VII Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 квіт. 2025 р., Львів. Львів, 2025. С. 48–50. URL: <https://drive.google.com/file/d/1eoA0Hh-rn8GmJEv1XzCv6ErFJiEgpLHX/view>

169. Злепко Н. І., Донець Д. М., Антипенко Н. В. Реструктуризація та розвиток: державна політика для стабілізації української економіки під час воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12 (18). С. 76–88. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7985>

170. Прямухіна Н. В., Донець Д. М. Стратегія протистояння викликам глобалізації світового нафтового ринку: диверсифікація енергетичних джерел та розвиток відновлюваних технологій в Україні. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2024. Вип. 7, № 2. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi-vypusky/vypusk-6-nomer-2-2024/strategiya-protystoyannya-vyklykam-globalizaciyi-svitovogo>

171. Трифонова Ю. І., Донець Д. М. Логістика в умовах війни. *Маркетинг і логістика в системі менеджменту: виклики цифрової глобалізації* : тези доповідей XV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Євгена Крикавського, 17–18 жовт. 2024 р., Львів. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2024. С. 380–382.

172. Dluhopolskyi, O., Kozlovskyi, S., Popovskyi, Y., Lutkovska, S., Butenko, V., Popovskyi, T., Mazur, H., & Kozlovskyi, A. (2023), Formation of the model of sustainable economic development of renewable energy, *Economics - innovative and economics research journal*, Vol. 11(2). P.51-78 URL: <https://doi.org/10.2478/eoik-2023-0050>

173. Козловський С. В., Сторчак С. Г. Інституційне забезпечення економічної безпеки держави. Ефективна економіка. 2025. № 10 URL:<https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.10.32>

174. Trofymenko O., Ilyash O., Voitko S., Dluhopolska T., Kozlovskyi S., Hrynkevych S. Impact of energy innovations on the Ukraine's economy: Strategic direction and managerial practices. *ECONOMICS*. Volume 10 (2022): Issue 2 (December 2022) URL: <https://doi.org/10.2478/eoik-2022-0018>

175. Іонін Є.Є., Додух В.М. Аналіз стратегій трансформаційних змін міжнародних нафтогазовидобувних компаній. *Економіка і організація управління*. Випуск № 3 (55). 2024. С. 94-103 URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.3.10>

176. Іонін Є., Додух В. Проблематика трансформаційних змін в нафтогазовидобувному секторі України в сфері декарбонізації. Економічний аналіз. Тернопіль. 2025. Том 35, № 1. 2025. С 579-587 URL: <https://doi.org/10.35774/econa2025.01.579>

177. Yevhen Ionin, Marta Dmytryshyn, Oksana Tulai. Communication Support for the Management of Socio-Economic Processes in the Context of Global Security. *Sustainable Data Management* Springer Nature Switzerland AG 2025 pp.131-144 URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-83911-5_12

178. Шкурат М.Є., Охотіна О.А. Інституційні та економічні засади енергетичної політики ЄС. *Економіка і організація управління*. 20 Випуск 2 (54). С. 122-133 <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.2.11>

179. Шкурат М.Є., Панчук В.І. Сучасний стан та напрями трансформації світового енергетичного ринку Галицький економічний вісник.

2023. Том 85. № 6. С. 190–198 URL:
https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.06.190

180. Охотіна О., Шкурат М. Формування енергетичної політики Нідерландів як чинник розвитку міжнародних економічних відносин в умовах екологізації. *Економіка та суспільство*, 2025.(81) URL:
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-114>

181. Єпіфанова І., Шевчук Є. Теоретичні аспекти економічної безпеки в сучасних умовах. *Development Service Industry Management*. №3. 2025. С.105-112. URL: [https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11\(16\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11(16))

182. Єпіфанова І., Ганчук М. Інноваційні стратегії управління енергоефективними підприємствами в умовах трансформації промисловості. *MODELING THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEMS*. № 1 (2025). С.401-410 URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2025-15-52>

183. Єпіфанова І., Джеджула В. Сучасні технології управління економічною безпекою підприємств в умовах невизначеності. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences* 2025, No 1. С.574-577. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-338-84>

184. Савіна Н., Носко В. Державне регулювання енергетичної безпеки України в умовах гібридних загроз. *Вісник НУВГП : збірник наукових праць. Серія «Економічні науки»*. Вип. 4(112)2025. Рівне: НУВГП, 2025. С. 481-480. URL: <https://doi.org/10.31713/ve4202536>

185. Koval V, N Savina, Ye Sribna, L Filipishyna, D Zherlitsyn and T Saiarina European Energy Partnership on Sustainable Energy Potential. *Earth and Environmental Science : IOP Conference Series*, 2023, 1126(1), 012026. URL: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1126/1/012026>

186. Скиба О.О., Савіна Н.Б. Соціальна та демографічна складові економічної безпеки держави : сучасний стан, виклики, загрози. *Вісник Національного університету водного господарства і природокористування. Серія «Економічні науки»* Рівне: НУВГП, 2023. Вип. 1(101). С. 177–189. URL: <https://doi.org/10.31713/ve1202316>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Довідка
 про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Донця Дмитра Михайловича
 «Розвиток ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки
 на етапі відбудови економіки»
 представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 зі спеціальності 051 «Економіка»

В рамках стратегічного розвитку та адаптації до змін глобального енергетичного ринку ТОВ НТЦ «Нафтогазбудпроект» впровадило розроблені Донцем Дмитром Михайловичем напрями інтернаціоналізації діяльності, що передбачають:

- дослідження сутності інтернаціоналізації світового економічного співіснування, що забезпечує аналіз сучасних тенденцій глобальної інтеграції енергетичного сектору, зокрема нафтової галузі;
- оцінку світового нафтового ринку, що передбачає проведення комплексного аналізу динаміки цін, ключових гравців ринку, структури попиту та пропозиції, а також геополітичних факторів, що впливають на його розвиток;
- визначення можливих стратегій інтернаціоналізації нафтового сектору, що передбачає розробку оптимальних моделей виходу на зовнішні ринки, диверсифікації постачань та адаптації до умов трансформації економічного простору.

Розроблені та впроваджені напрями інтернаціоналізації дозволили ТОВ НТЦ «Нафтогазбудпроект» сформувати ефективну стратегічну базу для розширення своєї діяльності на міжнародному рівні. У подальшому планується активна співпраця з іноземними партнерами, пошук нових ринків та впровадження інноваційних технологій у сфері нафтогазового бізнесу.

Директор
 ТОВ НТЦ «Нафтогазбудпроект»

Нездойминого А.О.

Регістраційний № 764-1 від 05 лютого 2024 р.

вул. Кудрявська, 26/28, м. Київ, 04053
 тел. (044) 272 31 15, факс (044) 461 29 94
 www.ugv.com.ua, office@ugv.com.ua

Акціонерне товариство
 «Укргазвидобування»

ЄДРПОУ 30019775
 ISO 9001:2015 ISO 14001:2015 ISO 45001:2018

№294 від 28.05.2024р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Донця Дмитра Михайловича на тему:
 «Розвиток ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки
 на етапі відбудови економіки»
 поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 зі спеціальності 051 «Економіка»

Дана довідка засвідчує, що Західний закупівельно-логістичний центр впровадило результати наукового дослідження розроблені Донцем Дмитром Михайловичем, а саме, тенденцій розвитку ринку нафтопродуктів і їхнього впливу на національну безпеку, що враховує комплексний підхід та різноманітні фактори, що впливають на стабільність і розвиток країни. Результати проведених розрахунків покладено в основу прогнозування розвитку ринку нафтопродуктів, який значною мірою залежить від імпорту нафтопродуктів, що робить його вразливим до зовнішніх економічних та політичних чинників. Коливання цін на світових ринках нафтопродуктів, зміни в постачаннях, а також геополітичні ризики можуть безпосередньо впливати на економічну стабільність країни.

Впровадження отриманих результатів у практичну діяльність Західний закупівельно-логістичний центр демонструє їхню ефективність та актуальність у сучасних умовах глобальної нестабільності. Компанія, використовуючи прогнози, побудовані на основі проведених розрахунків, може краще управляти ризиками, оптимізувати ланцюги постачань і приймати більш обґрунтовані управлінські рішення. Таким чином, дослідження сприяє не лише підвищенню конкурентоспроможності підприємства, але й робить внесок у забезпечення енергетичної безпеки та економічної стабільності на національному рівні.

Начальник Західного
 закупівельно-логістичного центру

Володимир МАРТИНЕЦЬ

PPHU
PTECKI®
 93-457 Łódź, ul. Rudzka 11/13
 tel. 42/ 689 09 09; fax 42/ 689 72 06
 NIP 726-012-72-44
 Nr. 14 Big 17. 07. 2025r.

ДОВІДКА

про упровадження та використання результатів наукового дисертаційного дослідження
 пана Дмитра ДОНЦЯ на тему:
 «Розвиток ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки на етапі відбудови
 економіки»
 поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 зі спеціальності 051 «Економіка»

Даною довідкою засвідчую, що результати наукових досліджень розроблених паном Дмитром ДОНЦЕМ впроваджені у діяльність групи компаній «PETECKI», а саме: Дослідження викликів глобалізації світового нафтового ринку та запропонування стратегії протистояння. Глобалізація нафтового ринку та пов'язані з нею проблеми мають суттєвий вплив і на економіку та населення України, через значну залежність від імпорту нафти та нафтопродуктів для задоволення внутрішніх потреб. Поряд із глобальними проблемами світового нафтового ринку, війна в Україні суттєво вплинула на енергетичну безпеку країни та загострила економічні проблеми, пов'язані з залежністю від імпорту нафти й нафтопродуктів. Російська агресія знищила значну частину інфраструктури, порушила традиційні енергетичні ланцюги постачання та змусила Україну шукати нові шляхи забезпечення енергоресурсами. Відмова від нафти країни агресора зумовила необхідність пошуку альтернативних постачальників, проте цей процес ускладнився високими цінами на світовому ринку та логістичними проблемами. У зв'язку з цим питання енергетичної безпеки та зменшення залежності від нафти набули стратегічного значення для України. Наслідки військових дій проявили вразливість країни до перебоїв в енергопостачанні, що спонукало уряд до пошуку нових моделей розвитку енергетичної системи. Розробка стратегії протистояння викликам глобалізації світового нафтового ринку є критично важливою для України, оскільки сприятиме зменшенню енергетичної залежності від імпорту нафти, що є ключовим фактором національної безпеки, особливо в умовах війни та геополітичної нестабільності.

Розроблено стратегію протистояння викликам глобалізації світового нафтового ринку, основними напрямками якої є диверсифікація енергетичних джерел, розвиток відновлюваної енергетики, енергетична ефективність та збереження енергії, зміцнення енергетичної безпеки, інновації та нові технології, реформи та регуляторна політика, міжнародна співпраця та інтеграція. Запропонована стратегія дозволить забезпечити стійкість енергетичної системи до зовнішніх викликів, а також поліпшить внутрішню економічну ситуацію через зменшення ризиків цінних коливань та дефіциту енергоносіїв. Запропоновані напрями дозволять посилити енергетичну незалежність, зменшити залежність від глобальних нафтових коливань і забезпечити стабільний розвиток у післявоєнний період, що є основою для стійкого економічного зростання та добробуту населення.

Президент групи компаній «PETECKI»
 доктор економічних наук

Іван ПЕТЕЦЬКИЙ

0004199

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-21-11, факс: (380-32) 258-26-80
e.l. пошта: coffice@lpuu.ua, інтернет: www.lpuu.ua

24.10.2025 № 67-01-1395

До разової спеціалізованої вченої ради
Донецького Національного університету
ім. Василя Стуса

на № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему
«Розвиток ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної
безпеки на етапі відбудови економіки»
Донця Дмитра Михайловича**

Основні положення та результати дисертаційної роботи Донця Дмитра Михайловича на тему «Розвиток ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки на етапі відбудови економіки», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії, впроваджені в навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» та використовувалися при викладанні дисциплін «Маркетингові дослідження» для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 073 «Менеджмент» та дисципліни «Логістика та управління ланцюгами поставок» для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю ДЗ «Менеджмент».

Зокрема, у навчальний процес впроваджено запропоновані Донцем Д.М. методичні аспекти:

формування моделі кризового управління в логістиці, які спрямовані на мінімізацію негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на логістичні процеси, швидке відновлення функціонування ланцюгів постачань і підтримання стабільності бізнесу (дисципліна «Логістика та управління ланцюгами поставок» тема 6 «Формування стратегічних взаємовідносин в ланцюгу поставок»);

моделювання маркетингових стратегій для підвищення енергетичної стійкості країни на основі проведення кабінетних маркетингових досліджень на базі відкритих даних (дисципліна «Маркетингові дослідження» тема 6 «Збір, підготовка і аналіз даних МД»).

Впровадження результатів роботи сприяє підвищенню рівня практичної підготовки студентів, розвитку у них компетентностей у сфері логістики, а саме навчатимуть студентів створювати резервні плани постачань, аналізувати ризики, будувати альтернативні маршрути.

Проректор

Володимир ЖЕЖУХА

Виконавець: Гончар М.Ф.

Продовження додатку А

АКТ
про використання результатів дисертаційної роботи

Донця Дмитра Михайловича

на тему «Розвиток ринку нафтопродуктів в системі детермінант національної безпеки на етапі відбудови економіки» за спеціальністю 051 «Економіка»

Комісія у складі голови — начальника науково-дослідної частини, д.т.н., ст.досл. Романа НЕБЕСНОГО та членів: завідувача відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень, к.т.н. Галини ЛАЗЬКО, в.о.заступника начальника планово-фінансового відділу Тетяни БАКАЙ та завідувача кафедри маркетингу і логістики, д.е.н., доц. Назара ГЛИНСЬКОГО цим актом підтверджує, що результати дисертаційної роботи здобувача наукового ступеня доктора філософії Донця Дмитра Михайловича щодо напрямів формування маркетингових стратегій для підвищення енергетичної стійкості країни, що ґрунтується на комплексному підході, який поєднує економічні, інституційні, технологічні та комунікаційні складові, забезпечує розвиток стратегічних маркетингових комунікацій, спрямованих на підвищення обізнаності бізнесу, домогосподарств і органів влади щодо переваг енергоефективних технологій, відновлюваних джерел енергії та раціонального споживання енергоресурсів використані при виконанні науково-дослідної роботи кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка» за темою: 0123U102145 "Трансформація маркетингових інструментів в умовах цифровізації економіки та глобалізації господарських процесів".

У рамках виконання означеної науково-дослідної роботи Донцем Дмитром Михайловичем обґрунтовано сутність та напрями реалізації маркетингової стратегії для підвищення енергетичної стійкості держави (Розділ 3 «Концептуальні засади стратегічного розвитку ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки»).

Голова комісії
 Начальник НДЧ,
 д.т.н., ст.досл.

Роман НЕБЕСНИЙ

Члени комісії:

Зав. відділу НОСНД, к.т.н.

Галина ЛАЗЬКО

Заст. нач. відділу ПФВ

Тетяна БАКАЙ

Завідувач кафедри МЛ, д.е.н., доц.

Назар ГЛИНСЬКИЙ

ДОДАТОК Б

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Злепко Н. І., Донець Д. М., Антипенко Н. В. Реструктуризація та розвиток: державна політика для стабілізації української економіки під час воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12 (18). С. 76–88. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7985>

Особистий внесок: проаналізовано ключові чинники для реструктуризації промислових підприємств.

2. Донець Д. М. Ринок нафтопродуктів у системі національної безпеки країни. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 56. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3051/2972>

3. Ащеулова О. М., Донець Д. М., Остропольська Є. В. Залучення інвестицій у повоєнну відбудову України: можливості та виклики. *Академічні візії*. 2023. Вип. 25. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/756>

Особистий внесок: досліджено потенціал зацікавлених кандидатів для залучення інвестицій у повоєнну відбудову України.

4. Донець Д. М. Стратегії інтернаціоналізації нафтового сектору у світі за умови трансформації економічного простору. *Науковий вісник ОНЕУ*. 2023. № 11–12 (312–313). С. 9–16. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-9-16>.

5. Донець Д. М. Основи дослідження ринку нафтопродуктів на етапі відбудови економіки. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 58. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3268/3191>

Продовження додатку Б

6. Донець Д. М., Таранський І. П., Рикованова І. С. Виклики глобального ринку нафтопродуктів та їх вплив на національну безпеку: перспективи та ризики. *Академічні візії*. 2024. Вип. 28. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/928/826>

Особистий внесок: досліджено перспективи розвитку глобального ринку нафтопродуктів.

7. Донець Д. М. Інституційні детермінанти формування нафтового ринку в умовах сучасної світової енергетичної політики. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Вип. 20, т. 1. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/8095>

8. Донець Д. М., Суружій І. С., Прийма П. Б. Аналіз викликів та загроз на ринку нафтопродуктів у контексті національної безпеки. *Бізнес Інформ*. 2024. № 1. С. 235–240. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2024&abstract=2024_1_0_235_240

Особистий внесок: досліджено основні загрози та побудовано модель відносин ринку та нацбезпеки.

9. Донець Д. М., Прийма Л. П. Диверсифікований вплив світового ринку нафтопродуктів на національну енергоресурсну політику та економіку України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2024. Вип. 2 (64). С. 9–16. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/315486>

Особистий внесок: систематизовано дослідження впливу світового ринку на енергоресурсну політику.

10. Прямухіна Н. В., Донець Д. М. Стратегія протистояння викликам глобалізації світового нафтового ринку: диверсифікація енергетичних джерел та розвиток відновлюваних технологій в Україні. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2024. Вип. 7, № 2. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi-vypusky/vypusk-6-nomer-2-2024/strategiya-protystoyannya-vyklykam-globalizaciyi-svitovogo>

Продовження додатку Б

11. Донець Д. М. Підвищення адаптованості економіки до ризиків на енергетичних ринках як пріоритетний напрям ресурсно-енергетичної політики. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 73. С. 1–8. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5827>
12. Донець Д. М. Методичні засади розроблення інструментарію для прогнозування тенденцій розвитку ринків нафтопродуктів. *Грааль науки*. 2025. № 55 : Proceedings of the IX Correspondence international scientific and practical conference «Science of post-industrial society: globalization and transformation processes». Р. 28–35. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/22.08.2025>
13. Донець Д. М., Прийма П. Б. Партнерський маркетинг у діяльності продавців на ринку світлих нафтопродуктів України. *Бізнес-навігатор*. 2025. Вип. 5 (82). С. 302–307. URL: https://business-navigator.ks.ua/journals/2025/82_2025/48.pdf
14. Донець Д. М. Тенденції розвитку світового ринку нафти та їхній вплив на національну безпеку України. *Грааль науки*. 2025. № 56 : Proceedings of the V Correspondence international scientific and practical conference «Science in motion: classic and modern tools and methods in scientific investigations». Р. 175–183. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/19.09.2025/44>
15. Донець Д. М. Ринок нафтопродуктів України: від інституційних реформ до стратегічної безпеки. *Грааль науки*. 2026. № 68 : XI Correspondence International Scientific and Practical Conference «Globalization of scientific knowledge». С. 114–125. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.15.05.2026.009>

Монографії

16. *Marketing and logistics: innovations, strategies, society* : monograph / edited by Nazar Hlynskyu. Tallinn : Teadmus OÜ, 2024. 610 p. URL: <https://teadmus.org/main-publications/sm-72> (п. 2.3, С. 407-416.)

Особистий внесок здобувача: Розроблено платформу функціонування ринку нафтопродуктів та удосконалено підходи до оцінки кон'юнктури ринку нафтопродуктів шляхом інтеграції традиційних фінансово-економічних факторів із форс-мажорними та глибокими соціально-демографічними зрушеннями воєнного періоду, які критично знижують спроможності цивільного сектору.

Публікації за матеріалами конференцій

17. Donets D. Supplying the needs of Ukraine with petroleum products in the conditions of war: logistics aspects of the European market. *Міждисциплінарні наукові дослідження та перспективи їх розвитку* : матеріали ІІІ Міжнар. студ. наук. конф., Дніпро, 10 листоп. 2023 р. Дніпро, 2023. С. 29–31.

18. Донець Д. М. Логістичні процеси європейського ринку нафтопродуктів в контексті забезпечення потреб України в умовах війни. *Національна безпека України в умовах сучасних викликів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 22 серп. 2023 р., Чернігів. Чернігів, 2023. С. 11–13.

19. Донець Д. М. Сучасний стан розвитку національного ринку нафтопродуктів. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури* : тези доповідей VI Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 трав. 2023 р., Львів. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2023. С. 137–138.

Продовження додатку Б

20. Донець Д. М. Інституційні детермінанти формування ринку нафтопродуктів. *Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 26 берез. 2024 р., Полтава. Полтава, 2024. С. 115–119.

21. Донець Д. М., Трифонова Ю. І. Логістичні особливості імпорту дизельного палива в Україну. *Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнесу в умовах економічних збурень* : тези доповідей V Міжнар. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих вчених, 28–29 берез. 2024 р., Львів. Львів, 2024. С. 170–171.

Особистий внесок: класифіковано логістичні маршрути імпорту нафтопродуктів.

22. Трифонова Ю. І., Донець Д. М. Логістика в умовах війни. *Маркетинг і логістика в системі менеджменту: виклики цифрової глобалізації* : тези доповідей XV Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 жовт. 2024 р., Львів. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2024. С. 380–382.

Особистий внесок: проаналізовано логістичні концепції сучасного стану ринку нафтопродуктів.

23. Донець Д. М. Тінізація українського ринку палива. *Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнесу в умовах економічних збурень* : тези доповідей VI Міжнар. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих вчених, 27–28 берез. 2025 р., Львів. Львів, 2025. С. 139–140.

24. Донець Д. М. Повоєнне відновлення України як складова національної безпеки. *Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування* : тези доповідей VII Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 квіт. 2025 р., Львів. Львів, 2025. С. 48–50. URL: <https://drive.google.com/file/d/1eoA0Hh-rn8GmJEv1XzCv6ErFJiEgpLHX/view>

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. III Міжнародна студентська наукова конференція «Міждисциплінарні наукові дослідження та перспективи їх розвитку» (м.Дніпро, 2023 р.), дистанційна участь.
2. Міжнародна науково-практична конференція «Національна безпека України в умовах сучасних викликів» (м. Чернігів, 2023 р.), дистанційна участь.
3. VI Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури» (м.Львів, 2023 р.), виступ з доповіддю.
4. VII Міжнародна науково-практична конференція «Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору» (м.Полтава, 2024 р.), дистанційна участь.
5. V Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнесу в умовах економічних збурень» (м. Львів 2024 р.), виступ з доповіддю.
6. XV Міжнародна науково-практична конференція «Маркетинг і логістика в системі менеджменту: виклики цифрової глобалізації» (м.Львів, 2024 р.), виступ з доповіддю.
7. VI Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнесу в умовах економічних збурень» (м. Львів, 2025р.), виступ з доповіддю.
8. VII Міжнародна науково-практична конференція «Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування» (м.Львів, 2025 р.), дистанційна участь.

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

Функціональні складові національної безпеки*

Функціональна складова	Г. Ситник [18, с. 98]	А. Клочко, І. Неклонський, В. Коханенко [19, с. 62]	О. Глазов [8, с. 43]	І. Корж [20, с. 72]	М. Заверуха [21]	С. Попова, Л. Попова [22, с. 59]	О. Бодрук [23, с. 33]	В. Антонов [9, с. 112]	В. Ліпкан, О. Ліпкан, О. Яковенко [16]
оборонна (військова)	+	+	-	+	-	-	+	+	+
політична	+	+	-	+	+	+	+	+	+
економічна	+	+	+	+	+	+	+	+	+
технологічна (техногенна, науково-технічна)	-	+	+	+	+	-	-	-	+
екологічна (біосферна)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
соціальна	+	+	-	-	-	-	+	+	+
соціокультурна	-	-	-	-	-	+	-	-	-
культурна	-	-	-	-	+	-	-	-	-
гуманітарна (духовна)	+	-	-	-	-	-	-	-	-
інформаційна (інформаційно-комунікаційна)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
інноваційна	-	+	-	-	-	-	-	-	-
енергетична	-	-	+	+	-	-	-	-	-
продовольча	-	-	-	+	+	-	-	-	-
фінансова	-	-	-	-	+	-	-	-	-
етнічна	-	-	-	-	+	-	-	-	-
демографічна	-	-	-	-	+	-	+	+	-
ідеологічна	-	-	-	-	+	-	-	-	-
психологічна	-	-	-	-	+	-	-	-	-

*складено автором

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1

Показники-чинники, які беруть участь у функціонуванні механізму диверсифікованого впливу параметрів світових ринків сирової нафти та нафтопродуктів, що характеризують структурні зрушення на цих ринках, на економіку України та на національну енергоресурсну політику, та результати експертної оцінки значущості цих показників

Назви груп показників-чинників	Назви показників-чинників	Середня бальна оцінка показників-чинників
1	2	3
Параметри світових ринків сирової нафти та нафтопродуктів, зміна значень яких справляє вплив на економіку України та на національну енергоресурсну політику	Середній рівень цін на сирю нафту	9,6
	Середній рівень цін на нафтопродукти	9,1
	Натуральні обсяги імпорту сирової нафти в Україну	8,3
	Натуральні обсяги імпорту нафтопродуктів в Україну	7,7
	Рівень ризику підвищення ін на нафту в майбутньому	6,1
	Рівень ризику підвищення цін на нафтопродукти в майбутньому	5,9
	Рівень ризику зриву поставок нафти в Україну	5,4
	Рівень ризику зриву поставок нафтопродуктів в Україну	5,1
Показники економіки України, на які справляє безпосередній вплив зміна значень параметрів світових ринків сирової нафти та нафтопродуктів	Величина видатків на придбання імпортової нафти	8,9
	Величина видатків на придбання імпортованих нафтопродуктів	8,4
	Середній рівень цін на нафтопродукти вітчизняного виробництва	8,2
	Обсяги запасів сирової нафти	6,8
	Обсяги запасів нафтопродуктів	6,6
	Рівень ризику підвищення внутрішніх цін на нафтопродукти в майбутньому	5,9
	Рівень ризику діяльності із переробки нафтопродуктів	5,4
	Рівень ризику інвестування у нафтопереробну діяльність	5,0

Продовження додатку Г
Продовження табл. Г.1

1	2	3
Показники, які характеризують чинники, що визначають міру безпосереднього впливу параметрів світових ринків сировини нафти та нафтопродуктів на економіку України	Обмінний курс долар США/гривня	9,2
	Внутрішній попит на сирову нафту	9,0
	Внутрішній попит на нафтопродукти	8,4
	Ризикованість виробничо-збутової діяльності в Україні	6,5
	Ризикованість інвестиційної діяльності в Україні	6,2
Показники економіки України, вплив на які зміни значень параметрів світових ринків сировини нафти та нафтопродуктів має опосередкований характер	Прибутки суб'єктів підприємництва, які є споживачами нафтопродуктів	8,3
	Прибутки суб'єктів підприємництва, які є споживачами нафти	8,1
	Доходи суб'єктів підприємництва, які є споживачами нафтопродуктів	7,4
	Доходи суб'єктів підприємництва, які є споживачами нафти	7,1
	Прибутки суб'єктів підприємництва, які є споживачами природного газу	7,1
	Доходи суб'єктів підприємництва, які є споживачами природного газу	6,8
	Надходження до бюджетів від суб'єктів підприємництва, які є споживачами нафти та нафтопродуктів	6,6
	Рівень зайнятості у галузях, які є споживачами нафти та нафтопродуктів	5,7
	Обсяги інвестицій у галузях, які є споживачами нафти та нафтопродуктів	5,2
Показники, які характеризують чинники, що визначають міру опосередкованого впливу параметрів світових ринків сировини нафти та нафтопродуктів на економіку України	Структура продукції, яку виготовляють суб'єкти підприємництва, що є споживачами нафти та нафтопродуктів	8,3
	Гнучкість структури продукції, яку виготовляють суб'єкти підприємництва, що є споживачами нафти та нафтопродуктів	8,1
	Еластичність попиту за ціною на продукцію, яку виготовляють суб'єкти підприємництва, що є споживачами нафти та нафтопродуктів	7,8
	Структура продукції, яку виготовляють суб'єкти підприємництва, що є споживачами нафти та нафтопродуктів	7,5
	Гнучкість структури продукції, яку виготовляють суб'єкти підприємництва, що є споживачами нафти та нафтопродуктів	7,1

Продовження додатку Г
Продовження табл. Г.1

	Еластичність попиту за ціною на продукцію, яку виготовляють суб'єкти підприємництва, що є споживачами нафти та нафтопродуктів	7,0
	Наявність технологічних можливостей стосовно зменшення питомих витрат нафти, нафтопродуктів та природного газу	6,8
	Наявність фінансового та інших видів ресурсного забезпечення технологічних можливостей стосовно зменшення питомих витрат нафти, нафтопродуктів та природного газу	6,6

Джерело: складено автором

Таблиця Г.2

Показники споживання та імпорту нафти за окремими країнами та регіонами світу

Назви показників	Значення показників за роками				
	2019	2020	2021	2022	2023
1. Обсяги споживання нафти, тис. бар./день:					
США	19424	17183	18785	18862	18984
Європа	14882	12926	13591	14009	13904
Китай	14316	14404	14888	14970	16577
Індія	5179	4738	4841	5209	5446
Японія	3846	3412	3485	3504	3366
Інші країни	40576	36785	39142	41129	41944
Разом	98223	89448	94732	97683	100221
2. Обсяги споживання нафти у відсотках до загальносвітового обсягу, %					
США	19,78	19,21	19,83	19,31	18,94
Європа	15,15	14,45	14,35	14,34	13,87
Китай	14,57	16,10	15,72	15,33	16,54
Індія	5,27	5,30	5,11	5,33	5,43
Японія	3,92	3,81	3,68	3,59	3,36
Інші країни	41,31	41,12	41,32	42,10	41,85
Разом	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
3. Обсяги імпорту нафти, , тис. бар./день:					
США	9142	7865	8474	8341	8539
Європа	14322	12836	12969	14128	12811
Китай	11865	12598	12501	12143	13717
Індія	5376	4898	5302	5753	5770
Японія	3780	3310	3350	3465	3332
Інші країни	25617	27867	23903	24567	23995
Разом	70101	69374	66500	68397	68124
4. Обсяги імпорту нафти у відсотках до загальносвітового обсягу імпорту, %					
США	13,04	11,34	12,74	12,19	12,53
Європа	20,43	18,50	19,50	20,66	18,81
Китай	16,93	18,16	18,80	17,75	20,14
Індія	7,67	7,06	7,97	8,41	8,47
Японія	5,39	4,77	5,04	5,07	4,89
Інші країни	36,54	40,17	35,94	35,92	35,22
Разом	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
5. Співвідношення між обсягами імпорту нафти та обсягами її споживання					

Продовження додатку Г
Продовження табл. Г.2

США	0,471	0,458	0,451	0,442	0,450
Європа	0,962	0,993	0,954	1,008	0,921
Китай	0,829	0,875	0,840	0,811	0,827
Індія	1,038	1,034	1,095	1,104	1,059
Японія	0,983	0,970	0,961	0,989	0,990
Інші країни	0,631	0,758	0,611	0,597	0,572
Разом	0,714	0,776	0,702	0,700	0,680

Джерело: сформовано автором за даними [117]

Таблиця Г.3

Динаміка показників споживання та імпорту нафти за окремими країнами та регіонами світу

Назви показників	Темпи росту відносно попереднього року				
	2019	2020	2021	2022	2023
1. Обсяги споживання нафти, тис. бар./день:					
США	-	0,885	1,093	1,004	1,006
Європа	-	0,869	1,051	1,031	0,993
Китай	-	1,006	1,034	1,006	1,107
Індія	-	0,915	1,022	1,076	1,045
Японія	-	0,887	1,021	1,005	0,961
Інші країни	-	0,907	1,064	1,051	1,020
Разом	-	0,911	1,059	1,031	1,026
2. Обсяги споживання нафти у відсотках до загальносвітового обсягу, %					
США	-	0,971	1,032	0,974	0,981
Європа	-	0,954	0,993	0,999	0,967
Китай	-	1,105	0,976	0,975	1,079
Індія	-	1,006	0,964	1,043	1,019
Японія	-	0,972	0,966	0,976	0,936
Інші країни	-	0,995	1,005	1,019	0,994
Разом	-	1,000	1,000	1,000	1,000
3. Обсяги імпорту нафти, тис. бар./день:					
США	-	0,860	1,077	0,984	1,024
Європа	-	0,896	1,010	1,089	0,907
Китай	-	1,062	0,992	0,971	1,130
Індія	-	0,911	1,082	1,085	1,003
Японія	-	0,876	1,012	1,034	0,962
Інші країни	-	1,088	0,858	1,028	0,977
Разом	-	0,990	0,959	1,029	0,996
4. Обсяги імпорту нафти у відсотках до загальносвітового обсягу імпорту, %					
США	-	0,870	1,123	0,957	1,028
Європа	-	0,906	1,054	1,059	0,910
Китай	-	1,073	1,035	0,944	1,135
Індія	-	0,920	1,129	1,055	1,007
Японія	-	0,885	1,057	1,006	0,964
Інші країни	-	1,099	0,895	0,999	0,981
Разом	-	1,000	1,000	1,000	1,000
5. Співвідношення між обсягами імпорту нафти та обсягами її споживання					
США	-	0,972	0,985	0,980	1,018
Європа	-	1,032	0,961	1,057	0,914
Китай	-	1,055	0,960	0,965	1,020
Індія	-	0,996	1,059	1,008	0,959

Продовження додатку Г
Продовження табл. Г.3

Японія	-	0,987	0,991	1,029	1,001
Інші країни	-	1,201	0,806	0,977	0,958
Разом	-	1,087	0,905	0,997	0,971

Джерело: сформовано автором за даними [117]

Продовження додатку Г
Таблиця Г.4

Показники виробництва та експорту нафти за окремими країнами та
регіонами світу

Назви показників	Значення показників за роками				
	2019	2020	2021	2022	2023
1. Обсяги виробництва нафти, тис. бар./день:					
Канада	5372	5130	5414	5575	5653
США	17135	16493	16693	17844	19358
Європа	3460	3612	3436	3214	3225
РФ	11679	10666	11000	11202	11075
Саудівська Аравія	11832	11039	10954	12191	11319
Інші країни	45694	41988	42785	44266	45746
Разом	95172	88928	90282	94292	96376
2. Обсяги виробництва нафти у відростках до загальносвітового обсягу, %					
Канада	5,64	5,77	6,00	5,91	5,87
США	18,00	18,55	18,49	18,92	20,09
Європа	3,64	4,06	3,81	3,41	3,35
РФ	12,27	11,99	12,18	11,88	11,49
Саудівська Аравія	12,43	12,41	12,13	12,93	11,74
Інші країни	48,01	47,22	47,39	46,95	47,47
Разом	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
3. Обсяги експорту нафти, , тис. бар./день:					
Канада	4667	4398	4656	4697	4838
США	8010	8136	7959	8549	9108
Європа	3240	3650	2848	2640	2340
РФ	8090	7397	7816	7821	6736
Саудівська Аравія	8349	8012	7778	8767	8282
Інші країни	37745	37781	35443	35923	36820
Разом	70101	69374	66500	68397	68124
4. Обсяги експорту нафти у відростках до загальносвітового обсягу імпорту, %					
Канада	6,66	6,34	7,00	6,87	7,10
США	11,43	11,73	11,97	12,50	13,37
Європа	4,62	5,26	4,28	3,86	3,43
РФ	11,54	10,66	11,75	11,43	9,89
Саудівська Аравія	11,91	11,55	11,70	12,82	12,16
Інші країни	53,84	54,46	53,30	52,52	54,05
Разом	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
5. Співвідношення між обсягами експорту нафти та обсягами її виробництва					
Канада	0,869	0,857	0,860	0,843	0,856
США	0,467	0,493	0,477	0,479	0,471

Продовження додатку Г
Продовження табл. Г.4

Європа	0,936	1,011	0,829	0,821	0,726
РФ	0,693	0,694	0,711	0,698	0,608
Саудівська Аравія	0,706	0,726	0,710	0,719	0,732
Інші країни	0,826	0,900	0,828	0,812	0,805
Разом	0,737	0,780	0,737	0,725	0,707

Джерело: сформовано автором за даними [117]

Таблиця Г.5

Динаміка показників виробництва та експорту нафти за окремими країнами та регіонами світу

Назви показників	Темпи росту відносно попереднього року				
	2019	2020	2021	2022	2023
1. Обсяги виробництва нафти, тис. бар./день:					
Канада	-	0,955	1,055	1,030	1,014
США	-	0,963	1,012	1,069	1,085
Європа	-	1,044	0,951	0,935	1,003
РФ	-	0,913	1,031	1,018	0,989
Саудівська Аравія	-	0,933	0,992	1,113	0,928
Інші країни	-	0,919	1,019	1,035	1,033
Разом	-	0,934	1,015	1,044	1,022
2. Обсяги виробництва нафти у відростках до загальносвітового обсягу, %					
Канада	-	1,023	1,040	0,985	0,993
США	-	1,031	0,997	1,023	1,062
Європа	-	1,115	0,938	0,895	0,982
РФ	-	0,977	1,016	0,975	0,967
Саудівська Аравія	-	0,998	0,977	1,066	0,908
Інші країни	-	0,984	1,004	0,991	1,011
Разом	-	1,000	1,000	1,000	1,000
3. Обсяги експорту нафти, тис. бар./день:					
Канада	-	0,942	1,059	1,009	1,030
США	-	1,016	0,978	1,074	1,065
Європа	-	1,127	0,780	0,927	0,886
РФ	-	0,914	1,057	1,001	0,861
Саудівська Аравія	-	0,960	0,971	1,127	0,945
Інші країни	-	1,001	0,938	1,014	1,025
Разом	-	0,990	0,959	1,029	0,996
4. Обсяги експорту нафти у відростках до загальносвітового обсягу імпорту, %					
Канада	-	0,952	1,104	0,981	1,033
США	-	1,026	1,020	1,044	1,070
Європа	-	1,139	0,814	0,902	0,889
РФ	-	0,924	1,102	0,973	0,865
Саудівська Аравія	-	0,970	1,013	1,096	0,949

Продовження додатку Г
Продовження табл. Г.5

Інші країни	-	1,012	0,979	0,985	1,029
Разом	-	1,000	1,000	1,000	1,000
5. Співвідношення між обсягами експорту нафти та обсягами її виробництва					
Канада	-	0,986	1,004	0,980	1,015
США	-	1,056	0,968	1,004	0,983
Європа	-	1,080	0,820	0,990	0,884
РФ	-	1,001	1,024	0,982	0,871
Саудівська Аравія	-	1,028	0,978	1,013	1,018
Інші країни	-	1,090	0,920	0,981	0,991
Разом	-	1,058	0,945	0,984	0,975

Джерело: сформовано автором за даними [117]

Продовження додатку Д
Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Помірне зростання	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Незначне зростання	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Стабільність	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Незначне зменшення	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
Помірне зменшення	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
Значне зменшення	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
<i>Для органів державної влади та місцевого самоврядування</i>												
Значне зростання	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Помірне зростання	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Незначне зростання	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Стабільність	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Незначне зменшення	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
Помірне зменшення	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
Значне зменшення	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3

Джерело: сформовано автором

Таблиця Д.2

Прогнозовані тенденції зміни обсягів діяльності споживачів нафтопродуктів України за умови помірного зростання цін на відповідні види нафтопродуктів

Можливі тенденції зміни обсягів діяльності споживачів відповідних нафтопродуктів (за існуючого рівня цін на нафтопродукти)	Бальна оцінка прогнозованих тенденцій зміни обсягів діяльності споживачів нафтопродуктів України за умови незначного зростання цін на відповідні види нафтопродуктів											
	Тенденції зміни ефективності використання бензину моторного				Тенденції зміни ефективності використання дизельного пального				Тенденції зміни ефективності використання мазуту			
	Стабільність	Незначне зростання	Помірне зростання	Значене зростання	Стабільність	Незначне зростання	Помірне зростання	Значене зростання	Стабільність	Незначне зростання	Помірне зростання	Значене зростання
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>Для комерційних споживачів</i>												
Значне зростання	2	2	3	3	2	2	3	3	2	2	3	3
Помірне зростання	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1	2	2
Незначне зростання	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1
Стабільність	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0
Незначне зменшення	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1
Помірне зменшення	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2
Значне зменшення	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
<i>Для населення</i>												
Значне зростання	2	2	3	3	2	2	3	3	2	2	3	3

Продовження додатку Д
Продовження табл. Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Помірне зростання	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1	2	2
Незначне зростання	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1
Стабільність	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0
Незначне зменшення	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1
Помірне зменшення	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2
Значне зменшення	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
<i>Для органів державної влади та місцевого самоврядування</i>												
Значне зростання	2	2	3	3	2	2	3	3	2	2	3	3
Помірне зростання	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1	2	2
Незначне зростання	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1
Стабільність	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0
Незначне зменшення	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1
Помірне зменшення	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2
Значне зменшення	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3

Джерело: сформовано автором

Таблиця Д.3

Прогнозовані тенденції зміни обсягів діяльності споживачів нафтопродуктів України за умови значного зростання цін на відповідні види нафтопродуктів

Можливі тенденції зміни обсягів діяльності споживачів відповідних нафтопродуктів (за існуючого рівня цін на нафтопродукти)	Бальна оцінка прогнозованих тенденцій зміни обсягів діяльності споживачів нафтопродуктів України за умови незначного зростання цін на відповідні види нафтопродуктів											
	Тенденції зміни ефективності використання бензину моторного				Тенденції зміни ефективності використання дизельного пального				Тенденції зміни ефективності використання мазуту			
	Стабільність	Незначне зростання	Помірне зростання	Значене зростання	Стабільність	Незначне зростання	Помірне зростання	Значене зростання	Стабільність	Незначне зростання	Помірне зростання	Значене зростання
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>Для комерційних споживачів</i>												
Значне зростання	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1	2	2
Помірне зростання	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1
Незначне зростання	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0
Стабільність	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1
Незначне зменшення	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2
Помірне зменшення	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
Значне зменшення	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
<i>Для населення</i>												
Значне зростання	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1	2	2

Продовження додатку Д
Продовження табл. Д.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Помірне зростання	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1
Незначне зростання	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0
Стабільність	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1
Незначне зменшення	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2
Помірне зменшення	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
Значне зменшення	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
<i>Для органів державної влади та місцевого самоврядування</i>												
Значне зростання	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1	2	2
Помірне зростання	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1
Незначне зростання	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0	-1	-1	0	0
Стабільність	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1	-2	-2	-1	-1
Незначне зменшення	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2
Помірне зменшення	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
Значне зменшення	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3

Джерело: сформовано автором

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1

Результати опитування експертів щодо причин недостатніх масштабів впровадження комерційними споживачами нафтопродуктів заходів з підвищення ефективності їх використання

Назви можливих причин недостатніх масштабів впровадження комерційними споживачами нафтопродуктів заходів з підвищення ефективності їх використання	Бальні оцінки, виставлені відповідними експертами (у десятибальній шалі)								Середні значення бальних оцінок за кожною причиною	Співвідношення між максимальною та мінімальною бальними оцінками за кожною причиною
	1	2	3	4	5	6	7	8		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Нестача у комерційних споживачів нафтопродуктів відомостей про ефективні заходи з підвищення ефективності їх використання	8	7	8	8	8	7	8	8	7,75	1,143
2. Недостатній рівень прибутковості заходів з підвищення ефективності використання нафтопродуктів	6	5	7	6	6	5	7	6	6	1,4
3. Відсутність у комерційних споживачів нафтопродуктів достатніх компетентностей у питаннях оцінювання ефективності та реалізації заходів з підвищення ефективності використання цих нафтопродуктів	8	9	8	8	8	9	8	8	8,25	1,125
4. Відсутність у комерційних споживачів нафтопродуктів достатніх обсягів фінансових ресурсів	9	9	9	9	8	9	9	8	8,75	1,125

Продовження додатку Е
Продовження табл. Е.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
5. Відсутність у комерційних споживачів нафтопродуктів достатніх обсягів інших видів економічних ресурсів, зокрема людських та технічних, потрібних для реалізації заходів з підвищення ефективності використання цих нафтопродуктів	6	7	5	6	7	6	6	7	6,25	1,4
6. Недостатній рівень якості наявних у комерційних споживачів нафтопродуктів економічних ресурсів, зокрема людських та технічних, потрібних для реалізації заходів з підвищення ефективності використання цих нафтопродуктів	5	6	6	6	6	5	5	5	5,5	1,2
7. Загальний низький рівень зацікавленості комерційних споживачів нафтопродуктів у провадженні заходів з підвищення їхньої ефективності	6	7	7	6	6	7	7	6	6,5	1,167

Джерело: сформовано автором

Таблиця Е.2

Результати опитування експертів щодо причин недостатніх масштабів впровадження фізичними особами – некомерційними споживачами нафтопродуктів заходів з підвищення ефективності їх використання

Назви можливих причин недостатніх масштабів впровадження комерційними споживачами нафтопродуктів заходів з підвищення ефективності їх використання	Бальні оцінки, виставлені відповідними експертами (у десятибальній шалі)								Середні значення бальних оцінок за кожною причиною	Співвідношення між максимальною та мінімальною бальними оцінками за кожною причиною
	1	2	3	4	5	6	7	8		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Нестача у некомерційних споживачів нафтопродуктів відомостей про ефективні заходи з підвищення ефективності їх використання	8	8	7	8	7	8	8	8	7,75	1,143
2. Недостатній рівень результативності заходів з підвищення ефективності використання нафтопродуктів	6	7	6	6	7	7	7	6	6,5	1,167
3. Відсутність у некомерційних споживачів нафтопродуктів достатніх компетентностей у питаннях оцінювання ефективності та реалізації заходів з підвищення ефективності використання цих нафтопродуктів	8	7	8	8	7	8	8	7	7,625	1,143
4. Відсутність у комерційних споживачів нафтопродуктів достатніх обсягів фінансових ресурсів	9	9	8	9	9	9	8	9	8,75	1,125
5. Загальний низький рівень зацікавленості некомерційних споживачів нафтопродуктів у провадженні заходів з підвищення їхньої ефективності	7	6	7	6	6	6	6	7	6,375	1,167

Джерело: сформовано автором

Таблиця Е.3

Результати опитування експертів щодо значущості інструментів інституційного характеру, спрямованих на реформування нафтового сектору України

Назви інструментів інституційного характеру, спрямованих на реформування нафтового сектору України	Бальні оцінки, виставлені відповідними експертами (за десятибальною шкалою)								Середні значення бальних оцінок	Співвідношення між максимальною та мінімальною бальними оцінками за кожним інструментом
	1	2	3	4	5	6	7	8		
1. Удосконалення антимонопольного законодавства	7	6	7	7	7	6	7	6	6,625	1,167
2. Впровадження обов'язкової біржової торгівлі	5	6	6	6	5	6	6	5	5,625	1,2
3. Утворення незалежного регулятора	6	6	6	7	6	6	6	6	6,125	1,167
4. Гармонізація вітчизняного законодавства, яке регулює функціонування ринку нафтопродуктів України, з відповідним європейським законодавством	7	8	8	7	7	7	8	7	7,375	1,143
5. Посилення державного контролю за якістю нафтопродуктів	6	6	6	7	7	6	7	7	6,5	1,167
6. Державна підтримка нарощування потужностей з власного виготовлення нафтопродуктів та видобутку нафти	8	7	8	8	7	8	8	8	7,75	1,143
7. Утворення необхідних обсягів державних резервів нафтопродуктів	7	7	7	8	7	7	8	8	7,375	1,143
8. Інформаційна, методична та фінансова підтримка осіб, які прагнуть реалізовувати заходи з підвищення ефективності використання нафтопродуктів, органами державної та місцевої влади	8	8	7	8	8	7	8	7	7,625	1,143

Джерело: сформовано автором